

VÝZVY A RIZIKÁ SPOLOČNOSTI V 21. STOROČÍ

Zborník príspevkov zo V. ročníka Vedeckej konferencie
študentov a mladých vedeckých pracovníkov
konanej 12. a 13. mája 2016
Katedrou politológie Filozofickej fakulty
Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

ŠTUDENTSKÁ VEDECKÁ KONFERENCIA

.....

Gabriel EŠTOK
Gabriela SZABARIOVÁ
Matúš BÉREŠ
(EDS.)

VÝZVY A RIZIKÁ SPOLOČNOSTI V 21. STOROČÍ

Zborník príspevkov
z V. ročníka Vedeckej konferencie študentov a mladých
vedeckých pracovníkov konanej 12. a 13. mája 2016
Katedrou politológie Filozofickej fakulty
Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Gabriel EŠTOK
Gabriela SZABARIOVÁ
Matúš BÉREŠ
(eds.)

Košice 2018

VÝZVY A RIZIKÁ SPOLOČNOSTI V 21. STOROČÍ

Zborník príspevkov z V. ročníka Vedeckej konferencie študentov a mladých vedeckých pracovníkov konanej 12. a 13. mája 2016 Katedrou politológie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

VEDECKÍ REDAKTORI A ZOSTAVOVATELIA:

Mgr. Gabriel EŠTOK, PhD.

Mgr. Gabriela SZABARIOVÁ, PhD.

Mgr. Matúš BÉREŠ, PhD.

Katedra politológie FF UPJŠ v Košiciach

VÝKONNÝ REDAKTOR:

Mgr. Gabriel EŠTOK, PhD.

REDAKČNÁ RADA:

Dr. h. c. prof. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc.

doc. PhDr. Tomáš Koziak, PhD.

PhDr. Jana Šutajová, PhD.

Mgr. Renáta Bzdilová, PhD.

Mgr. Gabriel Eštok, PhD.

doc. PhDr. Daniel Dobiaš, PhD.

PhDr. Soňa Dobiašová, PhD.

Mgr. Alexander Onufrák, PhD.

PhDr. Jakub Bardovič, PhD.

RECENZENTI:

doc. PhDr. Peter Horváth, PhD., *Fakulta sociálnych vied UCM v Trnave*

doc. PhDr. Daniel Dobiaš, PhD., *Katedra politológie FF UPJŠ v Košiciach*

Zborník vychádza ako súčasť riešenia projektu VEGA 1/0658/16 - Výskum sekundárneho analfabetizmu v Slovenskej republike (stav - kontexty - perspektívy).

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani jeho žiadnu časť nemožno reprodukovať, ukladať do informačných systémov alebo inak reprodukovať bez súhlasu majiteľov práv.

Za odbornú a jazykovú stránku tejto publikácie zodpovedajú autori.

Umiestnenie:

<http://unibook.upjs.sk/predaj-vydanych-titulov/filozoficka-fakulta>

ISBN 978-80-8152-616-9

OBSAH

Slovo na úvod	6
Homogenita a heterogenita v kontexte globalizačných procesov Ondrej MITAL.....	9
Geopolitické výzvy a riziká identity Okcidentu v procesoch globalizácie a integrácie Ladislav KRIŠKA.....	26
Counterculture as a challenge for 20th century and it's influence on modern society Olexiy SHAFRANYOSH.....	37
Prečo sociálny štát? Obhajoba vertikálneho prerozdelenia prostredníctvom myšlienok Johna Rawlsa Jakub ŠVEC.....	45
Podoby sociálnej spravodlivosti v 21. storočí Jaroslav FABOK.....	60
Demokratické teórie verzus 21. storočie Juraj KORPA.....	76
Vzostup európskych extrémistických hnutí vo svetle imigračnej krízy Miloslav HVAŠTA.....	88
Postoje občanov Slovenskej republiky k imigrácii v kontexte migračnej krízy Diana HLOŽKOVÁ, Karolína NOVÁKOVÁ.....	110
Extrémizmus ako hrozba liberálnej demokracie Gabriel KOSCELANSKÝ.....	124

Vnímanie terorizmu verejnosťou vo vybraných európskych štátoch Katarína DUFFEKOVÁ.....	137
Security Sector Reform in Romania and Slovakia: Conclusions for Ukraine Ivan BARCHII.....	154
Európska únia ako geopolitický aktér v Arktíde František HAJDUK.....	163
(Košický) Richtár v minulosti vs. starosta v súčasnosti Terézia HIŠEMOVÁ.....	177
Dlhodobá analýza štátneho rozpočtu a priorít (čes-ko)slovenských vlád od roku 1919 do súčasnosti s dôrazom na oblasť školstva a zdravotníctva Marek ONDRUŠ.....	192
„Vypořádání s minulostí“ v komparativní perspektivě V4 Petr POSPÍŠIL.....	213
Konflikt predsedu vlády SR Vladimíra Mečiara s ministrom vnútra Antonom Andrášom Matúš BÉREŠ.....	229
Problémy súčasnej slovenskej pravice Jana ŠULEKOVÁ.....	243
Aktuálne výzvy vo fungovaní občianskeho sektora v podmienkach Slovenskej republiky Miroslava DUJÍČOVÁ – Michal IMROVIČ.....	252
Rómovia a parlamentné voľby Kristína MAGDOLENOVÁ-MOJŽIŠOVÁ.....	270
Miestna akčná skupina ako subnárodná úroveň MLG Mahuliena SOCHOROVÁ.....	288

(Ne)humanistické spôsoby transformácie ľudskej prirodzenosti – od človeka k postčlovekovi	
Elena KENDEREŠOVÁ.....	306
Postoje študentov ošetrovateľstva k eutanázii a asistovanej samovražde	
Katarína ZAKOPALOVÁ.....	317
Autori.....	328

Slovo na úvod

Neoddeliteľnou súčasťou vedeckej činnosti, predovšetkým v akademickom prostredí, je prezentácia výsledkov výskumu a odborná diskusia, ktorá poskytuje priestor pre vzájomnú výmenu nových poznatkov, postrehov a podnetov pre ďalší výskum. Uvedomujúc si dôležitosť organizácie odborných podujatí, *Katedra politológie FF UPJŠ v Košiciach* a občianske združenie *Res Publica* pravidelne poskytujú priestor nielen pre skúsených odborníkov dlhodobo etablovaných vo vedeckom prostredí, ale tiež pre študentov a mladých vedeckých pracovníkov prostredníctvom vedeckej konferencie. V dňoch 12. – 13. mája 2016 sa v Košiciach uskutočnil v poradí už piaty – jubilejný ročník vedeckej konferencie pre študentov a mladých vedeckých pracovníkov za účasti mladých odborníkov z takmer všetkých slovenských univerzít, ale tiež viacerých študentov a výskumníkov zo zahraničia. Zvyšujúci sa záujem o účasť na tomto podujatí svedčí o tom, že sa stalo pevnou súčasťou diania nielen na *Katedre politológie FF UPJŠ v Košiciach*, ale postupne sa už etabluje aj v povedomí širšej odbornej, predovšetkým politologickej komunity. Publikácia, ktorá sa Vám dostáva do rúk je, výstupom z konferencie pod názvom *Výzvy a riziká spoločnosti v 21. storočí*, ktorá bola koncipovaná tak, aby zahŕňala množstvo rozličných tém z oblasti politológie, medzinárodných vzťahov, práva, verejnej správy, histórie a ďalších príbuzných odborov.

Spoločensko-politický vývoj v 21. storočí nastolil mnoho problémov a výziev, na ktoré je potrebné adekvátne reagovať – ako na strane politickej reprezentácie, tak na strane odbornej verejnosti. Globalizačné trendy a internacionalizácia vo významnej miere prispeli k tomu, že svet sa zdá byť čoraz menší a viac vzájomne prepojený. Problémy a otázky, ktoré doposiaľ boli schopné vyriešiť národné štáty, vo svojich príčinách i dôsledkoch čoraz častejšie presahujú hranice štátov a ich riešenie si vyžaduje spoluprácu na vyššej úrovni. V európskom

priestore sa azda najviditeľnejším prejavom týchto javov stala pokračujúca sa integrácia štátov v rámci Európskej únie. Globalizácia však zohrala významnú úlohu taktiež v prehľbovaní ekonomických rozdielov medzi jednotlivými regiónmi na celosvetovej úrovni. Narastajúce nerovnosti v ekonomickej a sociálnej oblasti prispeli tiež k výraznému zvýšeniu migrácie. Intenzita a objem migračných tokov, predovšetkým na európsky svetadiel, boli v posledných rokoch také intenzívne, až sa na označenie súčasnej situácie začal používať pojem migračná kríza. Tá so sebou priniesla viacero dôsledkov, ktorých závažnosť v plnej miere odkryje až budúci vývoj. S niektorými z nich je však nutné vysporiadať sa už teraz. Jedným z nich je vysoký počet migrantov prichádzajúcich do Európy, ale tiež nachádzajúcich sa už na jej území. Výraznejším dôsledkom je však existujúca názorová heterogenita, až roztrieštenosť štátov v otázke postoja štátov k migrantom a migrácii samej o sebe. Nejednotnosť štátov a neschopnosť politických elít nájsť kompromisné riešenie v konečnom dôsledku, zdá sa, vedie k dezintegrácii európskych štruktúr a závažne narúša dôveru občanov v inštitúcie Európskej únie i samotnú myšlienku európskej integrácie a nastoľuje otázku jej budúceho smerovania. Obavy vyvoláva predovšetkým snaha jedného z významných členských štátov európskeho zoskupenia o vystúpenie z únie. Sprievodnými javmi sú v tejto súvislosti aj nárast radikalizmu a extrémizmu, terorizmus a vznik nových foriem uplatňovania mäkkej moci. Ich vzájomný synergický efekt je okrem toho umocnený tiež účinkami šíriacej sa propagandy.

Autori vo svojich príspevkoch odborne reflektovali viaceré z naznačených problémov a výziev spoločnosti v tomto období, a to na všetkých analytických úrovniach – od lokálnej, reprezentovanej príspevkom zaoberajúcim sa miestnymi akčnými skupinami, národnej – zastúpenej viacerými príspevkami predovšetkým z podmienok Slovenskej republiky, cez regionálnu (problematika Európskej únie, identity Okcidentu), až po globálnu úroveň, ktorú predstavoval príspevok týkajúci sa homogenity a heterogenity v globalizačných procesoch.

Viacerí autori uprednostnili historické témy, ktoré zastupujú príspevky komparujúce postavenie richtára s funkciou starostov a primátorov a analýza priorít slovenských vlád prostredníctvom rozpočtu od roku 1919, no mnohí sa venovali súčasným témam a novým fenoménom, pričom ich tematický záber bol značne široký. Nechýbali však ani témy ladené skôr filozoficky a pripomínajúce etické zásady a princípy humanizmu.

Hoci je tento zborník výstupom zo študentskej konferencie, pomerne vysoká kvalitatívna úroveň príspevkov umožňuje využiť túto publikáciu na získanie cenných poznatkov a poskytuje nové podnety pre štúdium a analýzu prezentovaných tém.

Košice, 5. máj 2017

zostavovatelia

Homogenita a heterogenita v kontexte globalizačných procesov

Ondrej Mital'

Globalization processes are one of the most debated current issues which significantly contributes to the transformation of the recent society. Several impacts of globalization processes are in the opinion of experts at least contradictory. The ambition of presented contribution is to highlight the homogeneity and heterogeneity of selected important contradictory impacts of ongoing globalization processes. Subsequently, the ambition of the contribution is to identify the challenges and risks associated with the outlined issues.

Úvod

Globalizácia je často spomínaným fenoménom a neoddeliteľným elementom súčasného spoločenského usporiadania. Globalizačné procesy nepredstavujú žiadnu fikciu. Sú reálnym a do značnej miery aj úspešne prebiehajúcim javom. Nie len že ovplyvňujú súčasnú podobu sveta, ale výrazne podmieňujú aj spôsob, akým ho vnímame. Predmetný fenomén sa výrazným spôsobom podieľa na formovaní budúceho spoločenského usporiadania. Dopady globalizačných procesov sú z pohľadu odborníkov pozitívne aj negatívne. Komplexnosť skúmaného fenoménu má však za následok aj fakt, že viacero dopadov má rozporuplný charakter. K takejto skupine vplyvov možno zaradiť zdôrazňovanie homogenity pri súčasnom zachovaní značnej miery heterogenity v súčasnom globalizovanom svete. V tomto kontexte možno následne identifikovať viacero výziev a rizík pre spoločnosť 21. storočia.

Charakter globalizačných procesov

Globalizačné procesy predstavujú jav, ktorý je neoddeliteľnou súčasťou našej spoločnosti, a preto je nevyhnutné venovať sa jeho podrobnému skúmaniu. Jednotné vymedzenie charakteru globalizač-

ných procesov je vzhľadom na ich komplexnosť veľmi náročné. Súčasné odborné publikácie venujúce sa problematike globalizácie často zahŕňajú v rámci vymedzenia globalizácie relatívne staršiu definíciu, ktorú vo svojej publikácii *Global Transformations* použili D. Held a kol. kde ju charakterizovali ako: „postup alebo súbor postupov, ktorý stelesňuje transformáciu do priestorového usporiadania spoločenských vzťahov a transakcií (posudzované z hľadiska ich šírky, intenzity, rýchlosti a dopadov), generovanie transkontinentálnych alebo medziregionálnych tokov a sietí činností, interakcie a výkonu moci“.¹

Priebehu a dôsledkom globalizačných procesov sa venujú rozličné vedné disciplíny. Aj keď je jednotné zadefinovanie globalizačných procesov prostredníctvom univerzálnej definície zložité, objavuje sa viacero takýchto pokusov, u ktorých je badateľný vplyv odbornej špecializácie konkrétnych autorov. Napriek tomu možno nájsť aj v tuzemskej odbornej literatúre zmyselné definície globalizačných procesov. Odborník na predmetnú problematiku K. Ivanička tvrdí, že najčastejšie sa pod termínom globalizácia rozumie komplexný proces transformácie súčasného sveta. Dynamickosť globalizačných procesov spôsobuje rozsiahle a významné zmeny v sociálnej, ekonomickej a politickej oblasti súčasného sveta.²

Výstižnejší spôsob je vymedzenie globalizačných procesov prostredníctvom charakteristických znakov. Predovšetkým je potrebné vnímať tri hlavné rozmery. Tento jav má multidimenzionálny charakter, vďaka ktorému disponuje schopnosťou deterritorializácie a transformácie spoločenského života.

Multidimenzionalita globalizačných procesov spôsobuje, že ich dopady sa prejavujú v najrôznejších odvetviach spoločenského

¹ HELD, D. a kol.: *Global Transformations: Politics, Economics, and Culture*. Stanford: Stanford University Press, 1999, s. 16.

² IVANIČKA, K.: *Globalistika: Poznávanie a riešenie problémov súčasného sveta*. Bratislava: IURA EDITION, 2006, s. 258.

života. Aj keď v žiadnom prípade nemožno hovoriť o absolútne všetkých ľudských činnostiach, vplyv globalizácie na ekonomiku alebo politiku je nepopierateľný. Predmetný fenomén súčasne výrazným spôsobom ovplyvňuje kultúru a hodnoty ľudí žijúcich v rôznych častiach sveta. Pri technológiách a inováciách, ako aj pri šírení informácií možno hovoriť dokonca o vzájomnou recipročnom vzťahu.

Nemecký sociológ U. Beck v súvislosti s globalizačnými procesmi prichádza k záveru, že vzhľadom na ich komplexnosť ide o najviac používané, najviac zneužívané, ale zároveň aj najmenej pochopené slovo posledných a budúcich rokov. Zároveň uvádza demonštratívny výpočet jednotlivých dimenzií globalizačných procesov, medzi ktoré zaraďuje komunikačno-technickú, ekologickú, ekonomickú, pracovno-organizačnú, kultúrnu a občiansko-spoločenskú dimenziu.¹

Možno len súhlasiť s názorom uznávaného amerického politológa A. Heywooda, že prepojenosť, ktorú so sebou globalizačné procesy priniesli je multidimenzionálna a uskutočňuje sa predovšetkým cez ekonomické, kultúrne a politické procesy. A. Heywood následne v rovnakých intenciách popisuje aj tri hlavné spôsoby interpretácie globalizačných procesov.²

Komplexnosť globalizačných procesov spôsobuje rôznorodosť názorov jednotlivých teoretikov. V tejto súvislosti možno povedať, že nie len že neexistuje zhoda týkajúca sa priebehu a budúceho pokračovania globalizačných procesov, ale v domácej a zahraničnej literatúre možno nájsť rozpory týkajúce sa samotného počiatku tohto multidimenzionálneho javu. V zásade možno sledovať dve línie. Kým jedna skupina teoretikov považuje globalizačné procesy za jav, kt. je relatívne nový, existuje aj skupina odborníkov považujúca globalizačné procesy

¹ BECK, U.: *Co je to globalizace?: Omyly a odpovědi*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 31.

² HEYWOOD, A.: *Global politics*. New York: Palgrave Macmillan, 2014, s. 590.

za dlhodobý historický jav, kt. je súčasťou našej histórie.¹ Logickým vyústením je aj odlišný pohľad jednotlivých teoretických paradigiem.² Budúcnosť globalizačných procesov rovnako nie je medzi odborníkmi na danú problematiku vnímaná rovnako, čo možno sledovať predovšetkým u hyperglobalistov a skeptikov.³

Vzhľadom na vyššie uvedené je potrebné nazdávať sa, že tak široké vnímanie globalizačných procesov, či už pozitívne alebo negatívne je možné predovšetkým vďaka multidimenzionalite. Súčasne však globalizačné procesy disponujú schopnosťou deteritorializácie spoločenského života.

Možno súhlasiť s názorom *I. Pauhofovej, P. Staněka a Š. Volnera*, ktorí v tejto súvislosti veľmi hodnotne poznamenávajú, že postupom času sa veľké množstvo procesov presúva z úrovne štátnej na úroveň nadnárodnú. Hracou plochou sa postupne stáva celá Zem. Tieto pro-

¹ Medzi skupinu autorov, ktorí globalizáciu vnímajú ako jav dlhodobý a historický možno zaradiť napríklad *R. Robertsona* a jeho model minimálnych fáz globalizácie, *A. Sheshabalayu* a jeho tri kolá globalizácie alebo *J. A. Scholteho* a jeho trojfázový model globalizácie. Na druhej strane autori ako napríklad *J. Stiglitz, M. Wolf* alebo *M. Friedman* datujú počiatok globalizačných procesov v nadväznosti na udalosti, kt. sa udiali po druhej svetovej vojne, resp. studenej vojne . resp. na prelome tisícročí.

² Liberalizmus popisuje globalizačné procesy v tom najlepšom slova zmysle vo všetkých jeho dimenziách a dopadoch, pričom jej hlavným dôsledkom je oslabovanie štátu. Na druhej strane napríklad realisti v súvislosti s objavovaním nových aktérov medzinárodnej politiky považujú štát aj naďalej za určujúceho a jediného aktéra, ktorý globalizáciu využíva na presadenie svojich záujmov. Hodnoteniu globalizačných procesov sa nevyhli ani teoretické paradigmy ako napríklad marxizmus, ktorý ich považuje za nový stupeň kapitalistického modelu výroby v snahe podmaniť si celý svet. Podobne kriticky ku globalizačným procesom pristupuje napríklad aj feministická teória, kt. ich popisuje ako ďalšiu formu patriarchálneho útlatku.

³ Z pohľadu hyperglobalistov sú globalizačné procesy novou reguláciou spoločenských vzťahov, ktorá v budúcnosti nahradí štát ako tradičného aktéra ekonomických a politických vzťahov. Skeptické pohľady vyčítajú globalizácii prílišnú snahu minimalizovať vplyv štátu, pretože interdependencia je v konečnom dôsledku plne závislá na rozhodnutiach jednotlivých suverénnych štátov.

cesy sa prejavujú vo vytvorení globálneho rozmeru v najrôznejších oblastiach ľudského života. Ide napríklad o vytvorenie planetárneho spôsobu riadenia dopravy, energetiky, či využívania zdrojov.¹

Obdobným spôsobom interpretuje dopady globalizačných procesov na spoločnosť aj britský autor R. Robertson. Podľa jeho slov je podstatou konceptu globalizácie zmršťovanie planéty, pri súčasnom intenzívnom uvedomovaní si sveta ako jedného kompaktného celku. Globalizácia sa skladá z procesov, ktoré boli po stáročia prerušované zväčša konfliktnými udalosťami, no napriek tomu je tento spoločenský fenomén stredobodom pozornosti až v nedávnej minulosti.²

Podľa M. Griffithsa a T. Callaghana je globalizácia predovšetkým konceptom, vďaka ktorému je možná deteritorializácia sociálneho, politického, ekonomického a kultúrneho života.³ Vplyvom globalizačných procesov sa tak odstraňuje jeden dôležitý element, ktorý bol podľa P. Singera súčasťou ľudstva počas podstatnej časti jeho existencie. Jedná sa o izolovanosť, ktorá bola spôsobená predovšetkým prírodnými podmienkami. Táto umožnila ľuďom žiť v odlišných kultúrnych svetoch bez toho aby sa akokoľvek ovplyvňovali. Za posledné obdobie ľudskej existencie a predovšetkým v minulom storočí sa izolácia v rámci celej planéty takmer vytratila.⁴

Predovšetkým skupina teoretikov, ktorí sú súhrnne označovaný ako transformacionalisti predpokladajú ešte markantnejšie zníženie rozdielu medzi domácim a zahraničným. Zároveň sa pohrávajú s myšlienkou koherentného smerovania sveta prostredníctvom nových foriem a funkcií štátu.

¹ PUHOFOVÁ, I.; STANĚK, P.; VOLNER, Š.: *Fakty a mýty globálneho sveta: Čo nás neposilní, ale môže zabíť?* Bratislava: IRIS, 2013, s. 36.

² ROBERTSON, R.: *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: SAGE Publications, 1992, s. 8.

³ GRIFFITHS, M.; O'CALLAGHAN, T.: *International Relations: The Key Concepts*. New York: Routledge, 2002, s. 126.

⁴ SINGER, P.: *Jeden svet: Etika globalizácie*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2006, s. 24.

Odborník na medzinárodnú politiku O. Krejčí v súvislosti so schopnosťou transformácie spoločenského života veľmi hodnotne poznamenáva, že globalizácia je: „*spravidla proces celosvetového informačného, technologického a ekonomického prepájania. V širšom pojatí zahŕňa aj transformáciu svetového politického systému, formovanie celosvetovej masovej kultúry ale i globálne problémy.*“¹

Jednotlivé teoretické paradigmy v súvislosti s globalizačnými procesmi často skúmajú ich vplyv na štát. O štátnej suverenite uvažuje aj K. Wall. Suverénny štát sa podľa nej musí vyrovnávať s novými ekonomickými, sociálnymi a politickým výzvami pri súčasnom uspokojovaní neustále narastajúcich potrieb svojich občanov. Globalizácia so sebou prináša obmedzenie rozsahu jednotlivých politík a v konečnom dôsledku tak limituje štátnu suverenitu.²

Súčasne prebiehajúce globalizačné procesy nemajú dopad len na štátnu suverenitu, ale aj na celý rad ďalších súčastí spoločenského života, ktorých pravidlá boli v minulosti určované výlučne dikciou suverénnych štátov. Predovšetkým ide o transformáciu ekonomických nástrojov, uskutočňovania politiky, premeny inštitúcií a bežne využívaných právnych inštitútov. V konečnom dôsledku globalizácia ovplyvňuje aj každodenné správanie sa ľudí.

Homogenita a heterogenita v kontexte globalizácie

Globalizácia zo sebou prináša okrem často spomínaného zmršťovania a prepájania sveta aj ďalšie dva významné javy. Prispieva k zjednocovaniu ľudských aktivít a požadovaných reakcií na rôzne situácie za účelom zefektívnenia širokého spektra procesov, čím výrazne napomáha homogenizácii. Na druhej strane sa však globalizačným

¹ KREJČÍ, O.: *Mezinárodní politika*. Praha: Ekopress, 2010, s. 674.

² WALL, K.: *The end of the welfare state? How globalization is affecting state sovereignty*. [online]. [cit. 02/05/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.globalpolicyjournal.com/blog/17/08/2012/end-welfare-state-how-globalization-affecting-state-sovereignty-0>>.

procesom napriek ich nepochybnej sile nepodarilo preniknúť do všetkých kútov sveta a ovplyvniť úplne všetky ľudské činnosti.

Odporcovia globalizačných procesov čoraz viac argumentujú tým, že ide o jav vnucujúci jednotlivcom, skupinám ľudí a štátom predpísané správanie. Prostredníctvom mechanizmov, ktoré sú stále viac a viac sofistikovanejšie je možné vynútiť si konkrétne vzorce správania. Ak sa jedinci požiadavkám globálne pôsobiacich korporácií a záujmových skupín neprispôbia, budú skôr či neskôr globalizačnými procesmi odstrčený na okraj. Podľa odporcov globalizácie je takýto úkaz na území suverénnych štátov neprijateľný. Z tohto dôvodu sa globalizácia často spája s pojmami ako mcdonaldizácia alebo coca-kolonizácia. Predovšetkým to evokuje americký charakter globalizácie, čo v konečnom dôsledku vyústilo k vytvoreniu pojmu amerikanizácia.

Synonymom pre pomenovanie globalizácie je veľmi často podľa J. U. Wunderlicha a M. Warrier práve termín amerikanizácia. Vnímajú ju ako proces neustáleho rozširovania americkej ekonomiky a kultúry. Najčastejšie je amerikanizácia spájaná s globálne známymi komerčnými značkami akými sú napríklad *Microsoft*, *McDonald*, *Coca-Cola*, či CNN. Relevantným dôvodom je aj to, že mnohé nadnárodné spoločnosti majú svoje sídlo v USA.¹

Odlišný názor má na vzťah globalizačných procesov a homogenity český autor V. Mezřícký, ktorý považuje prílišnú spätosť pojmov globalizácia a homogenita za mylnú, ale veľmi rozšírenú. Netvrdí však, že do určitej miery neexistuje tzv. mcdonaldizácia sveta, či unifikácia prejavujúca sa predovšetkým vo veľkomestách sveta. Okrem toho spôsobuje neustále zväčšovanie rozdielov medzi prosperujúcimi a upadajúcimi časťami planéty. Globalizačné procesy zároveň prinášajú aj rozpad, resp. stratu dôvery k tradičným inštitúciám. Tento trend vyúsťuje až do nedôvery v čokoľvek čo pre nás kedysi bolo známe a zaužívané.²

¹ WUNDERLICH, J. U.; WARRIER, M.: *A Dictionary of Globalization*. London: Routledge, 2007, s. 30.

² MEZŘICKÝ, V.: *Perspektivy globalizace*. Praha: Portál, 2011, s. 158.

Tvrdiť, že žijeme v globalizovanom svete by znamenalo, že všetky krajiny sú industrializované alebo sa aspoň na cestu industrializácie vydali. V tomto zmysle predpoklad globalizácie naplnený nie je. Neustále sa zvyšuje závislosť krajín, ktoré sú na periférii súčasného prepojeného ekonomického systému. Ich pomyselná vzdialenosť od krajín v centre nie je malá. Vždy bude platiť, že aj keby globalizácia pokročila akokoľvek ďaleko, nikdy nebude dosiahnutý stav kedy budú všetky ekonomické aktivity na planéte závislé od situácie na svetových trhoch.¹

Krajne negatívny názor je, že globalizácia je len novou formou kolonizácie. Prostredníctvom sofistikovanejších mechanizmov a s oveľa väčšou úspešnosťou a intenzitou vytvára priepasť medzi Bohatým severom a Chudobným juhom, ktorý je reprezentovaný krajinami zacyklenými začarovanom kruhu chudoby. Šíreniu slobodných myšlienok prispieva liberálny pohľad na spoločnosť reprezentovaný predovšetkým západnými demokratickými štátmi. O. Krejčí poznamenáva, že aktuálna podoba globalizačných procesov sa nesie v znamení kapitalizmu a do značnej miery je aj určitou formou amerikanizácie. Silu globalizačných procesov umocňuje fakt, že sú do nich zapojené aj krajiny, ktoré tento systém nepovažujú za sebe vlastný. Predovšetkým ide o islamské krajiny alebo napríklad aj Čínu.²

Bolo by krátkozraké myslieť si, že odlišnosti sú pre ľudskú spoločnosť niečo neprirodzené. Sám *Aristoteles* už v časoch antiky odporoval Platónovej koncepcii ideálneho štátu. Argumentoval, že odlišnosti v spoločnosti sú niečím prirodzeným. Odlišnosti, teda určitú heterogénnosť možno sledovať počas celej ľudskej histórie. Heterogénnosť existovala už v časoch antiky, v období renesancie, v období novoveku a existuje aj v súčasnosti.

¹ GRAY, J.: *Márna iluze: Falešné představy globálního kapitalizmu*. Košice: PARADIGMA.SK, 2003, s. 72.

² KREJČÍ, O.: *Mezinárodní politika*. Praha: Ekopress, 2010, s. 649.

Globalizačným procesom do určitej miery odporujú novoobjavujúce sa tendencie. Jedným z autorov zastávajúcich túto myšlienku je francúzsky filozof G. Lipovetsky. Uniformizáciu a amerikanizáciu spomaľuje predovšetkým obroda tradícií a miešanie vplyvov širokého spektra kultúrnych zvyklostí. Podstatou týchto javov je snaha zabrániť Západu nadobudnúť hegemonne postavenie v celoplanetárnom význame. Západ už nie je centrom hospodárskej a technologickej modernity a už zďaleka nie je považovaný za šíriteľa univerzálnej civilizácie. Misky váh sa pomaly presúvajú do Ázie. Západ nie je schopný sám bojovať proti hrozbám ako sú prírodné katastrofy, finančná stabilita či terorizmus. Nejde pritom len o ekonomickú silu, ktorú západný svet stráca. Pomaly začína silnieť nenávisť voči americkej arogancii, čo vedie k pohrdavému postojú k hodnotám proklamovaných Západom.¹

Západná civilizácia majúca kolísku v antickom Grécku, ktorá v procese kolonizácie využívala svoje postavenie na podmanenie si celého sveta už dnes stráca svoje výsostné postavenie. V dôsledku historického vývoja sa ešte intenzívnejším spôsobom zviditeľnili dlhodobé neriešené problémy, kt. vďaka neustále intenzívnejším globalizačným procesom získali prívlastok globálny. Jednými z najviac diskutovaných globálnych problémov, ktorým musí nie len štát, ako suverénny regulátor spoločenských vzťahov, ale aj spoločnosť ako celok čeliť sú napríklad životné prostredie, ťažba obnoviteľných zdrojov, bezpečnostná situácia. K problémom s puncom globálnosti, ktoré sa však dlhodobo nedarí riešiť patrí napríklad aj chudoba, nerovnomerné rozdelenie bohatstva alebo dodržiavanie ľudských práv.

J. Norberg tvrdí, že veľa súčasných názorov obsahuje podtón negatívnosti. Príliš mnoho úvah ústi do formulácie predpokladu, že svet

¹ LIPOVETSKY, G.: *Vláda hyperkultury: kosmopolitismus a západní civilizace*. In: JUVIN, H.; LIPOVETSKY, G.: *Globalizovaný západ: Polemika o planetární kultuře*. Praha: Prostor, 2012, s. 101.

sa rúti do záhuby pretože sa stáva stále menej spravodlivejším. Takéto vnímanie globalizačných procesov pramení z tézy, že bohatí sa stávajú bohatšími a chudobní chudobnejšími.¹

Globalizačné procesy teda spôsobujú aj určitú mieru heterogenity vo význame prehlbovaní odlišností. Miera heterogenity, ktorú spolu s homogenizáciou prinášajú je však oveľa intenzívnejšia ako tomu bolo v minulosti. Neustále sa zväčšujú rozdiely medzi bohatými a chudobnými obyvateľmi našej planéty. Dôkazom sú súčasné preľudnené veľkomestá. Bohatým centráram veľkomiest dominujú architektonické skvosty preplnené luxusnými bytmi a kanceláriami. V chudobných štvrtiach na perifériách veľkomiest však ľudia žijú pod hranicou chudoby, pričom len s vypätím všetkých síl dokážu uspokojiť svoje základné životné potreby. Bohatstvo, ktoré je v rámci svetovej ekonomiky vytvárané nie je rozdeľované rovnako. Veľká časť koláča je rozdelená medzi veľmi malú skupinu ľudí. Tento jav sa neprejavuje len medzi jednotlivcami v rámci miest všetkých veľkostí. Rovnako je badateľný aj na úrovni národných štátov. Nie len jednotlivci, ale aj štáty majú veľké problémy so zabezpečením základných potrieb a v konečnom dôsledku aj svojho prežitia.

Práve v tomto aspekte prebiehajúce globalizačné procesy prehľadili heterogénnosť v rozmere viacerých úrovni homogenít. Jedna časť sveta reprezentovaná Bohatým severom z globalizačných procesov vytiahla maximum. Druhá nazývaná ako Chudobný juh na globalizačných procesoch stráca a prejavujú sa v nich predovšetkým negatívne dopady a problémy. Tieto sa môžu vďaka doposiaľ nepoznanej globálnej prepojenosti a v dôsledku ich dlhodobého neriešenia veľmi ľahko rozšíriť aj do krajín Bohatého severu.²

¹ NORBERG, J.: *Globalizace*. Praha: ALFA Publishing, 2006, s. 17.

² Typickým príkladom je efekt rozpracovaný v rámci teórie chaosu. Ide o takzvaný motýlí efekt, kedy mávnutie motýľích krídel môže s odstupom času v atmosfére vyvolať úplne iné rozpoloženie celého systému ako v prípade, že by motýľ krídlami nemával. Aj keď ľudská spoločnosť nie je atmosféra, tento efekt je veľmi ľahko aplikovateľný vo viacerých

Výzvy a riziká pre spoločnosť 21. storočia

Homogenita a heterogenita zvýrazňovaná globalizačnými procesmi je pre dnešnú spoločnosť výzvou a rizikom zároveň. V kontexte načrtnutých súvislostí globalizačných procesov, ktoré súčasne v nevídanej miere zintenzívňujú homogenizáciu spoločenského života a zároveň spôsobujú neustále zvyšovanie rozdielov medzi jednotlivými časťami planéty, možno identifikovať niekoľko výziev a s nimi spojených rizík pre súčasnú aj budúcu ľudskú spoločnosť.

V prvom rade ide o možnosť každého národa podieľať sa na formovaní pravidiel súčasného a budúceho svetového usporiadania. Tento stav je v súčasnosti len ilúziou, preto je pre spoločnosť 21. storočia výzvou.

Tento stav je možné dosiahnuť len v prípade rešpektovania práv každého národa a kultúry. V. Bilasová uvažuje, že v európskej integrácii a v procese globalizácie je potrebné zachovať právo malých národov a kultúr rozhodovať o vlastných záujmoch. Zároveň im má byť umožnené rozhodovať o záujmoch celého sveta.¹

Možno sa nazdávať, že takýto stav je veľmi ťažko dosiahnuteľný. Vplyv svetových mocností, ekonomicky a politicky silných štátov a štátnikov je badateľný naprieč celými ľudskými dejinami. Ideálom, ku ktorému by však ľudstvo ako celok malo snažiť priblížiť je nasmerovať jednotlivé krajiny sveta, bez ohľadu na finančné, kultúrne alebo prírodné bohatstvo, na cestu spoločného a racionálneho riešenia globálnych problémov v prospech celej planéty. Aj v takomto prípade, však vždy bude existovať riziko zneužitia svojej pozície zo strany ktorejkoľvek svetovej mocnosti ako tomu bolo už viackrát v našich dejinách.

vedných disciplínach. Globalizačné procesy svojím spôsobom umožnili, že udalosť v jednej časti sveta môže výrazne ovplyvniť situáciu v inej časti planéty alebo dokonca celého sveta.

¹ BILASOVÁ, V.: *Výzvy pre etiku v súčasnosti*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2008, s. 203.

U odborníkov venujúcich sa problematike globalizačných procesov neexistuje zhoda v tom aký bude ich dopad na celkové spoločenské usporiadanie. Existujú názory, že vysoká miera heterogenity existujúca v súčasnom svete sa bude ešte ďalej prehlbovať a rozdiely v blahobyte medzi Bohatým severom a chudobným Juhom budú ešte markantnejšie. Jednou z výziev pre súčasné svetové spoločenstvo 21. storočia je preto zmiernenie nerovnosti a asymetrie pri rozdelení bohatstva. Krajiny reprezentované Chudobným juhom sú na odlišnom stupni homogenity ako krajiny Bohatého severu. V dôsledku začarovaného kruhu chudoby, z ktorého sa im nedarí dostať ich globalizačné procesy udržiavajú na inom stupni homogenity. Nedostatok blahobytu je jedným z významných faktorov vplývajúcich na pohyb ľudí v celosvetovom meradle. Racionálna a logická túžba každého človeka po dosiahnutí lepšieho uspokojovania svojich potrieb motivuje čoraz väčší počet ľudí k prekonaniu nie len geografických, ale aj kultúrnych, jazykových a iných prekážok. Pre čoraz viac ľudí je cesta za vyššou životnou úrovňou dostupnejšia. Táto však nie vždy splní svoj účel. Silnejúca intenzita migrácie však spôsobuje viacero negatívnych súvislostí.

Výzvou je teda dosiahnutie spravodlivejšieho rozdelenia bohatstva nie len v rámci jednotlivých krajín sveta, ale aj v rámci celkového rozdelenia svetového bohatstva. Dôležité je aby pomyselný koláč bohatstva bol rozdelený spravodlivo, pretože súčasné rozdelenie predstavuje pre budúci vývoj spoločnosti veľké riziko.

Nepopierateľným faktom, na ktorom sa zhodne viacero odborníkov je, že ekonomická a politická dimenzia globalizácie výrazne predstihla jej ostatné dimenzie. Súčasnej spoločnosti tak chýba základná ideová a hodnotová báza, na základe ktorej by bolo možné riešiť súčasné globálne otázky a problémy. Konštrukcia minimálnych spoločných princípov a hodnôt ako základnej bázy na riešenie globálnych konfliktov a problémov je preto výzvou, ktorej súčasná spoločnosť čelí.

V tejto súvislosti možno tak, ako to poznamenáva V. Mezřický využiť koncepciu svetového étosu H. Künga, ktorý je možné charakterizovať ako nutné minimum spoločných humánnych hodnôt, merítok a základných postojov. Základom by malo byť nájdenie zhody medzi svetovými náboženstvami. V opačnom prípade sa prikláňa k Huntingtonovmu stretu civilizácií.¹ Z. Plašienková v kontexte predmetnej problematiky poznamenáva, že tak ako štát nemôže fungovať bez etického konsenzu a étosu občanov, ani svetový poriadok nemôže fungovať bez svetového étosu.²

H. Küng už takmer pred dvoma desaťročiami podotýkal, že svetový étos bude v prospech všetkých ľudí fungovať len v prípade, že bude reprezentovať spoločné hodnoty, ciele, ideály a vízie. Svetová spoločnosť si totiž už ďalej nemôže dovoliť fungovať na rozdielnej alebo dokonca protichodnej etike.³ Možno konštatovať, že vo svojej podstate mal pravdu. Staré problémy ľudstva sa vyriešiť nepodarilo, naopak vynorilo sa mnoho ďalších, ktorých schopnosť rozvracať krehko fungujúci poriadok v jednotlivých štátoch a globálnom svete ako takom je čoraz väčšia.

Súčasne prebiehajúce globalizačné procesy však neprinášajú len negatívne dopady. Výzvou je uprednostňovanie a využívanie pozitívnych dopadov globalizačných procesov pri eliminácii negatívnych dopadov. Rovnaké sily a procesy zvýrazňujúce negatívne a rozporuplné dopady možno využiť pri zintenzívnení pozitívnych dopadov na ľudskú spoločnosť.

Zaujímavý a v súvislosti s načrtnutou výzvou pre spoločnosť obsahuje dôležitý postreh kniha *Morálne úvahy o 20. storočí*, ktorej obsahom je diskusia M. Gorbačova a D. Ikedu. V rámci priateľských rozhovo-

¹ MEZŘICKÝ, V.: *Perspektivy globalizace*. Praha: Portál, 2011, s. 199.

² PLAŠIENKOVÁ, Z.: *Etika zodpovednosti*. In: REMÍŠOVÁ, A. (ed.): *Dejiny etického myslenia: V Európe a USA*. Bratislava: KALLIGRAM, 2008, s. 711.

³ KÜNG, H.: *Světový étos. Projekt*. Zlín: Archa, 1992, s. 41.

rov prichádzajú diskutujúci k záveru, že spoločným základom pre budúce spoločenské usporiadanie by mali byť univerzálne ľudské hodnoty dosiahnuteľné len na základe syntézy vecí a ako poznamenáva M. Gorbačov ľudí nerozdeľujú, ale naopak ich zjednocujú. D. Ikeda súhlasí a dodáva, že mierumilovné spoločenstvo je možné dosiahnuť len angažovanosťou jej členov.¹

Uvedenú myšlienku je možné ďalej rozvíjať a do vysokej miery vyzdvihuje prečo súčasné globálne problémy nadobudli také rozmery aké dnes dosiahli. Vysvetľuje to prečo je dnes tak problematická spolupráca krajín, pričom aktérom súčasného globalizovaného sveta je zrejme, že tieto problémy sa v budúcnosti budú ďalej vyostrovať. Preto je dôležité, zapojiť každého člena globálneho spoločenstva a umožniť mu angažovať sa pri formovaní pravidiel hry. Súčasná globálna prepojenosť, ktorá dosiahla dosiaľ nepoznanú intenzitu je významným faktorom podporujúcim túto myšlienku. Takto nastavené potenciálne pravidlá hry výrazne zvyšujú dôležitým atribút, ktorým by mali disponovať a tým je ich legitimita. V opačnom prípade stoja takéto pravidlá a celý systém na nestabilných základoch.

Ako bolo spomenuté vyššie odlišnosti sprevádzajú našu spoločnosť počas celého historického vývoja. Môžu však tieto odlišnosti pôsobiť v konečnom dôsledku ako hnací motor pokroku, výsledkom ktorého bude ich postupné vyrovnávanie?

Napríklad aj I. Kant za hybnú silu dejín považuje antagonizmus, neznášanlivosť a súťaživosť. V kontexte skúmanej problematiky je však dôležitá Kantova myšlienka, ktorá smeruje k tomu, že plynutím času sa tieto hybné sily stanú aj prameňom dobra, znášanlivosti a kultúrneho človeka.²

¹ GORBAČOV, M.; IKEDA, D.: *Morálne úvahy o 20. storočí*. Bratislava: BALNEOTHERMA, 2009, s. 145.

² LEŠKO, V.; JEŠIČ, M.; ANDREANSKÝ, E.: *Kant, Fenomenológia a analytická filozofia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013, s. 49.

Aj keď vo význame v akom uvažuje *I. Kant*, možno hovoriť až o úplne protichodnej heterogenite, respektíve až o neznášanlivosť, podstatné je že aj takto negatívne javy podľa neho majú v budúcnosti potenciál dospieť k niečomu pozitívnemu. K tomu je však nepochybne potrebná aj plná angažovanosť všetkých aktérov globálneho spoločenstva. Táto však určite nebude dosiahnutá v prípade, že medzi aktérmi budú existovať diametrálne odlišné úrovne homogenity reflektujúce výšku bohatstva. Angažovanosť aj legitimita takto vytvorených pravidiel bude o to vyššia, čím starostlivejšie bude vypracovaná platforma svetového étosu, ako základnej hodnotovej a etickej bázy na riešenie konfliktov a problémov.

Záver

Globalizačné procesy, ktoré v súčasnosti výrazným spôsobom ovplyvňujú transformáciu spoločnosti sú charakteristické pozitívnymi, negatívnymi a rozporuplnými dopadmi. V kontexte príspevku je možné nazdávať sa, že globalizačné procesy v súčasnej podobe prinášajú do každodenného života jednotlivcov, štátov a národov mieru homogenity, ktorá je v intenciách načrtnutých v príspevku prinajmenšom rozporuplná. Súčasne však globalizačné procesy nedokážu odstrániť historický danú heterogénnosť, ktorá je badateľná predovšetkým v rozdelení bohatstva medzi jednotlivcami a národmi. Intenzita s akou vplývajú na existujúcu realitu so sebou nepochybne prináša aj viaceré výzvy a riziká, ktoré sú pre dnešnú spoločnosť a jej nasledujúci vývoj kľúčové. Pred spoločnosťou 21. storočia stojí niekoľko nasledujúcich výziev a z nich vyplývajúcich rizík. Predovšetkým ide o možnosť každého národa podieľať sa na formovaní pravidiel súčasného a budúceho svetového usporiadania a zmiernenie nerovnosti a asymetrie pri rozdelení bohatstva. Súčasne však bude potrebné vytvoriť súbor minimálnych spoločných princípov a hodnôt ako základnej etické-morálnej bázy spôsobilej na riešenie globálnych konfliktov a problémov. Nasledne bude možné uprednostnenie a využívanie pozitívnych dopadov

globalizačných procesov pri súčasnej eliminácii ich negatívnych dopadov, pretože len v takom prípade bude možné považovať odlišnosti typické pre ľudskú spoločnosť za hnací silu ľudského pokroku. Len pri zvládnutí načrtnutých výziev bude možné priblížiť sa konštantnému zjednocovaniu pri zachovaní konštruktívnych odlišností, pretože všetci sme ľudia a našou povinnosťou je rozvíjať humánnosť v sebe a spoločnosti ako celku, ktorá v 21. storočí v stále jasnejších kontúrach nadobúda prívlastok globálna.

Literatúra:

- BECK, U.: *Co je to globalizace?: Omyly a odpovědi*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.
- BILASOVÁ, V.: *Výzvy pre etiku v súčasnosti*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2008.
- GORBAČOV, M.; IKEDA, D.: *Morálne úvahy o 20. storočí*. Bratislava: BALNEOTHERMA, 2009.
- GRAY, J.: *Márna iluze: Falešné predstavy globálneho kapitalizmu*. Košice: PARADIGMA.SK, 2003.
- GRIFFITHS, M.; O'CALLAGHAN, T.: *International Relations: The Key Concepts*. New York: Routledge, 2002.
- HELD, D. a kol.: *Global Transformations: Politics, Economics, and Culture*. Stanford: Stanford University Press, 1999.
- HEYWOOD, A.: *Global politics*. New York: Palgrave Macmillan, 2014.
- IVANIČKA, K.: *Globalistika: Poznávanie a riešenie problémov súčasného sveta*. Bratislava: IURA EDITION, 2006.
- KREJČÍ, O.: *Mezinárodní politika*. Praha: Ekopress, 2010.
- KÜNG, H.: *Světový étos. Projekt*. Zlín: Archa, 1992.
- LEŠKO, V.; JEŠIČ, M.; ANDREANSKÝ, E.: *Kant, Fenomenológia a analytická filozofia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013.

- LIPOVETSKY, G.: *Vláda hyperkultury: kosmopolitismus a západní civilizace*. In: JUVIN, H.; LIPOVETSKY, G.: *Globalizovaný západ: Polemika o planetární kultuře*. Praha: Prostor, 2012.
- MEZŘICKÝ, V.: *Perspektivy globalizace*. Praha: Portál, 2011.
- NORBERG, J.: *Globalizace*. Praha: ALFA Publishing, 2006.
- PLAŠIENKOVÁ, Z.: *Etika zodpovednosti*. In: REMIŠOVÁ, A. (ed.): *Dejiny etického myslenia: V Európe a USA*. Bratislava: KALLIGRAM, 2008.
- PUHOFOVÁ, I.; STANĚK, P.; VOLNER, Š.: *Fakty a mýty globálneho sveta: Čo nás neposilní, ale môže zabíť?* Bratislava: IRIS, 2013.
- ROBERTSON, R.: *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: SAGE Publications, 1992.
- SINGER, P.: *Jeden svet: Etika globalizácie*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2006.
- WALL, K.: *The end of the welfare state? How globalization is affecting state sovereignty*. [online]. [cit. 02/05/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.globalpolicyjournal.com/blog/17/08/2012/end-welfare-state-how-globalization-affecting-state-sovereignty-0>>.
- WUNDERLICH, J. U.; WARRIER, M.: *A Dictionary of Globalization*. London: Routledge, 2007.

Geopolitické výzvy a riziká identity Okcidentu v procesoch globalizácie a integrácie

Ladislav Kriška

The article addresses the risks of negative changes to the Occident's political identity in the interconnected world, especially in the context of internationalization of (geo) political processes, in increasing their complexity and in regard to globalization, integration and implementation of geopolitical processes. The text examines the context of wider influence of power and geopolitical consequences and the potential of risks, which result or may result from these current processes and phenomena. It deals with issues that are the result of attempts to radically implement the axioms of the western way of life - liberal democracy and capitalism into a civilizationaly different environment, frequently in a violent manner (despite their a priori ideological opposition) and at the same time analyzes the postmodern dialectic of the western freedom into various forms of lack of freedom (autocracy, totalitarianism, ...) under the auspices of the spread of democracy and the development and stability of one's own freedom.

Budúcnosť Západu môže byť zaistená iba dovtedy, kým bude jednotný. Jeho prežitie závisí na tom, či obyvatelia Západu uznajú, že ich civilizácia je jedinečná a nie univerzálna a zjednotia sa za účelom jej obnovy a obrany, čeliac výzvam nezápadných spoločností.

Zbigniew Brzezinski

Můžeme len s velkou obozretností tvrdit, že iní ešte nedospeli tam, kde sa nachádzame my. Možno tam nikdy nedôjdu. Možno budú všetky naše výdobytky zase zničené - - vonkajšími nepriateľmi, alebo sebevražedným potenciálom našej vlastnej činnosti...

Ralph Dahrendorf

Predkladaný článok sa zaoberá problémami, do ktorých sa dostala naša západná spoločnosť a ktoré môžeme chápať ako externality – nežiaduce dôsledky – primárne pozitívne vnímaných javov, ako je globalizácia a rôzne formy integrácií.¹ Tiež javov ako sú postmoderná liberalizácia a multikulturalizmus. Zaoberá sa problémami, ktoré sú výsledkom pokusov radikálne implementovať axiómy západného spôsobu života – liberálnu demokraciu a kapitalizmus do civilizačne odlišného prostredia, mnohokrát aj násilným spôsobom (napriek ich apriórnej ideovej opozícii). Hypotézou predkladaného textu je aj dialektický znak myslenia západnej civilizácie o sebe samej, ktorého zničujúci prvok je v nej atributívne prítomný. Tým dialektickým atribútom myslíme latentnú, postmodernú dialektiku západnej slobody do rôznych foriem neslobody (autokracie, totality,...), pod zásterou šírenia demokracie a rozvoja a stability vlastnej slobody.

Viac ako o teoreticko-koncepčnú deskriptívu sa pokúsime skôr o heuristický náhľad na hrozby pre politickú identitu západnej spoločnosti, vyplývajúce z rizík, ukotvených potenciálne v jej samotnom teoretickom diskurze a riziká ako produkt externých ohrození. Zaujímať nás budú súvislosti širších mocenských a geopolitických dôsledkov

¹ Myslíme predovšetkým európsku integráciu, ktorej stále chýbajú jasné kontúry jej cieľa. Podľa M. Gbúrovej, absencia finálneho inštitucionálneho-politického produktu európskeho zjednocovania vedie k otázke o budúcej podobe Európskej únie. Nateraz všetky diskusie – verejné, odborné, politické – o podobe integrovanej Európy uviazli v nezáväzných pokusoch o jej koncepcné pojmové uchopenie, ktoré je dôležité najmä z hľadiska odhaľovania podstaty daného problému. V tejto súvislosti pripomenieme politologický pokus Oskara Krejčího, ktorý ju nazval „spranárskou entitou“, čím vyznačil jej základnú charakteristiku ako mnohonárodného spoločenstva s črtajúcim sa inštitucionálno-právnym statusom. Túto charakteristiku podčiarkol slovom entita, ktoré označuje jav, ktorý môže samostatne existovať, napríklad aj v podobe štátnopolitickej jednotky. Bližšie pozri: GBÚROVÁ, M.: *Medzikultúrny dialóg*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2009, s. 112.

a potenciálov rizík, ktoré z toho aktuálne vyplývajú, alebo môžu vyplynúť.

Kauzálnosť udalostí v zosieťovanom svete je akcelerovaná mnohými súvislostiam, predovšetkým v kontexte internacionalizácie (geo)politických procesov, narastania ich komplexnosti a vzhľadom na globalizačné, integračné a implementačné geopolitické procesy. V ére online informácií, rušenia reálnych aj formálnych hraníc, masových médií a internetu, dôrazu na všeobecnú dereguláciu takmer akýchkoľvek normatívnych regulí je otázka súvislostí, dôsledkov a implikácií najvypuklejšia v kauzalite geopolitických a mocenských súvislostí. Napriek tomu, že sa kľúčové premenné a body záujmu v geopolitike takmer nemenia, radikálne sa menia spôsoby a reálie ich uskutočňovania, ich referenčný rámec, metódy a tiež ciele. Menia sa tiež východiská politickej identity Západu, ktoré boli dlhodobo považované za axiómy, predovšetkým týkajúce sa samotnej demokracie, reálnej držby a výkonu moci, ale tiež axiológie samotnej politiky.

Politická mapa sveta prítomnosti je výslednicou geopolitického vývoja, historických udalostí a dlhých zápasov ideí, ideológií a vízií mocenského usporiadania sveta. Radikálnosť zmien globálnej politiky, štruktúr politickej geografie a mapy vplyvov nabrala po skončení studenej vojny nový rozmer predovšetkým v rozpade bipolárneho sveta, teda v procesoch tranzície krajín tzv. Východného bloku, globalizácie, integrácií a europeizácie, v procesoch súvisiacich s radikalizáciou islamského fundamentalizmu, s pokusmi exportovať západný mocenský a ekonomický formát správy spoločnosti do kultúrnej a politicky odlišných štátov a tiež exploataciou dôraznejších a rozsiahlejších, predovšetkým ekonomických, kontaktov s Orientálnymi krajinami, hlavne s Čínou a s tým úzko súvisiacim narastaním ich mocenských a globálno-politických nárokov. Týmito procesmi skončila relatívne krátka doba pokoja analýz a definícií geopolitiky obdobia po druhej svetovej vojne. Napriek tomu, že životnosť (nie len globálnych) káuz súčasného sveta je ohraničená len atraktívnosťou nadchádzajúcej témy,

problém rozsiahlej migrácie vojnových, politických, sociálnych, ale predovšetkým ekonomických utečencov je témou, ktorá presahuje svojim záberom bulvárnosť, ktorou sa väčšinovo, mediálne prezentuje. Rast slobody, stieranie hraníc, dostupnosť informácií, ale tiež strata autorít spôsobili zmenu bezpečnostnej situácie. Myšlienky univerzálnosti liberálnej demokracie západného typu a pokusy o jej import, globalizácia, multikulturalizmus a náročnosť udržateľnosti našej identity v globálnych nárokoch na svetoobčiansku spoločnosť sú ďalšími faktormi, ktoré k tomu prispievajú. Dochádza k prieniku a príchodu kultúrne a civilizačne rozdielného obyvateľstva, čo má politické, kultúrne, mocenské a ekonomické dôsledky.

Ak hovoríme o geopolitických výzvach a rizikách súčasnosti, adjektívum geopolitické chápeme primárne ako synonymum pre mocenské a geopolitiku ako súbor súvislostí rozporov geografie náboženstiev a opozícií kultúrnych, civilizačných a politických identít a z toho vyplývajúcich mocenských a ekonomických spojitostí, príčin a dôsledkov a tiež z toho, že globálne politické a bezpečnostne usporiadanie je dnes podriadené predovšetkým ekonomickým záujmom. Všeobecná definícia hovorí, že cieľom geopolitiky je politická-mocenská organizácia sveta, z ktorej najviac budú profitovať veľmoci. Toto vymedzenie jednoznačne vyzdvihuje chápanie geopolitiky ako politiky, ktorá sa odohráva (koncipuje a realizuje) v najvyšších sférach a má globálny dosah, teda ako politiky veľmocenskej. Z uvedenej formulácie stále jasne vyplýva tradičná, „klasikmi geopolitiky“ zavedená orientácia politiky/geopolitiky na riešenie otázok mocenskej rivality v globálnom meradle a v imperiálnom, či strategickom duchu. V tej najabstraktnejšej rovine geopolitiku chápeme ako synonymum pre politiku a politickú aktivitu. Geopolitiku môžeme tiež chápať ako nástroj politickej a geografickej premeny sveta. Podľa Ištoka geopolitika, ktorá vychádzala z mocensko-politického ovládania priestoru štátmi, osobitne veľmocami, a to najmä prostredníctvom ich ozbrojených síl, musí dnes zohľadňovať ekonomické faktory priestorovej kontroly. Je tomu tak

preto, že základom moci sa stáva schopnosť mobilizácie spoločnosti v ekonomickom kontexte. V tejto súvislosti sa presadzuje nový, geoeconomický prístup, ktorý vyplýva aj z toho, že – ako to uvádza Bayadyan – sa teraz na konci milénia rozpadlo to, čo bývalo označované ako druhý svet (svet plánovaného hospodárstva), neschopné vyrovnať sa s tlakmi informačného veku. Na strane druhej, zbavený svojho geopolitického významu a s mimoriadne rozkolísaným ekonomickým a spoločenským rozvojom, prestal úlohu významného celku hrať aj tretí svet. Napriek tomu všetkému sa prvý svet nestal všetko zahŕňajúcim univerzom neoliberalnej mytológie. Objavil sa totiž nový, štvrtý svet, ktorý pozostáva z nespočetných čiernych dier spoločenského vylúčenia po celom svete. Castells ďalej hovorí, že do štvrtého sveta patrí nielen veľká časť subsaharskej Afriky a zbedačenej poľnohospodárskej oblasti Latinskej Ameriky a Ázie, ale že je prítomný ako manifestácie nové geografia a spoločenského vylúčenia doslova v každej krajine a meste. Z toho vyplýva, že v súčasnom historickom kontexte je vzostup štvrtého sveta neoddeliteľne spätý so vzostupom globálneho kapitalizmu. V tejto celkovej situácii vyhradzuje Castells zvláštnu úlohu udalostiam odohrávajúcim sa v postsocialistických oblastiach: *„Nikde nie je súčasný boj medzi prúdmi globálnej ekonomiky a kultúrnou identitou tak závažný ako v pustatine spôsobené pádom sovietskeho plánovaného hospodárstva, na historickom okraji informačnej spoločnosti.“* Fox tvrdí, že v Huntingtonovej argumentácii hlavný konflikt studenej vojny – väčšinovo definovaný ako stret dvoch hlavných západných ideológií: demokracie a komunizmu – stratil po jej skončení na význame a bol postupne a latentne nahradzovaný konfliktom medzi civilizáciami. Náboženské strety tak mali vyplniť vákuu, ktoré vzniklo v dôsledku skončenej studenej vojny. Na sklonku svojho života sa Huntington presunul z „civilizačného postoja“ ku „kulturalistickému“ prístupu, kde spájal témy ako etnické štúdiá, politiku identity, nacionalizmus a teóriu migrácie, bez toho, aby bol čo i len tušil s akou migračnou krízou bude Európa

zápasíť v 21.storočí. Huntingtonova argumentácia je postavená na rozdieloch medzi kultúrami, ktoré sú určované rôznymi náboženskými systémami a tie povedú k vytvoreniu konfliktných konštelácií. Tvrdí, že žiaden iný diskurz, alebo paradigma nedokázalo uspokojujúco vysvetliť a naplniť stav medzinárodnej politiky po skončení studenej vojny, než stret civilizácií. Napriek tomu, že sa v určitých záveroch Huntington mýlil – ako je napríklad jeho záver, že bude narastať úloha etnicity v chápaní identity – ukazuje sa jeho spôsob analýzy medzinárodných vzťahov omnoho relevantnejší, než uvažovanie jeho kritikov, ktorí tvrdili, že národné štáty zostanú hlavnými premennými v geopolitike.

Môžeme povedať, že rozpor, nesúmerateľnosť alebo stret civilizácií¹ je, spolu s nárokom Západu na svoju univerzálnosť správnym konotátom aktuálnej situácie. Systém rovnováhy moci v studenej vojne sa rozpadol, s víziou globálnej svetoobčianskej spoločnosti, akurát časť sveta, synteticky do tohto procesu zahrnutá sa s ním odmietla stotožniť a podriaďiť sa mu a časť sveta sa nechcene stala súčasťou bojov o nové teritória vplyvu a moci. V tomto kontexte sa ukazuje politicko-mocenský presah globalizácie – mocenský rozmer dôležitejší než ekonomický, keďže univerzálna ekonomická globalizácia je nezvratiteľný proces. V rokoch po konci studenej vojny sa začali dramaticky meniť národnej identity aj ich symboly. Globálna politika je dnes novodefinovaná podľa kultúrnych línií a ekonomických záujmov. Kultúra a kultúrne identity, ktoré sú v najširšom ohľade zároveň identitami civilizačnými, utvárajú vo svete po studenej vojne vzorce súdržnosti, rozpadu a konfliktu. Prvýkrát v histórii má globálna politika multipolárny a zároveň multicivilizačný ráz; modernizácia už nie je to isté, čo pozápadnenie.

¹Ak hovoríme o strete civilizácií, ktorý je často redukovaný na vzťah Orientu a Okcidentu a mnohokrát nesprávne interpretovaný, či skôr len mediálne redukovaný na vzťah Islamu a Kresťanstva, pričom sa redukuje úloha a vplyv zvláštnosti politického a štátneho zriadenia, foriem vlády, územne správneho usporiadania, formovania štátneho územia, kultúry a civilizačnej identity rôznych štátov a ich histórie, tradícií a kultúry ako takej.

Výsledkom nie je ani univerzálna civilizácia v nejakom zmysluplnom význame slova, ani pozápadnenie nezápadných spoločností. Vo svete po studenej vojne nehrajú rolu najdôležitejšie ideologické, politické či ekonomické rozdiely medzi národmi, ale rozdiely kultúrne. Politická mapa sveta prítomnosti je výslednicou vývoja a zápasov ideí, ideológií. Ciele vo forme ideálov a ideí boli vždy fundamentom politických diskurzov, ale dnes sa v utilitárnom boji o moc a peniaze zredukovali na nehumánnu doktrínu zisku efektivity, ktorá už nespýtuje svoje ciele, či sú rozumné.

Mocenská rovnováha medzi civilizáciami prechádza zmenami: vplyv Západu relatívne upadá; rastie ekonomická, vojenská i politická sila ázijských civilizácií; v islamských krajinách dochádza k demografickej explózii, čo má destabilizujúce účinky. Otázkou je, či sa udrží americko-európske transatlantické partnerstvo, či v kontexte udalostí posledných dní môžeme ešte hovoriť o partnerstve, alebo skôr o latentnom mocenskom súperení, pretože súčasný stav nedáva svetovému vývoju potrebnú stabilitu. Medzinárodné vzťahy sa v súčasnosti sa nezaobídu bez globálnej regulácie. Univerzalistické nároky vedú Západ stále častejšie ku konfliktom s inými civilizáciami, pretože politiku používa nielen k presadzovaniu svojich záujmov, ale tiež k určovaniu identít – kto sme, vieme iba vtedy, keď vieme, kto nie sme a mnohokrát sa to najviac a najvypuklejšie ukáže vtedy, keď vieme, kto stojí proti nám.¹ Problém rozsiahlej migrácie vojnových, politických, sociálnych, ale predovšetkým ekonomických utečencov presahuje rozmer partikulárnosti, či teritoriálneho dosahu a ukazuje sa, pri demaskovaní jeho skutočných dôvodov a možných dôsledkov ako veľmi vážny, rozsiahly a v konečnom dôsledku globálny problém, keďže súčasnosť nás

¹ Podľa Baumana „naša schopnosť vo svete rozlišovať a rozdeľovať sa týka aj rozdielov medzi my a oni. My znamená skupinu ku ktorej patríme a rozumieme jej. Oni naopak predstavujú skupinu, so ktorej nemáme prístup, alebo možnosť k nej patriť. Naša predstava o nej je vágna a útržková, a preto príliš nechápeme jej chovanie, naháňa nám strach. V domnienkach o nej nás navyše utvrdzuje naše podozrenie, že oni voči nám majú rovnaké výhrady a cítia rovnaké obavy.“ Bližšie pozri: BAUMAN, Z.: *Myslet sociologicky*. Praha: Slon, 2004, s. 43.

núti uvažovať o politike už vždy v medzinárodnom kontexte. Ak k tomu pridružíme ešte klesanie významu štátu ako oficiálnej a dôrazne prezentovanej, liberálnej politickej doktríny¹, nefunkčnosť multikulturalizmu, zlyhanie globalizácie a až jej dialektika (pretože jej ciele boli funkčne zredukované len na ekonomický rozmer a zabudlo sa na mocenské a geopolitické aspekty) dostaneme reálny obraz utečeneckej krízy ako výslednice rozporov civilizácií a vyššie popísaných dôvodov.

Globalizácia², liberalizácia a idey multikulturalizmu spôsobili, že žijeme „vo svete premien, ktoré majú vplyv na takmer každú stránku toho, čo robíme. Tak či onak nás to ťahá do globálneho poriadku, ktorému nikto dobre nerozumie, ale ktorý nám všetkým dáva pociťiť svoju prítomnosť.“³ Je to spôsobené tým, že „globalizácia sa netýka iba veľkých systémov, ako napríklad svetovej finančnej sústavy. Globalizácia nesúvisí iba s tým, čo je „tam vonku“, kdesi ďaleko od jednotlivca. Je to jav ktorý, ktorý je taktiež „priamo tu“ a ovplyvňuje osobné a intímne aspekty nášho života.“⁴ Globalizácia a pokus veľmi zisťne implementovať náš spôsob života do iných svetov spôsobili okrem krízy, ktorú dnes denne žijeme, aj krízu iných svetov. Rozvrat ich pôvodných spôsobov života, alebo jednoducho vojnová a násilná deštrukcia ich svetov spôsobili ich existenciálne ohrozenie. Tento stav sa však neuspokojí iba s takouto konotáciou. Jej súčasťou sa ukazujú byť aj hlbšie súvislosti dôraznejších zmien Okcidentálneho sveta, utilitárneho charakteru. Podľa Valacha „vôkol nás je veľa príznakov toho, že žijeme v čase krízy, žijeme v čase prechodu. To znamená že dnešná podoba ľudskej spoločnosti nie je najďalej udržateľná, lebo začína byť životne nebezpečná pre človeka samého. Kríza je teda situáciou nestálosti, nutného smerovania k niečomu inému než je to, čo je teraz, aj keď to bude rozklad a seba

¹ Nozickovský liberalizmus štátu ako nočného strážnika.

² Podľa Giddensa „globalizácia nie je iba ekonomická, ale taktiež aj politická, technologická a kultúrna. Ovplyvňuje ďalší vývoj v komunikačných systémoch, jej počiatky musíme hľadať až na konci šesťdesiatych rokov.“ Bližšie pozri: GIDDENS, A.: *Unikajíci svět*. Praha: Slon, 2000, s. 21 – 22.

³ GIDDENS, A.: *Unikajíci svět*. Praha: Slon, 2000, s. 18.

⁴ GIDDENS, A.: *Unikajíci svět*. Praha: Slon, 2000, s. 23 – 24.

zničujúci výr ľudskej civilizácie, či tvorivý proces dávajúci vzniknúť novej, dnešné problémy riešiacej podobe.“¹ „Vzhľadom k problémom, ktoré priniesla transformácia spoločností, tvrdí Ulrich Beck, že dnes žijeme v „spoločnosti rizík“. Ak uvažujeme o riziku, uvažujeme o nebezpečenstve alebo o hrozbe súvisiacej s tým, čo robíme, a dokonca aj s tým, čo nerobíme.“² Ďalším rozmerom tejto krízy – transformácie je podľa Kaplana súvislosť, že „demokracia, ktorú v mnohých chudobných oblastiach sveta podporujeme, je integrálnou súčasťou transformácie vedúcej k novým formám autoritatívnosti; demokracia v Spojených štátoch je z nejasných príčin vo väčšom nebezpečenstve ako kedykoľvek predtým.“³ V kontexte Európy sú tieto súvislosti ešte zložitejšie. Aj „Habermas si začína plne uvedomovať, že sa postupne vytvára celkom nová dejinná situácia, ktorá je určovaná dialektikou procesov globalizácie ako nezamýšľaných dôsledkov normatívne žiaducich premien symbolizovaných rokom 1989. Kľúčovým problémom prestáva byť otázka legitimacy už existujúceho sociálneho štátu a stáva sa ním otázka samotnej existencie sociálneho štátu ako elementárneho predpokladu zachovania „európskej formy života“, ktorú Európania vytvorili na základe poučení z katastrofálnych skúseností „krátkeho 20. storočia.““⁴ V našom prostredí k daným faktorom treba ešte pre úplnosť pridať rozpad stabilného bipolárneho systému, ktorým sa ešte viac oslobodili a stále intenzívnejšie, najmä z dôvodu populačnej a informačnej explózie nerešpektujú hranice a ďalšie atribúty suverénnych štátov, a tak nie je divu, že tento stav – proces korešponduje niektorým autorom s geopolitikou chaosu⁵, či anarchie⁶. Podľa Goňcovej „významnou stránkou týchto procesov je rozlišovanie moci zo štátu na iné, neštátne

¹ VALACH, M.: *Svet na prelome: o politickej a morálnej kríze kapitalizmu*. Vyšehr: Vydavateľstvo Grimmus, 2009, s. 51.

² BAUMAN, Z.: *Myslet Sociologicky*. Praha: Slon, 2004, s. 139.

³ KAPLAN, R. D.: *Přicházející anarchie: zborcenísnu – svét po studené válce*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2003, s. 68.

⁴ VELEK, J. J.: *Habermas a utópie věčného míru. K legitimitě demokracie a globální spravedlnosti*. In: *Filosofický časopis*. 52/2004, s. 232.

⁵ Bližšie pozri: RAMONET, I.: *Géopolitique du chaos*. Paris: Galilée, 1997.

⁶ Bližšie pozri: Ó TUATHAIL, G.: *Critical Geopolitics*. London: Routledge, 1996.

činitele, ktoré sa podieľajú na vzostupe zvyšku sveta. Tieto skupiny a jednotlivci získavajú moc, zatiaľ čo úloha hierarchie, centralizácie a kontroly je podkopávaná. Moc sa postupne presúva na vyššie a nižšie organizačné celky. Tradičné využívanie štátnej moci, či už hospodárskej, alebo vojenskej, stráca v tejto atmosfére na účinnosti.“¹

Záverom môžeme sumarizovať, že ako najväčší potenciál rizík v našom prostredí „možno identifikovať tri hlavné bloky zmien – obrovské zmeny vo svete práce, zamestnanosti a vzdelania; nové postavenie a úloha tradičných politických strán; zmeny v oblasti myslenia a hodnôt (zmeny v hodnotových rebríčkoch obyvateľstva). Postupne vo vyspelých krajinách prebieha bezprecedentný prechod k novým civilizačným formám a kultúrnym hodnotám. Objavujú sa nové formy reprodukcie materiálnych a duchovných hodnôt, premeny obsahu a foriem práce a životného štýlu, prechod k novému usporiadaniu medziľudských vzťahov na makro i mikroúrovni. Menia sa vzťahy medzi štátmi, národmi a regiónmi. Dochádza k zmenám v politických stranách a hnutiach, záujmových združeniach, na pracoviskách i v rodine. Menia sa tvary osídlenia a predovšetkým trasy migrácie obyvateľstva, dochádza ku genéze a interiorácií nových hodnotových stupní.“²

Literatúra:

BAUMAN, Z.: *Myslet Sociologicky*. Praha: Slon, 2004.

GBÚROVÁ, M.: *Ľavica a Pravica*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.

GBÚROVÁ, M.: *Medzikultúrny dialóg*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2009.

GIDDENS, A.: *Unikající svět*. Praha: Slon, 2000.

GOŇCOVÁ, M. (a kol.): *Evropská politická společnost*. Brno: Masarykova univerzita, 2010.

¹ GOŇCOVÁ, M. (a kol.): *Evropská politická společnost*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 53.

² GBÚROVÁ, M.: *Ľavica a Pravica*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, s. 170.

- KAPLAN, R. D.: *Přicházející anarchie: zborcenísnů – svět po studené válce*.
Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2003.
- VELEK, J. J.: *Habermas a utópie věčného míru. K legitimitě demokracie a globální spravedlnosti*. In: *Filosofický časopis*. 52/2004.
- RAMONET, I.: *Géopolitiquedu chaos*. Paris: Galilée, 1997.
- Ó TUATHAIL, G.: *Critical Geopolitics*. London: Routledge, 1996.
- VALACH, M.: *Svet na prelome: o politickej a morálnej kríze kapitalizmu*. Vyšň: Vydavateľstvo Grmmus, 2009.

Counterculture as a challenge for 20th century and it's influence on modern society

Olexiy Shafranyosh

In this article author is analyzing the influence of counterculture on the main social, political and artistic trends of 21th century. We described global directions which are based or derived from youth counterculture movement of 50s-70s in USA. Effects and impact of youth counterculture movements on a base of contemporary American culture were investigated. Since the early 70s, these movements came into crisis phase and their decline began. A great amount of its values and ideals were dissolved in a general culture and were accepted by American society, including the pacifist, anti-racist, feminist, green, anti-globalization youth trends. The new forms of youth social movements which were created by the sample of beatniks, hippies or the "New Left" here were appeared.

Our goal is to introduce to the reader a general picture of the phenomenon, highlighting the major theoretical approaches to the category of the counterculture, to make a kind of introduction to its problems, creating a certain sketch, which will be free for the further development and enrichment with theoretical and empirical material free to interpretation and criticism. This is the purpose of this article. Now we approach directly the researched problem.

Counterculture is the subject of study not long ago. Most of the scientific papers on this issue appear in the second half of the twentieth century, and this is not surprising, since in the late 40s of the twentieth century society directly confronted this phenomenon which in its mass character and individuals and entire social groups involvement fully corresponds to the mass character and generality of modern society. Clearly, the counterculture is not an invention of the twentieth century, and it has its own, open or secret history of over a considerable period of human existence. We believe this is due to the fact that the counterculture of the nineteenth, eighteenth and previous centuries dealt with a limited number of "the initiated" people, it

was rather a closed group and there wasn't a big number of people respecting its value purposes. The situation changed in the 20th century.

The problem of counterculture is actively investigated from the end of the 60-s of the twentieth century in the USA. The term was first used by the American sociologist J. Yinger in 1960 in the article *Counterculture*. Popularization of the term was made by American sociologist T. Roszak in his book *The Making of a Counter Culture*.

T. Roszak considers counterculture as sociocultural phenomenon that is inherently opposed to the culture of modern society. In general, it should be noted that in contemporary cultural studies and sociology the concept counterculture is used in two senses. In a broad sense, counterculture is used to refer the social and cultural purposes that oppose fundamental principles that prevail in a particular culture. In a narrow sense the concept is identified with Western youth subculture of 50 - 70s of the twentieth century, which reflects a critical attitude to the basic culture and its rejection as a "parents culture".

We can call Counterculture as "The image of the Another." The similar image was characteristic for the Western civilization, where outbreaks of interest to local cultural experiences of non-European civilizations were periodically observed and it was used as the method of updates, warnings or "recovery" of their own culture.¹

There are several approaches to the perception of the phenomenon of counterculture:

1. view of the counterculture as a unique phenomenon, which is the integration of a new world perception, "new consciousness" (H. Markuze, T. Roszak, C. Reich);
2. perception of the counterculture as the opposite of culture, creating its own "antivalues" by inversion (F. Davis, D. Bell);
3. a balanced approach that identifies weaknesses and strengths of the counterculture (J. Yinger, K. Keniston).

¹ ROSZAK, T.: *Making of counterculture*. New York: Garden city, 1969, p. 2.

American sociologist J. Yinger gives counterculture a positive role in society, because it does not wholly and completely deny the culture of the society where it emerged. According to him, the positive role of the counterculture lies in stimulating social system culture movement that is able to develop only in the conditions of opposition between two major factors – destabilizing one, which is the counterculture, and is negatively perceived by society and stabilizing one performed by traditional culture, supported by society.¹

Culture and counterculture are in a constant close relationship, no matter how hard representatives of one or other cultural ideas deny this fact. There is a kind of dialectical relationship, conflict and development, merger and decay, due to which there is a constant gradual development of society culture.

Counterculture is a kind of antidote, dose of adrenaline in the body of the dominant culture, tablet that does not allow the culture to stay in place, to get into a state of stagnation, the state of self-admiration and thus of self-repetition. Counterculture is always a challenge, negation, denial, on the verge of denying itself, it examines critical states, states reaching the limit in all forms, in all possible situations in time and space and consciousness; whereas, basic culture tends to the reasonable correlation and “golden” middle.

If we take as the example punk’s subculture, popular in the second half of the 70s of the twentieth century, morality was rotated 180 degrees in the external manifestations of subculture representatives, in dress, in behavior, in music: what was considered as immoral by public opinion was good and moral on the streets.

This is clearly expressed in the song *Number One Enemy* (by the English punk rock band *Slits*, 1979):

¹ YINGER, J. M.: *Countercultures: The Promise and The Peril of a World Turned Upside-Down*. New York: FreePress, 1984, p. 11.

If you like white, I'll be black
If you like black, I'll be yellow
If you like rational, I'll be impossible
If you like reasonable I'll be insane
If you like peace and flowers
I'm going to carry knives and chains
I'm going to be your Number one enemy.

Russian researcher *O. Kryvtsov* notes that there are three main features in these cultural patterns - two poles of opposition and measure of their correlation within a specific culture. At some point one of these poles is dominant, the other temporarily suppressed, but its constituents are always present in the "underground" option of the macro-culture, periodically throwing on the surface of culture its special phenomena (bloom of psychedelic culture in the sixties, punk explosion of the second half of the seventies of the twentieth century). Despite the fact that these phenomena have not become dominant, their "rejection" contributes to a dynamic existence of the whole system. Its main antidote is the involvement to the golden middle of those who are the most amenable to treatment and less significant in terms of social danger of counterculture phenomena. This, in its turn, leads to a general weakening of cultural "rejection" (involvement to the mass culture of the sexual revolution in the USA and Great Britain).¹

The appearance of "counterculture" movement is traditionally associated with beatnik movement in the 1940-50s. It was also influenced by the cultural ideas of artistic school of abstract expressionism, and in the political and social aspects it was influenced by the philosophical views of the theorists of Freudo-Marxism, Neo-Marxism and existentialism. A new burst of protest movement activity falls at the end

¹ KERVI, A.: *Molodezhnyie subkulturyi SShA i Velikobritanii s kontsa 40-h po nashi dni.* [online], [cit. 12/04/2015]. Available on internet: <<http://www.vookstock.narod.ru/diplom.html>>.

of the 60s and early 70s. It is associated with anti-war and "New Left" movements, the struggle for civil rights and the appearance of hippies.

Key features of the counterculture movement in 60s are: horizontal network organization, no hierarchy, direction against the technocratic civilization, rejection of conventional social norms of the 1950s, direction against consumer society, non-conformity, the new explorations in spirituality frequently connected with psychedelic experience. Counterculture activity was expressed in the form of art, music, literature, street performances, social and political actions, such as the struggle for civil right, against the Vietnam War and struggle against the nuclear arms race.

Since the early 70s, counterculture movements came into crisis phase and their decline began. The crisis was systemic in its nature, as far as it took place under the influence of a combination of various factors.

Decline causes of the counterculture can be classified as social, political and artistic ones.

The social factors include:

1. the failure of commune lifestyle experiment;
2. changing hippie movement into mass trend, deviant behavior of its carriers (alcoholism, drug addiction);
3. change of generations and the economic crisis of the 70s.

Political factors are next:

1. the lack of constructiveness of the ideology of a "New Left," which criticized the existing order without offering solutions for the actual problems;
2. the lack of a clear organizational structure;
3. the end of the Vietnam war;
4. terroristic and criminal nature of some radical movements of the "new left."

In the art vector of counterculture movements, which was mostly identified with music, the crisis factors were connected with:

1. the pop orientation of rock music;
2. commercialization of subculture art and transforming it into the next fashion trend.

So, counterculture project falls in deep crisis in 70s. But it's ideas were continued in other social and political projects. Pacifist and anti-racist movements have direct roots from the 60s. Later the counterculture explosion occurred. Feminist and green movements are active since the early 70's and they take immediate start from counterculture. Hacktivism and cyber culture is developing from the beginning of XXI century. Also, countercultural and new left ideas are developing in anti-global movements in XXI century. Antiglobalism is social and political movement directed against certain aspects of globalization in its present form, in particular against the global dominance of transnational corporations and commercial and government organizations such as the *World Trade Organization* (WTO).

In 1994, *Subcomandante I. Marcos* headed Indian uprising in the state of Chiapas in Mexico. *Subcomandante I. Marcos* has addressed to all known people of the world, speaking of the death of TNCs and the upcoming Fourth World War. The *Zapatista National Liberation Army* was created, and in April 2001, *Subcomandante I. Marcos* led a march to Mexico City. G. G. Marquez, O. Stone, editor of *Le Monde Diplomatique* I. Ramonet, a number of MEPs joined this campaign.

The first manifestation of anti-globalization in the United States was the famous "Battle in Seattle" in December 1999. The mass protest was linked to the passage of the WTO conference in Seattle, and was directed against the policies of economic globalization. This action caused a really great resonance in society and sparked demonstrations in countries such as France, Germany, Canada and so on. From this moment anti-globalization movements and organizations began to form all over the world.

Later Marxists, pacifists, animal welfare advocates, anarchists, "green", isolationists, representatives of the LGBT movement, trade union organizations, representatives of youth, environmental, student and anti-war movements, human rights activists, consumer advocates, nationalists, opponents of abortion, the unemployed, students, hippies joined the ranks of "anti-globalization". In 2003, there were more than 2,500 anti-globalization organizations in the world.

To conclude, we see that the counterculture is a struggle against the negative aspects of technocratic society, finding ways of alternative vision of society.

The term mostly refers to the youth social movement in 50-70s of the 20th century in USA and Western Europe. Counterculture failed and began to decline, but the great amount of its values and ideals were dissolved in a general culture and were perceived by society, including the pacifist, anti-racist, feminist, green, anti-globalization youth trends. There appeared the new forms of youth social movements that were created on the sample of beatniks, hippies or the "New Left".

References:

- BARCHIY, I. M.; SHAFRANYOSH, O. I.: *Stanovlennia kontrkultury SShA v 60 – 70-kl rr. XX st.* In: *Naukovo-teoretychnyi almanakh «Hrani». Seriya Sotsiologiya*. № 90 (zhovten), 2012.
- BELGRAD, D.: *Kultura spontannosti: Improvizatsiia i mystetstvo v povoinnii Amerytsi*. Kyiv: Fakt, 2008.
- BELL, D.: *The Cultural Contradictions of Capitalism*. In: *Journal of Aesthetic Education*, Vol. 6, No. 1/2, 1972.
- KERVI, A.: *Molodezhnyie subkulturyi SShA i Velikobritanii s kontsa 40-h po nashi dni*. [online], [cit. 12/04/2015]. Available on internet: <<http://www.vookstock.narod.ru/diplom.html>>.
- ROSZAK, T.: *Making of counterculture*. New York: Garden city, 1969.
- TREBIN, M. P.: *Terrorizm v XXI veke*. Minsk: Harvest, 2003.

- YINGER, J. M.: *Countercultures: The Promise and the Peril of a World Turned Upside-Down*. New York: FreePress, 1984.
- ZAKRZEWSKI, D.: *Students for A Democratic Society*. [online], [cit. 17/12/2015]. Available on internet: <<http://www.barksdale.uta.edu/undergrad2a.htm>>.

**Prečo sociálny štát?
Obhajoba vertikálneho prerozdelenia
prostredníctvom myšlienok Johna Rawlsa**

Jakub Švec

The welfare state in its infancy even in the period of greatest expansion after World War II could not draw their legitimacy from the philosophical justification. This policy was the result of sharing of positive economic growth and efforts of political elites to prevent a leftist working-class movement. The welfare state urgently needed argument, which this approach offers a higher moral or philosophical principles and to release him from the status of preventive policies towards the extreme left respectively. to social unrest. Change is coming in 1971 with the arrival of the work A Theory of Justice by one of the greatest political and moral philosophers of 20th century J. Rawls which as a liberal legitimizes some leftist ideas. This work is a selection of the author's arguments which legitimize redistribution in politics of welfare state.

Úvodom

Odkiaľ pramení legitimita redistribúcie? Dajú sa argumenty klasických liberálov či zástancov minimálneho štátu vyvrátiť ich vlastným argumentačným arzenálom? Je možné adekvátne obhájiť prerozdelenie majetku či, naopak, je solidarita prirodzenou a odôvodniteľnou súčasťou života, ktorá má byť samozrejmosťou a nie diskurzom rozdeľujúcim spoločnosť?

Štát blahobytu - pre isté skupiny chápaný ako synonymum nezodpovedného šafárenia s nespravodlivo redistribuovanými zdrojmi úspešných, pre iných zas výsledok vyšších morálnych princípov ako solidarita a empatia či ochrana proti „deštruktívnym neoliberálnym reformám.“¹ Diskusia o potrebe a podstate sociálneho štátu je v súčasnosti stále predmetom ostrých výmen názorov predovšetkým medzi predstaviteľmi sociálno-demokratických, socialistických či vo všeobecnosti ľavicových prúdov a zástancami neoliberálnych, libertariánskych či

¹ HAUSER, M.: *Sociálny štát a kapitalizmus*. Praha: Svoboda Servis, 2007, s. 6.

neokonzervatívnych smerov uznávajúcich politiku laissez faire v podobe minimálneho štátu, zohrávajúceho úlohu tzv. nočného strážnika. Vnímanie tzv. veľkého štátu sa však od obdobia jeho vzniku výrazne zmenilo i v očiach jeho odporcov či prívržencov. Kým v minulosti boli sociálne opatrenia prijímané anti-ľavicovými silami z politickej vypočítavosti, v súčasnosti si i moderná pravica osvojila isté prvky sociálneho štátu, ktoré si ani z pozície legitímne získanej moci nedovolí oklieštiť resp. zrušiť. Na strane druhej, niektorí ľavicoví myslitelia i prúdy považovali sociálny štát predovšetkým v druhej polovici 20. storočia len za isté narkotikum, ktoré má utlačovaných, vykorisťovaných či neslobodných uspať konzumom a odvádzať ich od podstaty nutnosti prekonať kapitalizmus, resp. sociálny štát bol považovaný za istý medzičlánok postupného zániku kapitalistického zriadenia v ceste za socializmom. Postupom času sa však z tejto politiky stal takmer jediný triumf v rukách ľavice v priestore demokratickej Európy.¹

Problematika redistribúcie zdrojov je teda jedna z hlavných diskusií rozdeľujúca politické a morálne pohľady na sociálnu spravodlivosť. Na strane jednej vnímame argumentáciu osobnej slobody a nespochybniteľného práva na vlastníctvo, ktoré nemôže byť použité v rámci všeobecného či vyššieho dobra, na strane druhej registrujeme celý rad morálnych odôvodnení prečo je existencia prerozdelenia potrebná, ak nie priam samozrejímá, vychádzajúca z etických noriem.

V tomto príspevku sa budeme zaoberať vybranými argumentmi vysvetľujúcimi filozofickú podstatu a oprávnenie existencie sociálneho štátu v jeho najzákladnejšej forme - prerozdeľovaní od najviac zvýhodnených smerom k nezaslúžene nešťastným, pričom využijeme argumentáciu jedného z najvýznamnejších morálnych filozofov 20. storočia J. Rawlsa, ktorý ako liberál svojím prelomovým dielom *A Theory of Justice* de facto obhajuje politiku welfare state, resp. legitimizuje niektoré ľavicové postoje voči sociálnej politike.

¹ HAUSER, M.: *Sociálny štát a kapitalizmus*. Praha: Svoboda Servis, 2007, s. 6.

Z histórie sociálneho štátu

O istej forme sociálnej starostlivosti hovoríme (okrem iného) už v stredoveku. Ako príklad možno uviesť Čínu v období 11. storočia, keď „*ministerský predseda Wang An-Š'* razil presvedčenie, že štát je zodpovedný za poskytovanie slušných životných podmienok pre svojich obyvateľov.“¹ V Európe túto funkciu plnila dlhé storočia cirkev avšak len na báze dobrovoľníctva, bez ucelených štruktúr a systémových prístupov. K procesu tranzitu sociálnej starostlivosti od organizácií charity k štátnym inštitúciám a systémovým opatreniam dochádza až v revolučnom 19. storočí.

Ako hlavnú príčinu tejto zmeny možno označiť oslabenie pozícií cirkvi, ktorá v tomto čase kapacitne nemohla zvládnuť pokryť sociálnou starostlivosťou všetky skupiny obyvateľstva, ktoré stáli pred novými výzvami a problémami v kontexte zmien ekonomicko-spoločenských systémov. V súvislosti s rozvojom nového ekonomického zriadenia v podobe kapitalizmu a zároveň slabou, resp. v niektorých prípadoch žiadnou, sociálnou ochranou robotníkov dochádza k posilneniu robotníckych, ľavicových či odborových skupín, strán a zväzov. V mnohých krajinách hrozí vznik alebo zosilnenie už existujúcich sociálnych nepokojov.

Na vzniknutú situáciu zmien pomerov v spoločnosti, kedy sa život robotníka viac neodvíjal výlučne v kontexte cirkvi, feudálneho pána či rodiny ale do veľkej miery závisel na mzde, najlepšie zareagoval koncom 19. storočia *O. von Bismarck* zavedením poistenia pre robotníkov (nemocenské, úrazové, zdravotné a dôchodkové poistenie) ako prevenciu voči rizikám vzbúr a protestov. Zamestnanci platili poistné spolu so zamestnávateľom v závislosti na svojom príjme, za najchudobnejších platil plnú sumu štát. V tomto čase hovoríme o prvom vstupe moderného štátu do sociálnej politiky, ktorá mala zabezpečiť ochranu rodiny pred stratou sociálnej istoty, keďže úraz a následná

¹ BLAHA, L.: *Späť k Marxovi?* Bratislava: VEDA, 2012, s. 34.

práceschopnosť robotníka znamenala pre rodinu výpadok zväčša celého príjmu.

Výraznejší rozvoj sociálneho štátu možno pozorovať v medzivojnovom období, keď sa jednotlivé štáty reálne snažia zlepšovať sociálnu situáciu svojich občanov. Dokonca i USA ako jedna z posledných krajín, ktoré prijímali sociálne reformy, zavádzajú v roku 1935 zákon o sociálnej bezpečnosti (*Social Security Act*).¹ V tomto období zaznamenávame rozmach sociálnych opatrení zo strany štátu, zlepšovanie životnej úrovne strednej a robotníckej vrstvy, nárast počtu poisťovní či aktívnu sociálnu politiku štátov vo všeobecnosti. Výstavba sociálneho štátu však stále priamo súvisela s vyspelosťou ekonomiky a úrovňou demokratického zriadenia.²

Najväčší rozvoj štát blahobytu zaznamenal po druhej svetovej vojne. Toto obdobie nazývame aj ako zlatý vek sociálneho štátu. Dochádza k výraznému rozšíreniu sociálnej politiky, prijímajú sa rozsiahle sociálne reformy. V 50. a 60. rokoch západné krajiny zaznamenávali vysoký hospodársky rast a zároveň minimálnu nezamestnanosť, čo umožňovalo rozšírenie sociálnych služieb. Welfare state budujú dokonca i krajiny, kde sociálne demokracie nie sú súčasťou vlád a dá sa tak tvrdiť, „že vzťah k silnému sociálnemu štátu v povojnovom období neleží na osi pravica/ľavica, ale na osi ľavica/kresťanskí konzervatívci/liberáli.“³ Isté vytriezvenie prichádza v 70. rokoch a spolu s ropnou krízou prepukla aj prvá kríza welfare state. Spoločnosť je konfrontovaná novými problémami ekológie, demografie, rasovej problematiky či globalizácie. Dochádza ku istému uskromneniu, nárastu výdavkov na sociálnu politiku pričom sociálne demokracie strácajú v systémoch svoje postavenie.

¹ BLAHA, L.: *Späť k Marxovi?* Bratislava: VEDA, 2012, s. 42.

² HOLUBEC, S.: *Európsky sociálny štát a jeho kritici*. In: HAUSER, M.: *Sociálny štát a kapitalizmus*. Praha: Svoboda Servis, 2007, s. 121.

³ HOLUBEC, S.: *Európsky sociálny štát a jeho kritici*. In: HAUSER, M.: *Sociálny štát a kapitalizmus*. Praha: Svoboda Servis, 2007, s. 121 - 122.

John Rawls – vybrané argumenty pre sociálny štát

Čo je však pri analýzach štátu blahobytu podstatné a často krát opomínané je fakt, že tento fenomén politiky už dlhšiu dobu existoval no nečerpal svoju legitimitu z filozofickej podstaty (filozofického diela), ak teda opomenieme pragmatické dôvody jeho zavádzania ako spomenutá prevencia voči nepokojom, snaha o zlepšenie životnej úrovne obyvateľov, rozdelenie sa o pozitívny hospodársky výsledok štátov po druhej svetovej vojne či skrátka jednoducho súciti a základnú ľudskú solidaritu. Ako však možno legitimizovať horizontálnu redistribúciu a dať tomuto procesu hlbšiu filozofickú bázu a odôvodnenie?

Zlom nastáva s dielom *A theory of Justice* od J. Rawlsa ako jedného z najvýznamnejších morálnych a politických filozofov 20. storočia. Autor úplne mení dovtedajší pohľad na spravodlivosť a férovosť a žiadna neskoršia práca zaoberajúca sa koncepciou spravodlivosti od tejto doby nie je napísaná bez toho, aby sa k tejto teórii nevyjadřila.

Egalitárni (sociálni) liberáli pochopili, že lockovsky ponímaná individuálna sloboda už nie je hlavným, a v demokratickom svete v podstate neexistujúcim, problémom spoločnosti. J. Rawls a napr. i R. Dworkin si uvedomili, že liberálny boj za politické a občianske práva bez materiálneho zabezpečenia obyvateľov je „iba prázdny a formálnym gestom, ktoré nemožno nazývať liberalizmom, ale skôr libertarianizmom.“¹

Prírodná lotéria

J. Rawls hovorí vo svojom diele o tzv. prírodnej lotérii ako o jednom z rozhodujúcich pojmov, ktoré menia pohľad na spravodlivosť. Čo teda tento pojem znamená? Nikto z ľudí si nevyberá miesto a sociálne prostredie, do akého sa narodí, nevyberá si farbu pleti, svoje nadanie, talenty, rodinu, pohlavie, danosti či vrodené schopnosti. J. Rawls

¹ BLAHA, L.: *John Rawls a Robert Nozick: Návrat zmluvných teórií*. In: NOVOSÁD, F.; SMREKOVÁ, D. (eds.): *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: Kalligram, 2013, s. 692.

odmieta odmeňovanie resp. trestanie ľudí na základe týchto vrodených charakteristík, ktoré si nik morálne nezaslúži. Naopak, hovorí o odmene na základe „*precvičovania a zaškoľovania vlastných schopností a za to, že sa púšťajú do práce, aby prispeli k dobru druhých a aj k vlastnému dobru. Keď ľudia konajú týmto spôsobom, sú zaslužili (...) Myšlienka oprávnenia predpokladá premyslené úsilie vôle alebo intencionálne vykonané činnosti.*“¹

Čo z tejto argumentácie vyplýva? Naše vrodené charakteristiky si podľa autora morálne nezaslúžime, a preto nemôžu byť zdrojom nášho budúceho úspechu resp. neúspechu. Naopak, tieto danosti je potrebné pre zásluhovosť zveľaďovať, autor dokonca hovorí o kolektívnom vlastníctve distribúcie týchto vlastností (nie jednotlivých talentov konkrétnych osôb). Konkrétne hovorí o tom, že „*túto rozmanitosť (vrodených daností) možno považovať za spoločný majetok, pretože vďaka nej sú možné početné doplnenia medzi talentami, keď sú primeraným spôsobom organizované, aby využili tieto rozdiely,*“² čo považujeme za jeden zo základov sociálneho štátu v podobe redistribúcie.

Situáciu je možné objasniť na modelovom príklade dvoch jedincov. Zatiaľ čo prvého sa rodí do zdravého sociálneho, rodinného i kultúrneho prostredia v dobrom zdraví, druhý je tzv. nezaslúžene nešťastným, ktorý sa rodí so zlým zdravím (napr. telesným hendikepom) do zlých sociálnych podmienok a s nie príliš priaznivými prognózami na úspech. Má byť tento jedinec vďaka prehranej prírodnej lotérii menej úspešným resp. menej odmeňovaným? Nie len že nemá materiálne zabezpečenie, ale ani dobré vyhliadky do budúcnosti, nakoľko sa predpokladá, že s najväčšou pravdepodobnosťou sa výrazne v sociálnom postavení smerom nahor neposunie. „*Nemožno teda niekoho trestať za to, že nemá dostatok vrodených schopností, hoci prejavuje možno aj väčšie úsilie napredovať v konkrétnej oblasti.*“³

¹ RAWLS, J.: *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: Kalligram, 2007, s. 123.

² RAWLS, J.: *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: Kalligram, 2007, s. 124.

³ BLAHA, L.: *Späť k Marxovi?* Bratislava: VEDA, 2012, s. 215.

V závere argumentácie je potrebné dodať, že *J. Rawls* nerieši problém eliminácie prírodnej lotérie v zmysle nespokojnosti s jej existenciou ale snaží sa v reálnom svete zmierňovať či čiastočne kompenzovať jej dôsledky. Autor nepovažuje lotériu za nespravodlivú ale skôr ako krutú či nevyspytateľnú. Nespravodlivé sú až postoje ľudí voči nej, čiže tie, ktoré možno ovplyvniť. *J. Rawls* však spochybňuje absolútne vlastníctvo vecí a považuje ho za morálne arbitrárne. Rovnako tak tvrdí, že naše talenty a prostredie do ktorého sa narodíme je len vecou šťastia a náhody. Tieto vrodené talenty všetkých by mali byť teda akýmsi „spoločným imaním.“¹

Závoj nevedomosti

Závoj nevedomosti je ďalším pojmom s ktorým *J. Rawls* pracuje ako s argumentom, ktorý na konci dňa potvrdzuje oprávnenosť vertikálneho prerozdelenia. Zároveň tvorí jadro celého diela a priamo súvisí s dvomi autorovými ideami, konkrétne ideou pôvodnej pozície a ideou občanov ako slobodných a rovných osôb. O čo však za závojom nevedomosti ide?

Autor vo svojom diele obnovuje myšlienku kontraktualizmu, teda spoločenskej zmluvy, ktorú majú zhotoviť zúčastnení za fiktívnym závojom nevedomosti. Táto zmluva bude v reálnom svete vymedzovať to, čo je spravodlivé. Ako ale zabezpečiť, že sa ľudia za závojom na podmienkach, ktoré budú pre nich v reálnom svete platiť, dohodnú? *J. Rawls* preto prichádza s ideou pôvodnej pozície a ideou rovných a slobodných osôb. Za závojom sú teda zúčastnení v pozícii absolútnej rovnosti a čo je podstatné, ich vedomosti sú abstrahované o poznanie ich talentov, daností, vrodených schopností, nadaní, spoločenského a sociálneho postavenia, príjmu, farby pleti či pohlavia, čiže zúčastnení nevedia výsledok svojej prírodnej lotérie.

¹ SWIFT, A.: *Political philosophy*. Praha: Portál, 2005, s. 45.

„Ak však nevedia nič o sebe, nevedia ani po čom majú túžiť a čo má byť predmetom ich záujmu.“¹ Autor tento problém rieši zavedením tzv. primárnych dobier.

Ak predpokladáme, že chceme žiť v pluralitnej spoločnosti, nie je možné očakávať jednohlasnú dohodu všetkých na základe jednej náboženskej autority, hodnoty, tradícií či iného nariadenia. Preto je potrebné hľadať za závojom takú dohodu, ktorá umožní každému dosahovať svoj vlastný cieľ a naplňovať svoje šťastie prostredníctvom primárnych dobier (resp. čerpať a zakladať si na nich). Podľa J. Rawlsa ide konkrétne o „rôzne spoločenské podmienky a všestranné prostriedky, ktoré sú všeobecne potrebné, aby umožňovali občanom primerane rozvíjať a plne uplatňovať ich morálne sily a realizovať isté koncepcie dobra.“² Zároveň sa spolieha na to, že ako rozumné bytosti sa na týchto dobrách jednotlivci za závojom zhodnú, pretože sú najzákladnejšími predpokladmi pre ich spokojnú a plnohodnotnú existenciu v pluralitnej spoločnosti, kde sú všetci slobodní a rovnoprávni. Primárnymi dobrami sa konkrétne myslí:

- (1) základné práva a slobody: sloboda myslenia a svedomia;
- (2) sloboda pohybu a slobodná voľba zaberania miesta vzhľadom na rozmanité možnosti, pričom tieto možnosti umožňujú sledovať rôzne ciele a zefektívňovať rozhodnutia smerom k revízií a meniť ich;
- (3) moc a výsady úradov a pozície úradov a zodpovednosť;
- (4) príjem a bohatstvo sú chápané ako viacúčelové prostriedky všeobecne potrebné na dosiahnutie širokej škály cieľov, nech už sú akékoľvek;

¹ BLAHA, L.: *Späť k Marxovi?* Bratislava: VEDA, 2012, s. 202.

² RAWLS, J.: *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: Kalligram, 2007, s. 98.

- (5) spoločenské základy sebaúcty, ktoré sa chápu ako aspekty základných, spravidla dôležitých inštitúcií, pokiaľ majú mať občania vyvinutý zmysel svojej hodnoty ako ľudí a schopnosť sebaisto vylepšovať svoje ciele.¹

Zavedením primárnych dohier sa úplne mení dovtedajšie uvažovanie o koncipovaní spoločenskej zmluvy. Do príchodu tejto teórie sa autori zameriavali na výsledný stav či výsledný blahobyť prameniacy z dohody. Tieto dobrá sú však len akýmsi všeobecným základom občanov demokratickej a pluralitnej spoločnosti k napĺňaniu svojich túžob a šťastia. Sú teda východiskom pre dosahovanie občanmi chcených a už ich vlastných konkrétnych cieľov, pričom nemusí ísť spravidla o blahobyť či finančné zdroje.²

Vráťme sa však k závoju nevedomosti, jeho podstate a výsledku dohody za ním, ktorá v konečnom dôsledku obhajuje politiku sociálneho štátu. Zúčastnení za tzv. *weil of ignorance* nepoznajú výsledok svojej prírodnej náhody. Do akej miery sú tieto zmluvné strany ochotné riskovať? Rozhoduje sa predsa o spomenutých primárnych dobrách a ich distribúcií, pričom ak tá bude nedostatočná, prípadne zle nastavená, môže to pre jednotlivcov znamenať doživotný deficit nevyhnutných základných podmienok pre dôstojný život.

Autor sa dostáva k tzv. teórii *maximin*. V najvšeobecnejšom zmysle slova táto teória hovorí, že pri koncipovaní dohody si zmluvné strany predstavujú rôzne teórie spravodlivosti, pričom si zvažujú postavenie najznevýhodnenejších jedincov v každej z nich.³ Keďže jedinci sú racionálne bytosti, vyberú si možnosť, kde bude postavenie napr. najväčších bedárov najlepšie spomedzi všetkých ostatných teórií. Inými

¹ RAWLS, J.: *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: Kalligram, 2007, s. 99 - 100.

² Vysvetlenie je možné na príklade peňazí: peniaze môžeme chápať ako všeobecné dobro pre všetkých, no je už na každom jednotlivcovi, čo konkrétne si za ne kúpi. Sú len akýmsi sprostredkovateľom či predpokladom „uspokojenia“ či dosiahnutia osobných cieľov.

³ RAWLS, J.: *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: Kalligram, 2007, s. 154.

slovami povedané – maximalizujú svoje šťastie. K takémuto uvažovaniu privedie zmluvné strany ich vlastná nevedomosť, strach a neistota svojej pozície a role za oponou v reálnom svete. Práve táto nevedomosť má doviesť (prinútiť) jednotlivcov k tomu, aby prijali také podmienky, ktoré by im zaručovali relatívne slušnú životnú úroveň aj za predpokladu, že po sňatí závoja sa najviac znevýhodnenými reálne stanú práve oni. Nikto totiž nevie či bude výhercom prírodnej lotérie.

Závoj nevedomosti teda núti ľudí, ktorí sa zúčastňujú na koncipovaní spoločenskej zmluvy takpovediac staviť na istotu a dohodnúť sa na podmienkach takých, ktoré im aj v prípade zlého postavenia v reálnom svete umožňujú dôstojný život. Inými slovami povedané ľudia by sa na vertikálnej redistribúcii za fiktívnym závojom nevedomosti dohodli - ak by sa súčasný človek ocitol za závojom nevedomosti, prijal by podmienky také, ktoré by napr. i najchudobnejším priznávali podiel pre ich slušné základné prežitie kvôli obave, že v reálnom svete by mohla rola najmenej znevýhodnených pripadnúť práve jemu. *J. Rawls* toto správanie sa ľudí predpokladá na základe ideí pôvodnej pozície ľudí v nevedomosti, ideí ľudí ako rovných a slobodných osôb a na základe toho, že títo ľudia uznávajú potrebu existencie primárnych dohier pričom ich považuje za rozumné a racionálne bytosti.

Princíp diferencie

Po uvedení a vysvetlení problematiky prírodnej lotérie a závoja nevedomosti sa dostávame k záverečnému argumentu, vyplývajúcemu z oboch týchto termínov a síce slávnemu princípu diferencie. Na úvod si preto uveďme dva princípy spravodlivosti ako základný výstup z diela *A theory of Justice*:

- (a) Každý človek má nespochybniteľný nárok na celkom adekvátnu schému rovnakých základných slobôd, pričom táto schéma je zlučiteľná s rovnakou schémou slobôd pre všetkých.
- (b) Spoločenské a ekonomické nerovnosti by mali spĺňať dve podmienky: prvú, že by sa mali viazať na úrady a pozície prístupné

pre všetkých za podmienok férovej rovnosti príležitostí, a druhú, že by mali byť čo najviac na prospech najmenej zvýhodnených členov spoločnosti.¹

Prvý princíp je jednoznačný a hovorí o rovnosti slobody a práv. V podstate ide o súhrn klasických liberálnych požiadaviek na tzv. negatívnu slobodu pre všetkých a autor ním len vytvára akýsi ucelený celok požiadaviek predošlých liberálnych filozofov. Nás však v záujme obhajoby vertikálnej redistribúcie ako základného prvku sociálneho štátu zaujíma bod druhý, z ktorého princíp diferencie vyplýva. O čom teda hovorí? Najmenej zvýhodnení musia byť v prípade nerovnosti bohatstva či postavenia na tom v reálnom živote lepšie, než by boli v stave úplnej rovnosti, resp. nerovnosť je vo svete prípustná, no len za predpokladu, že bude podmienená (redistribúciou) k čo najväčšiemu prospechu najmenej zvýhodnených. Tým pádom sa potvrdí spoločenská zmluva dohodnutá za závojom nevedomosti, ktorá vzniká na základe neistoty výsledku prírodnej lotérie.

Princíp diferencie však so sebou nesie niektoré problémy a argumenty vyslovujúce sa proti možnosti siahnuť niekomu na majetok v mene vertikálneho prerozdelenia. J. Rawls predsa patrí do skupiny zástancov deontologickej etiky, a teda neodcudziteľných ľudských práv (medzi nimi i práva na osobné vlastníctvo), ktoré nemôžu byť predmetom kalkulu. Ako teda možno ospravedlniť vertikálnu redistribúciu a princíp diferencie, navyše za podmienok lexikálneho usporiadania dvoch princípov spravodlivosti, ktoré hovorí o nadradenosti prvého princípu (takpovediac princíp liberálnych resp. negatívnych slobôd) nad druhým (ľavicový prvok teórie z ktorého princíp diferencie pramení)? Ak sú ľudské práva neodcudziteľné, a vlastníctvo výrobných faktorov či osobné vlastníctvo nemožno použiť pre redistribúciu, princíp diferencie a následné prerozdelenie sa na základe Rawlsovej teórie môže javiť ako zjavne nemožné.

¹RAWLS, J.: *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: Kalligram, 2007, s. 78.

Odpoveď je však v mnohom prekvapivá. J. Rawls zaraďuje do prvého princípu len osobné vlastníctvo a teda vlastníctvo výrobného kapitálu môže podliehať redistribúcii. Autor v tejto súvislosti hovorí iba o práve na osobné vlastníctvo úžitkových predmetov,¹ pretože zabezpečuje jedinca po materiálnej stránke a zároveň mu umožňuje mať sebaúctu. Neskôr dokonca otvorene hovorí, že medzi základné individuálne práva nepovažuje právo na vlastníctvo výrobných prostriedkov, čo deklaruje i v diele *A theory of Justice*, kde konkrétne hovorí, že prvý princíp neobsahuje:

- „(i) právo na súkromné vlastníctvo prírodných zdrojov a všeobecne výrobných prostriedkov, vrátane práva na akvizíciu a dedičstvo;
- (ii) právo na vlastníctvo, ktoré by zahŕňalo rovnaké právo podielu na kontrole tých výrobných zdrojov, ktoré majú byť spoločenským, a nie súkromným vlastníctvom.“²

Tento argument však stále nerieši problematiku redistribúcie, pretože ak by sme chceli politikou sociálneho štátu progresívne zdaňovať (redistribúovať statky od bohatších k chudobnejším) viac zvýhodnené obyvateľstvo, zdá sa, že na takú činnosť stále nemáme právo pretože princíp diferencie obsiahnutý v druhom bode je podriadený prvému princípu liberálnych slobôd, ktoré stoja nad ním. Ako teda možno definitívne obhájiť prerozdelenie v teórii J. Rawlsa?

V tomto prípade je potrebné uvažovať o Rawlsovej idei dobre usporiadanej spoločnosti, z ktorej autor vo svojom diele vychádza a ktorú bližšie determinuje v podobe férového systému kooperácie v skratke ako:

- (A) spoločnosť, v ktorej každý prijíma rovnakú politickú koncepciu spravodlivosti pričom aj ostatní ju prijímajú;

¹ BLAHA, L.: *Späť k Marxovi?* Bratislava: VEDA, 2012, s. 285.

² RAWLS, J.: *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: Kalligram, 2007, s. 178.

- (B) spoločnosť, v ktorej spôsob, ktorým spoločenské a politické inštitúcie vytvárajú systém kooperácie je verejne známy, alebo ľudia sú presvedčení, že táto kooperácia spĺňa princípy spravodlivosti;
- (C) spoločnosť, kde majú občania: „Bežný, skutočný zmysel pre spravodlivosť, t. j. ten, ktorý im umožňuje porozumieť a uplatňovať verejne uznávané princípy.“¹

Avšak, táto idea dobre usporiadanej spoločnosti je len istou idealizáciou resp. „liberálnym ideálom“,² kde sú otázky chudoby a zlých sociálnych podmienok do veľkej miery vyriešené. J. Rawls v kapitole o dobre usporiadanej spoločnosti deklaruje: „Politická koncepcia spravodlivosti, ktorá nedokáže naplniť túto verejnú úlohu, (mysliac tým dobre usporiadanú spoločnosť) musí byť, zdá sa, istým spôsobom vážne chybná.“³ Ako sa je však do veľkej miery možné zhodnúť, v dobre fungujúcej spoločnosti, kde by boli jednotlivci dobre materiálne a sociálne zabezpečení v súčasnej dobe nežijeme. Nie je dokonca potrebné hľadať príklady len v treťom svete. Hlbokou chudobou trpia i časti východnej Európy či štáty Južnej Ameriky.

Pokiaľ teda J. Rawls hovorí o lexikálnom usporiadaní oboch princípov len v prípade dobre usporiadanej spoločnosti, ktorú kladie niekam do, povedzme, ďalej hypotetickej budúcnosti, potom toto usporiadanie neplatí, ak sa dotýka spoločnosti usporiadanej nie dobre, teda súčasnej. Táto domnienka je celkom oprávnená, veď samotný J. Rawls hovorí o problematike materiálneho zabezpečenia ako o záležitosti, ktorá je už v jeho dobre usporiadanej spoločnosti vyriešená, a to celkom určite nekorešponduje so súčasnou realitou.

Preto možno dedukovať, že lexikálne usporiadanie stráca platnosť, pokiaľ problém ekonomickej a sociálnej nespravodlivosti nebude

¹RAWLS, J.: *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: Kalligram, 2007, s. 32.

²BLAHA, L.: *Rawls a socializmus*. [online], [cit. 17/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.noveslovo.sk/node/36345>>.

³RAWLS, J.: *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: Kalligram, 2007, s. 32.

vyriešený natoľko, aby spĺňal parametre vízie dobre usporiadanej spoločnosti. Pri pohľade na ekonomickú disparitu súčasného sveta je preto celkom prípustné chápať Rawlsovu koncepciu spravodlivosti ako socialistickú výzvu k boju proti sociálnej nespravodlivosti.¹

Záverom

V tejto práci sme sa snažili filozoficky obhájiť politiku sociálneho štátu resp. jeho najzákladnejšieho prvku v podobe vertikálnej redistribúcie argumentmi *J. Rawlsa*. Autor svojim dielom *A Theory of Justice* podal diametrálne odlišný pohľad na spravodlivosť a paradoxne ako liberál legitimizuje niektoré argumenty ľavicových prúdov vrátane pre-rozdeľovania od najviac zvýhodnených k nezaslúžene nešťastným.

Ako prvý argument uvádzame prírodnú lotériu, ktorá hovorí o tom, že naše vrodené charakteristiky, či už negatívne alebo pozitívne, si morálne nezaslúžime a teda nie je spravodlivé byť na ich základe v živote trestaný či odmeňovaný. Naopak, tieto danosti treba zveľaďovať a zaškoľovať sa v nich, a zároveň majú byť k prospechu všetkých a ich následná distribúcia (distribúcia ich prínosu) je spoločným majetkom.

Ako druhý argument sme uvideli závoj nevedomosti ako fiktívny priestor, kde sa zmluvné strany dohadujú na spravodlivej spoločenskej zmluve. Ako píšeme, zúčastnení by sa na základe nevedomosti o svojich vrodených kvalitách rozhodli pre spoločnosť takú, kde by aj najmenej zvýhodnení mali zabezpečený dôstojný život a existencia nerovností by slúžila k čo najväčšiemu prospechu najmenej zvýhodnených, pretože netušia, či sa nimi v reálnom svete nestanú práve oni. Zúčastnení by sa tak dohodli na redistribúcii z dôvodu neistoty a strachu o svoje postavenie v reálnom svete.

¹BLAHA, L.: *Rawls a socializmus*. [online], [cit. 17/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.noveslovo.sk/node/36345>>.

Ako tretí argument uvádzame samotný najznámejší princíp diferencie hovoriaci o možnosti existencie nerovností len za podmienky čo najväčšieho prospechu pre menej zvýhodnených. Tento princíp je v teórii kvôli lexikálnemu usporiadaniu podriadený princípu prvému, ktorý hovorí o základných občianskych slobodách, a teda jeho vykonateľnosť je zdanlivo nemožná, navyše siahnutie na osobné vlastníctvo je z pohľadu liberalizmu nemysliteľné. Ako však neskôr vysvetľujeme, lexikálne usporiadanie platí len ak pracujeme s teóriou v rámci ideí dobre usporiadanej spoločnosti, kde sú sociálne problémy v spoločnosti už viac menej neaktuálne. Keďže však v takejto spoločnosti nežijeme, lexikálne usporiadanie v teórii neplatí a redistribúcia od silnejších k menej zvýhodneným je preto možná.

Literatúra:

- BLAHA, Ľ. (ed.): *Európsky sociálny model - čo ďalej?* Bratislava: VEDA, 2014.
- BLAHA, Ľ.: *Rawls a socializmus*. [online], [cit. 17/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.noveslovo.sk/node/36345>>.
- BLAHA, Ľ.: *Sociálna spravodlivosť a identita*. Bratislava: VEDA, 2006.
- BLAHA, Ľ.: *Späť k Marxovi?* Bratislava: VEDA, 2012.
- CSONTOS, M.: *Slobodný človek v spravodlivej spoločnosti - Pohľad na človeka v myslení Johna Rawlsa*. Varšava: RHETOS, 2013.
- HAUSER, M.: *Sociálny štát a kapitalizmus*. Praha: Svoboda Servis, 2007.
- HEYWOOD, A.: *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005.
- HOBHOUSE, L. T.: *Liberalizmus*. Bratislava: Kalligram, 2002.
- KELLER, J.: *Súmrak sociálneho štátu*. Praha: SLON, 2006.
- KELLER, J.: *Teória modernizácie*. Praha: SLON, 2007.
- KISS, J.: *Súčasná politická filozofia*. Praha: OIKOYMENH, 1997.
- KONOPÁSEK, Z.: *Estetika sociálneho štátu*. Praha: G plus G, 1998.
- KUKATHAS, C.; PETTIT, P.: *A Theory of Justice and its Critics*. Cambridge: Blackwell Publishers Ltd, 1990.

- MIHÁLIK, J.: *Sociálny alebo liberálny štát?* Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007.
- MILLER, D. (ed.): *Blackwellova encyklopédia politického myslenia*. Brno: Barrister & Principal, 2000.
- NOVOSÁD, F., SMREKOVÁ, D. (eds.): *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: Kalligram, 2013.
- NOZICK, R.: *Anarchy, State, and Utopia*. Oxford: Blackwell Publishers, Ltd, 1984.
- RAWLS, J.: *Politický liberalizmus*. Prešov: SLOVACONTACT, 1997.
- RAWLS, J.: *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: Kalligram, 2007.
- SWIFT, A.: *Political philosophy*. Praha: Portál, 2005.

Podoby sociálnej spravodlivosti v 21. storočí

Jaroslav Fabok

The paper is mainly a mapping forms and transformations of social justice in the 21st century. These include several dimensions, which can be seen on social justice and then interpret its different connotations. First, it is a dimension in which see social justice in a globalized environment. Similarly, it is also a dimension of social justice in the context of human rights. Finally, we try to mediate ideologies that stand before different forms of interpretations of social justice not only in the context of the 21st. century.

Úvod

Prečo sa znova a znova, tak ako je to možné pozorovať v celej histórii ľudstva, zaoberať otázkou spravodlivosti? Spravodlivosť nás fascinuje – napríklad spolu s otázkami po večnosti, nesmrteľnosti, ale aj smrti samotnej, lásky či úzkosti – je to jedna z najzaujímavejších otázok. Podobne ako rôzne náboženstvá odpovedajú nato čo „asi“ po smrti nastane – sa aj jednotlivé filozofické prúdy a myslitelia zaoberajú tým, aký obsah má mať ideálna forma spravodlivosti. „Čo nastane po tom, ako sa spoločnosť stane skutočne spravodlivou?“ Čo je spravodlivé – a čo ak to „spravodlivé“ v skutočnosti spravodlivým nie je? Je možné sprostredkovať niečo ako „raj“ na zemi – v analógii raja, ktorí popisujú rôzne cirkvi a náboženské prúdy? A ak by to bolo možné, nepotrebuje k tomu počinu nejakého „diktátora“, ktorý je podobný Bohu? Takýto „diktátor“ by jednoducho rozhodol, čo je možné považovať za spravodlivé – spravodlivé pre všetkých, a nastolil by spomínaný „raj“. Osvietený človek, intelektuál, filozof – alebo „osvietená“ filozofická škola.

Z princípu však odmietam, žeby jeden človek – alebo filozofický smer – mohol mať absolútnu pravdu, ktorú by aplikoval násilím alebo iným spôsobom. Načo však tieto úvahy? Vďaka nim sa jednoducho dostávame do bodu postmoderného „štiepenia identít“. Nie jedna identita je tým smerodajným bodom úvah a predstáv – ale nekonečné

množstvo identít a názorov smeruje k tomu istému *nestabilnému* bodu. Rovnako ako sú nestabilné všetky teórie a prístupy, ktoré často v praxi vedú k totalitným zriadeniam.

V pochmúrnej psychologickkej dráme *„Expres na západ“*, hovorí jedna z dvoch hlavných a zároveň jediných postáv v celom filme, že všetko to čo v živote miloval bolo krehké a zraniteľné – myslel tým kultúru, knihy, maľby... *„Starý svet stability – ten nezničiteľný svet – sa stal zrazu krehkým a nestabilným.“* Opisuje tlak nestability – tlak sveta, ktorý je možné cítiť nielen počiatkom 21. storočia. Tento tlak popísal už v roku 1839 Edgar Allan Poe v poviedke *„Zánik domu usherovského“*. *„Po celý chmúrny, šerý, mĺkvy jesenný deň, keď mraky ťaživo viseli z nízkej oblohy, uberal som sa na koni celkom sám neobyčajne smutnými končinami, a keď sa už kládli tiene večera, došiel som konečne na dohľad melancholickému Domu usherovskému. Neviem prečo, no len čo som budovu zazrel, zaľahla mi na dušu neznesiteľná tieseň.“*¹ Hlavný hrdina nepopisoval len pocity viažuce sa k starému domu ku ktorému sa blížil – reflektoval stav bytia, ktorý sa ukrýva v metafore domu usherovského. Tlak zmätku v otázke toho, čo by sme mali pokladať za správne. Hoci projekcia „správneho“ je nám v rôznorodých interpretáciách predkladaná – strácame sa v spleťosti a komplikovanosti reality sveta.

Lenin pri svojej analýze Marxa, konkrétne jeho pohľadu na prvú fázu komunistickej spoločnosti, hovorí o predstave niektorých aspektov sociálnej spravodlivosti ako o v skutočnosti nespravodlivých. *„Každé právo je použitie rovnakého meradla na rôznych ľuďoch, ktorí v skutočnosti nie sú rovnakí, nie sú si rovní; a preto rovné právo je porušením rovnosti a je to nespravodlivosť.“*² Jednoducho, ak sa snažíme zredukovať sociálnu spravodlivosť na „jednotný meter“ rovného práva (vymerania), dopúšťame sa v skutočnosti nespravodlivosti. Toto je jeden pohľad

¹POE, E. A.: *Zánik domu usherovského*. Bratislava: Petit Press, 2006, s. 226.

²LENIN, V. I.: *Stát a revoluce*. Praha: Michal Zítka – Otakar II., 2000, s. 108.

na nespravodlivosť spojenú s *nerovnakosťou* ľudí. Ak by sme sa presunuli na pravú časť politického spektra, pričom sa zastavíme u Hayeka, tento prináša úplne iný pohľad. Hayekov pohľad je determinujúci v tom zmysle, že človek sám ako jediný rozhoduje o svojom „šťastí“ a spravodlivosti, ktorá sa mu dostane. Snaha a nadanie, v rámci konkurenčného priestoru, sú jedinými determinantmi, ktoré rozhodujú o úspechu či neúspechu jedinca – a tým aj o jeho spravodlivo vybudovanom postavení v spoločnosti. Napríklad v oblasti zamestnania sa jedinci „*môžu rozhodnúť, či vyhliadky, ktoré skrýva určité zamestnanie, môžu vyvážiť nevýhody a riziká s ním spojené.*“¹ Jednoducho to znamená, že jedinec by mal byť schopný úspešne korigovať svoj život v každej oblasti – tým je determinová aj miera sociálnej spravodlivosti (oslobodená od zásahov štátu).

V príspevku však nechceme hovoriť o bezradnosti, tlaku alebo ideologickej podmienenosti prístupov k sociálnej spravodlivosti. Pozrieme sa na výzvy, pred ktorými stojí sociálna spravodlivosť v 21. storočí. Tieto výzvy sú rôznorodé – a výrazne sa dotýkajú ekonomického spektra, ktoré je spojené s globalizáciou a čoraz výraznejším vplyvom transnacionálnych korporácií. Predložené výzvy siahajú od spomínanej ekonomickej sféry až po oblasť prepojenia sociálnej spravodlivosti s oblasťou ľudských práv a identity jednotlivca

Sociálna spravodlivosť v teoretických kontextoch

Predtým ako prejdeme ku konkrétnym výzvam, ktorým sociálna spravodlivosť v 21. storočí čelí, pozrieme sa na niektoré najdôležitejšie debaty o sociálnej spravodlivosti, ktoré sa v súčasnosti vedú – samozrejme s presahom do minulosti. Bez nejakého konsenzu o tom čo je možné považovať za spravodlivé nie je predstaviteľné aby spoločnosť fungovala nekonfliktne, „*spoločenské spolužitie je nemysliteľné. Ukazuje sa, že bez akéhokoľvek pojatia spravodlivosti dochádza ku strate zmyslu prečo*

¹ HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*. Brno: Barrister & Principal, 2004, s. 48.

*generovať, distribuovať a zachovávať akúkoľvek formu spoločnosti.*¹ Avšak, spolu s potrebou nejakej formy sociálnej spravodlivosti (v rámci konkrétnej spoločenskej organizácie) vzniká rovnako množstvo rôznorodých teoretických ale aj praktických prístupov jej uplatňovania. S týmto faktom však súvisí aj vznik rôznych „konfliktných zón“, ktoré sa vytvárajú s rôznorodými prístupmi k sociálnej spravodlivosti. V prepojení na súčasnosť debát o sociálnej spravodlivosti je dôležité poznamenať, že 19. storočie bolo tým storočím, v ktorom sa postupne začal vyostrovať konfliktný stav súčasných teórií spravodlivosti.² Práve 19. storočie bolo storočím vzniku a rozvoja množstva ideologických smerov – tento fakt vysvetľuje aj vyostrenie „trecích“ plôch alebo „konfliktných zón“, ktoré vznikajú medzi jednotlivými teóriami sociálnej spravodlivosti.

Následne v medziach 20. a 21. storočia môžeme hovoriť o tom, že na jednej strane v tomto období prebieha znovu oživenie historických teórií spravodlivosti – a na strane druhej taktiež dochádza k vypracovávaniu teórií nových.³ V zreteli súčasnosti potom môžeme povedať, že je možné sledovať najmä konflikt „dvoch veľmi bežných intuitívnych ponímaní spravodlivosti.“⁴ V jednoduchosti, sa dá hovoriť o dvoch dimenziách spravodlivosti – (1) individuálna spravodlivosť a (2) redistribučná spravodlivosť. Pri individuálnej spravodlivosti ide o „spravodlivosť podľa zásluhy“ – táto sa odvíja od schopností a talentov jednotlivca (Nozick, Hayek). Ide o neoliberálnu pozíciu, ktorá prízvukuje, že trhovú mechanizmus hrá pri zisťovaní záslužnosti výkonu prvoradú úlohu. Redistribučná spravodlivosť naopak reflektuje aj pozície tých jedincov, ktorí z nejakého dôvodu nedokážu podávať rovnaké výkony

¹ VÁNĚ, J.: *Soudobá debata o spravedlnosti*. In: ROSŮLEK, P. (a kol.): *Politická filosofie: Aktuální problémy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 133.

² Porovnaj: VÁNĚ, J.: *Soudobá debata o spravedlnosti*. In: ROSŮLEK, P. (a kol.): *Politická filosofie: Aktuální problémy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.

³ Porovnaj: VÁNĚ, J.: *Soudobá debata o spravedlnosti*. In: ROSŮLEK, P. (a kol.): *Politická filosofie: Aktuální problémy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.

⁴ BLAHA, L.: *Sociálna spravodlivosť a identita*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 2006, s. 12.

ako ich schopnejší kolegovia.¹ Tieto dôvody môžu byť rôzne – zdravotné postihnutie, menej talentu pri vykonávaní určitých pozícií atď. To, že sa napríklad niekto narodí istým spôsobom hendikepovaný automaticky neznamená, žeby sme ho mali predhodiť „neviditeľnej ruke trhu“ a nijako v jeho nepriaznivej situácii nezasiahnuť. Podobne je to napríklad aj pri prírodných katastrofách, úrazoch a podobne – kedy by aplikovanie čisto individuálnej formy spravodlivosti bolo kontraproduktívne a pre mnohých jedincov zničujúce. Práve títo jedinci sa často dostávajú pod spomínaný tlak a „tieseň“ holého prežitia.

Druhý koncept spravodlivosti (redistribučná spravodlivosť) hovorí najmä o vyrovnávaní „*spoločenských podmienok pre všetkých jednotlivcov, alebo aspoň... [o zabezpečení]... dôstojného minima na prežitie každého ľudského tvora.*“² Práve dôstojnosť a jej udržanie, zohráva významnú morálnu úlohu. Ak by sme sa na spoločnosť pozerali len zo zreteľa vypočítavania výhod a nevýhod určitého konania – mohli by sme hovoriť napríklad o spoločnosti kalkulu. Jednotlivé ľudské osudy a ich prínos pre spoločnosť by bolo možné jednoducho trhovo vyčíslieť. Avšak morálny rozmer dôstojnosti prináša do debát o spravodlivosti mnoho podnetných prístupov. Otázkou však zostáva, do akej miery je možné vyrovnávať spoločenské podmienky, a akým spôsobom toto vyrovnávanie v praxi uskutočniť. Intuícia nám hovorí, že pracovití a snaživí si zaslúžia viac ako tí, ktorí sú leniví – ich produkcia je veľmi malá alebo nulová. V tomto bode však nehovoríme o tých, ktorí sú akýmkoľvek spôsobom leniví, ale o tých, ktorí sa o svoj nepriaznivý východiskový bod nijako nepričinili. K tomuto deleniu je možné za každých okolností pristupovať z objektívneho hľadiska „hľadania príčin“ nepriaznivého stavu jedinca.

¹ Porovnaj: BLAHA, L.: *Sociálna spravodlivosť a identita*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 2006.

² BLAHA, L.: *Sociálna spravodlivosť a identita*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 2006, s. 13 – 14.

Hayek napríklad neustále prízvukuje prvok konkurencie ako bodu, ktorí jedincov poháňa k súťaživosti a tým aj k vyššej produktivite/zvyšovaniu pracovných výkonov.¹ Toto však platí len pre jedincov s určitým nadaním. Na druhej strane vyrovňovanie sociálnych podmienok pôsobí do značnej mieri, práve pre nadaných jedincov, demotivujúco. Ako som načrtol vyššie, nie je však možné zabúdať ani na menej nadaných jedincov, ktorí si absenciu nadania na vykonávanie určitej činnosti neprivodili sami.

Realita je však oveľa komplikovanejšia. Mnoho ľudí je v trhovom prostredí donútených vziať akúkoľvek prácu z dôvodu potreby holého prežitia alebo zabezpečenia rodiny. V rámci týchto okolností je Hayekov prístup možné považovať za priveľmi zjednodušenie. Aj jedinec, ktorý sa narodí s určitým špecifickým talentom je pri jeho rozvíjaní determinovaný sociálnym prostredím. Ak sa takýto jedinec narodí do chudobného prostredia, kde je potrebné si vydobýť aspoň minimálne materiálne zabezpečenie na každodenné prežitie, talent samozrejme rozvíjať nijako nemôže – je determinovaný snahou o zabezpečovanie primárnych potrieb seba a svojej rodiny. V takomto prípade môžeme hovoriť nielen o absencii možnosti rozvíjania individuálnych talentov, ale aj o absencii možnosti politickej participácie. Nie je možné od človeka, ktorý je nútený každodenne „bojovať“ o strechu nad hlavou či jedlo očakávať, že bude hlbšie participovať napríklad na chode občianskej spoločnosti. Politické záujmy a rozvažovanie o spoločenských problémoch (a ich možných riešeniach) sa stávajú druhoradými.

K významným bodom teoretických prístupov zaoberajúcich sociálnou spravodlivosťou patrí aj problematika rovnosti a slobody. Oba aspekty zastrešujú minimálne rovnaké množstvo konfliktných línií v rámci ich interpretácií a prístupov ako je to v prípade spravodlivosti samotnej. Ide o kľúčové pojmy, tvoriace obsah jednotlivých teoretic-

¹ HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*. Brno: Barrister & Principal, 2004.

kých náhľadov na sociálnu spravodlivosť. „V súčasných spoločenskovedných konceptoch je primárne dávany dôraz na zaistenie rovnosti v rámci hierarchicky utváraných modelov spoločnosti. To znamená, že koncepty, ktoré apelujú na rovnosť, sa v princípe snažia o odstránenie alebo aspoň stlmenie nie tak majetkových nerovností, ale práve hierarchického modelu medziľudských vzťahov.“¹ V konečnom dôsledku ide o obranu ľudskej autonómie a individuality v rámci spletnosti spoločenských vzťahov nadradenosti a podradenosti. V kontexte rovnosti potom môžeme hovoriť o potrebe správneho nastavenia „štartovacích čiar“, ktorá by podľa viacerých prístupov mala byť pre všetkých rovnaká. Problém je, že hoci „štartovacie čiar“ nastavíme primárne pre všetkých rovnako, konečné výsledky u jednotlivcov môžu byť radikálne iné – znova sa tak vraciame k problematike talentu či nadania a ich rozvíjania.

Ale čo s problémom slobody? Ten spočíva „v skutočnosti, že tento fenomén je súčasnými konceptami považovaný za niečo samozrejmeho, a teda nevyhnutného, čomu ani nemusí byť venovaná príliš veľká pozornosť.“² Napriek tomu je zrejmé, že definícia toho, čo sloboda znamená a aká má byť jej forma či obsah, sa v rôznych prístupoch líši – a teda nie je možné povedať, že ide o niečo samozrejmé a jasne vymedzené. Jednou zo základných koncepcií slobody, je jej rozlíšenie na negatívnu a pozitívnu u Berlina. Berlin hovorí o negatívnej slobode ako o *slobode od* – najjednoduchšie je tento koncept možné popísať priamo jeho slovami. „Bežne hovorím, že som slobodný natoľko, nakoľko sa žiadny človek alebo ľudské teleso nevmiešava do mojej činnosti.“³ Táto forma slobody si vyžaduje absenciu akejkoľvek formy donútenia – analogicky v zmysle Nizickovho výroku, že „minimálny štát je najrozsiahlejší štát, ktorý možno ospravedlniť.

¹ VÁNĚ, J.: *Soudobá debata o spravedlnosti*. In: ROSŮLEK, P. (a kol.): *Politická filosofie: Aktuální problémy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 134.

² VÁNĚ, J.: *Soudobá debata o spravedlnosti*. In: ROSŮLEK, P. (a kol.): *Politická filosofie: Aktuální problémy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 137.

³ BERLIN, I.: *Dva pojmy slobody*. In: KIS, J.: *Současná politická filosofie: sborník textů anglosaských autorů 20. století*. Praha: Oikymen, 1997, s. 50.

*Akýkoľvek rozsiahlejší štát porušuje ľudské práva.*¹ Pozitívna sloboda je potom v *Berlinovom* chápaní vnímaná ako sloboda *k* – ktorá „vychádza z prania individua byť svojim vlastným pánom. Prajem si, aby môj život a moje rozhodnutia záviseli na mne samotnom, nie na vonkajších silách akéhokoľvek druhu.“² V jednoduchosti ide o to, aby mal jedinec zabezpečené materiálne podmienky, vďaka ktorým by bol schopný uskutočňovať svoje plány a predstavy – aby sa mohol stať pánom seba samého. Negatívna sloboda je potom úzko prepojená s individuálnou formou spravodlivosti, pričom slobodu pozitívnu môžeme prepájať s redistribučnou spravodlivosťou. *Berlin* však pozitívnu slobodu, ktorá je ako sme si povedali prepojená s redistribučnou spravodlivosťou, do značnej miery vníma ako „klamnú masku tyranie“.

Jedným z ďalších zaujímavých bodov v našej analýze je vzťah sociálnej spravodlivosti a náboženstva či viery. Keď *Marx* hovorí o tom, že „náboženstvo je ópium ľudstva“, myslí tým jednoducho stav, kedy je cirkev historicky a spoločensky podriadená záujmom vlastníkov kapitálu, pôdy atď. Pozornosť „podriadených“ (roľníkov, robotníkov atď.) je upriamovaná na večnosť – časné trápenie sa raz skončí, a všetka námaha nájde svoju odplatu v raji. Toto myslenie podkopáva snahy o nastolenie sociálnej spravodlivosti „tu na zemi“ – „spravodlivosť sa naplní až po smrti“. Avšak, je dôležité poznamenať, že množstvo kresťanských denominácií³ v súčasnosti mení svoju rétoriku v prospech riešenia a reflektovania *nespravodlivosti* „v našom svete“. Anglikánsky novozákonný teológ *Tom Wright* si vo svojej knihe „Prekvapení nádejou“ kladie dve otázky, ktorými by sa mal súčasný kresťan zaoberať. „Prvá

¹ NOZIK, R.: *Distribuční spravedlnost*. In: KIS, J.: *Současná politická filosofie: sborník textů anglosaských autorů 20. století*. Praha: Oikoymenh, 1997, s. 205.

² BERLIN, I.: *Dva pojmy slobody*. In: KIS, J.: *Současná politická filosofie: sborník textů anglosaských autorů 20. století*. Praha: Oikoymenh, 1997, s. 59.

³ Hovorím o kresťanstve, keďže vychádzam z nášho socio-kultúrneho priestoru. Zaujímavou by bola taktiež reflexia vnímania sociálnej spravodlivosti u rôznorodých náboženských smerov a prúdov, avšak toto nie je dominantným cieľom príspevku / preto sa obmedzujem len na kresťanstvo a aj to len na niektoré myšlienkové prúdy v jeho rámci.

zníe: *Aká je konečná kresťanská nádej? A druhá: Aká je v súčasnosti v našom svete nádej na zmenu, záchranu, transformáciu či nové možnosti?*¹ Wright tvrdí, že pokiaľ by sa kresťanská nádej sústredila len na udalosti mimo nášho sveta, teda na vieru vo večnosť a spásu, položené otázky spolu nijako nesúvisia. Druhý prístup potom zdôrazňuje naopak to, že diskusie o vzkriesení odvádzajú pozornosť od skutočných problémov tohto sveta. Predložené otázky majú podľa neho zmysel len v prípade, ak je dôraz kladený na Božie prisľúbenie o „novom nebi a novej zemi“. Takto chápaná kresťanská nádej potom môže slúžiť ako odrazový mostík pre možnú zmenu vecí (nespravodlivosti) už v časnom svete.² Toto si však vyžaduje radikálny obrat voči konzervatívnej interpretácii, ktorá dáva dôraz na Ježišovu obeť na kríži. Tento obrat je možné vidieť najmä v liberálnej teológii evanjelikálnych cirkví. V podobných intenciách ako Wright uvažuje aj Český teológ *Jakub Trojan* v knihe *„Ježišov príbeh – výzva pre nás“*. Trojan túto „výzvu pre nás“ chápe ako obrat k našim každodenným problémom/problémom časného sveta. Nie tak Kristova obeť na kríži má byť pre nás smerodajná, ale jeho život, jeho príbeh a všetko to, čo nám svojimi postojmi a správaním sprostredkovaná v rámci tohto sveta.³ „Prázdny hrob“ je až sekundárnou symbolikou alebo v Bultmannovskom zmysle mytológiou – ktorá potrebuje prejsť procesom demytologizácie.⁴

¹ WRIGHT, N. T.: *Prekvapení nádejou – Naše poslanie, tu a teraz, vo svetle nádeje vzkriesenia*. Bratislava: Porta Libri, 2016, s. 19.

² Porovnaj: WRIGHT, N. T.: *Prekvapení nádejou – Naše poslanie, tu a teraz, vo svetle nádeje vzkriesenia*. Bratislava: Porta Libri, 2016.

³ Porovnaj: TROJAN, J. S.: *Ježišov príbeh – Výzva pro nás*. Praha: Oikymen, 2005.

⁴ Bultmann si vo svojom texte „Ježiš Kristus a mytológia“ kladie zásadnú otázku – „Môžeme Ježišove posolstvo a kázanie ranného kresťanstva demytologizovať?“ (s. 167) Čo je však dôležité v našom kontexte zdôrazniť, podľa Bultmanna, „mýtus objektivizuje veci onoho sveta na veci tohto sveta.“ (s. 166) Práve z tohto dôvodu je potrebné, aby jednotlivé aspekty kresťanskej viery prešli procesom demytologizácie. Bližšie pozri: BULTMANN, R.: *Ježiš Kristus a mytológia*. In: KUSCHEL, K. J.: *Teologie 20. století – anathologie*. Praha: Vyšehrad, 2007, s. 166 – 167.

Sociálna spravodlivosť a problém globalizácie

Postupne sa v našom príspevku dostávame k jednotlivým vybraným výzvam, s ktorými sociálna spravodlivosť v súčasnosti zápasí. Jednou z prvý takýchto výziev je globalizácia – s dôrazom na jej ekonomický rozmer. V medziach globalizácie potom môžeme hovoriť o problematike *globálnej spravodlivosti*. V rámci národných štátov je možné identifikovať ako „strážcu“ niektorých aspektov spravodlivej redistribúcie inštitúciu sociálneho štátu. V globálnom ekonomickom prostredí však sociálny štát čelí novým výzvam, s ktorými sa postupne musí vyrovnávať. „Sociálny štát totiž do veľkej miery závisí od možnosti národných štátov autonómne regulovať ekonomické podmienky v rámci svojich hraníc.“¹ Čo je na tomto mieste dôležité poznamenať, sociálny štát v rámci globálnej ekonomiky postupne stráca na sile – jeho možnosti sú čoraz viac okliešťované. S týmto faktom rovnako súvisí hypotéza o tzv. „pretekoch ku dnu“. „Jednotlivé štáty ...[sú]... nútené znižovať dane a sociálne výdavky, aby prilákali, resp. nedoplašili nadnárodný kapitál a neohrozili tak vývoj svojich ekonomík. Súkromné korporácie dávajú prednosť znižovaniu svojich nákladov, a teda smerujú svoju výrobu do krajín, kde je lacná pracovná sila, minimálne sociálne štandardy a nízke dane (väčšinou ide o krajiny tretieho sveta). Aby im vyspelé ekonomiky mohli konkurovať, musia znižovať svoje sociálne štandardy a demontovať sociálny štát.“² V konečnom dôsledku ide o súťaž, alebo spomínané preteky, v rámci ktorých sa krajiny predbiehajú v snahe o vytvorenie čo najlepších podmienok pre investície a kapitál.

Ak stojíme na strane individuálnej spravodlivosti a negatívnej formy slobody, potom musíme jednoznačne tvrdiť, že v rámci globálneho sveta je takéto počínanie úplne na mieste. Prejavuje sa tu šikovnosť a nadanie tímov jedincov vlastniacich nadnárodné korporácie,

¹ BLAHA, L.: *Späť k Marxovi? – Sociálny štát, ekonomická demokracia a teória spravodlivosti*. Bratislava: VEDA, 2012, s. 89.

² BLAHA, L.: *Späť k Marxovi? – Sociálny štát, ekonomická demokracia a teória spravodlivosti*. Bratislava: VEDA, 2012, s. 90.

pričom títo sa postupne zmocňujú nielen ekonomickej ale rovnako aj politickej moci. Táto sa prejavuje najmä tým, že dokážu svojim pôsobením na medzinárodných trhoch prinútiť krajiny ku zmenám v nastavení sociálnej politiky a politiky práce. Z hľadiska individuálnej spravodlivosti sa nehľadí na prospech jedincov, ktorí sú zasiahnutí „pretekcom ku dnu“, ktorého sa účastní štát, v ktorého hraniciach žijú. Pozerá sa nato, v *Hayekovom* zmysle, že tieto nadnárodné spoločnosti majú určitú konkurenčnú výhodu – ktorá legitimizuje ich ekonomické kroky, ktoré neskôr majú dosah aj na politiku.

Z optiky redistribučnej formy spravodlivosti potom zaznieva výrazná kritika spomínaných konceptov, ktoré sú úzko prepojené na globálnu ekonomickú súťaž. Jednoducho, na znižovanie daní a zhoršovanie prostredia práce doplatia tí najslabší, ktorí sú na svojej práci bytostne závislí. Oslabovanie „životného prostredia“ ekonomicky najslabších súvisí s absenciou dôstojnej možnosti ich každodenného prežívania. Síce platí, že tí najsilnejší a najtalentovanejší budú mať viac – ale najslabší budú mať priamo úmerne ešte menej ako mali doteraz. S takýmto výsledkom sa redistribučná forma spravodlivosti zmieriť nijako nemôže. Dôsledky môžu byť katastrofálne pre celú spoločnosť a jej fungovanie.

Existujú však aj optimistickejšie pohľady na ekonomickú globalizáciu. Tieto zdôrazňujú možnosť zlepšenia životnej úrovne v krajinách tretieho sveta.¹ „Optimistickejší teoretici globalizácie upozorňujú, že je nevyhnutné spustiť serióznu diskusiu o utvorení 'globálnej sociálnej politiky', ktorá by zahŕňala konštruktívne globálne modely sociálnej spravodlivosti a nezužovala by celú problematiku iba na neoliberalnú dogmu o odstraňovaní sociálneho štátu.“²

¹ Porovnaj: BLAHA, L.: *Späť k Marxovi? – Sociálny štát, ekonomická demokracia a teórie spravodlivosti*. Bratislava: VEDA, 2012.

² BLAHA, L.: *Späť k Marxovi? – Sociálny štát, ekonomická demokracia a teórie spravodlivosti*. Bratislava: VEDA, 2012, s. 94.

Opäť sa však dostávame k problematike demontáže sociálneho štátu. Otázkou zostáva, akým spôsobom by bolo možné sociálny štát posilňovať – s čím súvisí aj udržiavanie určitej mieri redistribučnej formy spravodlivosti. Ak sa pozrieme len na Európsky priestor, existujú rôzne alternatívy, vďaka ktorým je možné túto otázku aspoň čiastočne vyriešiť. „V európskom kontexte patrí k tým najzaujímavejším návrh nemeckého sociológa Horsta Afheldta na zavedenie jednotného cla na dovoz tovarov do Európskej únie, a to v relatívne vysokej hodnote 20 – 30%. Následne navrhuje zdvojnásobiť výšku daní pre firmy a najbohatšie príjmové skupiny a zároveň znížiť zdanenie zamestnancov. Ak by firmy pre vysoké dane opustili európsky priestor, museli by prekonávať vysokú dovoznú daň na európske trhy, čo by mohlo ovplyvniť ich rozhodnutie presunúť výrobu z EÚ.“¹ To, čo však k takémuto kroku potrebujeme, je čoraz prepojenejšia sociálna politika medzi jednotlivými členskými krajinami EÚ.

Sociálna spravodlivosť, ľudské práva a identita

Zaujímavými sú v kontexte sociálnej spravodlivosti aj otázky ľudských práv a identity. Tieto tvoria ďalšiu z mnohých výziev, pred ktorými jednotlivé prístupy sociálnej spravodlivosti stoja. Tieto kategórie sú na prvý pohľad nesúvisiace s otázkou sociálnej spravodlivosti. Je to práve z dôvodu ich primárneho zamerania, ktoré kladie dôraz na individualitu – individuálne prežívanie reality – pričom otázky dotýkajúce sa sociálnej spravodlivosti sú smerované na sociálne celky. Je tiež dôležité poznamenať, že ľudské práva sú pre každého jedince neodňateľné a nie je možné ich vymeniť za blaho celej spoločnosti. Ale na druhej strane sú tieto práva založené na požiadavke spravodlivosti – t. j. nie je možné ich separovať od myšlienok sociálnej spravodlivosti.

¹ BLAHA, L.: *Späť k Marxovi? – Sociálny štát, ekonomická demokracia a teória spravodlivosti*. Bratislava: VEDA, 2012, s. 94 – 95.

Blaha upozorňuje na vnímanie identity u liberála Rawlsa keď píše, že „podľa liberálneho pohľadu je ľudská identita vecou voľby a teória nemôže vychádzať zo zakotvených jedincov, ktorí často svoju identitu dedia, a ktorí svoje predstavy dobra a individuálne ciele podmieňujú chápaním seba ako súčasti širšej komunity so svojou identitou, históriou a hodnotami... Podľa Rawlsa možno individuálne hodnoty, cnosti a ciele jednotlivcov nanajvýš podriaďiť princípom spravodlivosti, čo je aj hlavnou myšlienkou jeho teórie kongruencie dobra s právom.“¹ Načo je však potrebné v prvom rade upozorniť je fakt, že spoločnosť disponuje rovnako výrazným vplyvom na vývoj individuality jedinca. „Na výber individuálneho dobra však zásadným spôsobom vplýva spoločenské prostredie, ktoré je zasa silne modifikované vplyvom ekonomického prostredia.“² V tomto bode nastupuje kritika komunitaristov, ktorí do otázky sociálnej spravodlivosti kladú hodnotové aspekty solidarity. Komunitaristi teda dávajú dôraz na kolektivismus, človek je podľa ich názoru „tvorený“ až spoločnosťou.³ Súhlasím síce s tvrdením, že spoločnosť má vplyv nato, akým spôsobom si jedinec volí „svoju cestu“ a tým aj identitu – avšak, na druhej strane, sa výraznejšie prikláňam k liberálnym názorom, ktoré zdôrazňujú možnosť slobodnej, individuálnej voľby jedinca. Spoločnosť potom následne len „koriguje“ variácie takejto voľby osobného dobra – a pritom nejde o egoizmus. Inak povedané, individualizmus nemusí zákonite viesť k presadzovaniu trhových hodnôt. Naopak, podľa môjho názoru, individuálne špecifiká jednotlivcov, a ich rozvíjanie, môžu viesť k stavu určitého spoločenského dobra – ktoré však nie je založené na konkurenčnom boji. Individualita a jedinečnosť prispieva spoločenskému rozvoju vo výraznej miere, avšak len v tom prípade, ak je rovnako reflektovaná spoločenská determinácia, ktorá stojí pri rozvažovaní jedincov o dobrách a správnom riadení spoločenského života. „Možno totiž tvrdiť,

¹ BLAHA, L.: *Sociálna spravodlivosť a identita*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 2006, s. 65.

² BLAHA, L.: *Sociálna spravodlivosť a identita*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 2006, s. 65.

³ Porovnaj: BLAHA, L.: *Sociálna spravodlivosť a identita*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 2006.

že ak spoločnosť nie je číro atomistická a jednotlivcov utvárajú normy pospolitosti, otázky dobra a spravodlivosti nemožno oddeliť.“¹

Záver

Otázka spravodlivosti je neustále nastroľovaná aj v perspektívach súčasnosti, a čo viac, je potrebné sa ňou zaoberať znova a znova. Vo svojej podstate ide o to, že nie je možné nájsť ideálny model spravodlivosti – podobne ak je to pri otázkach rovnosti alebo slobody. To však nie je primárnym problémom. Už len fakt, že ľudstvo sa spravodlivosťou a jej jednotlivými aspektami zaoberá znamená, že ju berie vážne. Nie je to inak ani v kontexte 21. storočia. Ak nejaký problém prestávame brať vážne, teda prestávame ho reflektovať v medziach nových výziev, až v tomto bode nastáva skutočný problém. Ďalším problémom je akási „automatizácia“ vnímania citlivých sociálnych otázok. Keď sa problematika dostáva do bodu, kedy je automaticky prijímaná ako samozrejmosť, bez kritiky či akejkoľvek reflexie – hovorí to o známkach úpadku a nihilizmu. Práve nihilizmus je pri takto citlivých otázkach veľmi nebezpečný. Ak som v úvode hovoril o tlaku – tento sa prejavuje viacerými spôsobmi – napríklad frustráciou. Tú je možné vidieť napríklad v radikálnom vzostupe ultra-nacionalistických strán v rámci Európskeho priestoru. Mohli by sme diskutovať o tom, či ide skutočne o frustráciu – alebo je naopak „frustrácia“ len zámenkou a výhovorkou prečo sa volič rozhodol tak ako sa rozhodol (prikláňam sa k druhej možnosti), avšak na tomto mieste to nie je našou prvoradou starosťou. Každopádne, otázky sociálnej spravodlivosti vyvolávajú vo svojej praktickosti najrôznejšie rozbroje a spoločenské štiepenia. Niekedy až priveľmi nebezpečné.

V príspevku som sa zamerail na základné otázky súvisiace so sociálnou spravodlivosťou, pričom som sa venoval najmä dvom prístupom. Prvým prístupom je individuálna spravodlivosť – druhým potom

¹ BLAHA, L.: *Sociálna spravodlivosť a identita*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 2006, s. 70.

spravodlivosť redistribučná. V rámci týchto dvoch prístupov, a ich špecifických hľadísk, potom bolo možné reflektovať jednotlivé vybrané oblasti. Išlo mi v prvom rade o dve základné oblasti, ktoré sú podľa môjho názoru najvypuklejšími v kontexte 21. storočia. (1) Oblasť globalizácie (najmä globalizácie ekonomickej) a (2) oblasť ľudských práv. Podľa môjho názoru je čoraz naliehavejšie zaoberať sa otázkou globálnej sociálnej spravodlivosti – a s ňou súvisiacich mechanizmov a inštitúcií, ktoré by jej rôzne formy dokázali zabezpečovať. Otázka ľudských práv a identity je dôležitá najmä z dôvodu postupného spoločenského vývoja. Práve z tohto dôvodu je neustále potrebné konfrontovať ju v rôznorodých zreteľoch – zreteľ sociálnej spravodlivosti nevynímajúc.

Literatúra:

- BERLIN, I.: *Dva pojmy slobody*. In: *Současná politická filosofie: sborník textů anglosaských autorů 20. století*. Praha: Oikoymenh, 1997.
- BLAHA, L.: *Sociálna spravodlivosť a identita*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 2006.
- BLAHA, L.: *Späť k Marxovi? – Sociálny štát, ekonomická demokracia a teórie spravodlivosti*. Bratislava: VEDA, 2012.
- BULTMANN, R.: *Ježíš Kristus a mytologie*. In: KUSCHEL, K. J.: *Teologie 20. století – anatlogie*. Praha: Vyšehrad, 2007.
- HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*. Brno: Barrister & Principal, 2004.
- LENIN, V. I.: *Stát a revoluce*. Praha: Michal Zítka – Otakar II., 2000.
- NOZIK, R.: *Distribuční spravedlnost*. In: KIS, J.: *Současná politická filosofie: sborník textů anglosaských autorů 20. století*. Praha: Oikoymenh, 1997.
- POE, E. A.: *Zánik dom usherovského*. Bratislava: Petit Press, 2006.
- TROJAN, J. S.: *Ježíšův příběh – Výzva pro nás*. Praha: Oikoymenh, 2005.
- VÁNĚ, J.: *Soudobá debata o spravedlnosti*. In: ROSŮLEK, P. (a kol.): *Politická filosofie: Aktuální problémy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.
- WRIGHT, N. T.: *Prekvapení nádejou – Naše poslanie, tu a teraz, vo svetle nádeje vzkriesenia*. Bratislava: Porta Libri, 2016.

Demokratické teórie verzus 21. storočie

Juraj Korpa

The people throughout the European Union are recently experiencing a cumulative events of political acts, which are in disharmony with theoretical basis of democracy. For instance: Cancelled Swedish elections, TTIP, restraining of the freedom of speech, double standards in judging different countries within the similar situation and so on. What could happen, if the things go this way further? What voters will do? Should we change the theory, or abandon democracy?

V roku 2008 bola namáhavo vyjednaná Lisabonská zmluva, myslená ako zakladajúca ústava Európskej únie, s presne vyčlenenými právomocami pre všetky inštitúcie EU i pre národné vlády. Jej ratifikácia mala prebiehať výlučne v národných parlamentoch, s jedinou výnimkou – Írskom, pretože táto zmluva mala tvoriť dodatok írskej ústavy a na jej zmenu bolo potrebné referendum. Íri však v referende v júni 2008 *Lisabonskú zmluvu* neschválili – a tak sa muselo, po veľkom diplomatickom i informačnom nátlaku, v októbri 2009 hlasovať znovu. Írsko si dokázalo vyjednať mnohé ústupky, ktoré boli zapracované do nového znenia, a referendum bolo *de iure* o inej, pozmenenej. Avšak európska **verejnosť získala dojem, že sa účelovo hlasovalo dvakrát o tom istom**. Len aby sa hlasovalo „správne“. Ozvali sa vtedy námietky, že takéto opakované hlasovanie môže „podkopávať demokratickú legitimitu EÚ“¹, pričom však na vysvetlenie sa uvádzalo, že išlo o príliš dôležité hlasovanie, ktoré mohlo ohroziť celú európsku integráciu, že neboli írski voliči dostatočne informovaní, báli sa nových vecí a podobne. Volič si však začal všímať rozpor medzi teoretickými predpokladmi demokracie, a skutkami s nimi v rozpore, ktorých v poslednom čase začalo pribúdať.

¹SCHMIDGEN, M.: *Evaluation of the Irish Referendum on Lisbon Treaty*. Berlin: DEMOCRACY INT'L, 2008, s. 14.

Napríklad sa často používa na hodnotenie situácie v rôznych krajinách **dvojaký meter**, čo je v rozpore s demokratickým princípom rovnosti. Pri hodnotení záleží na tom, o akú krajinu pri „meraní“ ide – či o spojenca, neutrála, alebo svetového „darebáka“. Napríklad Kaddáfího Líbyi sa pripisuje podpora terorizmu, výbuch v Lockerbie, genocída vlastného obyvateľstva a masové znásilňovanie¹, uvalili sa na ňu za to sankcie, neskôr bezletová zóna a dokonca aj nevyhlásená vojna, pričom o niekoľkokrát dokázanej účasti napríklad Turecka na podpore Daešu nelegálnym odkupom ropy, dodávkami zbraní a informácií i transferom ľudí vôbec nikto oficiálne nehovorí.² Albánskej menšine v Kosove sa vybojoval a medzinárodne presadil celý nový vlastný štát, pričom o práva ruskej menšiny v pobaltských republikách, ktoré ani náhodou nedosahujú bežné demokratické štandardy (dokonca sa im upiera aj občianstvo), sa nikto v EÚ nezaujíma. Po útoku teroristov na redakciu časopisu *Charlie Hebdo* pochodovali za slobodu prejavu ulicami Bruselu všetci európski štátnici, v čele s *Angelou Merkelovou*, avšak právo na slobodný prejav už nemá komik *Jan Böhmermann*, ktorého trestné stíhanie za básničku proti tureckému prezidentovi Erdoganovi tá istá *Angela Merkelová* sama odobrila. Prezident *Erdogan* väzní desiatky či stovky svojich oponentov, vrátane novinárov a univerzitných profesorov³, za kultivované prejavenie svojho nesúhlasného názoru, avšak za väčšie potlačovanie slobody prejavu sa považuje odsúdenie ruských punkeriek za dokázateľné výtržníctvo v pravoslávnom

¹COCKBURN, P.: *Amnesty questions Libyan mass rape*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <http://www.nzherald.co.nz/world/news/article.cfm?c_id=2&objectid=10734384>.

²HALPER, M.: *Deal With the Devil: Turkey Props Up ISIS by Buying Its Stolen Oil*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://observer.com/2016/02/deal-with-the-devil-turkey-props-up-isis-by-buying-its-stolen-oil/>>.

³O'MALLEY, B.: *Lecturers detained, threatened for opposing military action*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20160115184937503>>.

chráme.¹ Na Ukrajine sú Západom považovaní za prijateľných demokratických partnerov aj bývalí (?) neonacisti, napríklad predsedom parlamentu je ku dňu 20. mája 2016 *Andrij Parubij*, vojenský veliteľ Euro-majdanu 2013 – 2014, bývalý člen rozpustených nacionalistických strán a podozrivý z organizácie streľby, ktorá odštartovala štátny prevrat.² Saudská Arábia sa stala, vďaka podpore západných krajín, predsedníčkou krajínou Výboru OSN pre ľudské práva, pričom patrí k ich najväčším porušovateľom. To všetko sa udialo a deje **v priestore i v mene západnej civilizácie**, ktorá je oficiálne postavená výlučne na demokracii, rovnakých pravidlách pre všetkých, neodňateľných ľudských právach a neporušiteľných zásadách zvrchovanosti a nezasahovania.

Ďalšia vec, ktorá sa v poslednom čase deje často, je uzurpácia rozhodovania úzkej skupinky namiesto voličov, a to aj v prípadoch, na ktoré by teoreticky nemali mať právo. **Spôsob presadzovania povinných kvót** na „utečencov“ (ktorí sú podľa niektorých štúdií *spoločne ekonomickými migrantmi z krajín, kde nie sú priamo ohrození na živote, napríklad Eritrea, Etiópia, Mali, Keňa či Kosovo a o azyl chcú žiadať iba vo vybraných krajinách, kde majú garantované najvyššie výhody*) je veľavravným príkladom. O prijatí **všetkých utečencov**, ktorí o to požiadajú, štátmi EÚ nerozhodla Európska komisia alebo širšie plénum, „prezidenta“ EÚ Tuska ani nespomínajúc, ale iba Nemecko a jeho predstaviteľka, pričom však zdánlivo v mene Európy.³ Voči odporu niektorých štátov au-

¹*Pussy Riot members jailed for two years for hooliganism*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.bbc.com/news/world-europe-19297373>>.

²*Who is Andriy Parubiy? Protest UK visit of Ukrainian politician with far right links*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<https://ukraineantifascistsolidarity.wordpress.com/2015/10/13/who-is-andriy-parubiy-protest-uk-visit-of-ukrainian-politician-with-far-right-links/>>.

³Povinné kvóty neboli doteraz schválené, najmä vďaka odporu štátov V4, avšak opakovane znejú výzvy na potrestanie štátov, ktoré ich schváliť nechcú. Bližšie: *Schytali sme ďalšiu kritiku za odmietanie kvót: Zradili ste Európu, odkazuje Schulz*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://aktualne.atlas.sk/schytali-sme-dalsiu-kritiku-za-odmietanie-kvot-zradili-ste-europu-odkazuje-schulz/zahranicie/europa/>>.

tomaticky sa podriaďiť tomuto rozhodnutiu sa z Bruselu hrozí ekonomickými a politickými sankciami za nespoluprácu či nesúhlas, čo je ďalším príkladom porušovania doteraz platných demokratických štandardov. Isteže, EÚ má stále platné procedúry a štáty sa nemusia povinne podriaďovať, udivuje však miera nátlaku bruselských a berlínskejších špičiek na zavedenie takéhoto povinného systému – dnes kvót, zajtra najlepšie všetkých nápadov – za príklad nech poslúži osobná dohoda Merkelovej s Erdoganom o platbách Turecku za „zadržiavanie“ utečencov, resp. ich výmeny za deportovaných, opäť mienená a prezentovaná ako záväzná pre všetky členské štáty eurozóny. O nej pritom neboli žiadni ich zástupcovia vopred informovaní a rokovania sa nezúčastnili. Spomeniem aj ďalší príklad dvojakeho metra: **rozpor** medzi otvorenými hranicami a otvorenou náručou pre neznámych ľudí, ktorí tvrdia, že všetci stratili svoje sýrske pasy, vrátane uvažovaného zavedenia bezvízového styku medzi EÚ a Tureckom – a **medzi** pripravovanými pravidlami vízového styku medzi Európskou úniou a Ukrajinou, kde by mali Ukrajinci prejsť prísnyimi vízovými procedúrami (*vrátane uvádzania biometrických údajov v pasoch*), a o bezvízovom styku s Ukrajinou sa v najbližšom čase neuvažuje.

Výrazným mementom sú zrušené **švédske voľby**. V septembri 2014 sa vo Švédsku konali normálne parlamentné voľby. Strana Švédski demokrati, považovaná za krajne pravicovú a protiimigrantskú, v nich zdvojnásobila svoj predchádzajúci volebný zisk, z 5,7% na 12,9%, ale vládu sa stále podarilo utvoriť bez nich. Na jeseň sa však nepodarilo pretlačiť vládny rozpočet na rok 2015 a podľa ústavy sa v tom prípade musia konať nové voľby. Tie boli naplánované na marec 2015. Vďaka zvýšenému prílevu imigrantov však koncom roka 2014 začali prudko rásť preferencie Švédskych demokratov a hrozilo,

Pozri tiež: *Tvrdej odkaz Junckera odporcom kvót: Nechcete ich, nedostanete ani eurofondy*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://aktualne.atlas.sk/tvrdy-odkaz-junckera-odporcom-kvot-nehcete-ich-nedostanete-ani-eurofondy/zahranicie/euro-ropa/>>.

že v marci by dosiahli oveľa väčší zisk, možno až nadpolovičný. To viedlo všetky ostatné strany k tomu, aby uzatvorili tzv. Decembrovú dohodu, v ktorej sa zaväzujú nehlasovať za iný rozpočet než ten vládny, a to až do roku 2022. Marcové **predčasné voľby sa ústavným zákonom zrušili**. Oficiálnym dôvodom mala byť stabilizácia švédskej politickej i spoločenskej scény a zabezpečenie rozpočtu. Politológovia však sa zhodujú, že skutočným cieľom tohto kroku bola snaha znemožniť volebný rast protiimigrantskej strany a jej izolácia – a *de facto* i ignorácia a izolácia značnej časti voličov, ktorí by **mali vo voľbách vystaviť vládnucim stranám zrkadlo** (vysvedčenie). Išlo tak, podľa nášho názoru, o zabezpečenie pokračovania doterajšej vládnej politiky **bez ohľadu na názor voličov**.¹ Aj keď boli oficiálne dodržané všetky právne procedúry. Je zaujímavé, že sa to stalo práve vo Švédsku, doteraz uvádzanom za vzor demokratického fungovania i myslenia. *(voľby sa v septembri 2018 nakoniec budú konať, pravda, ak nie skôr, pretože momentálne zažíva vláda vo Švédsku opäť turbulencie)*

Najvypuklejším príkladom nedemokratického postupu je však TTIP, dohoda o voľnom obchode medzi EÚ a USA. Jednania o nej začali *utajene* v júni 2013, ale verejnosť sa o týchto jednaniach dozvedela (len vďaka únikom informácií) až v apríli 2014. Cieľom dohody je čo najviac zjednodušiť pravidlá obchodu medzi spomínanými obchodnými zónami, odbúrať čo najviac administratívnych prekážok obchodu (vrátane tých, týkajúcich sa ochrany spotrebiteľov, zdravia, zamestnancov, ochrany životného prostredia a poľnohospodárskej sebestačnosti či potravinovej bezpečnosti), odobrať právomoci tvorby obchodných pravidiel národným štátom, znížiť zamestnanecké štandardy na spoločného menovateľa *(v tomto prípade americké, takmer nulové)* a v neposlednom rade umožniť nadnárodným korporáciám žiadať odškodné za

¹ Podľa: VÁLOVÁ, I.: *Švedské politické strany uzavřely opoziční smlouvu do roku 2022 a zrušily předčasné volby*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.ceska-justice.cz/2014/12/svedske-politicke-strany-uzavrely-opozicni-smlouvu-do-roku-2022-a-zrusily-volby/>>.

ušlý zisk, zapríčinený práve **akýmkoľvek legislatívnymi opatreniami národných vlád, a to nie na súdoch, ale na *ad hoc* arbitrážach** (bez práva na odvolanie), ktorých členov si budú vyberať nadnárodné spoločnosti. Toto všetko bolo a je predmetom jednaní, ktoré by sa v prípade ich schválenia stali záväznými pre všetky členské štáty EÚ. (*Aspoň podľa uniknutých informácií a podľa investigatívnych novinárov, napr. Ge-
orga Monbiota*¹, ktorí sa celej záležitosti od začiatku venujú, 248 strán navrhovanej zmluvy zverejnila organizácia Greenpeace.²)

Či je to naozaj tak, overiť nemožno. Pretože je zmluva a jej návrhy doteraz **tajná**. Nahliadnuť do návrhu smie iba obmedzený počet politikov, vrátane poslancov Európarlamentu, kde ich neustále stráži dozor a nesmú si robiť žiadne poznámky. Samotný navrhovaný (*doposiaľ známy*) obsah zmluvy je témou na samostatný článok³. Avšak to v tomto prípade nie je dôležité: **Rozpor s demokratickými teóriami je v tom, že sa zjavne jedná o dôležité, nescudziteľné princípy demokracie a štátnej zvrchovanosti, ktorý nezvratne ovplyvní všetkých voličov v EÚ, ku ktorému sa však títo voliči, zdroj politickej moci, vôbec nemajú šancu ani vyjadriť.** O utajení a priebehu navyše rozhodujú ľudia, ktorí neboli volení priamo (Európska komisia, zástupcovia korporácií, lobisti a právnici – akú-takú legitimitu majú iba členovia EK, avšak ani jeden z nich TTIP pred voľbami nespomínal) a nikto im nedal mandát na rozhodnutia podobnej vážnosti. Zvlášť sú i pokračujúce pokusy zmluvu obhajovať ako neuveriteľne výhodnú, ktorá prinesie (v priebehu 20 rokov!) 120 miliárd pre EÚ, 90 mld. pre USA a 100 mld.

¹ MONBIOT, G.: *The TTIP trade deal will throw equality before the law on the corporate bonfire*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.theguardian.com/commentisfree/2015/jan/13/ttip-trade-deal-transatlantic-trade-investment-treaty>>.

² *Greenpeace Netherlands releases TTIP documents*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.greenpeace.org/international/en/press/releases/2016/Greenpeace-Netherlands-releases-TTIP-documents/>>.

³ COHEN JEHOAM, S.: *6 things you need to know about the TTIP*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.greenpeace.org/international/en/news/Blogs/makingwaves/6-things-about-ttip/blog/56429/>>.

pre zvyšok sveta, stovky tisíc pracovných miest a ročný priemerný rast HDP o 0,007%...¹ Čísla veľmi sporné v porovnaní s každoročným plytvaním, korupciou, zbrojením a samozrejme štatistickými odchýlkami, ktorých obvyklá veľkosť je rádovo väčšia než 0,007%.

Záver prvý: Ak si zoberieme akékoľvek ponímanie demokracie, od klasického cez Sartoriho po trebárs Schumpeterove, ani v jednom z nich nenájdeme opísané ani spomínané príklady, ani teoretické podmienky ich vzniku, a už vôbec nie ospravedlnenia ich existencie. Skôr sa dá povedať, že uvedené príklady základné princípy demokracie vážne porušujú.

Otázka znie, čo z čoraz častejšieho obchádzania a porušovania doteraz uznávaných princípov môže vyplynúť.

Demokratická teória existuje nielen v učených knihách. Bola zakotvená priamo do ústav, medzinárodných zmlúv, do zakladajúcich listín nadnárodných organizácií a do medzinárodného práva. Jej vážnym nedostatkom je, že neexistuje mocenský orgán, umožňujúci jej dodržiavanie a vymáhanie – teoreticky jediným postihom za nedodržiavanie (*okrem prípadov jasne kriminálnych*) je volebný neúspech v najbližších voľbách. **Odstránením či obmedzením volieb alebo iného oprávneného demokratického rozhodovania, pod akýmkoľvek ušľachtilými zámienkami, však politici pri moci strácajú i tento posledný popud dodržiavania demokratických pravidiel a naopak, zvykajú si na pocit neomylnosti, beztrestnosti a výlučnosti. Verejnosť si zase zvyká na márnosť protestov, bezmocnosť udalosti ovplyvniť a dokonca aj na zmysluplnosť demokracie.** Prinajmenšom prestáva voliť doterajšie, zavedené strany – naopak, volí antisystémové, antipolitické strany, aké máme možnosť vidieť v poslednom čase takmer vo všetkých európskych štátoch. Vráťme nášho.

¹ *The EU-US Transatlantic Trade and Investment Partnership*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/ireland/key-eu-policy-areas/transatlantic-trade-investment-partnership/index_en.htm>.

Čo sa stane, ak bude obchádzanie demokratických pravidiel pokračovať? Podľa nášho názoru to za následok bude v prvom rade mať **stratu dôvery voličov v politikov a politiku**. Snaha zohľadňovať názory voličov bude nahradzovaná zväčšeným tlakom elity na **vynútený súhlas**¹ verejnosti s oficiálnou politikou, čo ako formálny. Prirodzené piliere záujmu o politiku a spoločnosť, ako napríklad rôznorodosť názorov a záujmov a dôvera v svoj hlas, ktoré sú nevyhnutné pre kvalifikovaný volebný proces, budú nahradzované umelými, idealistickými hodnotami, o ktorých sa vyhlási, že sú všetkým spoločné a tvoria našu, európsku identitu – humanizmus za akúkoľvek cenu, pozitívna diskriminácia, povinné kvóty pre imigrantov či menšiny v politických funkciách i zamestnaní. Nedostatok prirodzenej motivácie (vrátane účasti v ozbrojených či poriadkových silách) sa potom bude kompenzovať finančnými stimulmi, čo však môže fungovať iba dočasne a v pokojnom, stabilnom prostredí. Voliči však budú po strate dôvery v súčasných predstaviteľov a ich politiku reagovať **bud'** protestnou voľbou neštandardných alebo priamo protisystémových strán, **alebo** rezignáciou na voľby všeobecne, avšak nie na politiku ako takú; začnú uvažovať aj o iných prostriedkoch politiky, a dokonca **budú skryto pripravení podporiť akýkoľvek prevrat**. Alebo, minimálne, v prípade prevratu sa na obranu systému (ktorý dnes nazývame demokraciou) nepostavia **a moci sa chopí akákoľvek dostatočne organizovaná a odhodlaná skupina**. Ktoré sa, mimochodom, začínajú nanovo organizovať.

Záver druhý: Európu a svet v 21. storočí bude nevyhnutne čakať mnoho výziev, ktoré nemajú v doterajších dejinách obdobu. Už len samotný rastúci počet ľudí a starnutie populácie vytvorí doteraz neznáme výzvy, s ktorými si bude musieť poradiť EÚ ako celok, ale rovnako tak i každé mesto, obec, okres, štát či prirodzený spádový región. Predstavy prognostikov z konca 90-tych rokov, ako bude 21. storočie

¹ propagovaný médiami a vplyvovými NGO organizáciami, ktoré štát (alebo EÚ) spolu-financuje.

vyzerať a aká nás čaká svetlá budúcnosť, už dávno neplatia, a to nás od ich formulácie delí iba približne 15 – 20 rokov. Spoliehať sa v takejto situácii na pomalý, predvídateľný či dokonca riadený vývoj spoločnosti, s akým doteraz akoby rátali všetci vrcholoví politici v Bruseli (nielen, ale hlavne tam), je veľmi otázne. **Výkyvy sa riešia ad hoc spomínaným ohýbaním či ignorovaním pravidiel.** To však nebude možné využívať donekonečna a ani bez kumulatívnych následkov. Existujú snahy o zužovanie manévrovacieho priestoru v politike *v mene zdánlivého zväčšovania demokracie* – existuje propagované presvedčenie o *nutnej jednote* v ekonomike, zahraničnej i domácej politike, dokonca i v myslení pre všetky členské štáty EÚ (či širšie celého Západu), presvedčenie o morálnosti i oprávnenosti trestať nesúhlas, odovzdaní čo najväčšej časti suverenity centru, ktoré má však stále menej hodnotnú demokratickú volebnú legitimitu i čoraz menej schopnosti presvedčať väčšinu verejnosti o správnosti svojich rozhodnutí. Čo je, mimochodom, opäť v príkrom rozpore s teoretickými predpokladmi i benefitmi slobody prejavu – len v slobodnom prostredí je možné vypočúť si rôzne názory a vybrať z nich najlepšiu alternatívu.

Súčasťou riešenia tejto situácie je **opätovné jasné vymedzenie pravidiel politického života v členských štátoch i v Únii a ich nemenosť v dlhodobej perspektíve, ktoré sa nebudú smieť meniť ad hoc kvôli žiadnym, ani akokoľvek humanistickým dôvodom.** V čo najväčšej miere by mala byť rešpektovaná **územná zvrchovanosť a suverenita rozhodovania** vo vnútri národných štátov, **akékoľvek zasahovanie do vnútorných vecí iných krajín, vrátane verbálneho, by malo byť z oficiálnej politiky vylúčené.** Pozornosť by mala byť venovaná i **vzdelávaniu voličov** (nie „výchove“), k čomu prvým predpokladom by malo byť vylúčenie všetkých ideológií z výkladu dejín; ďalším predpokladom je **dostupnosť všetkých súčasných informačných zdrojov.**

Právo na vyslovenie názoru sa však nesmie zamieňať s právom ignorovať fakty či povinnosti občana, rovnako tak i nie s nenávisťou či

xenofóbiou. A nesmie zostať ani bez zodpovednosti za výrok – obvinenie bez dôkazov musí byť stiahnuté a ospravedlnenie vymáhateľné. Samozrejmosťou musí zostať i rešpektovanie súkromia a dodržiavanie osobnej slobody, o ktorú, zdá sa, po každom teroristickom útoku v mene bezpečnosti kúsok po kúsku prichádzame (*napríklad obmedzovanie legálneho držania zbraní*).

Udržanie demokracie (alebo aspoň jej konsenzuálne uznávaného ideálu) v 21. storočí si bude vyžadovať úsilie, doteraz nevyskúšané a nepoznané. Je možné i to, že sa jej svet (či Európa) v určitom okamihu, kvôli veľkému otrasu alebo neudržateľnosti jej alternatívy, jedného dňa zriekne. Pravdepodobne so súhlasom verejnosti. Možno bude po čase nevyhnutné vybudovať ju znova a inak – nebol by to prvý podobný prípad v histórii. Kým sa tak však stane, bude potrebné **kriticky sledovať súčasné dianie a hlasno upozorňovať na chyby a prešľapy politických elít, motivované akýmkoľvek šľachetnými úmyslami, a upozorňovať na možné ohrozenia demokracie**, nech už prichádzajú zhora či zdola. To je v prvom rade úlohou žurnalistov a politológov.

Literatúra:

COHEN JEHORAM, S.: *6 things you need to know about the TTIP*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.greenpeace.org/international/en/news/Blogs/makingwaves/6-things-about-ttip/blog/56429/>>.

COCKBURN, P.: *Amnesty questions Libyan mass rape*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <http://www.nzherald.co.nz/world/news/article.cfm?c_id=2&objectid=10734384>.

Greenpeace Netherlands releases TTIP documents. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.greenpeace.org/international/en/press/releases/2016/Greenpeace-Netherlands-releases-TTIP-documents/>>.

- HALPER, M.: *Deal With the Devil: Turkey Props Up ISIS by Buying Its Stolen Oil*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://observer.com/2016/02/deal-with-the-devil-turkey-props-up-isis-by-buying-its-stolen-oil/>>.
- MONBIOT, G.: *The TTIP trade deal will throw equality before the law on the corporate bonfire*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.theguardian.com/commentis-free/2015/jan/13/ttip-trade-deal-transatlantic-trade-investment-treaty>>.
- O'MALLEY, B.: *Lecturers detained, threatened for opposing military action*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20160115184937503>>.
- Pussy Riot members jailed for two years for hooliganism*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.bbc.com/news/world-europe-19297373>>.
- SCHMIDGEN, M.: *Evaluation of the Irish Referendum on Lisbon Treaty*. Berlin: DEMOCRACY INT'L, 2008.
- Schytali sme ďalšiu kritiku za odmietanie kvót: Zradili ste Európu, odkazuje Schulz*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://aktualne.atlas.sk/schytali-sme-dalsiu-kritiku-za-odmietanie-kvot-zradili-ste-europu-odkazuje-schulz/zahranicie/europa/>>.
- The EU-US Transatlantic Trade and Investment Partnership*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/ireland/key-eu-policy-areas/transatlantic-trade-investment-partnership/index_en.htm>.
- Tvrдый odkaz Junckera odporcom kvót: Nechcete ich, nedostanete ani eurofondy*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://aktualne.atlas.sk/tvrdy-odkaz-junckera-odporcom-kvot-nehcete-ich-nedostanete-ani-eurofondy/zahranicie/europa/>>.

VÁLOVÁ, I.: *Švedské politické strany uzavřely opoziční smlouvu do roku 2022 a zručily předčasné volby*. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.ceska-justice.cz/2014/12/svedske-politicke-strany-uzavrely-opozicni-smlouvu-do-roku-2022-a-zrusily-volby/>>.

Who is Andriy Parubiy? Protest UK visit of Ukrainian politician with far right links. [online], [cit. 20/5/2016]. Dostupné na internete: <<https://ukraineantifascistsolidarity.wordpress.com/2015/10/13/who-is-andriy-parubiy-protest-uk-visit-of-ukrainian-politician-with-far-right-links/>>.

Vzostup európskych extrémistických hnutí vo svetle imigračnej krízy

Miloslav Hvasta

The paper deals with the current rise of European anti-system political parties and movements. Current immigration crisis is considered to be one of the most important causes of the rise of these extremist movements. The paper gives an analysis of the relationship of these two phenomena and critically identifies some serious failures of the European political elites in this context.

Posledné parlamentné voľby, ktoré sa v Slovenskej republike uskutočnili dňa 5. marca 2016 sa zapíšu do historických análov našej novodobej štátnosti výrazným písmom. A to hneď z niekoľkých dôvodov. Primárny dôvod deklarovanej výnimočnosti spočíva v smutnom fakte, že nepriatelia demokracie sa po prvý raz v moderných dejinách Slovenska dokázali prebojovať priamo do srdca parlamentnej demokracie. Žiaľ, takmer všetky následné dôvody ich mimoriadnosti vychádzajú z uvedenej základnej premisy. V prvom rade ide o to, že extrémistický politický subjekt dokázal osloviť a zmobilizovať doposiaľ nevídané množstvo oprávnených voličov. V neposlednom rade je viac ako alarmujúcou skutočnosťou, že nepriateľom demokracie svoje hlasy odovzdali najmä príslušníci mladej nastupujúcej generácie. V drvivej väčšine dokonca išlo o prvovoličov.¹

Väčšina z nás sa zrejme dokáže zhodnúť na konštatovaní, že v súčasnom multikultúrnom svete predstavuje novodobý politický extrémizmus jeden z najnebezpečnejších destabilizujúcich fenoménov. Ide o úkaz, ktorý priamou formou ohrozuje samotnú podstatu moder-

¹ DUGOVIČ, M.: *U prvovoličov bodoval Kotleba, chyba môže byť v školstve*. [online], [cit. 15/4/2016]. Dostupné na internete: <<https://dennikn.sk/395832/prvovolicov-bodoval-kotleba-chyba-moze-byt-skolstve/>>.

nej demokratickej spoločnosti. Pri tomto fenoméne však častým problémom býva objektívne určiť a správne naformulovať kto extrémista je a kto ním v pertraktovanom zmysle slova nie je. Háčik je v tom, že deliaca čiara medzi extrémizmom a všeobecne akceptovateľným normálom je pomerne široká a nedostatočne zreteľne zadefinovaná. Prevažná väčšina bežných občanov Slovenska si napríklad pri vyslovení slova extrémizmus vybaví najmä hrubé prejavy pouličnej kriminality spojenej s rasizmom a národnostnou neznášanlivosťou. Áno, národnostné a rasovo motivované násilne trestné činy k obrovským a dlhodobým neuhom našej spoločnosti bezpochyby patria, avšak nastolená problematika má podstatne širšie horizonty. Najvýraznejší problém totiž predstavuje najmä skutočnosť, že vonkoncom nie všetky prejavy extrémizmu sú viditeľné a na prvý pohľad jasne rozpoznateľné.

Pre potreby nášho článku sme sa rozhodli vychádzať z nasledujúcej charakteristiky extrémizmu, ktorá dostatočne zrozumiteľne vystihuje jeho podstatu: *„Ide o protisystémový postoj, ktorý je postojom krajne vyhrtenej, demokratickému systému nepriateľskej ideológie. Za nežiadúce a nebezpečné je nutné považovať také aktivity, ktoré pôsobia či už priamo, alebo v určitom časovom horizonte deštruktívne na existujúci demokratický systém a snažia sa ho nahradiť systémom typu totalitného režimu, diktatúry, anarchie a podobne. Končným cieľom a dôsledkom takýchto aktivít je zničenie demokratického systému.“*¹

Citovaná charakteristika nám nepriamo odkrýva aj poznanie, že „politický extrémizmus“ je potrebné odlišovať od iného, navonok blízkeho a pomerne často používaného výrazu, ktorým je „politický radikalizmus“. Iba pre úplnosť si dovoľíme pripomenúť, že pod druhým pojmom sa skrýva snaha o významné zmeny v rámci demokratickej pluralitnej spoločnosti, no v žiadnom prípade nie snaha o jej konečné odstránenie.

¹ MILO, D.: *Rasistický extrémizmus v Slovenskej republike*. Bratislava: Ľudia proti rasizmu, 2005, s. 13.

Po krátkej pojmovej exkurzii sa teraz vráťme naspäť k nášmu meritu veci. Po posledných parlamentných voľbách došlo na Slovensku k obrovskému prekvapeniu, ba až k politickému zemetraseniu. Ultranacionalistický politický subjekt s názvom „Ľudová strana Naše Slovensko“ v nich získal rekordných 8,04% hlasov od všetkých zúčastnených voličov. V numerickom vyjadrení to znamenalo, že svoj hlas extrémistom odovzdalo neuveriteľných 209 779 slovenských voličov. Na základe uvedeného výsledku obsadila táto strana v našom najvyššom zákonodarnom orgáne až štrnásť poslaneckých kresiel.¹ Pritom v predchádzajúcich parlamentných voľbách, ktoré sa konali v roku 2012, spomínaný extrémistický subjekt získal iba 1,58% hlasov. V danom čase to predstavovalo 40 460 platných hlasov. Za obdobie posledných štyroch rokov populistickej extrémistickej strane pribudlo 169 319 voličov. Právo teda môžeme hovoriť o obrovskom náraste popularity za pomerne krátke časové obdobie. Mnohým „prekvapeným“ pozorovateľom však zrejme ušiel jeden nezanedbateľný fakt. A síce, že tento „úspech“ dosťatočne výrečným spôsobom predznamenávalo už víťazstvo ich straníckeho lídra vo voľbách do VÚC v roku 2013. Mediálne známy líder extrémistickej politickej strany vtedy pomerne suverénnym spôsobom získal post Banskobystrického župana. V druhom kole volieb do orgánov samosprávnych krajov odovzdalo vodcovi ultranacionalistov svoj hlas až 71 397 obyvateľov Banskobystrického kraja.²

Ako však naznačuje samotný názov tohto článku, našim konečným cieľom nebude zhodnotenie prudkého nárastu extrémizmu, iba v pomerne špecifickom politickom a spoločenskom prostredí Slovenskej

¹ *Parlamentné voľby 2016 na Slovensku*. [online], [cit. 18/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.vysledkyvolieb.sk/parlamentne-volby/2016/priebezne-vysledky>>.

² *Definitívne výsledky volieb do orgánov samosprávnych krajov*. [online], [cit. 18/4/2016]. Dostupné na internete: <http://volby.statistics.sk/osk/osk2013/VUC/Ta-bulka7_sk.html>.

republiky. V príspevku sa chceme na tento problém pozrieť celoeurópskou optikou. Pozornosť upriamime na konkrétne dopady jedného z jeho mnohých spúšťačov – na terajšiu imigračnú krízu.

Bohužiaľ, hneď úvodom si musíme so znepokojením priznať, že v kontexte súčasnej situácie týkajúcej sa európskeho priestoru, neboli výsledky našich parlamentných volieb nijako zvlášť šokujúce. Enormný nárast extrémizmu je totiž dlhodobo citeľný vo väčšine európskych krajín. Dokonca podľa oficiálneho vyjadrenia eurokomisárky Cecílie Malmströmovej je súčasný európsky extrémizmus najsilnejší od čias druhej svetovej vojny. V rámci bruselských odborných rokovaní na tému boja proti extrémizmu a xenofóbne motivovaného násillia, ktoré boli zorganizované v roku 2013 sa menovaná doslova vyjadrila: „Sledujeme nárast extrémizmu, xenofóbie, antisemitizmu, nenávisti a nacionalizmu. Nikdy od druhej svetovej vojny nemali extrémne a populistické sily taký vplyv na národné parlamenty, ako majú dnes. V niektorých krajinách sú neonacisti dokonca priamo v parlamente.“¹

Rozhodli sme sa pozastaviť práve pri tomto závažnom konštatovaní vysokého európskeho úradníka. Nazrime teda z bližšej perspektívy na proklamovanú aktuálnu účasť extrémistických politických strán a hnutí v parlamentoch jednotlivých štátov Európskej únie. Vopred podotýkame, že v absolútnej väčšine pôjde o politické zoskupenia krajne pravicové.

Niektorí autori pri danom type politických subjektov používajú sofistikovanejší výraz - „antisystémové strany“. Uvedeným spôsobom sa pojmový aparát vo vzťahu k extrémizmu značne rozširuje, pretože okrem iného objavuje aj ďalšie výrazy označujúce rôzne antidemokratické vládne formy.²

¹ *Extrémizmus v Európe je najsilnejší od vojny, tvrdí Únia*. [online], [cit. 18/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://svet.sme.sk/c/6683136/extremizmus-v-europe-je-najsilnejši-od-vojny-tvrdi-unia.html>>.

² DANICS, Š.; KAMÍN, T.: *Extrémizmus, rasizmus a antisemitizmus*. Praha: Policejní akademie ČR, 2008, s. 9.

Politické strany, ktoré vo svojej podstate obsahujú viac či menej skryté antisystémové prvky v súčasnosti pôsobia, okrem spomínanej Slovenskej republiky, až v deviatich zákonodarných zboroch členských krajín Európskej únie. Ich zástupcovia obsadili pomerne veľké množstvo poslaneckých kresiel taktiež v samotnom Európskom parlamente. Treba pripomenúť, že ani jedna z nižšie uvádzaných strán si takéto označenie (antisystémová, resp. extrémistická) samozrejme nepripúšťa a navonok sa snaží svoje vystupovanie prispôbovať existujúcemu demokratickému právnemu poriadku.

Antisystémovo orientované politické subjekty sa dostali do parlamentných zhromaždení našich dvoch najbližších susedov. Konkrétne tu máme na mysli Maďarsko a Rakúsko. V prvej menovanej krajine, politická strana známa pod názvom „Jobbik“ získala v ostatných maďarských voľbách uskutočnených v roku 2014 rekordných 20,22% hlasov. Do zákonodarného zhromaždenia zasadlo až 23 jej členov z celkového počtu 199 poslancov. Táto ultranacionálna a v súčasnosti tretia najsilnejšia politická strana Maďarska¹ má zastúpenie aj v Európskom parlamente (3 poslanci).²

Čo sa týka Rakúska, tak tam po posledných voľbách v roku 2013 zasadlo do parlamentných lavíc 40 členov nacionalistickej „Slobodnej strany Rakúska“ (FPÖ) a to z celkového počtu 183 poslancov. Strana získala tretí najsilnejší mandát so ziskom 21,4% hlasov. Takisto aj tento extrémistický politický subjekt má svoje zastúpenie v Európskom parlamente (4 poslanci).³ Podľa prieskumov verejnej mienky uskutočne-

¹ Pozn. autora.: Článok bol písaný v priebehu mesiaca apríl v roku 2016.

² *Hnutie za lepšie Maďarsko*. [online], [cit. 18/4/2016]. Dostupné na internete: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Hnutí_za_lepší_Maďarsko>.

³ SALÁK, A.: *Politické ideológie – Euroskeptickizmus, časť I.* [online], [cit. 18/4/2016]. Dostupné na internete: <<https://dennikn.sk/blog/politicke-ideologie-euroskeptizmus/>>.

ných začiatkom roka 2016 popularita FPÖ u rakúskych voličov zaznamenala nebývalý nárast a v mesiaci február 2016 dokonca ostatným rakúskym politickým stranám jasne dominovala.¹

A aká je situácia v ekonomicky najrozvinutejších regiónoch Európy? V oblasti Škandinávského polostrova, ktorý býval označovaný za výkladnú skriňu európskej demokracie a ekonomickej prosperity takisto pôsobia politické subjekty uvedeného typu s viac ako slušnou voličskou odozvou.

Začneme Švédskom, kde už pomerne dlhodobo vyvíja svoju politickú činnosť nacionalistická strana s názvom „Švédski demokrati“. Jej členovia sa do švédskeho parlamentu – „Riksdagu“ po prvýkrát dostali vo voľbách v roku 2010. Od tej doby strana zažíva permanentný úspech práve v súvislosti s jej deklarovaným odporom voči imigrácii. V posledných parlamentných voľbách v roku 2014 sa na domácej scéne stala tretím najsilnejším politickým subjektom so ziskom 12,8% voličských hlasov. Na základe týchto výsledkov „Švédski demokrati“ obsadili v zákonodarnom zbore až 49 kresiel z celkového počtu 349 mandátov. Aj táto strana má svojich zástupcov v súčasnom Európskom parlamente (2 zástupcovia).²

V susednom Fínsku, takisto pôsobí pomerne silný ultranacionalistický subjekt pod názvom „Fíni“, predtým známy ako „Praví Fíni“. Od roku 2003 sú nepretržitou súčasťou fínskeho zákonodarného zboru a od roku 2009 aj súčasťou Európskeho parlamentu (v súčasnosti 2 poslanci). Ich sila však rapídne narástla až po parlamentných voľbách v roku 2011, kedy strana získala rekordných 19,1% hlasov a obsadila

¹ KRÁLIK, P.: *Rakúsko: Slobodná strana Rakúska je s 32% suverénne najpopulárnejšia*. [online], [cit. 18/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.konzervativnyvyber.sk/rakusko-slobodna-strana-rakuska-je-s-32-suverenne-najpopularnejšia/38405/>>.

² *Švédski demokrati*. [online], [cit. 18/4/2016]. Dostupné na internete: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Švédští_demokraté>.

39 poslaneckých kresiel z celkového počtu 200 mandátov.¹ Po posledných voľbách, ktoré sa vo Fínsku uskutočnili v roku 2015 sa strana stala druhým najsilnejším politickým subjektom a to aj napriek tomu, že oproti minulému volebnému obdobiu jedno poslanecké kreslo stratila. „Praví Fíni“ po týchto ostatných parlamentných voľbách obsadili celkove 38 parlamentných mandátov po zisku 17,65% voličských hlasov.²

Poslednou severskou krajinou, ktorá má vo svojom zákonodarnom zbore zastúpený aj extrémistický orientovaný politický subjekt je Dánsko. Euroskeptická a populistická „Dánska ľudová strana“ slávila vo voľbách v roku 2015 historický úspech a vyšla z nich ako druhá najväčšia strana. Získala viac ako 21% hlasov (pre porovnanie – dovtedy vládnucci sociálni demokrati získali 26,3% hlasov).³ Iba jeden rok predtým, vo voľbách do Európskeho parlamentu, strana dokonca získala najviac voličských hlasov. „Dánsku ľudovú stranu“ totiž v aktuálne posledných eurovoľbách podporilo 26,7% voličov. Do europarlamentných kresiel tak zasadli až štyria jej zástupcovia. Pre politických zástupcov Dánska je pritom celkovo vyhradených 13 eurokresiel.⁴

Antisystémové politické strany pôsobia aj v najvyšších zastupiteľských orgánoch Holandska, Francúzska, Talianska a Grécka.

V prvej menovanej krajine ide o ultrapravicovú a silne protieuropsky zameranú „Stranu slobody“, ktorá v holandských voľbách v roku 2012 získala 10% hlasov a obsadila tak 15 parlamentných kresiel

¹ *Praví Fíni*. [online], [cit. 18/4/2016]. Dostupné na internete: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Praví_Finové>.

² *Parlamentné voľby vo Fínsku: Víťazstvo deklaroval opozičný líder*. [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.cas.sk/clanok/314463/parlamentne-volby-vo-finsku-vitazstvo-deklaroval-opozicny-lider/>>.

³ *Dánska loď po voľbách otáča doprava, imigranti to budú mať ťažšie*. [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://medzicas.sk/danska-lod-sa-po-volbach-otaca-doprava-imigranti-to-budu-mat-tazsie/>>.

⁴ *Eurovoľby v Dánsku vyhrali euroskeptici z Dánskej ľudovej strany*. [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.netky.sk/clanok/eurovolby-v-dansku-vyhrali-euroskeptici-z-danskej-ludovej-strany>>.

z celkového počtu 150 mandátov. Takisto v Európskom zastupiteľskom orgáne strana má svoje zastúpenie (3 poslanci).¹

Čo sa týka druhej menovanej krajiny Francúzska, tam dlhodobo pôsobí pomerne často medializovaná ultrapravicová strana „Národný front“. Stranu založil známy škandalózne politik Jean-Marie Le Pen. Od roku 2011 stranu vedie jeho dcéra Marine Le Pen. V ostatných parlamentných voľbách, ktoré sa vo Francúzsku konali v roku 2012, dosiahla strana v druhom kole 17,90% a v Národnom zhromaždení tak získala dve kreslá. Tento výsledok je doposiaľ najlepší v histórii „Národného frontu“. ² Le Penovcovci sú dlhodobo zabývaní aj v Európarlamente a posledné voľby v roku 2014 dokonca vo Francúzsku vyhrali so ziskom 25% hlasov čo strane zabezpečilo tri kreslá.³

Ďalšou spomínanou krajinou je Taliansko. V národnom parlamente má svojich zástupcov separatistická strana „Liga severu“. V ostro sledovaných talianskych voľbách v roku 2013 dosiahla zisk 4,3%, čo jej umožnilo obsadiť v talianskom senáte 18 kresiel z celkového počtu 315 poslaneckých mandátov. V súčasnom Európskom parlamente stranu zastupujú štyria poslanci.⁴

Strana je médiami často označovaná ako xenofóbna a antipristáhovalecká. Liga Severu všetky obvinenia z xenofóbie a extrémizmu odmieta. Tvrdí, že na severe Talianska je sama obeťou diskriminácie a rasizmu.⁵

¹ *Holandské voľby vyhrali proeurópske strany.* [online], [cit. 18/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://svet.sme.sk/c/6531013/holandske-volby-vyhrali-pro-europske-strany.html>>.

² *Front national (Súčasný Francúzsko).* [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <[https://sk.wikipedia.org/wiki/Front_national_\(súčasný_Francúzsko\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/Front_national_(súčasný_Francúzsko))>.

³ *Výsledky volieb do európskeho parlamentu 2014.* [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.eurovolby2014.sk/vysledky-volieb-do-europskeho-parlamentu-2014-v-eu/>>.

⁴ ROVNÁNEK, R.: *Dotiahnu to slovenskí extrémisti až do Bruselu? Tí európski tam už sú.* [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.aktuality.sk/clanok/319785/dotiahnu-to-slovenski-extremisti-az-do-bruselu-ti-europski-tam-uz-su/>>.

⁵ *Lega Nord.* [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Lega_Nord>.

Posledným európskym štátom, v ktorom má nadpriemerne vysokú voličskú podporu krajne pravicová extrémistická strana je Grécko. V predčasných parlamentných voľbách z januára 2015 sa strana „Zlatý úsvit“ umiestnila na treťom mieste s 6,28% hlasov a 17 mandátmi. V ďalších predčasných voľbách, ktoré sa konali v septembri 2015 si strana dokonca mierne polepšila. Získala 6,99% hlasov a 18 mandátov.¹ V najvyššom európskom zákonodarnom zbore má uvedená strana dvoch svojich zástupcov.²

V úplnom závere tohto prehľadu nemôžeme nespomenúť momentálnu situáciu v najväčšej a ekonomicky najsilnejšej krajine európskeho priestoru, ktorou je samozrejme Nemecko. Navyše, táto krajina je v súčasnosti vystavená najenormnejšiemu prílivu imigrantov.

Napriek tomu, že Nemecko vo svojom Spolkovom parlamente doposiaľ žiadnu extrémistickú stranu nemá, v niektorých jeho krajinských snemoch už antisystémové strany aktívne pôsobia.

V roku 2013 bola v Nemecku založená nová euroskeptická strana „Alternatíva pre Nemecko“ (AFD). Zatiaľ sa do Nemeckého spolkového snemu síce neprebojovala, avšak v posledných eurovoľbách v roku 2014 získala 7,1% hlasov a obsadila až sedem nemeckých poslaneckých mandátov. V ostatných krajinských voľbách, ktoré sa konali v troch spolkových krajinách táto strana výrazne zabodovala. Išlo pritom o prvé krajinské voľby od počiatku európskej migračnej krízy. Konali sa v priebehu mesiaca marec 2016. Antiimigračne orientovaná „Alternatíva pre Nemecko“ počas nich získala v Porýni-Falcku 12,6%, v Bádensku-Württembersku 15,1% a v Sasku-Anhaltsku dokonca až 24,4% voličských hlasov³

¹ *Zlatý úsvit (politická strana)*. [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <[https://cs.wikipedia.org/wiki/Zlatý_úsvit_\(politická_strana\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Zlatý_úsvit_(politická_strana))>.

² ROVNÁNEK, R.: *Dotiahnu to slovenskí extrémisti až do Bruselu? Tí európski tam už sú*. [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.aktuality.sk/clanok/319785/dotiahnu-to-slovenski-extremisti-az-do-bruselu-ti-europski-tam-uz-su/>>.

³ *Alternatíva pre Nemecko*. [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Alternativa_pro_Německo>.

Práve v spomínanom mesiaci marec 2016 začal Nemecký ústavný súd rokovania o zákaze krajne pravicovej „Národnej demokratickej strany Nemecka“ (NPD). Žiadosť o zákaz podala Spolková rada, v ktorej zasadaajú zástupcovia vlád nemeckých spolkových krajín. Podľa nich NPD svojou politikou realizovanou v poslednú obdobi priamo ohrozuje demokratické usporiadanie v krajine.¹ Táto extrémistická strana má jedného svojho zástupcu aj v Európskom parlamente.²

V popisovaných súvislostiach nesmieme opomenúť aktivity, ktoré v súčasnosti vyvíja nemecké protestné hnutie „PEGIDA“ (Patrioti Európy proti islamizácii Západu). Pravicovo orientovaný občiansky projekt vznikol v roku 2014 ako reakcia na enormný príliv imigrantov z islamských krajín do Nemecka. Toto hnutie dokázalo v decembri 2015 na masovú protiislamskú demonštráciu organizovanú v Drážďanoch prilákať rekordných cca 25 000 odporcov imigrácie.³

Asi nemusíme nijako zvlášť prízvukovať, že doslova všetky vyššie uvedené úspešné politické strany a hnutia sa prezentujú ako silne protiimigračné až xenofóbne orientované subjekty.

Po skonštatovaných faktografických skutočnostiach by sme teraz mohli pristúpiť k určitej rekapitulácii. Nutne si musíme pripomenúť dva základné nespochybniteľné fakty. Tým prvým je skutočnosť, že veľké množstvo antisystémových strán na európskej politickej scéne pôsobí už dlhé roky a prakticky naprieč všetkými členskými štátmi únie. Druhý fakt je však takisto nemenej spochybniteľný. Predstavuje

¹ *Nemecký ústavný súd rokuje o zákaze extrémistickej strany NPD.* [online], [cit. 22/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/385298-nemecky-ustavny-sud-rokuje-o-zakaze-extremistickej-strany-npd/>>.

² *Eurovoľby v Nemecku vyhrali vládne strany, jedno kreslo získa NDP.* [online], [cit. 22/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Eurovolby-v-Nemecku-vyhraly-vladni-strany-jedno-kreslo-ziska-NDP-320571>>.

³ *ČOKYNA, J.: Pochodujú v Nemecku neonacisti? Všetko čo potrebujete vedieť o hnutí Pegida.* [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <<https://dennikn.sk/24895/pochoduju-v-nemecku-neonacisti-vsetko-co-potrebuje-vediet-o-hnuti-pediga/>>.

ho poznanie, že popularita a sila týchto subjektov enormne vzrástla až za posledné 2 až 3 roky (slovenských extrémistov nevynímajúc).¹

V týchto intenciách sa nedá prehliadnuť doslova priama časová úmerna medzi rýchlym nárastom voličských preferencií jednotlivých antisystemových strán a výrazne stúpajúcim prílivom imigrantov. Treba si v tejto súvislosti vecne priznať, že prevažná väčšina bežných obyvateľov Únie pociťuje z nekontrolovaného a nekončiaceho prúdu utečencov reálny strach. Tento strach navyše zvýrazňuje objektívna skutočnosť, že utečenci prichádzajú z diametrálne odlišného sveta. Základne odlišného tak ohľadom vnímania kultúrnych, spoločenských a politických hodnôt, ako aj vnímania hodnôt náboženských. Okrem iného sa novým všeobecne pertraktovaným fenoménom stala obava z postupnej celoplošnej islamizácie Európy.²

V popísaných súvislostiach veľká časť radových európskych voličov vníma očividnú nemohúcnosť a z toho plynúcu nečinnosť jednotlivých špičkových lídrov tradičných demokratických strán, ako zradu na vlastných obyvateľoch. V zmysle takéhoto chápania situácie je potom pre frustrovaného voliča logickým riešením obrátiť sa so žiadosťami o pomoc a ochranu na stranu druhú. V danom prípade ju predstavujú práve antisystémové politické subjekty. Tieto zoskupenia vzniknutú situáciu priam brilantným spôsobom zneužívajú vo svoj vlastný prospech a sklamanému voličovi tradičných politických strán sa doslova podsúvajú. V duchu svojich neslávne známych tradícií ponúkajú vystrašeným a bezradným občanom nadmieru jednoduché, priamočiare a rýchle riešenia každej zložitej situácie, migračnú krízu nevynímajúc.

¹ Autor tu má na mysli roky 2013 – 2016. Viď popísanú stúpajúcu voličskú podporu extrémistov v jednotlivých štátoch Európskej únie.

² ČOMAJ, J.: *Hrozba islamizácie Európy je reálna a desivá*. [online], [cit. 23/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.hlavnespravy.sk/hrozba-islamizacie-europy-je-realna-a-desiva/699360>>.

Nanešťastie, terajšie neštandardné európske spoločenské pomery ešte umocňuje nárast neobvykle surových samovražedných útokov. Tieto ataky sú organizované v rôznych krajinách Európskej únie teroristami, ktorí pochádzajú najmä z radov moslimskej komunity.¹ Po každom jednom z takýchto útokov zavládne u stoviek zúfalých pozostalých nepredstaviteľný žiaľ. Obrovský smútok a zároveň bezmocný hnev pre nevinné obeť, ktoré sa čírou náhodou ocitli na teroristických jatkách. A toto rozhorčenie už nepomáhajú zmierňovať ani pravidelné sústrastné príhovory tradičných politikov. Politické kondolencie, ktoré nasledujú po každom ďalšom atentáte, spomínanú nemohúcnosť iba zvýrazňujú. Prestávajú zaberať aj nekonečné politické sľuby o tom, že do budúcnosti sa príjmu náležité bezpečnostné opatrenia, aby sa podobná situácia už nezopakovala.

Domáci obyvatelia postupne prestávajú veriť aj teórii, ktorú európske proimigračné politické špičky prezentujú po každom ďalšom teroristickom vyčíňaní. Ide o teóriu, že nárast súčasných teroristických útokov nemá s nekontrovaným prílivom utečencov žiadny súvis. Vo všeobecnosti u vystrašeného obyvateľstva Európskej únie rezonuje skôr názor opačný. Veľká väčšina Európanov sa dokonca v súkromí stotožňuje s myšlienkou, ktorú v minulosti nahlas vyslovil prezident Českej republiky Miloš Zeman: „*Nie každý moslim je síce terorista, ale každopádne každý terorista je moslim.*“²

Vo viacerých nemeckých mestách sa po prílive imigrantov navyše objavil nový rozmer násilia. Napríklad v Kolíne nad Rýnom, ale aj

¹ *Atentátnici mali v Belgicku pôvodne iný plán z ktorého mrazí. Cieľom pôvodne nemal byť Brusel.* [online], [cit. 23/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.topky.sk/cl/1000901/1539813/Atentatnici-mali-v-Belgicku-povodne-iny-plan--z-ktoreho-mrazi--Cielom-nemal-byt-Brusel>>.

² RYCHETSKÝ, J.: *Miloš Zeman ten sa bomby nebojí: Moslimov si udobrujeme ako Hitlera.* [online], [cit. 22/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.parlamentnily.cz/zpravy/Milos-Zeman-ten-se-bomby-neboji-Muslimy-si-usmirujeme-jako-Hitlera-215651>>.

v uliciach mnohých iných miest, početné imigrantske gangy, počas silvestrovskej noci 2016 bezdôvodne fyzicky napádali náhodných okolo-idúcich občanov a vulgárne obťažovali nemecké ženy. Podľa medializovaných informácií ani privolaní nemeckí policajti nápravu nezjednali a s rozvášnenými mnohopočetnými skupinami imigrantov si poradiť nedokázali.¹

V súvislosti so všetkými uvádzanými udalosťami zavládol v dnešných európskych veľkomestách doposiaľ nevídaný bytostný pocit ohrozenia. Ide o skutočný strach o holý život a zdravie. Európania sa už dlhšiu dobu boja vycestovať do predtým obľúbených prímorských letovísk.² Obávajú sa vstupovať na moderné letiská. Na veľkomestských železničných staniciach, resp. v staniciach metra sa cestujúci odmietajú zdržiavať dlhšie ako je bezpodmienečné nutné. Médiami navyše zarezonovali vážne politické úvahy o znovuzavedení hraničných kontrol³ a možnom radikálnom obmedzení voľného pohybu osôb, tovarov a služieb v rámci Schengenského priestoru. Tieto vymoženosti pritom patria medzi základné práva občanov Európskej únie.⁴ Pri všetkých popísaných obavách si prevažná väčšina obyvateľstva starého kontinentu praveľmi dobre uvedomuje ich priamu súvislosť so súčasnou imigračnou krízou.

¹ TUROŇOVÁ, R.: *Silvestrovské peklo. V Kolíne nad Rýnom to vrelo, imigranti obťažovali a okrádali Nemky, mesto hlási až 80 obetí*. [online], [cit. 22/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.parlamentnelisty.sk/arena/monitor/Silvestrovske-peklo-V-Koline-nad-Rynom-to-vrelo-imigranti-obtazovali-a-okradali-Nemky-mesto-hlasi-az-80-obeti-259580>>.

² *Ludia sú vystrašení, odmietajú cestovať do ostro sledovaných miest. Čo na to cestovky?* [online], [cit. 22/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.parlamentnelisty.sk/arena/monitor/Ludia-su-vystraseni-odmietaju-cestovat-do-ostro-sledovanych-miest-Co-na-to-cestovky-256606>>.

³ *Lavina je spustená. Kontroly na hraniciach obnovilo aj Slovensko*. [online], [cit. 22/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.parlamentnelisty.sk/arena/monitor/Lavina-je-spustena-Kontroly-na-hraniciach-obnovilo-aj-Slovensko-252550>>.

⁴ *Bezpečnosť schengenského priestoru*. [online], [cit. 22/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.minv.sk/?bezpecnost-schengenskeho-priestoru>>.

Na základe uvedeného by sme mohli podľahnúť klamlivej myšlienke, že jedinými a nespochybniteľnými vinníkmi terajšieho európskeho marazmu sú len a len imigranti. Samozrejme, išlo by o jednoduché, nekomplikované a viac ako pohodlné resumé. No prezentovaná záležitosť je omnoho závažnejšia a komplikovanejšia. Tu je potrebné zdôrazniť, že imigrantská kríza je iba jedným z mnohých negatívnych faktorov. Máme za to, že za terajší nárast popularity európskych extrémistických subjektov, samotní imigranti hlavný diel zodpovednosti nenesú. Podľa nášho názoru imigranti predstavujú už iba akýsi koncový (aj keď najviditeľnejší) dôsledok dlhodobo nekonceptnej politiky.

Domnievame sa, že za súčasnú vlnu sympatií k extrémistickým ideám, nesú najväčší podiel viny súčasné tradičné európske politické elity. Tieto elity, zrejme pod vplyvom dlhoročnej viac-menej nerušenej hegemonie na novodobej politickej scéne a na základe zavádzajúcich pocitoch o vlastnej dôležitosti a nenahraditeľnosti, postupne stratili akýkoľvek kontakt so súčasnou realitou.

Vrcholní predstavitelia tak pravicových, ako aj ľavicových európskych demokratických politických subjektov absolútne podcenili dlhodobé signály o frustrácii vlastného obyvateľstva. Máme na mysli elitných prodemokratických politikov pôsobiacich naprieč všetkými krajinami Európskej únie (samozrejme vrátane tých v Slovenskej republike).

Takmer každý jeden takýto subjekt nesie nejaký ten svoj podiel viny na totálnom nezvládnutí európskej imigračnej krízy. Z nášho pohľadu bola napríklad počiatočná tzv. politika „otvorenej náruče“ nedomyslená. Okrem iného aj preto, že paradoxne práve táto hazardná politika reálne spustila dovtedy nepredstaviteľnú politiku „budovania ostnatých plotov“ medzi európskymi krajinami. Mimochodom, celá situácia je priam ukázkovým príkladom súčasnej politickej nejednotnosti až schizofrénie panujúcej v najvyššom súčasnom vedení Európskej únie.

Pokiaľ jedna skupina politických lídrov členských štátov Európskej únie otvárala svoje hranice a nepriamo povzbudzovala migrantov, aby sa smelo vydali na svoju cestu do zeme zasľúbenej, tak druhá skupina lídrov tej istej Únie im do cesty stávala ostnaté zátarasy a policajné kordóny vyzbrojené slzným plynom. Kým prvá skupina politikov pred svojimi voličmi ospevovala pozitívny vplyv multikulturalizmu, vyzdvihovala klady prílevu „novej krvi“ z dôvodu hroziacej demografickej, ekonomickej resp. kultúrnej krízy, tak tá druhá skupina v tom istom čase svojich voličov varovala pred údajnými hrozivými následkami príchodu imigrantov. Dokonca sa im snažila pravidelne podsúvať rôzne konečné katastrofické scenáre.

Všetky podobné široko medializované udalosti sa okamžite stali vítaným a zároveň neskutočne výkonným náhonom na súčasný európsky „extrémistický mlyn“. Pre nás je nepochopiteľnou iróniou, že viacerí zo spomínaných nejednotných až rozhádaných politikov dokonca patria k rovnakým politickým frakciám v spoločnom zákonodarnom orgáne Európskej únie.

Potom všetkom, čo nám predviedli nejednotné európske politické špičky, by nás vôbec nemalo udivovať, že dochádza k bezprecedentnému nárastu extrémistických síl. Nemalo by nás prekvapovať, že dezorientovaní občania jednotlivých krajín Únie sa napokon postupne prikláňajú k existujúcemu „jednotnému frontu“. Samozrejme teraz na mysli máme front extrémistický, ktorý z laického pohľadu bežných obyvateľov jednotlivých krajín únie, nelavíruje. Na rozdiel od tradičných politikov nelavíruje, tak na úrovni národnej, ako ani na úrovni celoeurópskej. V nadnárodnej rovine dokonca ukázkovo spolupracuje a jednotlivé extrémistické zoskupenia si vyslovujú vzájomnú podporu a solidaritu. Vo svojich politických vyhláseniach je dlhodobo konzistentní. A to bez ohľadu na to či je v tej ktorej krajine mesiac pred parlamentnými voľbami, alebo rok po nich. Oproti rozhádaným a nejednotným politikom tradičných demokratických subjektov, tento front trpez-

livo a neodbytné presviedča bežných občanov o svojej jedinej a nespochybniteľnej „pravde“. Bohorovne im ponúka údajnú záruku bezpečnosti a ochranu pred ďalším prílivom migrantov.

Podľa nášho názoru by k stabilizácii terajšej vyhrotenej situácie výrazne pomohlo, ak by súčasní európski prodemokratickí lídri prestali zatvárať oči pred realitou a konečne si priznali svoje obrovské politické zlyhania. Najmä zlyhania, ktoré nastali už v samotných počiatkoch imigračnej krízy. Je potrebné prehodnotiť doterajšie mylné predpoklady ohľadom jej budúceho vývinu, ako aj ohľadom konečných dopadov krízy na samotnú ďalšiu existenciu Európskej únie. Zrejme bude nutné odhodiť sebaklam a svojim občanom chlapsky priznať, že v súčasnosti im žiadna politická moc nedokáže zagarantovať absolútnu bezpečnosť. Najmä bezpečnosť ohľadom možných teroristických útokov. Férovo priznať a vysvetliť, že žiadna politická sila momentálne nedokáže migračnú vlnu úplne zastaviť a v blízkej dobe ani nedokáže zabezpečiť predkrízovú stabilitu.

Samozrejmosťou súčasťou nových opatrení by malo byť znovuzavedenie striktnej ochrany vonkajšej schengenskej hranice v zmysle pôvodných medzištátnych dohovorov. Takisto stanovenie jednotných celoeurópskych pravidiel a podmienok ohľadom prijímania nových imigrantov. Ako bezpodmienečne nutné sa javí nekompromisné rozlišovanie medzi utekajúcimi nevinnými obeťami vojnového konfliktu a medzi tzv. ekonomickými migrantmi, ktorí vo veľkom počte vzniknutú situáciu jednoducho bezuzdne zneužívajú.

Je potrebné, aby európske demokratické politické špičky konečne zobrali na vedomie výstražné hlásenia a upozornenia prichádzajúce z centráľ jednotlivých európskych tajných služieb. Tieto permanentne informujú o infiltrovaní sa veľkého množstva teroristov zo zločineckej organizácie „Islamský štát“ priamo medzi migrantov, ktorí nekontrolovane prechádzali doslova celou Európou. V mesiaci apríl 2016 prezident nemeckého Spolkového úradu na ochranu ústavy (BfV) Hans

Georg Maasen pre tamojší týždenník „Welt am Sonntag“ priznal: „Medzičasom už vieme, že čo sa týka Islamského štátu, musíme sa občas ešte čo-to doučiť. Aj keď preň nebolo nevyhnutné vmiešať svojich ľudí medzi utečencov, urobil to. Ja to volám demonštrácia sily.“¹

V prípade, že pre budúce generácie chceme zachovať funkčné európske a hlavne demokratické spoločenstvo, v ktorom platia jasné pravidlá a zákony pre všetky osoby bez rozdielu, tak sa nesmie zopakovať bezprecedentná situácia z nedávnej minulosti. Situácia, pri ktorej sa naprieč modernými zvrchovanými štátnymi útvarmi nekontrolovane presúva státisícová bezprizorná masa cudzích štátnych príslušníkov. Navyše bez rešpektu k platným zákonom jednotlivých hostovských krajín a bez najmenšieho rešpektu k inštitútu nedotknuteľnosti štátnych hraníc. Obrovská masa cudzincov bez platných dokladov totožnosti. Samozrejme bez minimálnych možnosti pre kompetentné bezpečnostné orgány ohľadom ich identifikácie a registrácie, dokonca ohľadom sebamenšej možnosti hodnoverného overenia ich skutočnej domovskej krajiny. A to všetko za pasívnej asistencie bezradných európskych politických špičiek.

V uvedených intenciách nám neostáva nič iné, len dať plne za pravdu českému bezpečnostnému expertovi Andorovi Šándorovi, ktorý v mesiaci január 2016 pre slovenské médiá uviedol: „Je mi ľúto, že to tak musím povedať, ale to, čo Európska únia robí, je samovražda. Únia riešila plno vecí, ale neriešila vec základnú – ochranu Únie. Ak sa v marci dohodneme, že treba lepšie chrániť južnú hranicu Schengenu, tak nie je možné, aby v decembri stále nebola chránená. Preto sa niektoré členské štáty začínajú chrániť samy a stavajú ploty.“²

¹ Podcenili sme IS, neverili sme v zneužitie migrácie. [online], [cit. 22/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.aktuality.sk/clanok/328704/nemecka-tajna-sluzba-podcenili-sme-is-neverili-sme-v-zneužitie-migracie/>>.

² FILIPKO, R.: Bezpečnostný analytik: Európa pácha samovraždu, rieši všetko len nie vlastnú ochranu. [online], [cit. 22/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://zivot.cas.sk/clanok/30783/bezpecnostny-analytik-europa-pacha-samovrazdu-riesi-vsetko-len-nie-vlastnu-ochranu>>.

Zodpovední politici si totiž nemôžu za žiadnych okolností dovoliť beztestne odignorovať všetky platné bezpečnostné pravidlá a vystaviť svojich vlastných občanov napospas reálnej hrozbe smrtonosných útokov. Okrem iného aj preto nie, že právo na život je jedným zo základných a nespochybniteľných práv zaručených najvyšším zákonom každého demokratického štátu, ktorým je ústava.¹

Napriek našej obrovskej úcte k myšlienkam solidarity, humanity, slobody a demokracie si dovoľíme tvrdiť, že prípadný návrat k politike podobného druhu, by pre európsku demokraciu mohol znamenať priamu cestu do pekla. V tomto prípade do pekla extrémistického. Tvrdohlavé zotrvávanie na doterajších zásadách neregulovanej proimigračnej politiky, ako aj ďalšie ignorovanie súčasnej zložitej bezpečnostnej situácie by však pre európsku demokraciu predstavovalo nedlhú púť. Navyše sme presvedčení, že na tejto doslova „poslednej ceste“ by súčasné prodemokratické európske sily vlastnoručne vystavali extrémistickým silám veľkolepý víťazný oblúk.

Literatúra:

Alternatíva pre Nemecko. [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Alternativa_pro_Německo>.

Atentátnici mali v Belgicku pôvodne iný plán z ktorého mrazí. Cieľom pôvodne nemal byť Brusel. [online], [cit. 23/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.topky.sk/cl/1000901/1539813/Atentatnici-mali-v-Belgicku-povodne-iny-plan--z-ktoreho-mrazi--Cielom-nemal-byt-Brusel>>.

Bezpečnosť schengenského priestoru. [online], [cit. 22/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.minv.sk/?bezpecnost-schengenskeho-priestoru>>.

¹ Ústava Slovenskej republiky. Čl. 15. [online], [cit. 23/4/2016]. Dostupné na internete: <http://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_ustava_20160302.pdf>.

- ČOKYNA, J.: *Pochodujú v Nemecku neonacisti? Všetko čo potrebujete vedieť o hnutí Pegida*. [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <<https://dennikn.sk/24895/pochoduju-v-nemecku-neonacisti-vsetko-co-potrebujete-vediet-o-hnuti-pediga/>>.
- ČOMAJ, J.: *Hrozba islamizácie Európy je reálna a desivá*. [online], [cit. 23/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.hlavne-spravy.sk/hrozba-islamizacie-europy-je-realna-a-desiva/699360>>.
- DANICS, Š.; KAMÍN, T.: *Extrémismus, rasismus a antisemitismus*. Praha: Policejní akademie ČR, 2008.
- Dánska loď po voľbách otáča dopravu, imigranti to budú mať ťažšie*. [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://medzicas.sk/danska-lod-sa-po-volbach-otaca-doprava-imigranti-to-budu-mat-tazsie/>>.
- Definitívne výsledky volieb do orgánov samosprávnych krajov*. [online], [cit. 18/4/2016]. Dostupné na internete: <http://volby.statistics.sk/osk/osk2013/VUC/Tabulka7_sk.html>.
- DUGOVIČ, M.: *U prvovoličov bodoval Kotleba, chyba môže byť v školstve*. [online], [cit. 15/4/2016]. Dostupné na internete: <<https://dennikn.sk/395832/prvovolicov-bodoval-kotleba-chyba-moze-byt-skolstve/>>.
- Eurovoľby v Dánsku vyhrali euroskeptici z Dánskej ľudovej strany*. [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.netky.sk/clanok/eurovolby-v-dansku-vyhrali-euroskeptici-z-danskej-ludovej-strany>>.
- Eurovoľby v Nemecku vyhrali vládne strany, jedno kreslo získa NDP*. [online], [cit. 22/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Eurovolby-v-Nemecku-vyhraly-vladni-strany-jedno-kreslo-ziska-NDP-320571>>.
- Extrémizmus v Európe je najsilnejší od vojny, tvrdí Únia*. [online], [cit. 18/4/2016]. Dostupné na internete:

- <<http://svet.sme.sk/c/6683136/extremizmus-v-europe-je-naj-silnejsi-od-vojny-tvrdi-unia.html>>.
- FILIPKO, R.: *Bezpečnostný analytik: Európa pácha samovraždu, rieši všetko len nie vlastnú ochranu*. [online], [cit. 22/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://zivot.cas.sk/clanok/30783/bezpecnostny-analytik-europa-pacha-samovrazdu-riesi-vsetko-len-nie-vlastnu-ochranu>>.
- Front national (Súčasnú Francúzsko)*. [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <[https://sk.wikipedia.org/wiki/Front_national_\(súčasnú_Francúzsko\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/Front_national_(súčasnú_Francúzsko))>.
- Hnutie za lepšie Maďarsko*. [online], [cit. 18/4/2016]. Dostupné na internete: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Hnutí_za_lepší_Maďarsko>.
- Holandské voľby vyhrali proeurópske strany*. [online], [cit. 18/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://svet.sme.sk/c/6531013/holandske-volby-vyhrali-proeuropske-strany.html>>.
- KRÁLIK, P.: *Rakúsko: Slobodná strana Rakúska je s 32% suverénne najpopulárnejšia*. [online], [cit. 18/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.konzervativnyvyber.sk/rakusko-slobodna-strana-rakuska-je-s-32-suverenne-najpopularnejsia/38405/>>.
- Lavína je spustená. Kontroly na hraniciach obnovilo aj Slovensko*. [online], [cit. 22/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.parlamentnelisty.sk/arena/monitor/Lavina-je-spustena-Kontroly-na-hraniciach-obnovilo-aj-Slovensko-252550>>.
- Lega Nord*. [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Lega_Nord>.
- Ľudia sú vystrašení, odmietajú cestovať do ostro sledovaných miest. Čo na to cestovky?* [online], [cit. 22/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.parlamentnelisty.sk/arena/monitor/Ludia-su-vystraseni-odmietaju-cestovat-do-ostro-sledovanych-miest-Co-na-to-cestovky-256606>>.

- MILO, D.: *Rasistický extrémizmus v Slovenskej republike*. Bratislava: Ľudia proti rasizmu, 2005.
- Nemecký ústavný súd rokuje o zákaze extrémistickej strany NPD. [online], [cit. 22/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/385298-nemecky-ustavny-sud-rokuje-o-zakaze-extremistickej-strany-npd/>>.
- Parlamentné voľby 2016 na Slovensku. [online], [cit. 18/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.vysledkyvolieb.sk/parlamentne-volby/2016/priebezne-vysledky>>.
- Parlamentné voľby vo Fínsku: Víťazstvo deklaroval opozičný líder. [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.cas.sk/clanok/314463/parlamentne-volby-vo-finsku-vitazstvo-deklaroval-opozicny-lider/>>.
- Podcenili sme IS, neverili sme v zneužitie migrácie. [online], [cit. 22/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.aktuality.sk/clanok/328704/nemecka-tajna-sluzba-podcenili-sme-is-neverili-sme-v-zneužitie-migracie/>>.
- Praví Fíni. [online], [cit. 18/4/2016]. Dostupné na internete: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Praví_Finové>.
- ROVNÁNEK, R.: *Dotiahnú to slovenskí extrémisti až do Bruselu? Tí európski tam už sú*. [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.aktuality.sk/clanok/319785/dotiahnu-to-slovenski-extremisti-az-do-bruselu-ti-europski-tam-uz-su/>>.
- RYCHETSKÝ, J.: *Miloš Zeman ten sa bomby nebojí: Moslimov si udobrujeme ako Hitlera*. [online], [cit. 22/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/Milos-Zeman-ten-se-bomby-neboji-Muslimy-si-usmirujeme-jako-Hitlera-215651>>.
- SALÁK, A.: *Politické ideológie – Euroskeptickizmus, časť I*. [online], [cit. 18/4/2016]. Dostupné na internete: <<https://denikn.sk/blog/politicke-ideologie-euroskeptizmus/>>.
- Švedskí demokrati. [online], [cit. 18/4/2016]. Dostupné na internete: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Švédští_demokraté>.

- TUROŇOVÁ, R.: *Silvestrovské peklo. V Kolíne nad Rýnom to vrelo, imigranti obťažovali a okrádali Nemky, mesto hlási až 80 obetí*. [online], [cit. 22/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.parlamentnelisty.sk/arena/monitor/Silvestrovske-peklo-V-Koline-nad-Rynom-to-vrelo-imigranti-obtazovali-a-okradali-Nemky-mesto-hlasi-az-80-obeti-259580>>.
- Ústava Slovenskej republiky. Čl. 15. [online], [cit. 23/4/2016]. Dostupné na internete: <http://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_ustava_20160302.pdf>.
- Výsledky volieb do európskeho parlamentu 2014. [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.eurovolby2014.sk/vysledky-volieb-do-europskeho-parlamentu-2014-v-eu/>>.
- Zlatý úsvit (politická strana). [online], [cit. 21/4/2016]. Dostupné na internete: <[https://cs.wikipedia.org/wiki/Zlatý_úsvit_\(politická_strana\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Zlatý_úsvit_(politická_strana))>.

Postoje občanov Slovenskej republiky k imigrácii v kontexte migračnej krízy

Diana Hložková – Karolína Nováková

The main aim of this work is to find out public opinion of citizens of Slovak republic about the migration crisis in Europe. Primarily work focuses on the responses of citizens and their experience with immigrants. The selected method of data collection is questionnaire which detects position and the margin of tolerance in populations of various types of settlements. The theoretical part deals with the general attitude toward the issue of immigration, the various theories, opinions and level of tolerance of the domestic population towards refugees. Based on international studies conducted abroad the work conducts quantitative research in Slovak republic which aim was to compare the domestic results with already evaluated surveys abroad.

Úvod

Európa v súčasnosti zažíva jeden z najmasovejších prílevov imigrantov a utečencov vo svojej histórii. Z oblasti zmietanej občianskou vojnou, zo Stredného východu a Afriky, prúdia státisíce imigrantov na územie Európy. Poháňaní vidinou lepšieho a bezpečnejšieho zajtrajška riskujú životy seba a svojej rodiny. Rozsah krízy vyvíja obrovský tlak na vstupné a cieľové krajiny. Tu sa nám naskytá otázka solidarity členských štátov EÚ a pomyselná hranica medzi ľudskosťou a prirodzeným strachom z neznámeho. Stáva sa tak utečenecká kríza fiaskom multikulturalizmu alebo si krajiny Európy dokážu poradiť s najväčšou migráciou od ukončenia druhej svetovej vojny?

21. storočie sa prejavuje ako obdobie vážnej krízy z hľadiska tolerancie. Spoločenské konflikty sú badateľné na rôznych úrovniach. Najkontroverznejším problémom súčasnosti je práve islam. Hlavným dôvodom je vymykanie sa európskym štandardom a prístup k životu, najmä z hľadiska náboženstva, zvykov a tradícií. Teroristické útoky, ku ktorým sa prihlásili organizácie vyznávajúce islam ako nábožen-

stvo, vyvolali ešte väčšie znepokojenie Európanov, ktorí začali prisťahovalectvo vnímať nielen ako problém sociálny, ale už aj bezpečnostný. Slovensko je do väčšej miery krajinou konzervatívnou a preto všetko čo sa vymyká normám, sa automaticky stáva nežiaducim a odmietaným. Už nedávne referendum ohľadom zachovania tradičnej rodiny rozdelilo slovenské obyvateľstvo na dva tábory. Neprešiel dlhý čas a objekt záujmu sa premiestnil z homosexuálov na utečencov. Postoje slovenského národa sú aj v tejto otázke protichodné. Zatiaľ čo jedny hlásajú základnú povinnosť každej krajiny pristupovať humánne ku všetkým ľudským bytostiam bez ohľadu na národnosť či náboženstvo, druhá skupina sa vyznačuje radikálnym odporom voči prijímaniu utečencov na územie Slovenskej republiky.

Hlavným cieľom práce je zistiť verejnú mienku občanov Slovenskej republiky na tému imigračnej krízy v Európe. Práca sa primárne zameriava na reakcie občanov a ich skúsenosti s imigrantmi. Pomocou dotazníka bude taktiež analyzovaný postoj a miera tolerancie obyvateľstva z rôznych sídel a ich tolerancia voči imigrantom.

Všeobecný postoj k migračnej otázke

V posledných desaťročiach sa demografia mnohých vyspelých demokracií prudko zmenila kvôli imigrácii.¹ V prípade Spojených štátov amerických badať nárast populácie, ktorá sa narodila mimo územia USA až o 50 % v porovnaní s 50tymi rokmi minulého storočia. V krajinách ako Kanada, Taliansko a Spojené kráľovstvo bol nárast populácie ešte výraznejší. Tieto prílevy migrantov majú potenciál pretvárať politickú situáciu v krajinách a to prostredníctvom demokratických voličov a vlád, ktoré riadia migračnú politiku a začleňovanie prisťahovalcov do spoločnosti. V konečnom dôsledku postoje k imigračnej otázke sú

¹ DANCYGIER, R. M.: *Immigration and Conflict in Europe*. Princeton: Princeton University Press, 2010.

do značnej miery ovplyvňované názorom majoritnej skupiny ľudí narodenej na území konkrétnej krajiny.

Teórie, ktoré vysvetľujú determinanty postojov voči prisťahovalctvu, sú rôzne. Niektoré zdôrazňujú význam hospodárskej súťaže, zatiaľ čo iné proklamujú kultúrne, politické a mnohé ďalšie aspekty života.

Jednotlivé teórie postojov voči prisťahovalcom kladú dôraz na jednotlivcov, hlavne na úrovni vzdelania, osobných príjmov, postavenia v zamestnaní, kultúrnych konfliktov (deficit porozumenia zo strany domáceho obyvateľstva voči migrantom), miera politickej angažovanosti, interpersonálna dôvera a pocit bezpečia. Kolektívne teórie sa teda zameriavajú na počet imigrantov v krajine, mieru nezamestnanosti, jej mieru rastu a objem investícií zo zahraničných krajín.

Podľa jednotlivých ekonomických teórií, jedinci s menšou ekonomickou istotou, ktorí majú nižšiu úroveň vzdelania, nedostatok zručností a nižší finančný kapitál majú tendenciu mať menej tolerantné postoje voči prisťahovalcom. Vysvetlenie tejto situácie vychádza z neoklasickej ekonomickej teórie, kedy sa zvyšuje ponuka pracovnej sily v dôsledku imigrácie, čím sa zvyšuje konkurencia na trhu práce. Dôsledkom sa stáva znižovanie mzdy pre určité skupiny domáceho obyvateľstva. Prisťahovalci majú tendenciu zastupovať pracovné miesta s nízkou kvalifikáciou, čo je príčinou anti-prisťahovaleckého postoja domáceho obyvateľstva, ktoré disponuje nízkou mierou kvalifikovanosti. Výskumy tak potvrdzujú, že vysoko kvalifikovaní jedinci majú väčšie šance prijať tolerantné postoje voči imigrácii. Preto je akceptovanie prisťahovalcov možné aplikovať len vo vyspelejších krajinách.¹

V krajinách s vyšším HDP a hospodárskym rastom môžu mať postoje voči imigrantom tendenciu byť pozitívnejšie. To pre krajinu

¹ O'ROURKE, K. H.; SINNOTT R.: *The Determinants of Individual Attitudes Towards Immigration*. In: *European Journal of Political Economy*. Vol. 22, No. 4, 2006.

znamená zvýšenie počtu nových pracovných miest a menšiu konkurenciu na trhu práce.¹ Prístup obyvateľstva ovplyvňujú tiež hospodárske cykly. Ďalším ovplyvňujúcim faktorom je počet populácie prisťahovalcov prekračujúcich 1% obyvateľov danej krajiny, ktorý vedie k zvýšenej ekonomickej a politickej hrozbe. Počet imigrantov v krajine má dva efekty. Priamy účinok, ktorým sa zvyšuje vnímaná hrozba a nepriamy efekt spôsobený klesajúcou politickou toleranciou, ktorý vedie k negatívnym postojom voči prisťahovalcom.

Čo sa týka individuálnej teórie, dôležitý je osobný kontakt. Značný počet prisťahovalcov v susedstve a neformálne kontakty zvyšujú úroveň vnímanej hrozby.² Na druhej strane môže viesť osobný kontakt s imigrantmi tiež k zvýšenej miere tolerancie a k zníženiu obáv z ohrozenia spoločnosti. Podľa kultúrnej teórie marginality sa postoje voči prisťahovalcom stávajú tolerantnejšie ak majú miestni obyvatelia možnosť pochopiť imigrantov. Tiež ľudia pochádzajúci z menšinových skupín, ktorí boli diskriminovaní, majú tendenciu byť viac tolerantní k skupinám ľudí v podobnej situácii.³

Teória ľudského kapitálu tvrdí, že vyššia úroveň vzdelania vedie k vyššej úrovni tolerancie. Ekonomická istota domáceho obyvateľstva zbavuje ľudí obáv z konkurencie na trhu práce. Vyššiu mieru tolerancie zabezpečuje vzdelávanie a rozšírený obzor obyvateľov a vyššia úroveň vzdelania prispieva k politickej a spoločenskej angažovanosti. Teória politickej príslušnosti tvrdí, že obyvateľstvo bez politického názoru môže mať automaticky negatívne názory na imigračnú otázku. Vysoká úroveň politickej tolerancie naopak znižuje pravdepodobnosť negatívnych postojov. Bezpečnosť okolia je určujúcim determinantom vplyvu

¹ KEHRBERG, J. E.: *Public Opinion on Immigration in Western Europe: Economics, Tolerance, and Exposure*. In: *Comparative European Politics*. Vol. 5, 2007.

² MCLAREN, L.: *Anti-Immigrant Prejudice in Europe: Contact, Threat Perception, and Preferences for the Exclusion of Migrants*. In: *Social Forces*. Vol. 81, No. 3, 2003.

³ PAAS, T.; HALAPUU, V.: *Attitudes towards immigrants and the integration of ethnically diverse societies*. [online], [cit. 12/02/2012]. Dostupné na internete: <http://www.norface-migration.org/publ_uploads/NDP_23_12.pdf>.

a postojov. Ak prevládajú obavy z nebezpečenstva a imigranti sú obviňovaní z trestnej činnosti a násilia, je zrejmé, že stanovisko k tejto téme sa nezmení a ostane odmietavé. Výskumy, ktoré študovali vzťahy medzi pocitom bezpečia a postojom voči imigrácii dokázali určitú spojitosť medzi týmito dvoma faktormi. Oblasť, z ktorej jedinec pochádza, jeho vek a náboženská príslušnosť sú ďalšími rozhodujúcimi aspektmi rozhodovania sa v imigračnej otázke. Miera tolerancie sa zvyšuje u žien a mestská sociálna heterogenita propaguje toleranciu, čo znamená, že ľudia žijúci vo veľkých mestách disponujú vyššou mierou znášanlivosti.¹

V priebehu posledných rokov boli v zahraničí realizované mnohé štúdie a analýzy, ktoré sa zameriavali na imigračnú otázku a postoje prijímacích krajín. Spoločným výsledkom týchto prieskumov ostáva obava o fungovanie národa ako celku v prípade neschopnosti prisťahovalcov sa prispôbiť kultúrnym hodnotám prijímacích štátov. V súčasnosti tiež čoraz viac rezonuje aj hrozba zo strany ekonomickej, kedy by imigranti boli finančne závislí na sociálnych príspevkoch a zároveň by sa nepodieľali na naplňaní štátneho rozpočtu.

Vymedzenie výskumu

Cieľ praktickej časti

Pomocou empirických kvantitatívnych metód je zámerom práce zistiť verejnú mienku občanov Slovenskej republiky na tému imigračnej krízy, ktorá je aktuálnym problémom európskych krajín, rovnako aj Slovenska. Na základe literatúry a realizovaných výskumov sa bude práca zameriavať na komparáciu postojov ľudí z vidieckych oblastí, miest a veľkomiest. Prostredníctvom dotazníkov a vopred stanovených otázok budú zachytené postoje slovenského obyvateľstva na túto kontroverznú tému, ktorá má silný dopad na všetkých občanov krajiny.

¹ HERNES, G.; KNUDSEN, K.: *Norwegians attitudes toward new immigrants*. In: *Acta Sociologica*. Vol. 35, No. 2, 1992.

Prínosom má byť taktiež informácia o doterajších skúsenostiach s predstaviteľmi iných národností, kultúr a vierovyznania.

Stanovenie hypotéz

Prvou hypotézou je predpoklad, že slovenské obyvateľstvo pochádzajúce z vidieckych obcí považuje prisťahovalcov za bezpečnostnú, ekonomickú či náboženskú hrozbu pre krajinu, kdežto ľudia pochádzajúci z viac zaľudnených oblastí budú mať v tejto otázke zmierlivejšie postoje.

Druhou domnienkou je, že postoj slovenských občanov k migrantov ovplyvňuje to, či je imigrant utečencom alebo ekonomickým migrantom.

Tretia hypotéza očakáva, že občania Slovenska považujú odmietavé postoje politických strán na tému imigrantov a azylovej politiky za politický ťah ako súčasť predvolebnej kampane.

Štvrtou hypotézou je predpoklad, že osobný kontakt občanov Slovenskej republiky s inými národnosťami, kultúrami či vierovyznaniami vedie k pozitívnym reakciám voči imigrantom.

Piata hypotéza predpokladá, že miera tolerancie je vyššia u žien a ľudia žijúci vo veľkých mestách.

Metóda výskumu

V rámci tejto práce boli použité empirické kvantitatívne metódy výskumu s využitím exploračnej metódy – dotazníka, keďže cieľom je zistiť verejnú mienku občanov Slovenskej republiky. Dotazník bol najlepšou voľbou, keďže v prvom rade šlo o objektívne, exaktné a overiteľné údaje.

Pri tvorbe dotazníka boli dodržané určité zásady známe z teórie a praxe empirických výskumov.¹ Dotazníky, ktoré sa rozdeli ľudom

¹ DISMAN, M.: *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2000.

z celého územia Slovenskej republiky boli anonymné. Dotazník obsahoval 12 štruktúrovaných (uzavretých) otázok, ktoré sa primárne zameriavali na možnú akceptáciu imigrantov na území našej krajiny a na potenciálnu hrozbu, ktorá ich prítomnosť predstavuje. Finálna otázka dotazníka je otvorená a ponúka tak respondentovi možnosť vyjadriť svoj názor bez obmedzenia a v plnom rozsahu.

Dotazník bol vyplnený 1302 respondentmi rôznej vekovej kategórie, z rôznych typov sídel a rôzneho pohlavia. Dotazníky boli rozposlané on-line formou. Celková návratnosť dotazníkov rozposlaných prostredníctvom internetu bola nad očakávania autoriek. Dotazníky vyplnilo 1292 ľudí, čo počtom predstavuje reprezentatívnu vzorku obyvateľstva SR. Táto forma splnila zámer hromadného získavania údajov a jeho následné štatistické spracovanie.

Vyhodnotenie dotazníka

Vyhodnotenie jednotlivých otázok

Výskumu sa po spočítaní všetkých dotazníkov zúčastnilo 1292 respondentov z celého územia Slovenskej republiky. Prvá otázka bola zameraná na pohlavie respondentov, z ktorej vyplýva, že výskumu sa zúčastnilo viac žien, konkrétne 856 (66,3%), pričom mužov bolo podstatne menej – 436 (33,7%).

Rozdelením podľa typu sídla sa zaoberala otázka číslo 2, z ktorej je možné vyvodiť, že najväčšiu časť respondentov tvorili občania z miest s počtom obyvateľov do 100 000. Táto časť respondentov predstavovala 48,5% všetkých opýtaných (627). Druhú najpočetnejšiu skupinu tvorili obyvatelia vidieckych oblastí – 28,4% (367). Najmenej zastúpenou časťou výskumu boli obyvatelia veľkomiest, ktorí predstavovali 23,1% vzorky respondentov (298).

Tretia otázka sa bližšie zaoberala vekovou kategóriou respondentov. Napriek tomu, že na začiatku výskumu bolo stanovené rovnomé rozdelenie dotazníkov medzi všetky vekové kategórie, v konečnom výsledku najmladšia skupina jednoznačne viedla. Vysvetlením je

najmä väčšia ochota zo strany rovesníkov na vyplnenie dotazníka, pracovným nasadením starších respondentov, z čoho plynie aj nedostatok voľného času, nedostatočný prístup k internetu a sociálnym sieťam najstarších respondentov. 954 respondentov bolo vo veku 18 – 30 rokov, čo predstavuje 73,8%, zvyšných 338 respondentov bolo rozdelených podľa ostatných vekových kategórií.

V otázke čísla 4 bolo cieľom zistiť, či občania Slovenskej republiky preferujú zmiešané alebo separované školy. Z celkového počtu 1292 respondentov, až 64% (827) by uvítalo oddelené školy pre imigrantov a iba 36% (465) opýtaných si dokáže predstaviť zmiešanú výučbu domácich obyvateľov a prisťahovalcov. Z výskumu vyplýva, že ľudia žijúci vo veľkomestách sú v otázke školstva otvorenejší a tolerantnejší, keďže až 48% opýtaných (143) by akceptovalo zmiešané školy. Na druhej strane obyvatelia z vidieckych oblastí a miest nepodporujú myšlienku zmiešaných škôl a presadzujú oddelené školy pre deti imigrantov. Iba 32% opýtaných z miest (200) a 30% z vidieckych oblastí (110) zaznačilo možnosť spojených škôl.

Otázka číslo 5 ponúka respondentom možnosť vyjadriť sa k tomu, či považujú imigrantov za bezpečnostnú hrozbu vo svojej krajine. Až 43,4% opýtaných (561) vidí v imigrantoch potenciálnu hrozbu, čo potvrdili zaznačením odpovede „áno.“ K tomuto postoju sa prikláňa ďalších 26,8% (346) respondentov, ktorí si z možností vybrali „skôr áno.“ Zvyšný počet opýtaných sa k tejto otázke vyjadril odpoveďami skôr nie, nie alebo neviem, čo však predstavuje pomerne menej percent. Vo vidieckych oblastiach, rovnako aj v mestách je počet respondentov, ktorí zaznačili jednoznačnú odpoveď áno ekvivalentný – 45%. Vo veľkomeste klesla táto mienka len o 7%, z čoho vyplýva, že 38% opýtaných považuje prisťahovalcov za bezpečnostné riziko.

Čo sa týka zvyšovania miery kriminality zapríčinennej príchodom imigrantov do krajiny, až 47,3% (611) všetkých opýtaných v tom vidí súvislosť. Z celkového počtu 1292 vyplnených dotazníkov sa eviduje len 49 (3,8%) prípadov zaznačenia možnosti „nie“. Už ako potvrdila

predchádzajúca otázka, vo všetkých troch sídelných oblastiach je značne badateľný negatívny postoj obyvateľov, ktorí potvrdili, že prílev imigrantov môže spôsobiť zvýšenie kriminality na Slovensku. V meste za týmto názorom stojí 50% respondentov, vo vidieckych oblastiach je to 49% a veľkomeste aj v tejto otázke prejavilo vyššiu mieru tolerancie, keďže iba 39% opýtaných zaznačilo odpoveď „áno.“

Otázka číslo 7 potvrdila, že slovenské obyvateľstvo dokáže byť za určitých podmienok viac tolerantné a to v prípade, že by sa imigranti potvrdil štatút utečenca. 25,9% (334) z celkového počtu opýtaných akceptuje prijatie utečencov, pokiaľ sa nejedná o ekonomických migrantov a 23,2% (300) by teoreticky dokázalo tolerovať ich prítomnosť. Jednoznačné nie prijatiu utečencov za akýchkoľvek okolností zaznačilo 21% opýtaných z miest. Na druhej strane je miera znášanlivosti imigrantov, ktorí na útek z domova mali pádny dôvod, vo veľkomeste a na vidieku vyššia. Len 14% respondentov z veľkomiest zaznačilo odpoveď nie, pričom na vidieku to bolo o 5% viac (19%).

Nasledujúca otázka mala za úlohu získať názor občanov Slovenskej republiky vo vzťahu k rozdielnemu náboženstvu imigrantov. Až 49,68 % (629) respondentov zaznačenou odpoveďou áno potvrdilo, že rozdielne vierovyznanie utečencov by predstavovalo pre obyvateľstvo SR problém. Druhou najpočetnejšou odpoveďou bolo skôr áno, ku ktorému sa priklonilo 20,58 % opýtaných (266). Táto skutočnosť by nepredstavovala riziko len pre 8,04% (102) odpovedajúcich. V rozdelení podľa sídel zaznačilo odpoveď áno až 51% obyvateľov z miest a len o percento menej (50%) vidiecke oblasti. Najzmierlivejší názor opäť zastávala skupina z veľkomesta, v ktorej percento zaznačených odpovedí áno klesá na 41%.

V 9. otázke bolo zisťované vnímanie imigrantov Slovákmi z ekonomického hľadiska. Za neprispôsobivých prisťahovalcov, ktorí nemajú záujem pracovať a podieľať sa na ekonomickom rozvoji krajiny ich berie najviac respondentov a to 48,91% (632). Z druhej najviac zaznačovanej odpovede vyplýva, že ľudia považujú imigrantov

za hrozbu pre našu krajinu, ktorá berie občanom pracovné miesta a sociálne výhody. To označilo 28,40 % (367) opýtaných. Ako pomocnú silu, ktorá posilní ekonomiku krajiny ju berie 6,50% (84) ľudí. Prílev imigrantov považuje 2,78% (36) za riešenie demografickej krízy. Na rozdiel od predchádzajúcich otázok sa nepotvrdila teória zmierlivejších postojov k imigrantom vo veľkomestách. Vo všetkých 3 typoch sídiel ich približne 50% obyvateľstva považuje za neprispôsobivých prisťahovalcov bez záujmu pracovať. Vo vidieckej oblasti a mestách je to 49% a vo veľkomestách 48%.

V 10. otázke mali respondenti možnosť vybrať si, či považujú odmietavé postoje politických strán na tému imigrantov a azylovej politiky za politický ťah ako súčasť predvolebnej kampane. Najviac 36,22% (486) odpovedajúcich zaznačilo odpoveď áno, kedy vnímajú postoje politikov ako predvolebný ťah. K tomuto tvrdeniu sa prikláňa aj 25,38% (328) s odpoveďou skôr áno. 5,72% (74) si nemyslí, že doterajšie vyjadrenia funkcionárov majú za zámer privolať k sebe voličov. 8,59% (111) označilo v dotazníku odpoveď skôr nie.

Respondenti mali v otázke číslo 11 možnosť vyjadriť svoj súhlas/nesúhlas s prerozdeľovaním ilegálnych imigrantov v rámci EÚ na základe systému kvót. Nesúhlas vyjadrila viac ako polovica opýtaných, čo tvorí 53,63% (693). Druhou, najviac označovanou možnosťou bola možnosť skôr nie s 13,54% (175). Súhlas s povinným prerozdeľovaním utečencov potvrdilo odpoveďou áno 8,35% (108) a s odpoveďou skôr áno 8,74% (113) ľudí z celkového počtu 1292 ľudí. Predpoklad, že ľudia z väčších miest budú tolerantnejší sa v tejto otázke vyvrátil, pretože najviac ľudí z veľkomiest 57,38% (171) nesúhlasí s kvótami. V mestách má negatívny prístup k prerozdeľovaniu 54,38% (341) a vo vidieckych oblastiach 49,31% (181).

Predposledná otázka výskumu sa zaoberala priamym kontaktom Slovákov s predstaviteľmi iných národností, kultúr či vierovyznaní. Až 55,65% (719) obyvateľov Slovenskej republiky sa nedostalo

do kontaktu s takýmto typom ľudí, zvyšných 44,34% (573) áno. Vo veľkomestách má možnosť priameho styku 55,70% (166) opýtaných. Naopak je to v mestách, kde 56,14% (275) neprichádza s nimi do kontaktu a najmenšiu možnosť každodenného styku majú obyvatelia vidieckych oblastí, kde zaznačilo odpoveď nie až 64,03% (235) respondentov.

Vyhodnotenie výskumu

Na začiatku výskumu boli vopred stanovené hypotézy, ktoré mali byť prostredníctvom otázok v dotazníku overené. V práci sa ich podarilo potvrdiť alebo vyvrátiť. Stanovené hypotézy boli na základe štatistických výsledkov z výskumného celku spracované a vyhodnotené.

Prvá hypotéza sa po vyhodnotení práce čiastočne potvrdila v otázke náboženstva a bezpečnosti. Vo vidieckych oblastiach, rovnako aj v mestách ľudia vidia imigrantov ako bezpečnostnú hrozbu, čo potvrdilo 45% opýtaných. Vo veľkomeste klesla táto mienka o 7%. Rozdielne náboženstvo považuje za problém 51% obyvateľov z miest a o percento menej (50%) vo vidieckych oblastiach. Najzmierlivejší názor zastávala skupina z veľkomesta, v ktorej percento zaznačených odpovedí áno klesá na 41%. Z tretieho, ekonomického hľadiska, ich považuje 49% respondentov z vidieckych oblastí a miest za neprispôsobivých prisťahovalcov, ktorí nemajú záujem pracovať a podieľať sa na ekonomickom rozvoji krajiny. Vo veľkomestách sú ľudia len o čosi zmierlivejší, čo tvorí 48% opýtaných.

Druhá stanovená hypotéza sa potvrdila na základe vyhodnotenia otázky číslo 7. Občania Slovenskej republiky by boli ochotní prijať utečencov do svojej krajiny pod podmienkou ich štatútu vojenského utečenca a nie ekonomického migranta. 25,9% (334) z celkového počtu opýtaných akceptuje prijatie utečencov a 23,2% (300) by teoreticky dokázalo tolerovať ich prítomnosť. 18,95% (245) by nesúhlasilo za žiadnych okolností s prijatím a k tomuto záveru sa taktiež prikláňa 1,78% (23) opýtaných s označením odpovede skôr nie.

Hypotéza číslo 3 sa potvrdila, pretože 36,22% (486) odpovedajúcich považuje postoje politikov za predvolebný ťah. K tvrdeniu sa prikláňa aj 25,38% (328) s odpoveďou skôr áno. 5,72% (74) si nemyslí, že doterajšie vyjadrenia funkcionárov majú za zámer privolať k sebe voličov. 8,59% (111) nepovažuje ich postoje za predvolebnú kampaň.

Hypotéza overujúca rast pozitívnych reakcií po osobnom kontakte s predstaviteľmi iných národností, kultúr či vierovyznania sa nepotvrdila. Takmer polovica oslovených respondentov mala možnosť dostať sa do bezprostredného kontaktu s takýmto typom ľudí. Väčšina respondentov zdieľa zároveň pozitívne aj negatívne skúsenosti. Len 10% respondentov po osobnej skúsenosti s týmito ľuďmi nepovažuje ich prítomnosť vo svojej krajine za hrozbu. Na druhej strane, až 40% opýtaných aj napriek stretnutiu, ich aj naďalej považuje za bezpečnostnú hrozbu pre svoju krajinu. Z negatívnych skúseností je nutné zdôrazniť sexuálne obťažovanie, zobrahanie, krádeže, zvýhodňovanie študentov na vysokých školách, neprispôsobilosť v zamestnaní a nadradenosť mužov, s ktorými sa respondenti reálne stretli. Na druhej strane najviac pozitívnych reakcií badať zo strany študentov, ktorí mali možnosť podieľať sa na vyučovacom procese so žiakmi iných kultúr a pocítiť tak ochotu zahraničných spolužiakov prispôbiť sa.

Záverečná hypotéza bola po zanalyzovaní otázok potvrdená. V ekonomických, kultúrnych, náboženských či bezpečnostných otázkach boli odpovede žien zmierlivejšie voči utečencom. Predstavitelky ženského pohlavia sú tolerantnejšie čo potvrdilo 56,5% opýtaných. U mužov číslo klesá o viac ako 10% čo tvorí 43,5% respondentov. Tak tiež ľudia žijúci v mestách a veľkomestách zastávajú vo väčšej miere liberálnejšie názory voči imigrantom. V mestách zastáva tolerantný prístup 44,5% opýtaných a vo veľkomestách je to 37,5% respondentov. S počtom obyvateľov klesá aj tolerancia voči imigrácii, kedy vo vidieckych oblastiach má liberálnejší postoj voči utečencom len 18%.

Záver

V úvode boli definované základné ciele práce, ktoré mali byť jej prostredníctvom naplnené. Primárnym cieľom práce bolo zistiť verejnú mienku občanov Slovenskej republiky na tému imigračnej krízy v Európe. Pomocou verejne dostupných zdrojov bol spracovaný ucelený materiál, ktorý pojednával o predmete výskumu. V práci boli stanovené ciele empirického výskumu, hypotézy a taktiež metódy, ktorými budú poznatky a prínosy nadobudnuté. Dotazník sa uskutočňoval na vzorke 1292 respondentov. Prostredníctvom neho a vopred stanovených otázok boli zachytené postoje slovenského obyvateľstva na túto tému utečencov, ktorá má silný dopad na všetkých občanov krajiny. Prínosom bola taktiež informácia o doterajších skúsenostiach s predstaviteľmi iných národností, kultúr a vierovyznania. Hypotézy vyslovené v začiatkoch praktickej časti sa z väčšej miery potvrdili a vyplýva z nich, že občania Slovenskej republiky nezastávajú tolerantný postoj voči imigrantom. Považujú ich za bezpečnostnú, náboženskú a ekonomickú hrozbu, ktorá by mohla narušiť celkový chod spoločnosti. Názory občanov z rôznych typov sídel sa mierne líšia, pretože s rastom počtu obyvateľov rastie aj stupeň tolerancie. V konečnom dôsledku sa, ale postoje ľudí odlišujú len mierne. Výsledky prieskumu, ktorý nebol zameraný iba na overenie hypotéz, ale bol rozšírený aj o ďalšie otázky, je v ďalšom období možné ďalej rozpracovávať a môžu byť predmetom ďalšej odbornej činnosti.

Už v období Sovietskeho zväzu bolo Slovensko izolované od prílevu iných národností na jeho územie. To sa nezmenilo ani pádom železnej opony a Slovenská republika ostáva dodnes neatraktívnou krajinou pre všetkých prisťahovalcov. Slováci nemali možnosť do väčšej miery na vlastnej koži pocítiť prítomnosť utečencov a podieľať sa tak na ich integrácii. Z toho plynie prirodzený strach z prijímania ľudí, ktorí vyznávajú iné hodnoty ako sú tie naše. Na druhej strane ostanú ľudia ľahostajní aj pri pohľade na bezbranné deti prespávajúce

v špinavých neľudských podmienkach a ich zúfalé matky? Tieto okolnosti by ľudia nemali nechať chladnými a nemali by sa zatvárať oči pred prebiehajúcou krízou globálneho charakteru. Najlepším riešením by bolo pristúpiť k problému racionálne, nenechať sa ovplyvniť sebeckými postojmi a dôjsť tak k stabilizovaniu situácie v epicentre jej problému.

Literatúra:

- DANCYGIER, R. M.: *Immigration and Conflict in Europe*. Princeton: Princeton University Press, 2010
- DISMAN, M.: *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2000.
- HERNES, G.; KNUDSEN, K.: *Norwegians attitudes toward new immigrants*. In: *Acta Sociologica*. Vol. 35, No. 2, 1992.
- KEHRBERG, J. E.: *Public Opinion on Immigration in Western Europe: Economics, Tolerance, and Exposure*. In: *Comparative European Politics*. Vol. 5, 2007.
- MCLAREN, L.: *Anti-Immigrant Prejudice in Europe: Contact, Threat Perception, and Preferences for the Exclusion of Migrants*. In: *Social Forces*. Vol. 81, No. 3, 2003.
- O'ROURKE, K. H.; SINNOTT R.: *The Determinants of Individual Attitudes Towards Immigration*. In: *European Journal of Political Economy*. Vol. 22, No. 4, 2006.
- PAAS, T.; HALAPUU, V.: *Attitudes towards immigrants and the integration of ethnically diverse societies*. [online], [cit. 12/02/2012]. Dostupné na internete: <http://www.norface-migration.org/publ_uploads/NDP_23_12.pdf>.

Extrémizmus ako hrozba liberálnej demokracie¹

Gabriel Koscelanský

This article deals with extremism as one of the biggest threats to liberal democracy. First part of the article provides description of liberal democracy with an emphasis on its characteristics. The next section is characterized by political extremism and its division into left-wing and right-wing within the ideological spectrum. We also deal with the anti-immigration policies as a necessary part of the political agenda of extremist groups. We characterize terrorism as an extreme form of political extremism. The conclusion provides possible solutions to prevent extremism or how to eliminate negative consequences of the extremism.

Liberálnu politickú teóriu už od začiatku charakterizuje úsilie o konštituovanie slobody v kontexte hľadania spôsobu, ako vytvoriť politické inštitúcie tak, aby umožnili obmedzenú, limitovanú vládu, v ktorej je predovšetkým výkonná moc obmedzená ústavou, právom a brzdiacimi politickými inštitúciami.² „Pre ľudí na západe demokracia znamená liberálnu demokraciu, t. j. politický systém, ktorý sa vyznačuje nielen slobodnými a regulárnymi voľbami, ale aj právnym poriadkom, deľbou moci a ochranou základných slobôd prejavu, zhromažďovania, náboženstva a súkromného vlastníctva.“³ Tento súbor slobôd by sme mohli charakterizovať ako ústavný liberalizmus. Ústavný preto, lebo kladie vládu zákona do politiky a liberálny preto, lebo vychádza z tradície zdôrazňujúcej slobodu jednotlivca. Západný ideál liberálnej demokracie teda predstavuje spojenie liberálnej slobody a demokratickej rovnosti.⁴

¹ Príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA 1/0658/16 - Výskum sekundárneho anal-fabetizmu v Slovenskej republike (stav - kontexty - perspektívy).

² DOBIAŠOVÁ, S.; DOBIAŠ, D.: *Medzi slobodou, rovnosťou a demokraciou*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda – rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 46.

³ ZAKARIA, F.: *Budúcnosť slobody*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 15.

⁴ DOBIAŠOVÁ, S.; DOBIAŠ, D.: *Medzi slobodou, rovnosťou a demokraciou*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda – rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 52.

O tom, že sloboda je nevyhnutnou podmienkou pre správne fungovanie spoločnosti hovorí aj Immanuel Kant: „Mravný zákon učí jednotlivca, ako správne zaobchádzať so slobodou. Sloboda je síce zmyslom existencie mravného zákona, ale mravný zákon je zmyslom poznania slobody. Človek je schopný konať len vtedy, keď je slobodný, keď jeho vôľa nie je podmienená, ale koná sama od seba.“¹ Sloboda je stále relatívna, jej hranice nemajú stabilnú povahu, preto je možné konštatovať, že miera slobody určuje stupeň demokracie. V každom demokratickom režime je však dôležité zabezpečiť rovnováhu medzi slobodou jednotlivca a jej potrebnými obmedzeniami. „Neobmedzená sloboda znamená, že silný človek môže tyranizovať slabého a obráť ho o slobodu. Od štátu sa požaduje, aby do určitej miery túto slobodu obmedzil tak, že slobodu každého bude chrániť zákon. Nikto by nemal byť vydaný na milosť a nemilosť niekomu inému, ale každý by mal mať právo byť chránený štátom.“² Ako upozornil už J. Locke, „moja sloboda končí tam, kde začína sloboda druhého“.

Demokracia so svojimi hodnotami je to, k čomu by sme mali smerovať, čo by sme sa mali snažiť dosiahnuť. Smerovanie k demokracii je nekončiaci proces, dlhá cesta, na ktorej možno zrýchľovať či spomaľovať, avšak nie je možné vynechať jej jednotlivé etapy. Nevedie k nej len jedna jednosmerná cesta, avšak celá spleť ciest a križovatiek, kde je nevyhnutné prebrať zodpovednosť za každú zvolenú alternatívu, pričom je dôležité ponechať rozhodovanie na tých, ktorí sa rozhodnú po týchto zložitých a náročných cestách kráčať.³ Demokracia je teda vo väčšine prípadov považovaná za univerzálnu cestu, ktorou sa

¹ BRÖSTL, A.: *Frontisterion alebo Búdky pre vzletné myšlienky (o štáte a práve)*. Bratislava: Kalligram, 2009, s. 157.

² POPPER, K. R.: *Otvorená spoločnosť a její nepřátelé I. a II.* Praha: OIKOYMENH, 1994, s. 109.

³ GEFFERT, R.: *Axiologické metamorfózy demokracie a jej aspektov v 21. storočí. Sloboda, rovnosť, poriadok – včera, dnes, zajtra*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda – rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 150.

má globálna verejnosť uberať. Na ideách demokracie je totižto postavené súčasné politické myslenie a politické systémy moderných spoločností. Demokracia je ideálom, ktorý je potrebné naplňať v celosvetovom meradle. Logickým predpokladom je, že hlavným obhajovateľom tohto ideálu bude európsky priestor, keďže staroveké Grécko je vo všeobecnosti považované za kolísku demokracie.¹

Jedným z nevyhnutných predpokladov zaistenia stability demokratických režimov je schopnosť kľúčových politických elít nájsť spoločnú reč pri riešení hlavných problémov spoločnosti a nesnažiť sa z nich okamžite vyťažiť materiálne alebo politické výhody.² Demokracia totižto na rozdiel od nedemokratických režimov dáva človeku možnosť vyjadriť sa k prijatým pravidlám, pričom pravidlami tu chápeme zákony.

Ak je v danom štáte kladený prílišný dôraz na národný, etnický, či rasový pôvod obyvateľstva, môže to pre demokraciu predstavovať výraznú prekážku spojenú so šírením rôznych extrémistických síl. V takýchto prípadoch demokracia využíva rôzne nástroje, mechanizmy, či prostriedky za účelom eliminácie týchto extrémistických prejavov. Samotný výraz extrémne označuje niečo, čo je hraničné, krajné, čo je na okraji záujmu od stredy spoločenského a politického myslenia. Za extrémne označujeme také správanie, ktoré sa výrazným spôsobom usiluje o narušenie, resp. odstránenie spoločenského poriadku, resp. vnútroštátneho politického systému bez skúmania genézy a príčin. Za legitímny nástroj pre dosahovanie svojich cieľov považujú extrémisti násilie v rôznych formách.³

¹ EŠTOK, G.: *Kritériá demokratického procesu R. Dahla a demokratický deficit v EÚ*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda – rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 251.

² BORBÉLYOVÁ, D.: *Môže byť liberálne – demokratický režim kultúrne univerzálny?* [online], [cit. 22/8/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.e-polis.cz/clanek/moze-byt-liberalno-demokraticky-rezim-kulturne-univerzalny.html>>.

³ UŠIAK, J.; NEČAS, P.: *Prejavy radikalizmu a extrémizmu v Slovenskej republike*. In: *Politické vedy*. Vol. 13, No. 3, 2010, s. 84 – 85.

Termín extrémizmus sa začal používať začiatkom 20. rokov 20. storočia, pričom jeho podoby sa postupne modifikovali a boli doplnené o nové oblasti záujmu. Vo všeobecnosti ho môžeme charakterizovať ako „proti-systémový postoj, je postojom krajne vyhrotenej, demokratickému systému nepriateľskej ideológie, postojov a názorov, ktoré sa objavujú v pozadí deštruktívnych aktivít. Pritom za deštruktívne, nežiaduce a nebezpečné je nutné považovať také aktivity, ktoré pôsobia či už priamo, alebo v určitom časovom horizonte deštruktívne na existujúci demokratický systém a snažia sa ho nahradiť systémom typu totalitného režimu, diktatúry, anarchie a pod. Cieľom a dôsledkom takýchto aktivít je zničiť demokratický systém.“¹ Extrémizmus teda zodpovedá takej forme politickej aktivity, ktorá odmieta formy parlamentnej demokracie a zakladá svoju ideológiu a aktivity na neznášanlivosti, vylučovaní, xenofóbii a ultranacionalizme. Pri jeho identifikácii je charakteristické predovšetkým ideologické pozadie, východiská a ciele ľudí, ktorí takéto aktivity vykonávajú. Charakteristickou črtou extrémisticky orientovaných jedincov je, že útočia na systém základných práv a slobôd garantovaný ústavou a medzinárodnými ľudsko-právnymi dokumentmi.

Extrémizmus je veľmi frekventovaným javom v spoločnosti a závisí na jej usporiadaní. Keď sa spoločnosť ocitne v štádiu, v ktorom prevládajú vnútorné rozpory, nárast väčšiny extrémistických aktivít je bezprostrednou reakciou na ne. Podľa niektorých autorov je extrémizmus produktom demokratickej spoločnosti.² Za extrémistu označujeme takého človeka, ktorý sa vyznačuje predovšetkým odmietaním platných všeobecne záväzných právnych predpisov. Je charakteristický vysokou mierou rasovej, národnostnej alebo etnickej neznášanlivosti.

¹ MILO, D.: *Rasistický extrémizmus v Slovenskej republike. Neonacisti, ich hnutia a ciele*. Bratislava: Ľudia proti rasizmu, 2004, s. 13.

² KUBIŠOVÁ, Z.; TOMÁŠIKOVÁ, A.: *Extrémizmus a ochrana demokracie*. In: *Bezpečnosť, extrémizmus, terorizmus 2012. Medzinárodná vedecká konferencia: Zborník prednášok*. Bratislava: Požiarnotechnický a expertízny ústav MV SR v Bratislave, 2013, s. 81.

Jeho správanie je agresívne a prejavuje sa fyzickými aktivitami v súvislosti s konaním spoločenských aktivít, ktorých účelom je spôsobiť fyzickú ujmu osobám, škodu na majetku, či narušenie verejného poriadku.¹

Pri politickom extrémizme ide o extrémizmus, ktorého odchýlenie od všeobecne platných a v aktuálnom čase prijímaných noriem má podobu politického programu obsahujúceho výrazné prvky názorovej neznášanlivosti. Politický extrémizmus zahŕňa viacero ideologických aspektov na oboch stranách ideového spektra, ktorých spoločné východisko je založené na odmietaní politiky štátu a ústavného zriadenia, a to aj s použitím násilia. Jeho prívrženci požadujú nastolenie nového spoločensko-politického zriadenia. Politický extrémizmus je teda považovaný za protipól k demokratickému ústavnému štátu, ktorý proti nemu bojuje, resp. sa ho snaží potláčať už v zárodkoch.²

Politický extrémizmus sa delí na ľavicový a pravicový. Ľavicoví extrémisti sa orientujú proti základným hodnotám právneho štátu, medzi ktoré radíme slobodný demokratický poriadok, parlamentarizmus, pluralizmus, horizontálnu a vertikálnu deľbu štátnej moci. Ideologicky vychádzajú z anarchistických, antikapitalistických, antiglobalistických a marxistických teórií. Snažia sa rozširovať princíp rovnosti na všetky oblasti života a pre všetkých ľudí. Odmietajú parlamentnú demokraciu a presadzujú model priamej demokracie. Nerešpektujú vonkajšiu autoritu a chcú dosiahnuť odstránenie existujúceho demokratického zriadenia prostredníctvom násilnej revolúcie.³

Pravicový extrémizmus je antipluralistický, antiparlamentaristický, antiinštitucionálny. Uprednostňuje autoritatívny vodcovský štát,

¹ *Návrh koncepcie boja proti extrémizmu*. Bratislava: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, 2006, s. 4.

² ŠTEFANČÍK, R.: *Teoretické východiská výskumu politického extrémizmu*. In: ŠTEFANČÍK, R. (a kol.): *Pravicový extrémizmus a mládež na Slovensku*. Brno: Tribun EU, 2013, s. 12 – 13.

³ *Ľavicový extrémizmus*. [online], [cit. 25/8/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.minv.sk/?a-z-index&sprava=lavicoxy-extremizmus>>.

a preto je taktiež antidemokratický. Je nepriateľský voči cudzincom, homosexuálom, postihnutým ľuďom, ľuďom inej farby pleti, etnickým menšinám, či politicky inak zmýšľajúcim ľuďom. Odmietá pluralizmus hodnôt liberálnej demokracie. K tradičným hodnotám pravicových extrémistov patria nacionalizmus, šovinizmus, rasizmus, antisemitizmus, či islamizmus ako forma politicko – náboženského fundamentalizmu.¹ Vyhrotený extrémny nacionalizmus, prechádzajúci do rasizmu, sa pri takomto správaní prejavuje ako primárny motív konania. Podľa stúpcov tejto ideológie stojí biela rasa na vrchole vývoja ľudstva a jej najdokonalejšími predstaviteľmi sú árijci, pričom miešanie bielej rasy s ostatnými vrátane semitskej je najväčším zločinom. Hovoria o nevyhnutnosti vypuknutia „rasovej svätej vojny“² alebo tzv. „bielej revolúcie“. Prostredníctvom bielej revolúcie sa prívrženci tejto teórie usilujú zbaviť tzv. „bieleho odpadu“, kam zaradzujú všetkých svojich ideologických nepriateľov, anarchistov, humanistov, bezdomovcov, narkomanov, ľudí na okraji spoločnosti, či ľavicovo orientovanú mládež.³

V porovnaní s pravicovým extrémizmom je ľavicové spektrum extrémistickej scény vnímané z pohľadu spoločnosti oveľa tolerantnejšie. Hlavným dôvodom je najmä to, že väčšina takto orientovaných skupín a jednotlivcov verejne nedeklaruje potlačovanie základných práv a slobôd ostatných obyvateľov. V prípade realizácie cieľov ľavicových extrémistov však môže dôjsť k priamemu ohrozeniu pluralitnej demokracie a občianskych slobôd, čo je častokrát veľmi podceňovaná skutočnosť.⁴

Dôležitou súčasťou programového vybavenia extrémistov je súčasná protiimigračná politika. Medzi najznámejšie politické strany

¹ *Pravicový extrémizmus*. [online], [cit. 25/8/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.minv.sk/?a-z-index&sprava=pravicovy-extremizmus>>.

² Odvodené od skratky RAHOWA, ktorá znamená Racial Holy War.

³ MLYNARČÍKOVÁ, V. (a kol.): *Nemaj strach z extrémizmu*. Bratislava: Zing Print, 2010, s. 11.

⁴ *Extrémizmus na Slovensku*. [online], [cit. 1/9/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.svornost.org/extremizmus-na-slovensku/>>.

v Európe, ktoré vo svojom politickom programe ostro vystupujú proti imigrantom môžeme zaradiť Národný front vo Francúzsku, Jobbik v Maďarsku, Švajčiarsku ľudovú stranu¹, Zlatý úsvit v Grécku, Slobodnú stranu Rakúska, Švédskych demokratov, či na Slovensku pôsobiacu krajne pravicovú stranu Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko. Ako teda môžeme vidieť, extrémistické strany získavajú čoraz viac na popularite a sú úspešné naprieč celou Európou. Odpor obyvateľov voči imigrantom je teda vhodným prostredím pre šírenie extrémistických názorov a myšlienok. V prípade, že sa štátu nedarí riešiť problémy sprevádzajúce nelegálnu imigráciu, popularita extrémistických skupín narastá, keďže množstvo Európanov považuje v súčasnej dobe migráciu za politickú a bezpečnostnú hrozbu. Za týmto účelom kladú extrémisti za hlavný cieľ svojej politiky voči prisťahovalcom zníženie celkového počtu migrantov, a to aj za cenu ich vyhostenia. Snažia sa vytvoriť etnicko, národnostne a rasovo homogénnu spoločnosť.² Je preto nevyhnutné udržať rovnováhu medzi domácou a prichádzajúcou kultúrou, a to tak, aby nedochádzalo k vzájomným konfliktom medzi väčšinovým obyvateľstvom a jednotlivými menšinami.

Krajnú formu politického extrémizmu predstavuje terorizmus, pod ktorým rozumieme súhrn antihumánnych metód hrubého zastrašovania politických odporcov. Spravidla ide o hrozbu použitia sily a rôznych foriem násilia organizovanou skupinou s cieľom dosiahnuť politické zmeny v krajine a narušiť fungovanie jej štátneho aparátu. Teroristické útoky sú častokrát odôvodňované ideologicky alebo nábožensky. Terorizmus predstavuje hrozbu pre demokraciu, keďže ohrozuje slobodný výkon ľudských práv, hospodársky a sociálny rozvoj

¹ Bližšie pozri: SZABARIOVÁ, G.: *Proces radikalizácie v imigračnej politike Švajčiarska*. In: LIĐÁK, J.; SAPIK, M.; ÖLLÖS, L. (a kol.): *Aktuální problémy současného světa: Politika – Ekonomika – Společnost*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky a Academia Rerum Civilium – Vysoká škola politických a společenských věd, 2015, s. 268 – 282.

² ŠTEFANČÍK, R.: *Teoretické východiská výskumu politického extrémizmu*. In: ŠTEFANČÍK, R. (a kol.): *Pravicový extrémizmus a mládež na Slovensku*. Brno: Tribun EU, 2013, s. 25.

v štátoch, ktoré sú založené na zásadách demokracie a právneho štátu. Predstavuje jedno z najväčších globálnych bezpečnostných rizík, keďže dejiskom teroristického útoku sa môže stať ktorákoľvek krajina na svete.¹

Hlboko zakorenená antidemokratická kultúra bráni šíreniu demokratických hodnôt v spoločnosti a popiera legitimitu demokratických inštitúcií. To značne komplikuje zavedenie demokracie. Bez tolerance a akceptácie iných etnických skupín a náboženstiev totižto nechávame priestor pre existenciu extrémistických hnutí propagujúcich diskrimináciu, rasizmus, či nacionalizmus.² Na základe toho sa často-krát odvolávame na jedinečnosť západnej kultúry, ktorá položila základ pre rozvoj demokratických inštitúcií.

D. Dobias sa zamýšľa, či nie je v konečnom dôsledku režim liberálnej demokracie len akousi novou perinou, ideologickým konštruktom pre fixovanie existujúcich ekonomických mocenských pomerov privilegovaných.³ Liberálne demokracie budú v budúcnosti čeliť novým a náročným výzvam. Budú sa musieť prispôbovať globalizácii, bojovať s extrémizmom a terorizmom, no predovšetkým budú musieť dokázať, že ich systém je schopný fungovať lepšie než funguje dnes.⁴ V dôsledku toho je dôležité si uvedomiť, že odvolávať sa na práva

¹Terorizmus. [online], [cit. 25/8/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.minv.sk/?teror>>.

² HREHOVÁ, M.: *Prejavy extrémizmu a rasizmu pred, počas a po voľbách v roku 2012*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Voľby 2012. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013, s. 344.

³ DOBIAŠOVÁ, S.; DOBIAŠ, D.: *Medzi slobodou, rovnosťou a demokraciou*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda – rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 54.

⁴ BORBÉLYOVÁ, D.: *Môže byť liberálno – demokratický režim kultúrne univerzálny?* [online], [cit. 22/8/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.e-polis.cz/clanek/moze-byt-liberalno-demokraticky-rezim-kulturne-univerzalny.html>>.

a slobody, no bez akejkolvek povinnosti a zodpovednosti nevedie k prehlbovaniu demokracie, ale k jej samodeštrukcii.¹

Ľudia sú častokrát nespokojní so stavom demokracie, s ekonomickou situáciou i s prácou politických elít. Výsledkom toho je ich odtrhnutie sa od politického života, v ktorom prevláda akýsi politický ateizmus. Väčšina občanov zostáva pasívna a necháva sa riadiť politikou namiesto toho, aby na nej vo výraznejšej miere participovala. Politiku vyčleňuje zo svojho života a nepovažuje ju za jej súčasť. S týmto záujmom potom úzko súvisí aj miera neinformovanosti občanov.² V opačnom prípade hľadajú nespokojní občania riešenie vo voľbe extrémistických hnutí, v ktorých vidia možnosť zmeny. Za jednu zo základných príčin vzniku a šírenia extrémizmu môžeme považovať prítomnosť intolerancie v spoločnosti, keďže intolerancia je základom ideológie väčšiny extrémistických skupín. Pod nárast extrémizmu sa okrem iného môže podpisovať taktiež výchova v rodinách, skúsenosti s násilím v detstve, snaha zapadnúť do okruhu priateľov s extrémistickými názormi, inklinácia k autorite vodcu sekty, frustrácia z vlastného spoločenského postavenia, snaha zviditeľniť sa, či nekontrolovateľný vplyv médií a prostredia informačných technológií. V dôsledku predchádzania vzniku extrémistických síl by sa v podmienkach Slovenskej republiky mala podstatne viac modernizovať participácia občanov na správe vecí verejných a ekonomických vecí. Dosiahnuť to môžeme prostredníctvom kultivácie verejného priestoru formou verejných diskusií intelektuálnej elity s občanmi na vážne a aktuálne témy za účelom nárastu kvality vzdelania spoločnosti. Je potrebné si uvedomiť, že najdôležitejším nositeľom moci v demokracii nie sú majitelia medzinárodných

¹ ONUFRÁK, A.: *(Ne)sloboda, (ne)rovnosť, chaos*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda – rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 309.

² BZDILOVÁ, R.: *Sekundárny analfabetizmus ako výzva súčasnej demokracie*. In: EŠTOK, G.; HREHOVÁ, M.; BARDOVIČ, J. (eds.): *Výzvy a perspektívy vnútornej a zahraničnej politiky. Zborník príspevkov z III. ročníka Vedeckej konferencie študentov a mladých vedeckých pracovníkov*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015, s. 199.

ekonomických a mediálnych korporácií, ale občan a jeho kvalita života.¹ Spoločnosť teda musí byť v dostatočnej miere informovaná o základných občianskych² a ľudských právach, etických a morálnych hodnotách, o politickom a spoločenskom systéme a o jeho fungovaní, pričom je zároveň potrebné neustále odstraňovať príčiny, ktoré politický extrémizmus spôsobujú.³

Záver

V dnešnej dobe myšlienka demokracie ako efektívnej a účinnej obrannej stratégie základných práv a slobôd jednotlivca predpokladá, že bezpečnostné orgány a inštitúcie demokratického ústavného štátu nečakajú iba na realitu porušenia pravidiel a noriem, ktoré si samotná demokracia stanovuje, ale reagujú preventívne. Všetky negatívne javy v spoločnosti sú totižto živnou pôdou pre vznik a šírenie extrémistických skupín. Opatrenia na elimináciu týchto javov preto musia byť súčasťou prevencie, ktorá zabráňuje činnosti extrémistov ešte pred ich trestnoprávnym konaním. Cestu vidíme v dodržiavaní princípov a hodnôt demokratickej ústavy, v systematickom monitorovaní extrémisticky zameraných jednotlivcov, hnutí, skupín a v ich prísnejšom trestnoprávnom postihu. Je nevyhnutné aj dostatočné personálne, organizačné a odborné zabezpečenie útvarov bojujúcich proti extrémizmu. Dôležité je aj efektívne nastavenie spolupráce medzi všetkými zložkami moci, vrátane jednotlivých rezortov a mimovládnych organizácií. V tejto oblasti taktiež zabezpečenie koordinácie so zahraničím,

¹ GBÚROVÁ, M.: *K problematike deformít v súčasnej demokracii (slovenský príklad)*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda – rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 15.

² Bližšie k občianskym právam pozri: BÉREŠ, M.: *Vývoj a obmedzenia vybraných politických práv*. In: EŠTOK, G.; GEFFERT, R.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Ľudské práva – kam kráčaš demokracia*. Košice: UPJŠ, 2015, s. 295 – 307.

³ KUBIŠOVÁ, Z.; TOMÁŠIKOVÁ, A.: *Extrémizmus a ochrana demokracie*. In: *Bezpečnosť, extrémizmus, terorizmus 2012. Medzinárodná vedecká konferencia: Zborník prednášok*. Bratislava: Požiarnotechnický a expertízny ústav MV SR v Bratislave, 2013, s. 85.

medzinárodnými organizáciami a s politickými orgánmi štátov Európskej únie.

Literatúra:

- BÉREŠ, M.: Vývoj a obmedzenia vybraných politických práv. In: EŠTOK, G.; GEFFERT, R.; BZDILOVÁ, R. (eds.): Ľudské práva – kam kráčaš demokracia. Košice: UPJŠ, 2015.
- BORBÉLYOVÁ, D.: *Môže byť liberálno – demokratický režim kultúrne univerzálny?* [online], [cit. 22/8/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.e-polis.cz/clanek/moze-byt-liberalno-demokraticky-rezim-kulturne-univerzalny.html>>.
- BRÖSTL, A.: *Frontisterion alebo Búdky pre vzletné myšlienky (o štáte a práve)*. Bratislava: Kalligram, 2009.
- BZDILOVÁ, R.: *Sekundárny analfabetizmus ako výzva súčasnej demokracie*. In: EŠTOK, G.; HREHOVÁ, M.; BARDOVIČ, J. (eds.): *Výzvy a perspektívy vnútornej a zahraničnej politiky. Zborník príspevkov z III. ročníka Vedeckej konferencie študentov a mladých vedeckých pracovníkov*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015.
- DOBIAŠOVÁ, S.; DOBIAŠ, D.: *Medzi slobodou, rovnosťou a demokraciou*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda – rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012.
- EŠTOK, G.: *Kritériá demokratického procesu R. Dahla a demokratický deficit v EÚ*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda – rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012.
- Extrémizmus na Slovensku*. [online], [cit. 1/9/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.svornost.org/extremizmus-na-slovensku/>>.

- GBÚROVÁ, M.: *K problematike deformít v súčasnej demokracii (slovenský príklad)*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda – rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012.
- GEFFERT, R.: *Axiologické metamorfózy demokracie a jej aspektov v 21. storočí. Sloboda, rovnosť, poriadok – včera, dnes, zajtra*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda – rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012.
- HREHOVÁ, M.: *Prejavy extrémizmu a rasizmu pred, počas a po voľbách v roku 2012*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Voľby 2012. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013.
- KUBIŠOVÁ, Z.; TOMÁŠIKOVÁ, A.: *Extrémizmus a ochrana demokracie*. In: *Bezpečnosť, extrémizmus, terorizmus 2012. Medzinárodná vedecká konferencia: Zborník prednášok*. Bratislava: Požiarnotechnický a expertízny ústav MV SR v Bratislave, 2013.
- Ľavicový extrémizmus*. [online], [cit. 25/8/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.minv.sk/?a-z-index&sprava=lavicovy-extremizmus>>.
- MILO, D.: *Rasistický extrémizmus v Slovenskej republike. Neonacisti, ich hnutia a ciele*. Bratislava: Ľudia proti rasizmu, 2004.
- MLYNARČÍKOVÁ, V. (a kol.): *Nemaj strach z extrémizmu*. Bratislava: Zing Print, 2010.
- Návrh koncepcie boja proti extrémizmu*. Bratislava: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, 2006.
- ONUFRÁK, A.: *(Ne)sloboda, (ne)rovnosť, chaos*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda – rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012.
- POPPER, K. R.: *Otvorená spoločnosť a její nepřátelé I. a II*. Praha: OIKOYMENH, 1994.

- Pravicový extrémizmus*. [online], [cit. 25/8/2016]. Dostupné na internete:
<<http://www.minv.sk/?a-z-index&sprava=pravicky-extremizmus>>.
- SZABARIOVÁ, G.: *Proces radikalizácie v imigračnej politike Švajčiarska*.
In: LIĐÁK, J.; SAPÍK, M.; ÖLLÖS, L. (a kol.): Aktuální problémy současného světa: Politika – Ekonomika – Společnost. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky a Academia Rerum Civilium – Vysoká škola politických a společenských věd, 2015.
- ŠTEFANČÍK, R.: *Teoretické východiská výskumu politického extrémizmu*.
In: ŠTEFANČÍK, R. (a kol.): *Pravicový extrémizmus a mládež na Slovensku*. Brno: Tribun EU, 2013.
- Terorizmus*. [online], [cit. 25/8/2016]. Dostupné na internete:
<<http://www.minv.sk/?teror>>.
- UŠIAK, J.; NEČAS, P.: *Prejavy radikalizmu a extrémizmu v Slovenskej republike*. In: *Politické vedy*. Vol. 13, No. 3, 2010.
- ZAKARIA, F.: *Budúcnosť slobody*. Bratislava: Kalligram, 2010.

Vnímanie terorizmu verejnosťou vo vybraných európskych štátoch

Katarína Duffeková

The thesis focuses on perception of terrorism in chosen European states via analysis of connections of three terms: terrorism, media, public opinion. The aim of the report is to point out the creation of public opinion on terrorism through imminent media effect. The thesis consists of 4 parts. The first one offers a brief overview of definitions of the term "terrorism". The second one explains the connection between media and public opinion. The third one observes the connection of media and terrorism. The fourth one explores the inter-dependency of the terms explained in the previous parts. It observes the effects of terrorist attacks not only on the public, but also on the victims themselves, in terms of European context. The thesis finds its resources in accessible domestic and foreign literature.

Definícia terorizmu

Terorizmus – pojem, ktorý sa v 21. storočí čoraz viac a častejšie skloňuje v médiách a politických vyhláseniach. Prvýkrát sa s ním stretávame v období po Veľkej francúzskej revolúcii, konkrétne pri vláde jakobínov. Pôvod tohto slova siaha do rokov 1793 – 1794 a s nimi spojeného „*régime de la terreur*“¹. V tomto kontexte predstavoval terorizmus systém, prostredníctvom ktorého revolučná vláda chránila štát pred vnútornými hrozbami, nepriateľmi a kontrarevolucionármi.² Napriek tomu, že v tomto období sa slovo terorizmus začalo používať, s činmi pripomínajúcimi terorizmus sa stretávame v histórii oveľa skôr a v rôznych podobách.³

¹ CAMERON, G.; GOLDSTEIN, J. D.: *The Ontology of Modern Terrorism: Hegel, Terrorism Studies, and Dynamics of Violence*. In: *Cosmos and History: The Journal of Natural and Social Philosophy*. Vol. 6, No. 1, 2009, s. 62.

² CAMERON, G.; GOLDSTEIN, J. D.: *The Ontology of Modern Terrorism: Hegel, Terrorism Studies, and Dynamics of Violence*. In: *Cosmos and History: The Journal of Natural and Social Philosophy*. Vol. 6, No. 1, 2009, s. 62.

³ Napr. Zealot – Sicarii; Assassíni. Bližšie pozri: *Early History of Terrorism*. [online], [cit. 16/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.terrorism-research.com/history/early.php>>.

Aj napriek tomu, že patrí k činom, ktoré nás sprevádzajú od začiatkov ľudstva, nie sme schopní presne ho zadefinovať. Problém definície spočíva v odlišnosti vnímania pojmu terorizmus medzi jednotlivými štátmi. Avšak, súvisí to aj s tým, z akého rôzneho pohľadu sa dá na tento pojem nazerať. Inak ho vnímajú policajné či spravodajské zložky štátov a úplne inak médiá, ale aj samotní občania a obyvatelia jednotlivých štátov.¹

Explicitne vymedzený pojem „terorizmus“ má napríklad Severoatlantická aliancia, ktorá vo svojom slovníku pojmov uvádza definíciu: „*Neoprávnené použitie alebo hrozba použitia sily alebo násilia proti jednotlivcom alebo majetku v snahe donútiť alebo zastrašiť vlády alebo spoločnosť na dosiahnutie politických, náboženských alebo ideologických cieľov.*“²

Slovenská republika sa pri definícii riadi Rámcovým rozhodnutím Rady 2002/475/SVV³ zo dňa 13. júna 2002 o boji proti terorizmu v znení rámcového rozhodnutia Rady 2008/919/SVV⁴ z 28. novembra 2008.⁵ Podľa tohto rozhodnutia ide o „...úmyselné činy, ktoré majú za cieľ, okrem iného, destabilizovať alebo zničiť základné politické, ústavné, hospodárske alebo sociálne štruktúry krajiny alebo medzinárodnej organizácie.“⁶ V nasledujúcich desiatich odsekoch článku 1 sú popísané konkrétne formy týchto trestných činov. Rozhodnutie taktiež definuje trestné činy týkajúce sa teroristických skupín (článok 2) a trestné činy spojené s teroristickými aktivitami (článok 3).⁷

¹ Terorizmus. [online], [cit. 16/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.minv.sk/?teror>>.

² The Official NATO Terminology Database. [online], [cit. 16/4/2016]. Dostupné na internete: <<https://nso.nato.int/natoterm/Web.mvc>>.

³ Bližšie pozri: Rámcové rozhodnutie Rady 2002/475/SVV z 13. júna 2002 o boji proti terorizmu.

⁴ Bližšie pozri: Rámcové rozhodnutie Rady 2008/919/SVV z 28. novembra 2008, ktorým sa mení a dopĺňa rámcové rozhodnutie 2002/475/SVV o boji proti terorizmu.

⁵ Rámcové rozhodnutie Rady 2008/919/SVV z 28. novembra 2008, ktorým sa mení a dopĺňa rámcové rozhodnutie 2002/475/SVV o boji proti terorizmu.

⁶ Terorizmus. [online], [cit. 16/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.minv.sk/?teror>>.

⁷ Rámcové rozhodnutie Rady 2002/475/SVV z 13. júna 2002 o boji proti terorizmu.

V roku 2001 bol vytvorený výbor Bezpečnostnej rady Organizácie spojených národov¹ pre boj proti terorizmu (CTC). Vznikol ako reakcia na teroristické útoky v USA dňa 11. septembra 2001.² OSN prijala doteraz 16 právnych nástrojov (dohovorov a protokolov), ktoré majú napomôcť v boji proti terorizmu.³ Problémom však je, že doteraz nie je v rámci OSN stanovená jednotná definícia terorizmu. To súvisí najmä s dôvodmi uvedenými vyššie. Avšak, postupne sa objavuje čoraz viac negatívnych reakcií na chýbajúcu definíciu pojmu terorizmus. Ako reakciu na teroristické útoky v Bruseli, indický premiér *Narendra Modi* upozornil, že ak nedôjde k zmene a pojem sa nezadefinuje, „...inštitúcie ako Organizácia spojených národov budú irelevantné.“⁴

Autori zaoberajúci sa problematikou terorizmu sa však zhodujú na tom, že „...primárnou úlohou terorizmu je vytvorenie strachu a obáv.“⁵ *Michael Walzer* síce hovorí o troch rôznych typoch terorizmu, no v každom jednom spomína vytvorenie strachu u obyvateľstva a politických špičiek. Spoločnou črtou je „...cielenie na ľudí, ktorí sú v oboch zmysloch – vojenskom aj politickom – civilmi.“⁶ *Ronie Parciack* a *Ritu Gairola Khanduri* označujú pojem terorizmus za „...prchavý výraz, nachádzajúci sa v sivej oblasti medzi formálnym a neformálnym, autoritatívnym a neautoritatívnym, mocným a bezmocným; a ktorý kolíše medzi protichodnými hodnotami.“⁷ Môžeme s určitosťou povedať, že ani jedna z vyššie uvedených definícií

¹ Ďalej OSN.

² Ďalej 9/11.

³ *About The Counter-Terrorism Committee*. [online], [cit. 17/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.un.org/en/sc/ctc/aboutus.html>>.

⁴ SONWALKAR, P.: *Modi in Brussels: Define terrorism or UN may become irrelevant*. [online], [cit. 17/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.hindustantimes.com/india/modi-in-brussels-define-terrorism-or-un-may-become-irrelevant/story-B7FesX10nhTCUxGk4zbGkK.html>>.

⁵ SLONE, M.; SHOSHANI, A.: *Prevention Rather Than Cure? Primary or Secondary Intervention for Dealing With Media Exposure to Terrorism*. In: *Journal of Counseling and Development*. Vol. 88, No. 4, 2010, s. 440.

⁶ WALZER, M.: *Five Questions About Terrorism*. In: *Dissent*. Vol. 49, No. 1, 2002, s. 5 – 8.

⁷ PARCIACK, R.; KHANDURI, R. G.: *The realm of the polemic: Special issue on terror and media*. In: *South Asian Popular Culture*. Vol. 11, No. 2, s. 105.

nie je chybná, keďže každý z autorov má iné východiská, čo sa týka definície.

Médiá a verejná mienka

Médiá majú na verejnú mienku zásadný vplyv. *Maxwell McCombs* vo svojej knihe *Setting the Agenda: The Mass Media and Public Opinion* píše, že „...takmer pri všetkých záležitostiach týkajúcich sa verejnej agendy, sa občania zaoberajú realitou z druhej ruky, reality, ktorá je vytváraná správami novinárov o týchto udalostiach a situáciách.“¹ Vedúci spravodajstva a editori ovplyvňujú naše vnímanie, čo sa týka dôležitosti udalostí na daný deň a rozhodujú o dôležitosti správ, ktoré nám predkladajú. Printové médiá ovplyvňujú naše vnímanie napríklad veľkosťou nadpisu a umiestnením článku v časopise. Televízne médiá zase spôsobom zaradenia správ do hlavného spravodajstva.²

Verejnosť potom tieto podnety od médií používa na to, aby si vybrala to, čo je pre ňu dôležité. Práve vytvorenie tejto témy či otázky vo verejnej agende a jej predostretie spoločnosti, je prvé štádium formovania verejnej mienky. Podľa *McCombsa* sa diskusia o verejnej mienke nachádza v centre distribúcie názorov, teda koľko ľudí je proti, koľko za a koľko sa ešte nerozhodlo v danej otázke.³

V roku 2012 sa v Spojených štátoch Amerických uskutočnila štúdia, ktorý sa zaoberala dynamikou pozornosti verejnosti. V rámci výsledkov je ponúknutých 29 najdôležitejších otázok nielen z printových a televíznych médií (teda tradičných médií), ale aj zo sociálnych médií (napr. Twitter, rôzne blogy, diskusné stránky). Medzi tieto otázky patrila aj otázka terorizmu, konkrétne zaradená do celku zahraničných vzťahov. Zistilo sa, že viac pozornosti sa venuje v sociálnych

¹ McCOMBS, M.: *Setting the Agenda: The Mass Media and Public Opinion*. Cambridge: Polity Press, 2004, s. 1.

² McCOMBS, M.: *Setting the Agenda: The Mass Media and Public Opinion*. Cambridge: Polity Press, 2004, s. 1 – 2.

³ McCOMBS, M.: *Setting the Agenda: The Mass Media and Public Opinion*. Cambridge: Polity Press, 2004, s. 1 – 2.

médiách skôr otázkam spoločenským a otázkam verejného poriadku, kým otázky ekonomiky a zahraničných vzťahov sa riešia skôr v tradičných médiách.¹ Treba však poukázať na to, že tieto zistenia pochádzajú z Amerického kontinentu. Vzhľadom na teroristické útoky v priebehu posledného roka, resp. roka a pol je otázne, či by bolo možné aplikovať tieto výsledky aj v rámci Európy, prípadne Európskej únie. V rámci Európy nám nie je známe, že by sa uskutočnila štúdia, ktorá by sa zaoberala dynamikou pozornosti verejnosti.

Je nespochybniteľné, že médiá vplyv na verejnú mienku majú. Skutočná otázka je, do akej miery sú schopné verejnú mienku formovať. Ako poukazujú *Gingrasová* a *Carrier*, verejná mienka môže byť zachytená predovšetkým alebo čiastočne cez tlač, pričom je ňou tvarovaná alebo vytváraná. „Aj keď povaha spojenia medzi verejnou mienkou a tlačou ostáva nejednoznačná, samotná existencia tohto spojenia je nesporná.“²

Médiá a terorizmus

Podobne, ako v prípade otázky hranice medzi verejnou mienkou a médiami, aj prepojenie médií a terorizmu je nejednoznačné. Do akej miery by mali médiá uverejňovať informácie týkajúce sa teroristických útokov? Do akej miery sú médiá zodpovedné za podnecovanie terorizmu? Do akej miery sú médiá zodpovedné za paniku vyvolanú teroristickými útokmi?

Vyššie uvedenými otázkami sa zaoberal aj *Josh Meyer* v príspevku *Media Responsibility During a Terrorist Attack*. V prvom rade je potrebné povedať, že autor pracoval niekoľko rokov ako novinár. Tento fakt sa

¹ NEUMAN, W. R. (a kol.): *The Dynamics of Public Attention: Agenda-Setting Theory Meets Big Data*. In: *Journal of Communication*. Vol. 64, No. 2, 2014, s. 199.

² GINGRAS, A. M.; CARRIER, J. P.: *Public Opinion: Construction and Persuasion*. In: *Canadian Journal of Communication*. Vol. 21, No. 4, 1996. [online], [cit. 20/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/view/959/865>>.

odzrkadľuje počas celého jeho príspevku. Konkrétne sa v článku venuje úlohe médií počas biologických útokov, avšak jeho zistenia a postrehy sa dajú použiť na akúkoľvek formu terorizmu. Podľa Meyera, médiá „...musia byť očami a ušami verejnosti.“¹ Médiá by mali okamžite informovať čitateľov o útokoch, pričom by ich mali pravidelne aktualizovať. Reportéri by mali nájsť všetko o povahe útoku, možných páchateloch a aj možných zdravotných hrozbách, nie len to, čo vláda oficiálne zverejní. Upozorňuje, že médiá by mali informácie odovzdávať verejnosti hneď po tom, čo ich nadobudnú. Zároveň by však mali byť „...tak úplné a presné, ako je to možné.“²

Skutočná otázka pri médiách nie je, či majú informovať o terorizme, ale nakoľko a akým spôsobom. Meyer verí, že „...médiá by sa mali zdržať autocenzúry, aj keď by informácia mala spôsobiť pandemónium. [...] majú právo a povinnosť zverejniť všetko o rozvíjajúcej sa udalosti, dokonca aj za cenu rizika spôsobenia paniky.“³ Na druhej strane, ako upozorňuje Mahmoud Eid, médiá predstavujú lukratívny biznis živiaci sa kontroverziou a akciou. Majú tendenciu z príbehov vytvárať senzáciu pre zvýšenie ratingov. Zároveň majú tendenciu ukrývať škandály a násilie, aby si získali pozornosť divákov.⁴

Informovať spoločnosť je základnou úlohou médií. Problém nastáva v momente, kedy nie sú schopné odhadnúť, ktoré informácie by mali uverejniť a ktoré nie. Javier Delgado Rivera v článku *Does the media say too much when reporting on terrorism?* uvádza niekoľko príkladov, ako sa teroristi vďaka informáciám „učia“ lepšie ukrývať svoje aktivity. Podľa neho by sa editori mali uistiť, že informácia, ktorú preberajú

¹ MEYER, J.: *Media responsibility during a terrorist attack*. In: *Case Western Reserve Journal of International Law*. Vol. 38, No. 3, 2006/2007, s. 582.

² MEYER, J.: *Media responsibility during a terrorist attack*. In: *Case Western Reserve Journal of International Law*. Vol. 38, No. 3, 2006/2007, s. 582.

³ MEYER, J.: *Media responsibility during a terrorist attack*. In: *Case Western Reserve Journal of International Law*. Vol. 38, No. 3, 2006/2007, s. 583.

⁴ EID, M.: *The New Era of Media and Terrorism*. In: *Studies in Conflict & Terrorism*. Vol. 36, No. 7, 2013, s. 609.

od autorít a ktorou „...živí publikum, je nepoužiteľná pre teroristov.“¹ Na predávanie informácií upozorňuje aj Mayer, keď hovorí, že v prípade niektorých situácií je pochopiteľné zadržiavanie informácií. Avšak, malo by sa tak diať len za extrémnych podmienok.²

Mayer rozlišuje dva rôzne úlohy médií počas teroristických útokov. Prvú sme uviedli už vyššie, teda okamžité informovanie o hrozbe, príčinách a dostupných informáciách. V tomto prípade ponúka príklad patogénu, ktorý je rozpustený vo vzduchu. Média prinášajú informácie o výskytu zdravotných problémov v rôznych oblastiach. Aj vďaka nim má potom vláda možnosť vytvoriť spojitosť medzi postihnutými osobami.³

Druhú dôležitú úlohu pripisuje médiám v prípade kontroly krokov vlády a polície. Teraz, samozrejme, nehovoríme o vyššie uvedených prípadoch, kedy autority zadržiavajú informácie z relevantných dôvodov. Mayer upozorňuje na to, že médiá a novinárov je potrebné informovať minimálne preto, aby nedošlo k dezinformáciám obyvateľstva. Zároveň by mali médiá pochybovať a pýtať sa na kroky vlády, čo na vládu vytvára tlak. V tomto prípade vyvstáva otázka, či prístupom médií nie je ohrozená bezpečnosť štátu, keď upozorňujú na nedostatky v systéme.⁴

¹ DELGADO RIVERA, J.: *Does the media say too much when reporting on terrorism?* [online], [cit. 24/4/2016]. Dostupné na internete: <<https://www.opendemocracy.net/arab-awakening/javier-delgado-rivera/does-media-say-too-much-when-reporting-on-terrorism>>.

² Medzi tieto extrémne podmienky radí: „...ak by prezradenie určitej informácie mohlo varovať podozrivého; prezradenie identity vládneho informátora alebo v prípade ohrozenia jeho alebo jej bezpečnosti; alebo prezradiť zdroje a metódy zhromažďovania spravodajských informácií, ktoré by strategicky mohli vyhovovať teroristickej organizácii.“ Bližšie pozri: MEYER, J.: *Media responsibility during a terrorist attack*. In: *Case Western Reserve Journal of International Law*. Vol. 38, No. 3, 2006/2007, s. 586.

³ MEYER, J.: *Media responsibility during a terrorist attack*. In: *Case Western Reserve Journal of International Law*. Vol. 38, No. 3, 2006/2007, s. 583.

⁴ MEYER, J.: *Media responsibility during a terrorist attack*. In: *Case Western Reserve Journal of International Law*. Vol. 38, No. 3, 2006/2007, s. 584.

Na základe vyššie uvedeného vidíme, že existuje viacero názorov na to, aké informácie by mali médiá uverejňovať. Rizikom nedostatočného informovania médií v otázkach teroristických útokov je fabulácia a vytváranie chybných záverov, čo môže viesť až k zbytočnej panike. Na druhej strane, v prípade veľkého množstva informácií hrozí únik takých, ktoré dokážu pomôcť aj samotným útočníkom.

Verejná mienka a terorizmus

Doteraz sme v práci rozobrali vzťah vplyvu médií na verejnú mienku, a tiež sme ukázali na vzájomný vzťah medzi médiami a informovaním o terorizme. Teraz sa pozrieme, aký je vzťah medzi verejnou mienkou a terorizmom.

John Mueller vo svojej knihe hovorí, že strach z terorizmu je okrem iného „...poháňaný aj ,kreatívnymi alarmistami,“¹ medzi ktorých nepatria len médiá, ale aj politici. Podobne, ako sme už vyššie spomínali, aj Mueller uvádza, že škody spôsobené terorizmom väčšinou vznikajú zo strachu a často neuváženej, uponáhľanej, až prehnanej reakcie.² Tieto reakcie sa potom odzrkadlia v rôznych oblastiach spoločenského života.

Stuart Croft upozorňuje, že existovalo veľké množstvo pohľadov, akými sa mohlo o 9/11 rozprávať a ako sa na túto udalosť dalo pozeráť (napr. vina mohla padnúť na Saudskú Arábiu, živnú pôdu Al-Káidy, či na zlyhanie spravodajských služieb USA). V skutočnosti sa však táto udalosť vnímala z pohľadu vojny proti terorizmu. To sa odzrkadlilo nielen v politických vyhláseniach prezidenta *Georgea Busha* a *Johna Kerryho*, ale aj vo fikcii, či v počítačových hrách.³

¹ BENN, D. W.: *Sholud we allow terrorists to terrify us?* In: *International Affairs*. Vol. 85, No. 5, 2007, s. 971.

² MUELLER, J.: *Overblown: How Politicians and the Terrorism Industry Inflate National Security Threats, and Why We Believe Them*. New York: Free Press, 2006, s. 29.

³ BENN, D. W.: *Sholud we allow terrorists to terrify us?* In: *International Affairs*. Vol. 85, No. 5, 2007, s. 970.

Ako poukázali rôzne štúdie, terorizmus má negatívny dopad na turizmus, ekonomiku, psychiku obyvateľstva aj mestskú expanziu.¹ *Peter Thisted Dinesen* a *Mads Meier Jæger* sa vo svojej štúdii venujú práve vplyvu teroristických útokov na dôveru v sociálne inštitúcie a vládu cez útoky v Madride 11. marca 2004.²

V prípade prínosu práce hovoria o štúdii dopadov iných teroristických útokov ako útokov 9/11, za použitia informácií z *Eurobarometra* pred a po útokoch (v dvoch rôznych obdobiach – niekoľko týždňov a niekoľko mesiacov), pričom hodnotia dopady 3/11 na dôveru v sociálne inštitúcie (vláda, médiá, náboženstvo a spravodlivosť). V teoretickej časti práce rozoberajú predchádzajúce výskumy v oblasti dôvery v spoločenské inštitúcie. Ide najmä o výskumy týkajúce sa 9/11, pričom upozorňujú, že im nie je známe, že by sa podobný výskum uskutočnil v inom národnom kontexte. Po analýze útokov 9/11 došlo k vzrastu dôvery k vláde. Ako konštatujú autori: „*Traumatizujúca udalosť, ako teroristický útok vo veľkom meradle, vedie ku kolektívnej strate pocitu bezpečnosti,*“³ čoho následkom je potom zvýšená dôvera v politické inštitúcie. Postupne však dochádza k úpadku dôvery a približne po niekoľkých mesiacoch sa dôvera obyvateľov vráti na predchádzajúcu úroveň.⁴

V rámci tejto štúdie *Dinesen* a *Jæger* dospeli k trom významným zisteniam, ktoré sa zhodovali so zisteniami kolegov z predchádzajúcich štúdií. Potvrdilo sa, že po teroristických útokoch stúpila dôvera obyvateľov v spoločenské inštitúcie. Podľa výsledkov trvá približne sedem

¹ DINESEN, P. T.; JÆGER, M. M.: *The Effect of Terror on Institutional Trust: New Evidence from the 3/11 Madrid Terrorist Attack*. In: *Political Psychology*. Vol. 36, No. 6, 2013, s. 917.

² Ďalej 3/11.

³ DINESEN, P. T.; JÆGER, M. M.: *The Effect of Terror on Institutional Trust: New Evidence from the 3/11 Madrid Terrorist Attack*. In: *Political Psychology*. Vol. 36, No. 6, 2013, s. 918

⁴ DINESEN, P. T.; JÆGER, M. M.: *The Effect of Terror on Institutional Trust: New Evidence from the 3/11 Madrid Terrorist Attack*. In: *Political Psychology*. Vol. 36, No. 6, 2013, s. 917 – 919.

mesiacov, kým sa dôvera obyvateľov vráti na úroveň pred útokmi, pričom vzrast tejto dôvery je možné badať na všetkých spoločenských úrovniach.¹

Iná štúdia, v roku 2007 bola vytvorená *Guillermom Lópezom Garcíom*. Ten sa taktiež zaoberal udalosťami 3/11 v Španielsku. Vo svojom príspevku sa autor snažil zanalyzovať vývoj verejnej mienky v rámci médií, volieb, prieskumov verejnej mienky a verejných prejavov v závislosti od tradičných a tiež iných foriem médií.² V rámci rozboru informácií dospel k trom fenoménom. Prvým z nich bol, že s novými formami médií stúpala možnosť obyvateľov k prísunu informácií. To malo za následok lepšiu dostupnosť informácií. Spolu s faktorom, že si verejnosť môže vybrať z množstva zdrojov a následne svoje poznatky doplniť v rámci interpersonálnej komunikácie máme možnosť, „...rozoznať pluralitnejšiu, rozmanitejšiu a menej hierarchickú perspektívu, doteraz nebývanú v dôležitých udalostiach, ako tie, ktoré nás zaujímajú tu.“³ Druhým fenoménom je vznik tzv. flash mobs.⁴ Autor uvádza, že tak ako demonštrácie, ktoré sa uskutočnili 12. marca boli produktom masmédií, aj flash moby vznikli na základe zvolania médií na úrovni sieťovej komunikácie, najmä tých z oblastí interpersonálnej komunikácie. Tretím bolo

¹ DINESEN, P. T.; JÆGER, M. M.: *The Effect of Terror on Institutional Trust: New Evidence from the 3/11 Madrid Terrorist Attack*. In: *Political Psychology*. Vol. 36, No. 6, 2013, s. 925.

² LÓPEZ GARCÍA, G.: *Polls, Public Demonstrations, Election Results, and the Media: The Events of March 11 in Spain*. In: *Revista de Estudios de Comunicacion*. Vol. 23, No. 12, 2007, s. 89 – 114.

³ LÓPEZ GARCÍA, G.: *Polls, Public Demonstrations, Election Results, and the Media: The Events of March 11 in Spain*. In: *Revista de Estudios de Comunicacion*. Vol. 23, No. 12, 2007, s. 114 – 115.

⁴ Autor ich charakterizuje ako: „...skupiny protestujúcich zvyčajne zvedených dohromady pomocou rôznych foriem interpersonálnej komunikácie, decentralizovaným a spontánnym spôsobom.“ Upozorňuje, že môžu byť považované do určitej miery za „...evolúciu fámy ako spôsobu vyjadrenia verejnej mienky. Aj keď fáma je často otvorená rôznym formám manipulácie a zvyčajne má malú alebo žiadnu žurnalistickú validitu, jeden nesmie podceňiť jej hodnotu ako formu mobilizácie verejnej mienky, predovšetkým s ohľadom na zriadenie.“ Bližšie pozri: LÓPEZ GARCÍA, G.: *Polls, Public Demonstrations, Election Results, and the Media: The Events of March 11 in Spain*. In: *Revista de Estudios de Comunicacion*. Vol. 23, No. 12, 2007, s. 115.

víťazstvo strany PSOE¹, ktorá bola v dobe útokov opozičnou stranou, aj keď podľa autora jej víťazstvo nebolo takým prekvapením v tieni udalostí predchádzajúcich dní. Aj keď od útokov do volieb uplynuli len 3 dni (parlamentné voľby sa konali 14. marca 2004), z dôvodu rýchleho šírenia informácií došlo k akcelerácii procesu formovania verejnej mienky.²

Psychologickými efektmi terorizmu sa zaoberala štúdia Iriny Ioany. V rámci tejto štúdie autorka skúmala, aké rôzne psychologické následky môžu mať teroristické útoky. Nezaoberala sa pritom bezprostredne ľuďmi, ktorí teroristický čin prežili, ale aké dopady má terorizmus na rôzne subjekty. Už hneď v úvode autorka upozorňuje, že „...terorizmus nie je vyjadrený predovšetkým v poli reality, ale na poli potenciality.“³ Akt terorizmu prirovnáva k stlačenej pružine, ktorá je napätá. Poukazuje na to, že útok nikdy nie je tým posledným stupňom, skôr začiatkom: „Útok nie je nikdy samoučelný, ale ide o prísľub ďalších útokov...“⁴ Prvýkrát sa psychologické dôsledky terorizmu študovali po útokoch v Mníchove v roku 1972, kedy sa aj ustálil pojem „psychologické obete“. Ioana však upozorňuje na to, že aj keď sa od toho obdobia uskutočnilo veľa štúdií týkajúcich sa psychologických obetí, problém je najmä v definícii tohto slova. Zároveň je potrebné povedať aj to, že v rámci týchto výskumov bola použitá rôzna metodológia a tiež to, že sa pracovalo prevažne so sekundárnymi zdrojmi. Analýzy sa vytvárali na základe policajných, nemocničných záznamov. Išlo teda, podľa Ioanovej, o nekompletné skupiny. Zmena nastala po 9/11 a 3/11, kedy

¹ Španielska socialistická robotnícka strana

² LÓPEZ GARCÍA, G.: *Polls, Public Demonstrations, Election Results, and the Media: The Events of March 11 in Spain*. In: *Revista de Estudios de Comunicacion*. Vol. 23, No. 12, 2007, s. 116.

³ IOANA, I.: *The terrorism and its psychological effects*. In: *Proceedings of the Scientific Conference AFASES*. 1/2015, s. 220.

⁴ IOANA, I.: *The terrorism and its psychological effects*. In: *Proceedings of the Scientific Conference AFASES*. 1/2015, s. 220.

sa skúmali psychologické efekty terorizmu nielen priamo na obetiach, ale aj u verejnosti.

V rámci štúdie uvádza viacero možných psychologických aspektov. Duševné poruchy spôsobené teroristami (napr. PTSD, depresia, poruchy úzkosti, ale aj požívanie alkoholu, či drog), individuálne psychosomatické dôsledky (rozoberá tri štádia psychologických reakcií po teroristických útokoch), dôsledky na psychiku komunity (popisuje vplyv útokov nielen na rodinu, ale aj obyvateľov mesta a celkovo u obyvateľov štátu).¹ Autorka ďalej popisuje tzv. „konceptiu odolnosti“, pričom ako príklad neuvádza len 3/11, ale aj útoky v Londýne: *„Útoky v Madride a Londýne demonštrovali schopnosť civilného obyvateľstva prekonať túto udalosť a pokračovať vo svojich každodenných aktivitách...“*² Práve takúto činnosť môžeme označiť za koncepciu odolnosti, a v súčasnej dobe je jednou zo základných stratégií proti terorizmu. Poslednou časťou, ktorou sa autorka zaoberá, je podpora pre obeť.³

Ani v štúdii zameranej na dopady terorizmu na psychiku obyvateľstva však nie je opomenutý už vyššie spomínaný vplyv médií. Podľa Ioanovej sa *„...teroristi rýchlo naučili a akceptovali dôležitú lekciu: médiá sú v ich kampaniach rozhodujúce; teroristický čin ako taký je takmer ničím, kým reklama je všetkým.“*⁴

Doteraz sme v našej práci ponúkli príklady štúdií, ktoré sa zaoberali vplyvom terorizmu na ľudí v oblasti dôvery štátnych inštitúcií a celkovo verejnej mienky, a tiež dopadmi terorizmu na psychiku populácie. Dôležité je však pozrieť sa aj na to, aký vplyv majú médiá priamo na obeť teroristických útokov.

¹ IOANA, I.: *The terrorism and its psychological effects*. In: *Proceedings of the Scientific Conference AFASES*. 1/2015, s. 220 – 222.

² IOANA, I.: *The terrorism and its psychological effects*. In: *Proceedings of the Scientific Conference AFASES*. 1/2015, s. 222.

³ IOANA, I.: *The terrorism and its psychological effects*. In: *Proceedings of the Scientific Conference AFASES*. 1/2015, s. 223.

⁴ IOANA, I.: *The terrorism and its psychological effects*. In: *Proceedings of the Scientific Conference AFASES*. 1/2015, s. 224.

Thorsten, Jensen a Dyb sa v štúdiu zamerali na participáciu médií a mentálne zdravie u preživších teroristických útokov. Autori vykonávali štúdiu s obeťami teroristických útokov na ostrove Utøya v Nórsku, ktorý sa odohral 22. júla 2011. Už v úvode uvádzajú, že úloha médií v prípade informovania verejnosti je rozhodujúca. Obete ponúkajú informácie o útoku z prvej ruky, pričom komunikujú s médiami, aby ostatní členovia komunity rozumeli, čo prežívali a aký vplyv to malo na ich život. Na druhej strane, pozornosť médií môže byť zaťažujúca. Ide o prípady, kedy dotieraví novinári obťažujú príbuzných obetí a obeť samotnú, čoho následkom môže byť spustenie negatívnych emócií a vyvolanie neodôvodneného strachu u divákov.¹

Autori prichádzajú s predpokladom, že médiá majú vplyv na to, ako sa obeť útokov vyrovnávajú s prežitou traumou. Tento predpoklad sa na záver ukazuje ako pravdivý. Ako príklad uvádzajú situáciu, že u niektorých obetiach môže dochádzať k pocitu sklamaní. To môže byť spôsobené viacerými faktormi. Dôležitým je však ten, že kým obeť očakávajú súcit a rešpekt od okolia, prístup médií tieto očakávania nenasplňujú (napr. dotieravým prístupom novinárov). Vyjadrením v médiách sa vystavujú riziku, že možná skupina ľudí, pre nich bola dôležitá, ich bude za činy kritizovať, prípadne stratí ich podporu.²

Napriek vyššie uvedenému, výsledky štúdie dokazujú, že rozhovory s obeťami sa dajú uskutočniť aj bez toho, aby sa im uškodilo. Jeden z dôležitých faktov v prípade rozhovoru novinárov s obeťami je spôsob komunikácie a prístup. V takých prípadoch môže mať komunikácia médií a obeť pozitívny vplyv nielen na obeť, ale aj na verejnú mienku a spoločnosť.

¹ THORESEN S.; JENSEN T. K.; DYB G.: *Media participation and mental health in terrorist attack survivors*. In: *Journal Of Traumatic Stress*. Vol. 27, No. 6, 2014, s. 639.

² THORESEN S.; JENSEN T. K.; DYB G.: *Media participation and mental health in terrorist attack survivors*. In: *Journal Of Traumatic Stress*. Vol. 27, No. 6, 2014, s. 639 – 644.

Záver

Terorizmus, bezpochyby, môžeme zaradiť medzi jeden z fenoménov 21.storočia. Aj napriek tomu, že dôkazy o terorizme sú známe už z histórie, s vývinom spoločnosti sa mení a „učí sa z vlastných chýb“. Preto postupne zaznamenávame ďalšie a ďalšie prípady teroristických činov, ktoré nie sme schopní zastaviť. Dôvodov je viacero a súvisia najmä s faktormi, ktoré sme uviedli vyššie v práci.

Na jednej strane je to neexistujúca presná definícia pojmu terorizmus. Štáty aj medzinárodné organizácie proklamujú, že sa zapájajú do boja proti terorizmu. Kým však nemáme presne a na všetkých úrovniach zadefinované, čo terorizmus je, je ťažké dosiahnuť výsledky zásadného charakteru. Ako totiž chceme bojovať proti niečomu, čo vlastne ani nevieme, čo je?

Druhým zásadným problémom, sú už vyššie spomínaní kreatívni alarmisti, ktorí podnecujú strach a neistotu v občanoch a obyvateľoch štátov. Už z niekoľkých situácií uvedených v práci vidíme, že aj jednotlivci sa dokážu postaviť proti základnému cieľu terorizmu – vystrašiť a zastrašiť civilné obyvateľstvo. Títo kreatívni alarmisti svojimi činmi a vyhláseniami podporujú strach (či už to robia vedome alebo nevedome) v obyvateľoch jednotlivých štátov, čo je v konečnom dôsledku, v snahe bojovať proti terorizmu, kontraproduktívne.

Samotný terorizmus má mnoho faktorov, ktoré ho ovplyvňujú, ako sme uviedli aj v práci, či už je to verejná mienka, vyjadrenia politikov, postup policajných a spravodajských zložiek, či médiá. Tieto aspekty sú vzájomne prepojené a dokážu ovplyvniť správanie teroristických skupín. Samozrejme, problémov v rámci fenoménu terorizmu je oveľa viac, potrebné je však začať pri samotnej definícii a následne sa odvíjať od toho.

Literatúra:

- About The Counter-Terrorism Committee.* [online], [cit. 17/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.un.org/en/sc/ctc/aboutus.html>>.
- BENN, D. W.: *Sholud we allow terrorists to terrify us?* In: *International Affairs*. Vol. 85, No. 5, 2007.
- CAMERON, G.; GOLDSTEIN, J. D.: *The Ontology of Modern Terrorism: Hegel, Terrorism Studies, and Dynamics of Violence.* In: *Cosmos and History: The Journal of Natural and Social Philosophy*. Vol. 6, No. 1, 2009.
- DINESEN, P. T; JÆGER, M. M.: *The Effect of Terror on Institutional Trust: New Evidence from the 3/11 Madrid Terrorist Attack.* In: *Political Psychology*. Vol. 36, No. 6, 2013.
- DELGADO RIVERA, J.: *Does the media say too much when reporting on terrorism?* [online], [cit. 24/4/2016]. Dostupné na internete: <<https://www.opendemocracy.net/arab-awakening/javier-delgado-rivera/does-media-say-too-much-when-reporting-on-terrorism>>.
- Early History of Terrorism,* [online], [cit. 16/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.terrorism-research.com/history/early.php>>.
- EID, M.: *The New Era of Media and Terrorism.* In: *Studies in Conflict & Terrorism*. Vol. 36, No. 7, 2013.
- GINGRAS, A. M.; CARRIER, J. P.: *Public Opinion: Construction and Persuasion.* In: *Canadian Journal of Communication*. Vol. 21, No. 4, 1996, [online], [cit. 20/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/view/959/865>>.
- IOANA, I.: *The terrorism and its psychological effects.* In: *Proceedings of the Scientific Conference AFASES*. 1/2015.

- LÓPEZ GARCÍA, G.: *Polls, Public Demonstrations, Election Results, and the Media: The Events of March 11 in Spain*. In: *Revista de Estudios de Comunicacion*. Vol. 23, No. 12, 2007.
- McCOMBS, M.: *Setting the Agenda: The Mass Media and Public Opinion*. Cambridge: Polity Press, 2004.
- MEYER, J.: *Media responsibility during a terrorist attack*. In: *Case Western Reserve Journal of International Law*. Vol. 38, No. 3, 2006/2007.
- MUELLER, J.: *Overblown: How Politicians and the Terrorism Industry Inflate National Security Threats, and Why We Believe Them*. New York: Free Press, 2006.
- NEUMAN, W. R. (a kol.): *The Dynamics of Public Attention: Agenda-Setting Theory Meets Big Data*. In: *Journal of Communication*. Vol. 64, No. 2, 2014.
- PARCIACK, R.; KHANDURI, R. G.: *The realm of the polemic: Special issue on terror and media*. In: *South Asian Popular Culture*. Vol. 11, No. 2.
- Rámcové rozhodnutie Rady 2002/475/SVV z 13. júna 2002 o boji proti terorizmu.
- Rámcové rozhodnutie Rady 2008/919/SVV z 28. novembra 2008, ktorým sa mení a dopĺňa rámcové rozhodnutie 2002/475/SVV o boji proti terorizmu.
- SLONE, M.; SHOSHANI, A.: *Prevention Rather Than Cure? Primary or Secondary Intervention for Dealing With Media Exposure to Terrorism*. In: *Journal of Counseling and Development*. Vol. 88, No. 4, 2010.
- SONWALKAR, P.: *Modi in Brussels: Define terrorism or UN may become irrelevant*. [online], [cit. 17/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.hindustantimes.com/india/modi-in-brussels-define-terrorism-or-un-may-become-irrelevant/story-B7FesX10nhTCUxGk4zbGkK.html>>.
- Terorizmus. [online], [cit. 16/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.minv.sk/?teror>>.

- The Official NATO Terminology Database*. [online], [cit. 16/4/2016]. Dostupné na internete: <<https://nso.nato.int/nato-term/Web.mvc>>.
- THORESEN, S.; JENSEN, T. K.; DYB, G.: *Media participation and mental health in terrorist attack survivors*. In: *Journal Of Traumatic Stress*. Vol. 27, No. 6, 2014.
- WALZER, M.: *Five Questions About Terrorism*. In: *Dissent*. Vol. 49, No. 1, 2002.

Security Sector Reform in Romania and Slovakia: Conclusions for Ukraine

Ivan Barchii

Tragic events of Ukrainian crisis 2014 – 2015 show that security policy of our country from independence until the present time has almost been unsuccessful. Therefore, experience of neighboring countries like Slovakia and Romania may be valuable. The main objective of the paper is to analyze and compare security sector reform in these two countries and find some considerations to Ukraine. Institutional and legislative dimensions of the security and defense area in these three states are almost similar. The key difference between Ukraine and its western neighbors is in the public and civic consensus about foreign and security policy strategic directions.

In early 1990s Romania, Slovakia and Ukraine proclaimed their desire to move toward European institutions. Democratic transition tends to crucial challenges in all contexts of state policy. The basic goal of this research is to compare main features of the security sector reform in Romania and Slovakia and make some considerations for Ukraine.

For comprehensive understanding of the reform processes in security and defence area of the state we used Security Sector Reform (SSR) concept. This notion has emerged to explain transition changes in security of the Central and East European (CEE) countries in Post-Cold War period. The notion of “security system” is often used in security studies but the term “security sector” is considered to be more correct for these countries in this period since the term “sector” is associated with development, transition and reform concepts.

For a better understanding of the SSR approach, it is important to distinguish between three very different reform rationales, which gave rise to the SSR concept. First, SSR has been adopted by international development donors as an instrument to improve efficiency and effectiveness of development assistance. Second, SSR has become a tool

to facilitate the practical coordination and conceptual integration of defence and internal security reform in post-communist states in CEE and beyond. Finally, SSR has gained most practical relevance in the context of post-conflict reconstruction of failed states and states emerging from violent internal or inter-state conflict, as evidenced by a wide variety of cases such as Afghanistan and Iraq operations.¹ Here SSR is viewed as a key to success overall reconstruction effort. Obviously, the second interpretation of this concept is more correct for Slovakia and Romania.

As *T. Winkler* observed, security sector reform is composed of five elements:

- 1) the reforms are guided by the political leadership, according to democratic principles and the needs of state and society;
- 2) the starting point is a broad view of the term “security”, according to B. Buzan securitization concept for example, including military, political, societal, economic and environmental security risks;²
- 3) the reforms include all services: military, police, intelligence agencies, state security, paramilitary organizations, and border guards;
- 4) security sector reform is not a one-off event, but a continuous process; it is not a goal in itself, but aims at providing security both to the state and to its citizens;
- 5) the reforms concern both the organization of the security sector (legal framework, structure of institutions, division of labor) and

¹ BRYDEN, A.; HANGL, H.: *Reforming and Reconstructing the Security Sector*. [online], [cit. 30/4/2016]. Dostupné na internete: <http://kms1.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/96921/ichaptersection_singledocument/e38e353b-5f14-4885-b69a-9c05bbbf307/en/1.pdf>.

² BUZAN, B.; WAEVER, O.: *Regions and Powers*. Cambridge: University Press, 2003, s. 18.

the human dimension of the security sector services, that is creating services staffed with professionals.¹ However, general agreement is that no common model of SSR exists. For each country there is a complex of particular cases and circumstances.

"Good governance" idea is one of most important parts of SSR theory. Each component of the national security structure must be clear responsible, accountable and transparent. Each of national security goals must be assigned as a clearly defined mission to a specific component of a country's security structure. Successful governance simply rules: everybody needs to know what he has to do; everybody needs to know what everybody else has to do; there should be no overlapping missions, no duplication, and no important missions not clearly assigned to somebody; the whole must form a team; everybody is responsible for getting the job efficiently done in accordance with the Constitution and the law and is accountable if he fails to do so.² Overlapping, duplication and competition of national security institutions is attribute of dictatorships, authoritarian governments, failed or failure states. It is incorrect in many ways to claim that the good security governance goals are fully achieved in Romania and Slovakia. However, the progress of these countries is evident, especially if compared with Ukraine's efforts in this field. On this basis some major features of SSR concept may be distinguished: occurs in transitional societies of CEE in

¹ WINKLER, T.: *Managing change. The reform and democratic control of the security sector and international order*. In: BRYDEN, A.; FLURI, P. (eds.): *Security Sector Reform: Institutions, Society and Good Governance*. Baden-Baden: Nomos, 2003. [online], [cit. 28/4/2016]. Dostupné na internete: <http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/18358/ipublicationdocument_singledocument/61558bfc-58cb-434b-a6d2-07018ee01899/en/op01_managing-change.pdf>.

² WINKLER, T.: *Managing change. The reform and democratic control of the security sector and international order*. In: BRYDEN, A.; FLURI, P. (eds.): *Security Sector Reform: Institutions, Society and Good Governance*. Baden-Baden: Nomos, 2003. [online], [cit. 28/4/2016]. Dostupné na internete: <http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/18358/ipublicationdocument_singledocument/61558bfc-58cb-434b-a6d2-07018ee01899/en/op01_managing-change.pdf>.

Post-Cold War period, takes place simultaneously with eurointegration procedures, professionalization of armed forces, implementation of democratic standards and civilian control in the security governance.

Institutional level of security policy in both countries has been conditioned by the EU and NATO membership. There are three dimensions of international security – global, regional and national. On the global level, Romania and Slovakia transmitted their activity to these international organizations. National security structure was based on the state system according to the Constitution. In this sense Slovakian legislative power – National Council¹ is more powerful in security policy than Romanian Parliament. According to the Constitution, supreme authorities in Romanian security sector are the President, the Parliament, the Government, the Supreme Council of National Defense with control and coordinate functions, the Ministry of National Defense, Land, Naval, Air Armed Forces with General Staff, the Romanian Intelligence Service and the Foreign Intelligence Service, Police Forces.² Slovak national security structure is almost similar to Romanian. The difference is in the form of governance – semi-presidential in Romania and parliamentary in Slovakia.

Security transformation process in both countries was slowed down by the negative effects of global economic crisis. From 2008 military expenditures reduced from NATO recommended 2 % of GDP. In 2015 Romanian defense budget was 1,9 Euro billion (1,4 % of GDP) and 0,74 billions of Euros (0,99% of GDP) in Slovakia. Armed Forces

¹ Act No. 319/2002 Coll. on Defence of the Slovakia. 2002. [online], [cit. 1/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.mosr.sk/acts-under-the-competence-of-the-ministry-of-defence-of-the-slovak-republic/>>.

² Constituția Romanei. Bukurešť: Monitorul oficial, 2003. [online], [cit. 1/5/2016]. Dostupné na internete: <https://www.ucv.ro/pdf/site/constitutia_romaniei.pdf>.

personnel in Romania 72000 and 22000 in Slovakia.¹ The above-mentioned figures are sufficient for the countries' areas and populations. Since 2005 the Armed Forces in both states have been only contract.

After analyzing conceptual documents it is possible to distinguish the following crucial factors of Romanian security policy: NATO, EU, US Strategic Partnership, the Black Sea region, special relations with Moldova.² All these characteristics are conditioned by the geographical position. Significant features of foreign and security policy of Slovakia are the following: EU, NATO, economic development, energy security.³ Therefore, it may be underlined that the two countries have almost identical institutional security frameworks, but different policy patterns. Romania has geopolitical position, resources and strong will to achieve regional leadership status. From this point of view, main goals are long-standing stability in wide Black Sea area and Moldova European integration. Slovakia security policy officials and basic documents emphasized that economic security needed go hand-in-hand with national security. In these conditions energy stability emerged as the key factor of Slovakian security policy.⁴ The reason is

¹ *Facts File*. Ministry of Defense Slovakia. [online], [cit. 1/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.mosr.sk/ministry-of-defence-of-the-slovak-republic/#>>; *Informații Generale*. Ministerul Apărării Naționale. [online], [cit. 1/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.mapn.ro/>>.

² *Strategia națională de apărare a Țării pentru perioada 2015 - 2019*. Bukurešť, 2015. [online], [cit. 1/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://fcnap.ro/strategia-nationala-de-aparare-a-tarii-pentru-perioada-2015-%E2%80%90-2019/>>; *Strategia de securitate națională a României*. Monitorul oficial, Bukurešť, 2007. [online], [cit. 1/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.presidency.ro/static/ordine/SSNR/SSNR.pdf>>, pp. 14-17>.

³ *Defence Strategy of the Slovakia*, 2005. [online], [cit. 1/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.mosr.sk/data/files/794.pdf>>; *Security Strategy of the Slovakia*. 2005. [online], [cit. 1/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.mosr.sk/data/files/795.pdf>>.

⁴ SOPOCI, M.; SZCZEPAŃSKA-WOSZCZYNA, K.: *Security policy and economic priority of the Slovakia*. In: *Review of the Air Force Academy*. Vol. 28, No. 1, 2015, s. 19 - 22. [online], [cit. 3/5/2016]. Dostupné na internete: <http://www.afahc.ro/ro/revista/2015_1/19.pdf>.

that Romania is one of the most energy-independent countries in Europe. Different top foreign and security policy priorities tend to different assessment of Ukrainian crisis.

Similarities and differences between SSR in Romania and Slovakia. Differences:

- different geographical area and position tend to divergent foreign policy approaches – regional leadership in Romania and domestic economic prosperity in Slovakia;
- romanian US-oriented geopolitical vision and Slovak EU-oriented pragmatic geo-economical policy pattern;
- there were a few differences in historical experience: in 1990 Romania already had common and independent security system with military industry¹, unlike Slovakia. Different political regimes – totalitarian Ceausescu regime and Czechoslovakia authoritarian governance;
- paying attention to abroad Romanian cultural space and promoting Slovak energy interests;
- parliamentary and Semi-Presidential forms of republic directly influence Security sector structures.

Similarities:

- the same historical experience – communist past in common geopolitical CEE space;
- migration as national security problem;
- security factor of Hungarian and Roma minorities in both countries;
- 1990s searching of foreign and defense policy alternatives among neutrality, regional cooperation and joining to the Western security structures. Strong European choice in early 2000s;

¹ ZULEAN, M.: *Reforma sistemului de securitate de Romania*. Bukurešť: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005. [online], [cit. 29/4/2016]. Dostupné na internete: <http://cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/reforma_sistemului_de_securitate_in_romania.pdf>.

- SSR process based on NATO integration;
- Unfinished but successful SSR.

Although SSR in Romania and Slovakia has not been completed yet, in many respects it is a successful experience of the neighboring countries like Ukraine. In this conditions there are some common conclusions:

- decision makers in Ukraine must find ways to win public support for Euro Atlantic integration, and regain the public's trust in security institutions;
- there is wide interplay between security sector reform and joining the Western security structures. Since 1990s in Romania and Slovakia was clear understanding that those countries will not be able, maintain their defense and security in their own, without the assistance of powerful global actors;
- role of the civil society in national security area is very important
 - there is no way to EU and NATO without civic consensus of foreign policy among society, political establishment and expert and science community;
- institutional and legal security policy framework in these three countries are almost similar but events of Ukrainian crisis 2014-2016 show that Ukraine security sector does not fulfill its obligations;
- from Slovak SSR experience, we can emphasize the speed of reform process and the EU and NATO joining; Arms export reform¹; European oriented pragmatically foreign policy concept; energy dimension of the security policy;
- in Romanian case we can underlined the active regional policy in the Black Sea region; balancing among global powers in World

¹ SAMSON, I.: *Security sector reform in Slovakia: Efforts and Stumbling Blocks*. [online], [cit. 3/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://old.sfpa.sk/dokumenty/pozvanky/799>>.

politics; Romanian anti-corruption effort (National Anti-corruption Department - DNA). There is no common SSR model for each country but some Romanian and Slovak cases and approaches can definitely be transferred and borrowed by Ukraine security policy-makers.

References:

- Act No. 319/2002 Coll. on Defence of the Slovakia*. 2002. [online], [cit. 1/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.mosr.sk/acts-under-the-competence-of-the-ministry-of-defence-of-the-slovak-republic/>>.
- BRYDEN, A.; HANGI, H.: *Reforming and Reconstructing the Security Sector*. [online], [cit. 30/4/2016]. Dostupné na internete: <http://kms1.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/96921/ichaptersection_singledocument/e38e353b-5f14-4885-b69a-9c05bbbf307/en/1.pdf>.
- BUZAN, B.; WAEVER, O.: *Regions and Powers*. Cambridge: University Press, 2003.
- Constituția României*. Bukurešť: Monitorul oficial, 2003. [online], [cit. 1/5/2016]. Dostupné na internete: <https://www.ucv.ro/pdf/site/constitutia_romaniei.pdf>.
- Defence Strategy of the Slovakia*, 2005. [online], [cit. 1/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.mosr.sk/data/files/794.pdf>>.
- Facts File*. Ministry of Defense Slovakia. [online], [cit. 1/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.mosr.sk/ministry-of-defence-of-the-slovak-republic/#>>.
- Informații Generale*. Ministerul Apărării Naționale. [online], [cit. 1/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.mapn.ro/>>.
- POP, A.: *Romania: reforming the security sector*. In: *Harmonie papers*. 17/2005. [online], [cit. 1/5/2016]. Dostupné na internete:

- <<http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lang=en&id=95606>>.
- SAMSON, I.: *Security sector reform in Slovakia: Efforts and Stumbling Blocks*. [online], [cit. 3/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://old.sfpa.sk/dokumenty/pozvanky/799>>.
- SOPOCI, M.; SZCZEPAŃSKA-WOSZCZYNA, K.: *Security policy and economic priority of the Slovakia*. In: *Review of the Air Force Academy*. Vol. 28, No. 1, 2015. [online], [cit. 3/5/2016]. Dostupné na internete: <http://www.afahc.ro/ro/revista/2015_1/19.pdf>.
- Strategia de securitate națională a României*. Bukurešť: Monitorul oficial, 2007, s. 14 – 17. [online], [cit. 1/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.presidency.ro/static/ordine/SSNR/SSNR.pdf>>.
- Security Strategy of the Slovakia*. [online], [cit. 1/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.mosr.sk/data/files/795.pdf>>.
- Strategia națională de apărare a Țării pentru perioada 2015 - 2019*. [online], [cit. 1/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://fcnap.ro/strategia-nationala-de-aparare-a-tarii-pentru-perioada-2015-%E2%80%90-2019/>>.
- WINKLER, T.: *Managing change. The reform and democratic control of the security sector and international order*. In: BRYDEN, A.; FLURI, P. (eds.): *Security Sector Reform: Institutions, Society and Good Governance*. Baden-Baden: Nomos, 2003. [online], [cit. 28/4/2016]. Dostupné na internete: <http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/18358/ipublicationdocument_singledocument/61558bfc-58cb-434b-a6d2-07018ee01899/en/op01_managing-change.pdf>.
- ZULEAN, M.: *Reforma sistemului de securitate de Romania*. Bukurešť: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005. [online], [cit. 29/4/2016]. Dostupné na internete: <http://cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/reforma_sistemului_de_securitate_in_romania.pdf>.

Európska únia ako geopolitický aktér v Arktíde

František Hajduk

Making sense of the European Union's interest in the Arctic is far from straightforward task. In recent years, the complexity of the EU as an entity has too often been brushed aside in favor of stories that generate headlines about their overreaching attempts to influence the Arctic, and its subsequent frustration at being excluded. Such narratives misrepresent both the essential nature of the EU as an actor and the degree to which the EU has been, or indeed can be, excluded from Arctic affairs.

Európska únia a jej arktické kompetencie

Identifikovať záujmy Európskej únie v Arktíde nie je jednoduchá úloha. Na začiatok je potrebné zdôrazniť, že Únia nie je pri presadzovaní svojich zahraničnopolitických cieľov jednotná. Aj keď navyše pôsobí Únia ako mocnosť s najväčším jednotným trhom na svete, svoju politiku nevykonáva jednotne. Tvorí ju skôr komplexné usporiadanie zmlúv, právnych predpisov a inštitúcií, ktoré boli vytvorené na presadzovanie spoločných záujmov.

Európska únia nemá jednotný Arktický úrad, ktorý by pokrýval všetky arktické záujmy. Namiesto toho právomoci Európskej únie, ktoré sú relevantné v Arktíde, sú distribuované na rôznych úrovniach generálnych riaditeľstiev Európskej komisie, Európskej služby pre vonkajšiu činnosť EEAS a skupine Inter-Service v Arktíde, ktorá zodpovedá za tok informácií medzi orgánmi Európskej únie. Okrem toho Európska rada (nastavenie politickej agendy) a Európsky parlament (zmena a odmietnutie legislatívy) majú tiež možnosti na kreovanie arktických záujmov Európskej únie.¹

¹ KOIVUROVA, T.: *The present and future competence of the European Union in the Arctic*. [online], [cit. 14/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.arcticcentre.org/loader.aspx?id=a9db8fc6-feaa-4caf-8f5e-6528148c7b84>>.

Geografické vymedzenie

Naša planéta má dva polárne regióny obsahujúce dôležité prírodné ekosystémy známe ako Antarktída a Arktída. Pri pohľade na geografickú mapu prvý viditeľný rozdiel spozorujeme v tom, že Antarktída je obmývaná oceánmi a Arktída je ohraničená kontinentmi. Arktický oceán so svojimi 14,056 miliónmi km² je najmenší z piatich svetových oceánov. Arktída je lemovaná mnohými pobrežnými morami, z ktorých sú všetky sezónne pokryté ľadom.¹ Ľadové kryhy prenikajú na juh až za 70° s.š.² Na vymedzenie Arktídy existujú rôzne názory. Prvý opis zaraďujeme ako geografický, druhý je považovaný za klimatický:

1. Ide o oblasť za tzv. polárnym kruhom, o rovnobežku na 66° 33' severnej šírky. Polárny kruh ohraničuje plochu 21,2 miliónov km².
2. Týka sa o oblasti vo vyšších rovinách zemepisnej šírky, kde priemerná letná denná teplota nepresahuje 10° C. V tejto definícii sa hovorí o územnej ploche 26,5 miliónov km², pričom približne 70 % tohto územia je tvorí voda.³

Riadenie a medzinárodná spolupráca v Arktíde

V súčasnosti Arktída nemá svoj regionálny orgán s rozhodujúcimi právomocami. Ozývajú sa hlasy, že na zvládnutie arktických záležitostí stačí zmluva UNCLOS. No mnohí namietajú, že táto konvencia nestačí na komplexné zvládnutie rizík, ktorým čelí Arktída. Zmluva

¹ Z toho dôvodu a vďaka extrémnym klimatickým podmienkam je dno Arktického oceánu najmenej preskúmané, čo spôsobuje problémy morskej navigácie a s ňou spojené infraštruktúry.

² *Geografia sveta*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2016. [online], [cit. 3/3/2016]. Dostupné na internete: <www.unipo.sk/public/media/13489/Geografia%20sveta.docx>.

³ INURU, M.: *Severní pól, Arktída a stručná historie objevování*. [online], [cit. 18/5/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.inuru.com/index.php/planeta/mezniky-vedy/121-severni-pol-arktida-historie>>.

UNCLOS ponúka predbežný rámec na rozdelenie vôd v arktickom oceáne a základné nástroje riadenia vrátane Dohody OSN o rybolove, Konvenciu pre ochranu morského životného prostredia severovýchodného Atlantiku (The Convention for the Protection of the marine Environment of the North-East Atlantic - OSPAR) a pravidiel Medzinárodnej námornej organizácie (International Maritime Organization - IMO). Podľa autora Shadiana však Arktída potrebuje vlastný komplexný plán rozvoja, aby bolo možné v plnej miere riešiť záležitosti, ktoré sa špecificky týkajú tohto regiónu.¹ Je potrebné vytvoriť orgán, ktorý by sa zaoberal manažmentom tohto regionálneho ekosystému a riešil by otázky biodiverzity, morskej fauny a flóry, miestnych obyvateľov, rýchlych zmien spôsobených klimatickými zmenami aj otázky zvýšenej spotreby a rozvoja.

Jednou z možností ako z právnej stránky spravovať Arktídu, je pôsobenie Arktickej rady², ktorú tvorí osem členov (arktické štáty - ako Fínsko, Island, Kanada, Nórsko, Rusko, Švédsko, Spojené štáty americké a Dánsko ako súčasť závislých území Faerských ostrovov a Grónska), šesť stálych účastníkov (fórum pre spoluprácu medzi pôvodnými obyvateľmi a arktickými štátmi) a veľký počet stálych pozorovateľov

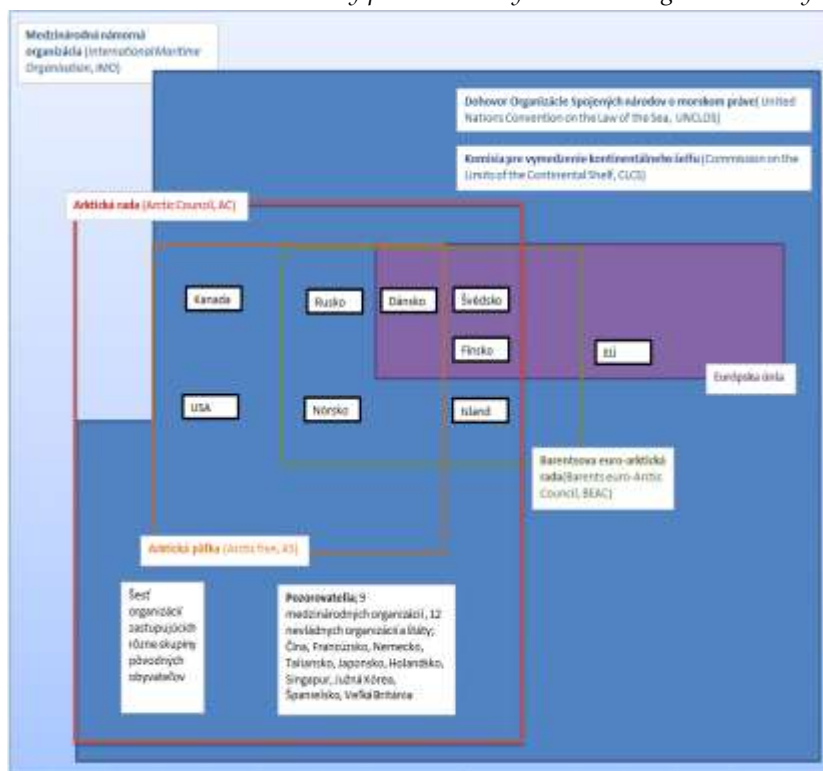
² Arktická rada bola založená podpisom deklarácie zástupcami USA, Kanady, Dánska, Nórska, Švédska, Fínska, Islandu a Ruska v roku 1996 v Ottawe (tieto štáty sú niekedy označované ako A8). Za kritérium členstva v tomto zoskupení je teda považovaná poloha v priestorovom rámci vymedzenia Arktídy ako oblasti rozprestierajúcej sa na sever od severného polárneho kruhu. Rada je unikátna, nijaká organizácia s podobným režimom neexistuje, lebo ponúka (momentálne šiestim) pôvodným skupinám obyvateľov Arktídy oficiálne miesto pri stole. Podobne arktický oceán spadá pod mandát UNCLOS pre štáty, ktoré spolupracujú na presadzovaní svojich práv priamo, alebo cez zodpovedajúcu regionálnu organizáciu. Arktická rada, ktorá funguje skôr na báze konsenzu než legislatívy, ponúka už existujúci základ na vytvorenie manažment plánu pre ekosystém v Arktíde. Ozývajú sa však hlasy, že zatiaľ najväčším úspechom Arktickej rady boli jej vedecké hodnotenia. Arktická rada, ktorá stojí uprostred medzi vedou a politikou, je kompetentná inštitúcia, ktorá by sa dala ľahko pretvoriť na riadiaci orgán priamo pod záštitou UNCLOS. Bližšie pozri: *Zahraničná politika*. 1/2009. [online], [cit. 30/ 5/2012]. Dostupné na internete: <<http://www.zahranicnapolitika.sk/?id=768&id=753>>.

(Holandsko, Španielsko, Spojené kráľovstvo, Poľsko, Francúzsko, Nemecko, Taliansko, Južná Kórea, Čína, Singapur a 12 medzivládnych a mimovládnych organizácií). Európska únia a India tiež požiadali o udelenie štatútu stálych pozorovateľov. Členské štáty Arktickej rady medzi sebou uzavreli dohody, akou je napríklad dohoda o pátracích a záchranných operáciách. Arktická rada je v podstate medzivládne fórum zamerané najmä na spoluprácu členských štátov v oblasti udržateľného rozvoja a ochrany životného prostredia. Táto organizácia teda nerokuje o problémoch politického rozdelenia Arktídy.¹ Existujú snahy o posilnenie postavenia rady, rozšírenie oblasti jej pôsobnosti a zvýšenie vplyvu ako nástroja medzinárodnej spolupráce.

Cieľom vyvíjajúceho sa medzinárodného režimu pre Arktídu je vytvoriť súdržný a komplexný prístup k otázkam, na ktoré má arktický región vplyv. Tento prístup je založený na existujúcom medzinárodnom práve (predovšetkým UNCLOS) a na spolupráci s medzinárodnými organizáciami, napríklad s Arktickou radou a Medzinárodnou námornou organizáciou, ako aj s ostatnými arktickými štátmi, autonómnymi oblasťami, pôvodným a miestnym obyvateľstvom a inými zainteresovanými aktérmi. Obrázok č. 1 nám identifikuje súhrn všetkých aktérov a prienik inštitucionálneho delenia arktického režimu.

¹ IŠTOK, R.: *Politická geografia a geopolitika*. Prešov: Katedra geografie a geoekológie, 2004, s. 107.

Obrázok č. 1: Inštitucionálny prienik hlavných aktorév regiónu Arktídy

Zdroj: JOKELA, J.: *Arctic security matters*. European union Institute for security Studies. 2015, s. 37. [online], [cit. 4/8/2015]. Dostupné na internete: <http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Report_24_Arctic_matters.pdf>.

Vzťahy EÚ a Arktickej rady

Vzťah týchto dvoch organizácií všeobecne priťahuje najväčšiu pozornosť. Hoci tri členské štáty Európskej únie sú tiež členmi Arktickej rady (Dánsko, Fínsko a Švédsko), paradoxne nezastupujú záujmy Európskej únie, ale len svoje. Záujmy Európskej únie nezastupuje ani šesť štátov (Veľká Británia, Francúzsko, Nemecko, Poľsko, Taliansko

a Holandsko), ktoré sú prizvané ako akreditovaní pozorovatelia Arktickej rady. V rámci Arktickej rady je Európska komisia rozhodujúcim aktérom pre reprezentáciu záujmov Európskej únie. Komisii sa však stále nedarí získať akreditáciu stáleho pozorovateľa. Dôvodom je celý rad kontroverzných vyhlásení Európskeho parlamentu a Komisie v priebehu posledných rokov. Príkladov je niekoľko. V roku 2008 Európsky parlament vyzval štáty na vznik medzinárodnej arktickej zmluvy, ktorá bola odmietnutá ôsmimi arktickými štátmi z dôvodu oslabenia suverénnych práv. Ďalším návrhom zo strany Komisie bola snaha o „posilnenie úlohy“ v správe Arktídy, čo bolo vnímané ako prehnaný, asertívny a neznalý návrh Komisie. V roku 2009 vzťah medzi Komisiou a Parlamentom zhoršuje spor súvisiaci s prijatím celoeurópskeho zákazu predaja výrobkov z tuleňov. Proti tomuto zákazu sa ostro ohradila Kanada, ktorá argumentovala, že táto smernica ohrozí živobytie domorodých arktických národov. To bol aj kľúčový argument, ktorý bol použitý kanadskou vládou pri zablokovaní Európskej únie pri schvaľovaní členstva stáleho pozorovateľa v Arktickej rade. V roku 2014 sa však tieto vzťahy „resetovali“ a Kanada upustila od svojho nesúhlasu so žiadosťou Európskej únie adresovanej Arktickej rade po tom, čo sa odsúhlasil balík dohôd o globálnej bezpečnosti, energetickom rozvoji v Arktíde, kde boli spomenuté výnimky pre domorodé národy s produkciou a distribúciou morských produktov na trhy Európskej únie.¹

Nakoniec ani to nestačilo, aby sa v roku 2015 Európska únia stala stálym pozorovateľom v Arktickej rade. Na stretnutí ministrov Arktickej rady v kanadskom Iqaluite v roku 2015 európsku prihlášku zastavilo Rusko. Príčinu môžeme hľadať v zhoršení vzťahov Európskej únie a Ruskej federácie po eskalovaní krízy na Ukrajine, kde títo aktéri na-

¹ KOIVUROVA, T.: *The present and future competence of the European Union in the Arctic*. [online], [cit. 14/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.arcticcentre.org/loader.aspx?id=a9db8fc6-feaa-4caf-8f5e-6528148c7b84>>.

razili na protichodné záujmy. Čo sa týka členstva a štatútu stáleho pozorovateľa v Arktickej rade, musí Európska únia čakať minimálne do budúceho stretnutia rady ministrov v roku 2017 a samozrejme získať odozvu.¹

Európska únia a jej záujmy v Arktíde

V tomto bode je potrebné zdôrazniť, že napriek neschopnosti získať akreditáciu stáleho pozorovateľa v Arktickej rade, nemožno týmto vylúčiť Európsku úniu z ovplyvňovania Arktických záležitostí. Napriek možnému odmietavému postoju arktických veľmocí, ako je napríklad Kanada a Rusko, existuje konkrétna geopolitická realita, ktorá neodtrhne Európsku úniu od arktických príležitostí. Ako už bolo spomenuté, tri arktické štáty sú členmi Európskej únie a sú priamo ovplyvňované cieľmi Európskej únie o hospodárskej a sociálnej súdržnosti.²

Politika Severnej dimenzie Európskej únie³ bola obnovená v roku 2006 a rozširuje vplyv Európskej únie do Arktídy prostredníctvom aktivít regionálnej spolupráce s Grónskom (kde Európska únia ma takisto dohodu o partnerstve), Nórskom, Islandom a Ruskom. Kanada a Spojené štáty americké sú pozorovatelia. Nórsko a Island sú ďalej spojené s Európskou úniou prostredníctvom svojho členstva v Európskom hospodárskom priestore. To znamená, že jednotlivé predpisy súvisiace s trhom sa stali záväzné pre Nórsko a Island. Prostredníctvom každoročných rokovaní o rybolovných kvótach pre lode Európskej

¹ *The European Union in the Arctic*. [online], [cit. 14/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.worldpolicy.org/blog/2015/06/24/european-union-arctic>>.

² *The European Union in the Arctic*. [online], [cit. 14/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.worldpolicy.org/blog/2015/06/24/european-union-arctic>>.

³ Základným cieľom politiky Severnej dimenzie je zabezpečenie spoločného rámca podpory dialógu a spolupráce zameranej na posilnenie stability, prosperity a trvalo udržateľného rozvoja v severnej Európe a Arktídy a stimulovanie obchodu, investícií a infraštruktúry, využívanie energetických zdrojov, uľahčenie pohybu ľudí a tovarov a súčasne úzko spolupracovať v oblasti boja proti organizovanému zločinu.

skej únie sa vytvára priestor na legálnu navigáciu v arktických pobrežných vodách členských štátov. V rokoch 2007 – 2013 poskytla Európska únia príspevok 1,4 miliardy eur do arktických oblastí členských krajín a tiež do susedných oblastí, vrátane severozápadného Ruska.¹

Mimo týchto geopolitických skutočností existujú ďalšie realie, ktoré významne podporujú záujmy Európskej únie v Arktíde. Jednou z najvýznamnejších skutočností je, že takmer 40% svetovej námornej flotily sa plaví pod vlajkou Európskej únie. To určuje Únii dôležitú úlohu pri stanovovaní nariadení o námornej bezpečnosti a prevencii znečistenia, čo zasahuje aj alokáciu arktických vôd, najmä počas letných mesiacov, keď sa ľad roztopí. Okrem medzinárodnej legislatívy je Európska únia aj obchodným partnerom závislým na Arktickom bohatstve. Európska únia je najväčším čistým dovozcom energie (54% v roku 2011) na celom svete a je obzvlášť závislá na Nórsku a Rusku. EÚ je tiež najväčším dovozcom rybích produktov (24% svetového obchodu v roku 2014, 39% z dovozu rýb pochádzala z arktických krajín v roku 2010).²

V budúcnosti môže byť tiež príležitosťou pre rybárske flotily Európskej únie využívať oblasť otvoreného mora v centrálnej časti Severného ľadového oceánu. Preto sa tiež Európska únia snaží aktívne zasahovať do diskusie o regionálnej organizácii pre riadenie rybolovu. Existujú však aj negatívne externality, s ktorými musí Európska únia bojovať a tým je negatívny dopad prúdov znečistenia, ktoré prúdia okolo pobrežia Európskej únie do Arktických vôd vo forme znečistenia

¹ *The European Union in the Arctic*. [online], [cit. 14/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.worldpolicy.org/blog/2015/06/24/european-union-arctic>>.

² *The European Union in the Arctic*. [online], [cit. 14/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.worldpolicy.org/blog/2015/06/24/european-union-arctic>>.

POPs¹, ortuti, sadzí a ďalších. Tu Európska únia odôvodňuje značné investície v súvislosti s Arktídou v objeme 200 miliónov eur v období 2007 – 2013.

Všetky tieto reálie vytvárajú rôzne druhy nárokov na členské štáty Európskej únie v Arktíde. Na jednej strane akcie členských štátov v Arktíde budú do istej miery formovať právne predpisy a iniciatívu Európskej únie, či už v dôsledku rozhodnutia Európskej únie o realizácii medzinárodných predpisov (napr. medzinárodnej námornej organizácie), alebo preto, že Európska únia uľahčuje nejakú činnosť (t. j. vedecký výskum financovaný z grantov Európskej únie). Arktické pobrežné štáty, ako sú Nórsko a Island, budú ovplyvňované právnymi predpismi Európskej únie, ktorými sú zviazané prostredníctvom podmienok ich členstva jednotného trhu, ale na strane druhej budú aj naďalej ťažiť z možností prístupu k financovaniu vedy Európskej únie prostredníctvom programu Horizont 2020.²

Dokonca aj Spojené štáty americké, Kanada a Rusko sú nútené vyjednávať s Európskou úniou pokiaľ ide o arktické ekonomické činnosti, ktoré majú prvky týkajúce sa jednotného trhu. Arktické štáty by mali mať skutočný záujem o zapojenie Európskej únie v arktických otázkach. Tvarovaním politiky Európskej únie môžu mať vplyv na to, ako Únia implementuje predpisy, ktoré ovplyvňujú formu aktivity svojich členských štátov, pretože sa týkajú Arktídy, či už zlepšenia noriem

¹ Perzistentné organické látky (anglická zkratka POPs, Persistent Organic Pollutants) sú látky dlhodobo existujúce v prostredí ako sú napr. rôzne dioxíny, aldrin alebo polychlorované bifenyly. Tieto veľmi málo prchavé zlúčeniny majú schopnosť dlhodobo pretrvávajúť v životnom prostredí a neustále sa akumulovať v živých organizmoch a životnom prostredí. Do životného prostredia sa POPs dostávajú najmä v dôsledku ľudskej činnosti. Bližšie pozri: *Perzistentné organické látky*. [online], [cit. 14/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.greenpeace.org/slovakia/sk/kampane/toxické-látky/environmentálne-zataze/perzistentne-organické-látky/>>.

² Horizont 2020 je názov nového programu Európskej Únie pre financovanie výskumu a inovácií. Horizont 2020 spája všetky existujúce zdroje financovania Únie v oblasti výskumu. Vyčlenený rozpočet je 77 028,3 mil. eur. Bližšie pozri: *O Horizonte 2020*. [online], [cit. 14/2/2015]. Dostupné na internete: <http://h2020.cvtsir.sk/sk/o-horizonte-2020.html?page_id=287/>.

dopravy, financovania vedeckého výskumu, alebo zníženia znečistenia.¹

Európska stratégia a zahraničnopolitická agenda v Arktíde

V priebehu roku 2016 sa očakáva nová európska doktrína o Arktíde. Očakáva sa, že bude obsahovať dvojstupňovú agendu a to konkretizované riešenia zaoberajúce sa špecifickými úlohami pre európsku časť Arktídy a všeobecnú časť riešenia problémov celého arktického regiónu. Nová doktrína by mala nahradiť neúspešné Uznesenie Európskeho parlamentu z 12. marca 2014 o *stratégii Európskej únie pre oblasť Arktídy*. Tento dokument bol kritizovaný členskými štátmi za priveľké zásahy do svojich právomocí a vlastnej suverenity. Mimo environmentálneho, klimatického a výskumného imperatívu dokument akcentuje aj na nasledujúce iniciatívy.²

- vyjadruje poľutovanie nad tým, že nariadenie EÚ o zákaze výrobkov z tuleňov postihlo časť populácie, najmä domorodé kultúry a ich živobytie;
- zdôrazňuje blízke vzťahy EÚ s Grónskom a geostrategický význam tohto územia;
- pripomína pozíciu EÚ ako hlavného spotrebiteľa arktického zemného plynu;
- vyzýva štáty v regióne, aby zabezpečili, že všetky súčasné i prípadné budúce dopravné trasy budú otvorené pre medzinárodnú lodnú dopravu; aby sa vyhli zavádzaniu akýchkoľvek svojvoľných jednostranných prekážok, či už finančných, alebo administratívnych, ktoré by mohli brániť lodnej doprave v Arktíde;

¹ *The European Union in the Arctic*. [online], [cit. 16/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.worldpolicy.org/blog/2015/06/24/european-union-arctic>>.

² *Uznesenie Európskeho parlamentu z 12. marca 2014 o stratégii EÚ pre oblasť Arktídy*. [online], [cit. 16/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2014-0236+0+DOC+XML+V0//SK>>.

- zdôrazňuje, že je veľmi dôležité ochraňovať a zabezpečiť nové svetové dopravné trasy vedúce morom v Arktíde, najmä pre hospodárstvo EÚ a jej členských štátov, pretože tieto krajiny kontrolujú 40 % svetovej obchodnej lodnej dopravy;
- vyzýva členské štáty a štáty EHP, aby podporili medzinárodný záväzok v rámci Dohovoru o biologickej diverzite chrániť 10 % z každého pobrežného a morského regiónu;
- upozorňuje na skutočnosť, že energetická bezpečnosť úzko súvisí so zmenou klímy; domnieva sa, že treba zvýšiť energetickú bezpečnosť znížením závislosti EÚ od fosílnych palív; zdôrazňuje skutočnosť, že premena Arktídy predstavuje jeden z hlavných účinkov zmeny klímy na bezpečnosť;
- požaduje vytvorenie Arktickej hospodárskej rady, ktorá sa má pripojiť k Arktickej rade ako poradný orgán, a zdôrazňuje podiel európskych podnikov a inštitúcií, ktoré prispievajú k rozvoju Arktídy.¹

Európska Komisia vo svojich analýzach² identifikovala nasledujúce pozitíva, nedostatky, príležitosti a hlavné ohrozenia pre svoje plány a agendu v zapojení sa do arktických záležitostí na nasledujúce desaťročie.

¹ *Uznesenie Európskeho parlamentu z 12. marca 2014 o stratégii EÚ pre oblasť Arktídy*. [online], [cit. 16/2/2015] Dostupné na internete: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2014-0236+0+DOC+XML+V0//SK>>.

² *Results of the public consultation on streamlining EU funding in the European Arctic*. [online], [cit. 16/2/2015]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/dgs/maritimeaffairs_fisheries/consultations/arctic-eu-funding/doc/results_en.pdf>.

Tabuľka č. 1: Pozitíva a negatíva pri presadzovaní stratégie Európskej únie v Arktíde

POZITÍVA Záujem o Arktídu sa zvyšuje nielen na európskej ale celosvetovej úrovni. Nové indikácie pre objavenie nových nerastných ložísk. Zvyšujúci sa záujem o výskum a investovanie v Arktíde.	NEDOSTATKY Nedostatočné zapojenie pôvodných obyvateľov a miestnej populácie do rozhodovania. Nedostatky v infraštruktúre a konektivite všeobecne. Potreba lepšej koordinácie financovania z fondov EÚ.
PRÍLEŽITOSTI Horizont 2020 je dôležitým nástrojom pre riadenie politiky EÚ v Arktíde. Je potrebné zvýšiť vývoj infraštruktúry a zelenej technológie.	OHROZENIA Ľudská činnosť naďalej zvyšuje a ohrozuje klimatické podmienky. Negatívna geopolitická situácia. Dôsledky zmeny klímy.

Zdroj: *Results of the public consultation on streamlining EU funding in the European Arctic*. [online], [cit. 14/2/2015]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/dgs/maritimeaffairs_fisheries/consultations/arctic-eu-funding/doc/results_en.pdf>.

Tvorba stratégie a agendy Európskej únie voči Arktíde ešte potrebuje určitú mieru koordinácie v rámci rôznych inštitúcií Európskej únie s arktickými štátmi a, samozrejme, s ostatnými zúčastnenými aktérmi, ako aj medzinárodnými organizáciami, ktorou je Arktická rada. Pretrvávajúcim problémom právomoci je však naďalej legitimita. Arktické štáty nemajú tendenciu považovať Európsku úniu za legítimného partnera v regióne. Uznávajú len jej význam a prínos pri presadzovaní spoločných cieľov, ako je napríklad ochrana životného prostredia a jeho ekosystémov. Ak sa ich národné priority a záujmy s EÚ rozchádzajú, okamžite vymedzujú Úniu zo svojho kurzu.

Literatúra:

- EU Relations with Northern Dimension*. [online], [cit. 7/4/2016]. Dostupné na internete [online]: <http://www.eeas.europa.eu/north_dim/>.
- INURU, M.: *Severní pól, Arktída a stručná histórie objavovania*. [online], [cit. 18/5/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.inuru.com/index.php/planeta/mezniky-vedy/121-severni-pol-arktida-historie>>.
- IŠTOK, R.: *Politická geografia a Geopolitika*. Prešov: Katedra geografie a geoeekológie, 2004.
- KOIVUROVA, T.: *The present and future competence of the European Union in the Arctic*. [online], [cit. 14/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.arcticcentre.org/loader.aspx?id=a9db8fc6-feaa-4caf-8f5e-6528148c7b84>>.
- O Horizonte 2020*. [online], [cit. 14/2/2015]. Dostupné na internete: <http://h2020.cvtisr.sk/sk/o-horizonte-2020.html?page_id=287/>.
- Perzistentné organické látky*. [online], [cit. 14/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.greenpeace.org/slovakia/sk/kampane/toxicke-latky/environmentalne-zataze/perzistentne-organicke-latky/>>.
- Results of the public consultation on streamlining EU funding in the European Arctic*. [online], [cit. 14/2/2015]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/dgs/maritimeaffairs_fisheries/consultations/arctic-eu-funding/doc/results_en.pdf>.
- Spoločné Oznámenie Európskemu parlamentu a Rade*. 2012, s. 11 – 13. [online], [cit. 17/5/2013]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=JOIN:2012:0019:FIN:SK:PDF>>.
- Stanovisko Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru*. [online], [cit. 18/5/2013]. Dostupné na internete: <www.eesc.europa.eu/sources/.../ces2379-2013_00_00_tra_tcd_sk.doc>.

The European Union in the Arctic. [online], [cit. 14/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.worldpolicy.org/blog/2015/06/24/european-union-arctic>>.

Zahraničná politika. 1/2009. [online], [cit. 30/5/2012]. Dostupné na internete: <<http://www.zahranicnapolitika.sk/?id=768&id=753>>.

(Košický) Richtár v minulosti vs. starosta v súčasnosti

Terézia Hišemová

The presented contribution dealing with person of reeve in the Middle Ages and person of mayor at present. Attention is drawn to competences, which were disposed of by the reeve in the Middle Ages and their gradual development, which is captured in privileges for the city of Košice too. It also points out qualities, which have influenced the choice of mayor in the Middle Ages and criteria, which are important for candidates for the post of mayor today. In the contribution is presented today's challenge and risks associated with it. Society develops, rights and obligations are increasing, on the community are transferred competencies with which it has to cope, to ensure the proper functioning of not only the community, but also the state.

Namiesto úvodu

Samosprávu obce v súčasnosti vykonávajú obyvatelia prostredníctvom orgánov obce, miestnym referendom alebo zhromaždením obce.¹ Orgánmi obce sú mestské zastupiteľstvo a starosta obce. Obecné zastupiteľstvo môže zriadiť a zrušiť podľa potreby stále alebo dočasné výkonné, kontrolné a poradné orgány, najmä obecnú radu, komisie a určuje im náplň práce; môže zriadiť a zrušiť aj ďalšie svoje orgány a útvary.² Obec samostatne rozhoduje a uskutočňuje všetky úkony súvisiace so správou obce a jej majetku, všetky záležitosti, ktoré ako jej samosprávnou pôsobnosť upravuje osobitný zákon, ak takéto úkony podľa zákona nevykonáva štát alebo iná právnická osoba alebo fyzická osoba.³ V osobe starostu sa týmto spája výkon obecnej samosprávy a prenesenej miestnej štátnej správy.

Výkonným orgánom stredovekého mesta bola mestská rada, ktorá bola tvorená richtármi⁴ a prisáznymi. V kompetencii rady boli

¹ Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení, §4 ods. 2.

² Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení, §10.

³ Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení, §4 ods. 1.

⁴ V príspevku je pre zjednodušenie používaný termín „richtár“, aj keď pomenovanie pre pozíciu hlavného predstaviteľa obce sa menilo a vyvíjalo a až v neskoršom období sa používalo pomenovanie „richtár“.

predovšetkým súdne právomoci a dozeranie na riadny chod každodenného života mesta.¹ Mestá v stredoveku vystupovali ako samostatné súdne územia² (neskôr označované ako municípiá). Štruktúra vnútornej organizácie miest i mestečiek bola podobná. Jednou zo základných črt každej sídliskovej lokality mestského typu v stredoveku bola súdna a správna autonómia. Odlišnosti sa prejavovali skôr v množstve a dôležitosti kompetencií jej jednotlivých zložiek.³

Správa miest od počiatku svojho vývoja disponuje určitými črtami medzi ktoré môžeme zaradiť úsilie o vlastnú samosprávu, nezávislosť vo všetkých smeroch, ktorá spočívala aj v hospodárskej samostatnosti.⁴

Pôvodné privilégium

Základné pôvodné privilégium mesta Košice sa nezachovalo, avšak vieme, že listina bola vydaná bezprostredne po tatárskom vpáde, najneskôr pred rokom 1249. Tieto pôvodné výsady udelil Košiciam Belo IV., ktorý v listine pre Seňu z 13. apríla 1249 jej udeľuje tie isté výsady ako mestu Košice a navyše v tejto listine hovorí o Košiciach ako o svojom meste.⁵ Už pred týmto rokom 1249 boli v Nižných Košiciach nemeckí hostia disponujúci administratívnymi a súdnymi výsadami. Vrchnosťou dosadený richtár spravoval obec spolu s dvanástimi zástupcami obyvateľov.⁶ Nie všade bol rovnaký počet prísazných,

¹ STIPTA, I.: *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*. Košice: Nica, 2004, s. 74.

² MARSINA, R.: *Mesto a trh na Slovensku do konca 13. stor.* In: *Historický časopis*. Vol. 26, No. 1, 1978, s. 89.

³ SOKOLOVSKÝ, L.: *Prehľad dejín verejnej správy na území Slovenska. I. časť (Od počiatkov do roku 1526)* Bratislava: Metodické centrum mesta Bratislavy, 1995, s. 34; ŠUTAJ, Š.: *Dejiny verejnej správy na Slovensku*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2003, s. 10.

⁴ LEHOTSKÁ, D.: *Vývin buržoáznej mestskej správy do roku 1918*. In: *Historický časopis*. Vol. 21, No. 4, 1973, s. 575.

⁵ VARSÍK, B.: *Zo slovenského stredoveku*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1972, s. 216.

⁶ HALAGA, R. O.: *Archív mesta Košíc. Sprievodca po fondoch a zbierkach*. Praha: Archívna správa ministerstva vnútra, 1957, s. 11.

v Košiciach boli dvanásť, v Prešove boli najprv iba ôsmi, až neskôr bol ich počet zvýšený na dvanásť,¹ aj v českom kráľovstve existovali pri správe mesta prísazníci a mesto Brno ich malo až dvadsaťštyri.²

Privilégium z januára 1342

Dňa 28. januára 1342 bolo Karolom I. udelené Košiciam privilégium na základe ktorého mohol košický richtár súdiť všetky spory medzi mešťanmi.³ Toto privilégium predstavovalo len písomné potvrdenie už existujúceho stavu, pretože takouto právomocou v podstate disponovali uhorské mestá už od konca 13. storočia. Privilégium obsahuje aj ustanovenia upravujúce riešenie sporov vznikajúce medzi Košičanmi a cudzincami, ktoré mal taktiež súdiť richtár s prísaznými.⁴ Odvolacou inštanciou pre žalobcov nespokojných s rozhodnutím mestskej rady bol taverník, ktorý riešil predovšetkým odvolania z mestských súdov, ako to vyplýva z textu privilégia – „...et nos vel ipse magister tawarnicorum iudex videlicet ipsorum ordinarius, ex parte eorundem quibuslibet querelantibus iusticie debitum faciemus complementum iuris ordine observato.“⁵ Táto inštancia bola veľmi dôležitá, pretože podľa uhorského práva bol

¹ ŠVORC, P.: *Spríevodca po historickom Prešove*. Prešov: Universum, 2006, s. 20.

² Vyplýva to z textu Malého privilégia udeleného Václavom mestu Brno v roku 1243 – „...decrevimus etiam, ut XXIII civium iurati de mercatu et aliis, que ad hoorem et utilitatem pertinent civitatis, pro ingenio suo debeant fideliter ordinare... „ ...rozhodli sme, aby dvadsaťštyri prísazníkov verne podľa svojho uváženia usporiadalo záležitosti trhové a iné, ktoré sa týkajú cti a prospechu mesta...

³ MEIER, J.; PIIRAINEN, T. I.: *Der Schwabenspiegel aus Kaschau*. Berlin: Weidler buchverlag, 2000, s. 25.

⁴ HALAGA, R. O.: *Počiatky Košíc a zrod metropoly. Hospodársko-sociálne, správne a kultúrne dejiny*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1993, s. 363.

⁵ Spracovaný latinský text privilégia je dostupný: JUCK, L.: *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238-1350)*. Bratislava: Veda, 1984, s. 133 – 134. Originál udeleného privilégia sa nezachoval, text z tranzumtu Štefana, hlavného taverníka z 21. mája 1344 je uložený v Archíve mesta Košice, Privilégia, č. 1 (C). Bližšie pozri: *Privilégium z 28. januára 1342 pre mesto Košice*. [online], [cit. 2/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://archives.hungaricana.hu/en/charters/37755/?query=WJEL%3D%28U%20722%29%20AND%20JELZ%3D%28269103%29>>.

miestne príslušným súdom, súd obžalovaného, nie žalobcu, čo v konečnom dôsledku znamenalo, že Košičana, ktorý sa previnil mohol súdiť len vlastný richtár, snahou bolo predchádzanie richtárovej náklonnosti k mešťanovi z vlastného mesta.

Privilégium z júla 1347

Dňa 28. júla 1347 udelil Ľudovít I. Veľký Košiciam listinu, ktorou sa Košice zaradili medzi významné mestá, hneď za Budín. Významnými pre náš príspevok sú časti, kde sa spomína richtár. Takou je časť „*Item ipsi maiorem ville sibi eligant, quem volentes nobis electum presentent, qui omnes causas eorum mundanas debeat iudicare, sed si per ipsum debita iusticia alicui non fuerit exhibita, ipse villicus et non villa debeat convenire coram nobis vel illo, cui duxerimus committendum.*“ v ktorej je zakotvené, že Košičania si sami môžu voliť richtára, ktorého predstavia panovníkovi, s právom súdiť všetky spory. Avšak ak by nerozsúdil nejaký prípad, má byť pred panovníka predvolaný samotný richtár. A taktiež časť „*Ad hec concessimus eisdem, ut non cogantur recipere aliquem iudicem per nos datum, sed ex eleccione sua libera assumpmant in villicum, quem volunt, qui quidem villicus in anni revoluzione villicatum debeat in manus civium resignare*“ v ktorej je vyjadrené to, že Košičania nemajú byť nútení prijať richtára určeného panovníkom, ale ten má byť nimi zvolený a po ročnom pôsobení má odovzdať richtársky úrad.¹ Tieto výsady sú

¹ Spracovaný latinský text privilégia je dostupný v: JUCK, L.: *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238-1350)*. Bratislava: Veda, 1984, s. 147 – 149. Slovenský text je dostupný: BREZOVÁKOVÁ, B.: *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov 4. Pod vládou anjouovských kráľov: Slovensko po vymretí Arpádovcov a nástupe Anjouovcov na uhorský trón, Karola Róberta, Ľudovíta Veľkého a jeho dcéry Márie*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2002, s. 158 – 160. Originál udeleného privilégia je uložený v Archíve mesta Košice, Privilégia, č. 3 (A). Bližšie pozri: Privilégium z 28. júla 1347 pre mesto Košice. [online], [cit. 2/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://archives.hungaricana.hu/en/charters/40925/?query=WJEL%3D%28U%20722%29>>.

prevzaté práva Budína, na čo upozornil vo svojich prácach aj Ondrej R. Halaga. Privilégium preto obsahuje aj práva, ktorými Košice disponovali už skôr.¹

Zo znenia privilégia vyplýva, že právo voliť mali všetci mešťania, aj keď nie je vylúčené, že toto právo v skutočnosti využívali len najbohatší mešťania, alebo mešťania, ktorí prešli majetkovým cenom.²

Privilégium z októbra 1347

V októbri 1347 bolo Košiciam udelené ďalšie privilégium, v ktorom boli upravené predovšetkým súdne právomoci. Opäť vyberáme ustanovenia, ktoré sú venované richtárovi. „*Preterea quicunque ratione furti, latrocinii vel homicidii extra civitatem Cassensem exorti Casse inventi fuerint, per iudicem ipsorum pro tempore constitutum et iuratos iudicentur iuxta formam libertatis eorundem ab antiquo observatam*“ čiže ak niekto spáchal zločin krádeže či násilia mimo územia Košíc, no chytený bol tu, súdiť ho mohol len košický richtár s prísaznými. „*Item si cives prefati aliquod nocumentum vel gravamen nobilibus, vel populis extraneis inferrent et iudex ipsorum iusticiam facere recusaret, non cives, sed iudex ipsorum ad nostram presenciam evocetur.*“ Ak mešťania spáchajú nejaký prečin voči šľachticom alebo cudzincom a richtár odmietne vykonať spravodlivosť, potom nie občania, ale richtár bude predvolaný pred kráľovský súd. „*...ut nullus omnino hominum extraneorum et superveniencium ac curiensium in dicta civitate nostra Cassensi et in suburbio eiusdem curias, domos et edificia et vineas habitas ubique et ipsos contingentes contra libertatem eorundem sine scitu, licencia et permiissione iudicis, iuratorum et civium de eadem cum matris domine regine et magistri tauarnicorum...*“ nikto z cudzincov a ľudí prichádzajúcich do mesta nemôže získať kúrie, domy,

¹ Bližšie pozri: HALAGA, R. O.: *Právny, územný a populačný vývoj mesta Košíc*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 19.

² MARSINA, R.: *Vývoj správy miest v stredoveku*. In: *Vývoj správy miest na Slovensku: zborník príspevkov z konferencie o vývoji správy miest, ktorú usporiadala Slovenská historická spoločnosť a Gemerská vlastivedná spoločnosť v dňoch 24. – 26. októbra 1979 v Rožňave*. Martin: Osveta, 1984, s. 37 – 38.

budovy a vinice v meste a jeho predmestí bez vedomia a súhlasu richtára, prísazných aj mešťanov, ďalej „*nam volumus, ut si qui contra eosdem vel aliquem et ipsis quicumque quescionis vel accionis habent vel habuerint, in eadem civitate in presencia iudicis et iuratorum legitime exequantur*“ ak mal niekto žalobu na Košičana musel ju riešiť v meste pred košickým richtárom a prísaznými. „*Et si iidem iudex et iurati ex parte aliquorum concivium et cohospitum suorum in reddenda iusticia cuiquam tepidi vel remissi extiterint, tunc non hii, contra quos agitur, sed predictus iudex ad nostram vel magistri tawarnicorum nostrorum quibuslibet querelantibus iusticie faciemus complementum*“ čiže ak bude richtár s prísaznými váhať alebo budú nedbalí, potom nie obžalovaní, ale richtár bude predvolaný pred kráľa alebo taverníka. „*Hanc eciam libertatem duximus concedendam, ut universos et quoslibet fures et latrones ac alios malefactores in medio eiusdem civitatis nostre et alias ubique in circuitu et vicino reprehensos, iudex eorundem cum iuratis iudicandi et iuxta exigenciam suorum demeritorum puniendi pena sibi concedendi et suspendi liberam ex nostra presenti annuenciam habeant facultatem*“ zlodejov a lúpežníkov môže súdiť i potrestať košický richtár s prísaznými.¹

Mesto Brno, ktorému boli udelené výsady v januári 1243 českým kráľom Václavom vo svojom privilégium obsahuje aj ustanovenie: „*Volumus igitur et irrefragabiliter sttuimus, ne quisquam baronum aut nobilium terre potestatem habeat in civitate Brunnensi vel in ipsa violentiam exercent vel aliquem teneat sine licentia et nuncio iudicis civitatis.*“ čiže žiadny pán ani šľachtic nemal v meste právomoc, nesmel sa správať svojvoľne či niekoho držať vo väzení bez dovolenia richtára alebo bez toho, aby podal richtárovi správu. A taktiež aj „*Siquidem volumus, ut quicumque civium homines et possessiones extra civitatem habeant, nullam in ipsis iudex*

¹ Spracovaný latinský text privilégia je dostupný: JUCK, L.: *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238-1350)*. Bratislava: Veda, 1984, s. 154 – 155. Originál udeleného privilégia je uložený v Archíve mesta Košice, Privilegia, č. 4 (A). Bližšie pozri: *Privilégium z októbra 1347 pre mesto Košice*. [online], [cit. 2/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://archives.hungaricana.hu/en/charters/41172/?query=WJEL%3D%28U%20722%29%20AND%20KELT%3D%281347-10-18%29>>.

provincialis vel etiam alii beneficiarii provincie, ita ut ab eis nec citentur nec etiam iudicentur, habeant potestatem, sed iudicentur a iudice civitatis.“ Čo znamená, že majetok, ktorý vlastní ktorýkoľvek mešťan mimo mesta nepodlieha právomoci provinciálneho richtára alebo iných úradníkov provincie a nesme byť nimi súdený, môže byť súdený len vlastným richtárom.¹

Tieto široké oprávnenia, ktorými disponoval richtár boli delegované od kráľa, avšak panovník nechcel stáť úplne mimo tohto procesu a zvolení richtári boli predstavení kráľovi. Je dosť pravdepodobné, že sa volili richtári, ktorí by sa mohli páčiť kráľovi, bolo by totiž dosť nelogické zvoliť si za richtára osobu, ktorá bola v nemilosti panovníka. Z textu privilégii vyplýva, že richtára mohli voliť všetci mešťania, ale aj z praktických dôvodov to asi nebolo celkom tak. Postup pri voľbách opisuje Ondrej R. Halaga, ktorý aj vysvetľuje pravdepodobný rozdiel medzi staršími a volenou obcou. Staršími podľa jeho výkladu boli predstavitelia jednotlivých stolov z ktorých sa skladala celá volená obec.² Volebný proces v neskoršej etape detailnejšie opisuje Anton Spiesz skúmajúci samosprávu Košíc v období rokov 1680 – 1780.³

Richtár

Richtár bol hlavným predstaviteľom správy a súdnictva v meste. V privilégiách udelených mestu Košice sa v súvislosti s richtárom spomínajú predovšetkým súdne kompetencie. Na osobu richtára boli kladené vysoké morálne nároky, ktoré mali ručiť za čo najlepšie vedenie mesta. V úvode pravidiel košickej mestskej rady z roku 1404 sa spomína richtár Iacob Stoyan s prívlastkami ako úctyhodný, opatrný

¹ FLODR, M.: *Iura originalia civitatis Brunensis. Privilegium českého krále Václava I. z ledna roku 1243 pro město Brno*. Brno: SNIP, 1993, s. 10, 26.

² HALAGA, R. O.: *Archív mesta Košíc. Sprievodca po fondoch a zbierkach*. Praha: Archivna správa ministerstva vnútra, 1957, s. 15.

³ SPIESZ, A.: *Samospráva slobodných kráľovských miest v rokoch 1681 – 1780*. In: *Slovenská archivistika*. 1/1977, s. 76.

a skromný. – „...als der erwirdige forsichtig und bescheyden Herre Iacob Stoyan ist vorweser und Richter gewesen der Stat Casschau...“¹ Pri výbere vhodného kandidáta sa kládol aj dôraz na zbožnosť, spravodlivosť, lásku k právu a pravde. Budúci richtár mal žiť v usporiadanom manželstve a nemal byť cudzoložník. Nemenej sa vyžadovalo, aby predstaviteľ mesta bol umiernený v jedení a pití, spoľahlivý, aby nerobil rozdiely medzi chudobnými a bohatými a nemal byť lakomý. Mal byť rozvážny a nesmel krivo prisahať a musel byť bezúhonný.² Medzi všeobecné podmienky zvoliteľnosti richtára patrili trvalý pobyt v meste, pozemkové vlastníctvo a taktiež mal byť určitý čas členom mestskej rady.³

Pravidlá pre košickú mestskú radu (nie je to oficiálny názov dokumentu) z roku 1404⁴ predstavujú vzácny prameň o právnych a morálnych pravidlách, ktoré sa uplatňovali pri vtedajších predstaviteľoch mesta. Pravidlá majú úvod a 47 článkov. Vyzdvihuje sa tu autorita starších a tým pádom aj skúsenejších mužov z mestskej rady od ktorých sa mali mladší učiť. Tieto pravidlá len v malej miere riešia kompetencie a vzájomné vzťahy mestských orgánov. Pravdepodobne účelom spisania týchto pravidiel bolo zaznamenanie morálno-právnych zásad uplatňovaných v mestskej rade. Ako upozornil Drahoslav Magdoško, pravdepodobne nejde o pravidlá, ktoré boli vytvorené pre Košice, ale zjavne o prepis, možno aj doslovný, iného zahraničného textu. K týmto domnienkam viedol Drahoslava Magdoška predovšetkým fakt, ktorý spočíva v používaní terminológii, ktorá nezodpovedala dobe.⁵

¹ PIIRAINEN, I. T.: *Die Satzung des rates der Stadt Košice (Kaschau) aus dem Jahre 1404*. In: *Neuphilologische Mitteilungen*. Vol. 88, No. 3, 1987, s. 241.

² ŠVORC, P.: *Sprievodca po historickom Prešove*. Prešov: Universum, 2006, s. 20.

³ STIPTA, I.: *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*. Košice: Nica, 2004, s. 74.

⁴ PIIRAINEN, I. T.: *Die Satzung des rates der Stadt Košice (Kaschau) aus dem Jahre 1404*. In: *Neuphilologische Mitteilungen*. Vol. 88, No. 3, 1987, s. 237 – 255.

⁵ MAGDOŠKO, D.: *K pôvodu pravidiel pre košickú mestskú radu z roku 1404*. In: *Poznávanie dejín Slovenska. Pramene, metódy a poznatky*. Prešov, Košice: Universum, 2012, s. 237 – 246.

Na základe súpisu pravidiel pre mestskú radu z roku 1404 môžeme vyvodiť záver, že richtár vedel písať a čítať. V pravidlách, konkrétne v článku 17, sa totiž píše, že richtár ani žiaden prísazný nesmie vykonávať zápisy do mestských kníh, pretože to smie len notár - *Item keyn Rother ader Richter sol lossen schreyben in der Stat Buch...* Skutočnosť, že richtár vedel písať a čítať nasvedčuje aj fakt, že podnety a sťažnosti prijímal richtár častokrát mimo radnice. Taktiež smel prečítať poštu v osobitných prípadoch, ale vždy v spoločnosti prísazného, ak nevedel čítať latinsky obrátil sa na notára, ktorého úlohou bolo čítať všetky prijaté listiny - „...eyn vormunder ader vorweser sol seyn, als eyn Burgermeister ader Richter des Rotes, vnd dem got enezogen ist, das her selbest nicht kan dy lateynischen buchstaben awslagen...“. Z tohto nám jasne vyplýva, že richtár vedel čítať minimálne nemecky.¹

Richtár v stredoveku nemal žiadne úradné hodiny, mešťania ho mohli vyhľadať kedykoľvek a kdekoľvek predovšetkým v jeho dome. Taktiež je potrebné povedať, že funkcia richtára bola funkciou čestnou, to znamená, že richtár nemal právo na plat. Podobne ani prešovskí richtári nedostávali za výkon funkcie plat, ale ani neplatili dane, taktiež richtárovi patrila časť z finančných pokút a trestov, ktoré boli uložené mestským súdom.²

Prvým košickým richtárom, ktorého meno vieme, je richtár Vylkynus, starší brat Arnolda, neskoršieho richtára Košíc. Listina v ktorej je zmienka o tomto richtárovi nie je presne datovaná, určite však pochádza z obdobia rokov 1279 až 1298, Drahoslav Magdoško, ktorý sa pokúsil spresniť rok vydania listiny, zaradil vydanie listiny do obdobia rokov 1290 – 1292.³

¹ PIIRAINEN, I. T.: *Die Satzung des rates der Stadt Košice (Kaschau) aus dem Jahre 1404*. In: *Neuphilologische Mitteilungen*. Vol. 88, No. 3, 1987.

² ŠVORC, P.: *Sprievodca po historickom Prešove*. Prešov: Universum, 2006. s. 20.

³ MAGDOŠKO, D.: *Vylkynus villicus – najstaršia zmienka o košickom richtárovi*. In: *Spoločnosť, kultúra a každodennosť v dejinách Slovenska*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 30.

Starosta

„Predstaviteľom obce a najvyšším výkonným orgánom obce je starosta. Funkcia starostu je verejná funkcia. Predpokladom na výkon funkcie starostu je získanie aspoň stredného vzdelania. Funkčné obdobie starostu sa skončí zložením sľubu novozvoleného starostu. Spôsob voľby starostu upravuje osobitný zákon.“ Toto je text aktuálneho §13 ods. 1, zákona o obecnom zriadení.

Zaujímavou je predovšetkým veta, možno na prvý pohľad nenápadná, ktorá vyžaduje, aby mal starosta aspoň stredné vzdelanie. Uvedené ustanovenie bolo doplnené novelou č. 180/2014 z 29. mája 2014. Túto vetu niektorí považujú za protiústavnú a za porušenie všeobecnosti volebného práva najmä preto, že tento „vzdelanostný cenzus“ sa vyskytol len pri kandidátoch na post starostu. K zavedeniu tohto vzdelanostného cenzu prispela potreba zabezpečenia výkonu funkcie starostu osobami, ktoré vzhľadom na svoje vzdelanie budú zárukou riadneho výkonu funkcie a dodržiavania právneho poriadku. Známe sú totiž prípady, keď práve zo strany starostu dochádzalo k závažnému porušovaniu právnych predpisov, či už k úmyselnému alebo neúmyselnému.

Dňa 8. júla 2014 bol na Ústavný súd Slovenskej republiky podaný návrh o posúdenie súladu daného ustanovenia s Ústavou Slovenskej republiky. Ústavný súd dňa 10. septembra pozastavil účinnosť napadnutých ustanovení a preto sa v nadchádzajúcich voľbách, konaných 21. septembra 2014, mohli o post starostu uchádzať aj kandidáti, ktorí podmienku stredného vzdelania nespĺňali.

K podmienke všeobecnosti volebného práva môžeme pristupovať dvoma odlišnými spôsobmi. Všeobecnosť môžeme ako právo fyzickej osoby voliť a byť volený ak táto spĺňa zákonom stanovené podmienky. Odchylné je vymedzenie všeobecnosti volebného práva, ktoré

spočíva v jej vymedzení v negatívnom zmysle, čiže bez obmedzujúcich podmienok.¹

K podmienkam pasívneho volebného práva, ktoré nikto nespochybňuje, patrí dosiahnutie veku minimálne 25 rokov, trvalý pobyt v obci, plná spôsobilosť na právne úkony a nevykonávanie trestu odňatia slobody. Na základe týchto podmienok sa starostom môže stať aj cudzinec s trvalým pobytom v obci, ktorý nemusí ani ovládať úradný jazyk.

Starosta má zodpovednú funkciu a ak mnohí namietajú, že požiadavka stredoškolského vzdelania je protiústavná alebo ak iní opo-
nujú tým, že maturita neznamenaá záruku správneho vedenia obce, v žiadnom prípade nemožno poprieť, že správny starosta by mal disponovať určitými vlastnosťami, tie charakterové sa v dnešnej dobe často nedajú ľahko odhaliť. Avšak dobrý starosta by mal mať aj minimálne základné zručnosti s prácou na počítači a taktiež s prácou na internete, posielanie a prijímanie e-mailov, vytváranie grafov a tabuliek, práca s textovým editorom by mala byť samozrejmosťou, je žiaduce, aby sa vedel zorientovať v množstve právnych predpisov, ktoré sú pre jeho funkciu dôležité, netvrdíme, že musí ovládať celý systém právnych noriem, to snád' ovládajú najlepší právnici, avšak primárne znalosti aj v tejto oblasti sú viac ako potrebné. Starosta by mal byť schopný a ochotný pracovať v prospech rozvoja obce a jej obyvateľov, všetkých obyvateľov, nie je namieste uprednostňovanie určitej skupiny ľudí či voličov. Je potrebné si uvedomiť, že starosta neplní len funkciu, ktorej jedinou náplňou je výkon obecnej samosprávy, ale navyše aj miestnej štátnej správy. Pokiaľ pri plnení úloh obecnej samosprávy využíva starosta určitú samostatnosť a nezávislosť v hraniciach určených zákonom pri výkone štátnej správy je nutné dodržiavanie pokynov a smerníc nadriadených orgánov štátnej správy.

¹ CIBULKA, L.: *Princípy volebného práva a nový volebný zákon*. In: *Aktuálne problémy volebného práva – nové volebné zákony*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015, s. 32.

Problém vzdelania starostov bol nastolený už skôr, preto zákonodarca novelou č. 102/2010 z 2. marca 2010 doplnil zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení o ustanovenie: „Starosta si prehlbuje vedomosti potrebné na výkon funkcie starostu.“¹ Avšak nestanovil žiadne sankcie či previerky, ktorými by sa zisťovalo, či si túto povinnosť starostovia plnia.

Ústavný súd Slovenskej republiky už v minulosti riešil otázku ústavnosti obmedzenia pasívneho volebného práva, zavedením podmienky jednoročného trvalého pobytu v obci. Ústavný súd vtedy rozhodol, že toto obmedzenie je protiústavné, pretože nemalo opodstatnenie z aspektu verejného záujmu. Pri hodnotení ústavnosti alebo neústavnosti bral do úvahy tieto aspekty: či objektívne existuje legitímny verejný záujem na obmedzení pasívneho volebného práva, či zákonom upravené obmedzenie pasívneho volebného práva je naozaj nevyhnutné so zameraním na realizáciu verejného záujmu, a či existuje priama príčinná súvislosť medzi verejným záujmom a potrebou zákonného obmedzenia pasívneho volebného práva.² Sme toho názoru, že obmedzenie pasívneho volebného práva stanovením minimálneho vzdelania je vo verejnom záujme.

Záver

Je zaujímavé, že už v stredoveku sa očakávalo, že richtár, teda človek, ktorý spravoval mesto, vie písať a čítať, pričom tieto znalosti vtedy neboli dostupné pre všetkých a väčšina vtedajšieho obyvateľstva bola negramotná. Dnes, keď je vzdelanie dostupné pre všetkých a čítať a písať vie takmer každý, je zarážajúce, že je možné, aby tak dôležitú funkciu pre obec mohla zastávať aj osoba, bez primeraného vzdelania. Zdá sa že v období temna, ako sa stredovek často nazýva, pristupovali k voľbe svojho richtára obyvatelia zodpovednejšie, predovšetkým

¹ Pozn. autora: Dnes je to ustanovenie §13 ods. 10 zákona č. 369/1990 Zb.

² Rozhodnutie Ústavného súdu SR PL ÚS 19/98 zo 14. októbra 1998.

preto, že prihliadali nielen na jeho vzdelanie a schopnosti, ale najmä na vlastnosti, pretože funkcia richtára bola v prvom rade cťou a richtár pomáhal zveľaďovať mesto a taktiež pomáhal obyvateľom žijúcim v meste. Je tomu tak aj dnes? Dnešnou výzvou teda je, aby sa na post starostu dostali len ľudia, ktorý svojimi schopnosťami a znalosťami zabezpečia správne fungovanie obce a zároveň jej zveľaďovanie. Naopak rizikom je, aby tento post v budúcnosti nezastávali ľudia, ktorí sú až príliš „šikovní“ a vedeli by svoje postavenie aj zneužívať vo vlastný prospech alebo v prospech vybraných voličov. Tomu by sa dalo čiastočne predísť, keby kandidáti museli predložiť odpis z registra trestov a v žiadnom prípade by sa netolerovali trestné činy proti majetku, hospodárske trestné činy, korupcia a samozrejme zneužívanie právomoci verejného činiteľa.

Literatúra:

- BREZOVÁKOVÁ, B.: *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov 4. Pod vládou anjouovských kráľov. Slovensko po vymretí Arpádovcov a nástupe Anjouovcov na uhorský trón, Karola Róberta, Ľudovíta Veľkého a jeho dcéry Márie*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2002.
- CIBULKA, L.: *Princípy volebného práva a nový volebný zákon*. In: *Aktuálne problémy volebného práva – nové volebné zákony*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015.
- FLODR, M.: *Iura originalia civitatis Brunensis. Privilegium českého kráľa Václava I. z ledna roku 1243 pro město Brno*. Brno: SNIP, 1993.
- HALAGA, R. O.: *Archív mesta Košíc. Sprievodca po fondoch a zbierkach*. Praha: Archívna správa ministerstva vnútra, 1957.
- HALAGA, R. O.: *Počiatky Košíc a zrod metropoly. Hospodársko-sociálne, správne a kultúrne dejiny*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1993.
- HALAGA, R. O.: *Právny, územný a populačný vývoj mesta Košíc*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1967.

- JUCK, L.: *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238-1350)*. Bratislava: Veda, 1984.
- LEHOTSKÁ, D.: *Vývin buržoáznej mestskej správy do roku 1918*. In: *Historický časopis*. Vol. 21, No. 4, 1973.
- MAGDOŠKO, D.: *K pôvodu pravidiel pre košickú mestskú radu z roku 1404*. In: *Poznávanie dejín Slovenska. Pramene, metódy a poznatky*. Prešov, Košice: Universum, 2015.
- MAGDOŠKO, D.: *Vylkynus villicus – najstaršia zmienka o košickom richtárovi*. In: *Spoločnosť, kultúra a každodennosť v dejinách Slovenska*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012.
- MARSINA, R.: *Mesto a trh na Slovensku do konca 13. stor.* In: *Historický časopis*. Vol. 26, No. 1, 1978.
- MARSINA, R.: *Vývoj správy miest v stredoveku*. In: *Vývoj správy miest na Slovensku: zborník príspevkov z konferencie o vývoji správy miest, ktorú usporiadala Slovenská historická spoločnosť a Gemerská vlastivedná spoločnosť v dňoch 24. – 26. októbra 1979 v Rožňave*. Martin: Osveta, 1984.
- MEIER, J.; PIIRAINEN, T. I.: *Der Schwabenspiegel aus Kaschau*. Berlin: Weidler buchverlag, 2000.
- PIIRAINEN, I. T.: *Die Satzung des rates der Stadt Košice (Kaschau) aus dem Jahre 1404*. In: *Neuphilologische Mitteilungen*. Roč. 88, č. 3, 1987.
- SOKOLOVSKÝ, L.: *Prehľad dejín verejnej správy na území Slovenska. I. časť (Od počiatkov do roku 1526)*. Bratislava: Metodické centrum mesta Bratislavy, 1995.
- SPIESZ, A.: *Samospráva slobodných kráľovských miest v rokoch 1681 – 1780*. In: *Slovenská archivistika*. 1/1977.
- STIPTA, I.: *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*. Košice: Nica, 2004.
- ŠUTAJ, Š.: *Dejiny verejnej správy na Slovensku*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2003.
- ŠVORC, P.: *Sprievodca po historickom Prešove*. Prešov: Universum, 2006.
- VARSÍK, B.: *Zo slovenského stredoveku*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1972.

Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení zo 6. septembra 1990.
Rozhodnutie Ústavného súdu SR PL ÚS 19/98 zo 14. októbra 1998.
Zákon č. 102/2010 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon Slovenskej národnej rady č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov z 2. marca 2010.
Zákon č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov z 29. mája 2014.
Privilegium z 28. januára 1342 pre mesto Košice. [online], [cit. 2/5/2016].
 Dostupné na internete: <<http://archives.hungaricana.hu/en/charters/37755/?query=WJEL%3D%28U%20722%29%20AND%20JELZ%3D%28269103%29>>.
Privilegium z 28. júla 1347 pre mesto Košice. [online], [cit. 2/5/2016].
 Dostupné na internete: <<http://archives.hungaricana.hu/en/charters/40925/?query=WJEL%3D%28U%20722%29>>.
Privilegium z októbra 1347 pre mesto Košice. [online], [cit. 2/5/2016].
 Dostupné na internete: <<http://archives.hungaricana.hu/en/charters/41172/?query=WJEL%3D%28U%20722%29%20AND%20KELT%3D%281347-10-18%29>>.

Dlhodobá analýza štátneho rozpočtu a priorít (česko)slovenských vlád od roku 1919 do súčasnosti s dôrazom na oblasť školstva a zdravotníctva

Marek Ondruš

In this paper we can find summarized statistical analysis of state budgets since 1919 until present with focus on expenses for the field of education and health care with use of primary and secondary sources. Besides that it offers analysis of these statistical data and tries to point out causes and consequences of each change. It also asks a question whether the fields of education and health care were priority of state and later party representatives. The main goal of this paper is to record historical development and its impact on current status of these fields. The paper is interdisciplinary as besides history it uses methods from statistics, economics, sociology and prognostics.

Úvod

Hlavným cieľom tejto práce bolo vypracovať komplexnú štatistiku výdavkov štátneho rozpočtu určených na oblasti školstva a zdravotníctva od vzniku 1. ČSR v roku 1918 (resp. jej prvého rozpočtu pre rok 1919) až do súčasnosti. Okrem samotného spracovania týchto štatistických údajov bola mojím cieľom aj ich hĺbková analýza. Použitím metódy komparácie som porovnával výdavky v konkrétnych vybraných rokoch ale taktiež i jednotlivé obdobia, ohraničené najmä zmenami politického režimu ako aj dlhodobé tendencie v týchto výdavkoch. Na základe týchto zistení som mohol určiť nakoľko boli oblasti školstva a zdravotníctva prioritou jednotlivých vlád.

Oblasti školstva a zdravotníctva považujem za najdôležitejší pilier rozvoja každej krajiny, čo platí najmä pre európske štáty s režimom liberálnej demokracie. Výchova a vzdelávanie sú oblasti mimoriadne dôležité pre zachovanie a rozvoj našej spoločenskej úrovne. Zdravotnícka starostlivosť a miera, akou sa dokážeme postarať o chorých je jedným z najdôležitejších prejavov našej spoločenskej vyspelosti. Bohužiaľ, najmä v súčasnosti má laická ale i odborná verejnosť pocit,

že obe tieto oblasti sa nachádzajú v dlhodobom úpadku, či prinajlepšom v stagnácii. Výstižným prejavom týchto tvrdení je najmä fakt, že za posledných 5 rokov (2011 – 2016) boli z celkových 5 veľkých štrajkov až 4 z oblasti školstva či zdravotníctva.¹ Chcel som teda zistiť, či sú tieto tvrdenia pravdivé a nakoľko boli tieto oblasti prioritou pre štátne elity dnes ale i v minulosti.

Najdôležitejším zdrojom pre písanie tejto práce boli zákony o štátnych rozpočtoch, ktoré boli vydávané každoročne v *Zbierke zákonov*. Ďalej to boli najmä stenografické prepisy parlamentných rozprav k štátnym rozpočtom, kde som pracoval s vyjadreniami predsedov vlády, ministrov financií ale i radových poslancov. Pre lepšie pochopenie situácie v minulosti a širší prehľad som využil aj množstvo druhotných prameňov a odbornej literatúry.

Existuje mnoho metodických spôsobov, ako spracúvať zvolené pramenné materiály, avšak pre najvýstižnejšie a najpresnejšie dosiahnutie mnou vytýčeného cieľa považujem spracúvanie percentuálneho pomeru medzi oblasťami školstva a zdravotníctva, oproti celkovým výdavkom štátneho rozpočtu. Touto metódou totiž dokážem najlepšie zachytiť, nakoľko boli tieto oblasti prioritou pre tvorcov štátneho rozpočtu a zároveň eliminujem faktor inflácie, deflácie a ďalších zmien v hodnote meny. Zjednodušene povedané, nezisťujem konkrétne číslo výdavkov, ale aká časť z celkového „koláča“ bola vyhradená.

¹ V roku 2011 zažilo Slovensko hromadné výpovede lekárov, v roku 2012 bol vyhlásený štrajk učiteľov, ktorý na dva dni ochromil väčšinu školských zariadení, v roku 2015 došlo ku štrajku zamestnancov súdov a v roku 2016 postupne k hromadným výpovediam zdravotných sestričiek a pôrodných asistentiek a ku štrajku učiteľov, do ktorého sa síce zapojilo cca iba 10 % učiteľov ale maj veľký mediálny dosah.

Školstvo pred vznikom 1. ČSR

Správu a fungovanie škôl v Rakúsko-Uhorsku upravoval školský zákon z roku 1869, nazvaný i *Hasnerov zákon*.¹ Na základe tohto zákona fungovala povinná školská dochádzka v dĺžke 8 rokov. Toto základné vzdelanie zabezpečovali obecné a meštianske školy, ktoré mohli byť v štátnom, ale i súkromnom vlastníctve.² Po absolvovaní povinného základného vzdelania mohol žiak pokračovať v štúdiu na strednej škole. Najrozšírenejším typom strednej školy bolo gymnázium, kde sa kládol dôraz najmä na výučbu jazykov, filozofie a iných spoločenskovedných smerov. Opakom gymnázia bola reálka, ktorá bola zameraná na prehĺbovanie prírodovedných a technických znalostí.³ Ako medzistupeň vzniklo reálne gymnázium, ktoré poskytovalo veľmi vzdelanie zo spoločenskovedných a aj prírodovedných odborov a bolo hojne využívané najmä žiakmi, ktorí si neboli istí svojím ďalším smerovaním.⁴ Pred rokom 1918 existovali na území Československa iba dve vysoké školy, česká a nemecká *Karlova univerzita*.⁵

Vo veľkej miere však treba odlišovať situáciu v Čechách a na Morave, oproti situácii na území Slovenska. Na území Predlitavska existovala zákonom daná rovnoprávnosť jazykov vo vyučovacom procese a každá národnosť mala právo na školy s vlastným vyučovacím jazykom.⁶ Existovali všetky typy škôl od základných až po vysokú s vyučovacím jazykom českým. Na území Zálitavska však bola situácia

¹ Zákon č. 62 zo 14. 5. 1869. [online], [cit. 17/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=rgb&datum=18690004&zoom=2&seite=00000277&x=14&y=5>>.

² Na obecných školách sa vyučovali jazyky, počty, reálie, geometria, spev, telesná výchova a náboženstvo. Meštianske školy mali podobný záber, avšak poskytovali žiakovi omnoho vyššie vzdelanie, napriek tomu, že išlo o školy na rovnakej úrovni.

³ VALIŠOVÁ, A.; KASÍKOVÁ, H. a kol.: *Pedagogika pro učitele - Školský systém v českých zemích*. Praha: Grada Publishing, 2007, s. 73.

⁴ VALIŠOVÁ, A.; KASÍKOVÁ, H. a kol.: *Pedagogika pro učitele - Školský systém v českých zemích*. Praha: Grada Publishing, 2007, s. 77.

⁵ *Karlova univerzita v Prahe* bola rozdelená na českú a nemeckú časť v roku 1882.

⁶ Zákon č. 1 z roku 1866. [online], [cit. 16/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=lbo&datum=1866&page=19&size=45>>.

diametrálne odlišná, najmä od rakúsko-maďarského vyrovnania v roku 1867. Cieľom maďarských vlád totiž bolo prostredníctvom vzdelávania a výchovy v maďarskom jazyku upevňovať jednorečový uhorský národ a viesť žiakov k uhorskému patriotizmu. Maďarská vláda veľmi správne chápala vzdelávacie inštitúcie ako jeden z najefektívnejších nástrojov asimilačnej politiky. V roku 1907 maďarizačný proces vyeskaloval najmä do prijatia školských zákonov č. 26 a 27, tzv. *Apponyiho školských zákonov*.¹ V školskom roku 1912/1913 bolo na Slovensku celkove 3864 ľudových škôl, pričom až v 3478 (90%) sa vyučovalo v maďarskom jazyku, len 354 škôl (9,2%) malo vyučovací jazyk slovenský. Podstatne nepriaznivejšia bola situácia na úseku odborného a stredného školstva. Kým v 976 (94%) školách sa vyučovalo po maďarsky, slovenská nebola žiadna.²

Treba poznamenať, že v tomto období boli všetky úrovne školstva spoplatnené. Jednou z bizarností je celibát učiteľiek, ktorý bol zavedený na prelome 19. a 20. storočia. Na základe tohto nariadenia mohla vykonávať učiteľské povolanie iba slobodná a bezdetná žena.

Zdravotníctvo pred vznikom 1.ČSR

Agenda zdravotníctva patrila počas Rakúsko-Uhorska do kompetencie *Ministerstva vnútra*. Z hľadiska systému fungovania zdravotníctva bol na našom území implementovaný v roku 1888 tzv. Bismarckov poisťovací model, ktorý bol zavedený v Nemecku v rokoch 1883

¹ *Zákon č. 26 z roku 1907*. [online], [cit. 03/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6965>>.

Zákon č. 27 z roku 1907. [online], [cit. 03/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6966>>.

² GABZDILOVÁ, S.: *Školský systém na Slovensku v medzivojnovnej Československej republike (1918-1938)*. [online], [cit. 11/05/2016]. Dostupné na internete: <https://www.upjs.sk/public/media/5596/Skolsky_system_na_Slovensku_Gabzdilova.pdf>.

až 1889.¹ Zdravotná starostlivosť bola poskytovaná na základe povinného zdravotného poistenia s pomerne veľkou mierou solidarity. Na základe zákona č. 68 z roku 1887 o verejnej zdravotnej službe bola usporiadaná sieť inštitúcií na čele s úradnými lekármi, ktorí zabezpečovali a kontrolovali stanovené hygienické, protiepidemické a preventívne opatrenia. Veľkých zdravotníckych zariadení (nemocníc a ústavov) bolo malé množstvo a zväčša boli vysoko špecializované a schopné prijať minimum pacientov. Okrem toho bolo množstvo ústavov v rukách cirkvi.

Zmeny v oblasti školstva po vzniku 1. ČSR

Agenda školstva bola začlenená pod novovytvorené *Ministerstvo školstva a národnej osvety*, avšak bolo v podstate prebrané dovtedajšie fungovanie ako i správa školského systému. Drobné zmeny boli vykonané v rámci *Malého školského zákona*.² Samozrejmosťou bolo počesťovanie a poslovenčovanie školských zariadení, ako i zakladanie nových škôl všetkých typov, a to najmä v národnostne zmiešaných oblastiach, kde bola potrebná aj československá, aj maďarská/nemecká škola. V roku 1919 boli založené dve nové univerzity, *Masarykova univerzita v Brne* a *Univerzita Komenského v Bratislave*.³ V roku 1920 ďalej došlo k zrušeniu kritizovaného celibátu učiteliek.⁴

Okrem samotných škôl boli zaradené pod kompetenciu *Ministerstva školstva* aj kultúrne a umelecké zariadenia. Umenie a kultúra sa to-

¹ GLADKIJ, I.: *Management ve zdravotnictví*. Brno: Computer Press, 2003, s. 15.

² *Zákon č. 226/1922 Sb.* [online], [cit. 09/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1922/080-1922.pdf>>.

³ *Zákon č. 50/1919 Sb., ktorým sa zriaďuje druhá česká univerzita.* [online], [cit. 10/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919/011-1919.pdf>>. *Zákon č. 375/1919 Sb., ktorým sa zriaďuje československá štátna univerzita v Bratislave.* [online], [cit. 10/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919/079-1919.pdf>>.

⁴ *Zákon č. 455/1919 Sb.* [online], [cit. 10/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919/093-1919.pdf>>.

tiž v tomto období brali ako ďalší stupeň výchovy, tzv. poškolská výchova.¹ Okrem toho boli pod správu Ministerstva školstva dané aj cirkvi, resp. ich financovanie.

Zmeny v oblasti zdravotníctva po vzniku 1. ČSR

Zdravotníctvo bolo vyčlenené z *Ministerstva vnútra* a vzniklo samostatné *Ministerstvo verejného zdravotníctva a telesnej výchovy*. Do jeho kompetencií patrila správa existujúcich štátnych ústavov a nemocníc, výstavba nových, ďalej správa štátnych kúpeľov, boje proti chorobám a epidémiám či asanácie verejného priestoru.² Postupne pribúdali ďalšie kompetencie, napríklad od roku 1920 zavedené povinné očkovanie, prípadne od roku 1928 *Hygienické múzeum*, či správa štadióna na Strahove v Prahe. Taktiež dochádzalo k postupnému budovaniu nových štátnych nemocníc a ústavov.³ Okrem toho bola zriadená zdravotná služba pri politických úradoch s pomerne vysokým rozpočtom. 1. ČSR prebrala model zdravotného poistenia z Rakúsko-Uhorska a počas tohto obdobia fungovalo na našom území cca 330 zdravotných poisťovní.

Tvorba prvého rozpočtu 1. ČSR - pre rok 1919

„Vláda jest si vědoma své povinnosti, že musí vší silou působiti k tomu, aby zejména výchově mládeže, vládou rakouskou za doby války tak zvlčile zanedbané, věnována byla nejvážnější péče a aby odstraněny byly všechny překážky, které školství naše tíží.“

programové vyhlásenie vlády K. Kramáča, 9.1.1919⁴

¹ Ekvivalent dnešného termínu celoživotné vzdelávanie.

² Pod pojmom asanácia chápeme budovanie vodovodov, starostlivosť o studne, kanalizáciu a hygienu všeobecne.

³ Išlo napríklad o *Štátnu nemocnicu* v Žiline, či Lučenci, *Štátnu nemocnicu Kráľovské Vinohrady* v Prahe, *Štátnu nemocnicu* na Ostravsku, *Štátnu pôrodnicu* v Košiciach či *Šrobárov ústav na liečbu tuberkulózy* v Dolnom Smokovci.

⁴ *Programové prohlášení vlády z 9. 1. 1919*. [online], [cit. 09/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/karel-kramar/ppv-Kramar-1918-1919.pdf>>.

Po vyhlásení 1. ČSR vznikol 14. novembra 1918 prvý parlament novej republiky, nazvaný *Revolučné národné zhromaždenie*,¹ ktorý na svojom prvom zasadnutí zvolil prvú vládu K. Kramáča. Táto vláda pripravovala prvý rozpočet Československej republiky pre rok 1919. Vzhľadom na to, že išlo o prvý povojnový rozpočet, drvivú väčšinu tvorili výdavky spojené so sanáciou dôsledkov vojny, najmä vyživovacie príspevky, podpora rodinám vojakov, či starostlivosť o utečencov. Konkrétne išlo až o 37 % všetkých výdavkov štátneho rozpočtu. Na štátnu správu teda zostalo pomerne málo a to bolo hlavnou príčinou veľmi nízkeho rozpočtu pre školstvo i zdravotníctvo. Pre *Ministerstvo školstva* bolo vyčlenených 2,13 % z celkových výdavkov a pre *Ministerstvo zdravotníctva* dokonca iba 0,27 %.²

Prvý rozpočet však mal množstvo problémov. Mnohým poslancom prekážal najmä pomerne vysoký rozpočet pre nemecké školstvo. Podľa poslanca A. Hajna (Československá Národná Demokracia, ďalej len ČsND) „*Němci dostávají najednou tímto rozpočtem 80 německých středních škol, kdežto my máme pouze 94 středních škol... Němcům dává se 25 obchodních škol a my jich máme pouze 31, dává se jim 15 učitelských ústavů a my jich máme pouze 14 ve svém vlastním státě!*“³ Poslanec O. Srdínko (Republikánska strana poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu, ďalej len Agrárna strana) tvrdí, že „...pro 5728 českých posluchačů máme 2 techniky a pro 1757 německých také dvě...Máme 180 středních škol v republice, z toho 90 českých a 81 německých a jednu polskou. A máme žáků 31.000 a německých 18.000, takže na český ústav připadá 320 žáků, na německý 230...A náklad na české

¹ Tento parlament bol zložený z bývalých českých poslancov *Ríšskeho smenu* doplnený o niekoľkých slovenských poslancov, československých legionárov a ďalších kooptovaných poslancov.

² Zákon č. 433/1919 Sb. o štátnom rozpočte pre rok 1919. [online], [cit. 10/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919/090-1919.pdf>>.

³ Reč posl. dr Hajna ku Správe rozpočtového výboru o štátnom rozpočte republiky československej pre rok 1919. [online], [cit. 10/05/2016]. Dostupné na internete: <<https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/058schuz/s058008.htm>>.

odborné školství byl 2,800.000 K a na německé 3,700.000 K v našich zemích.”¹

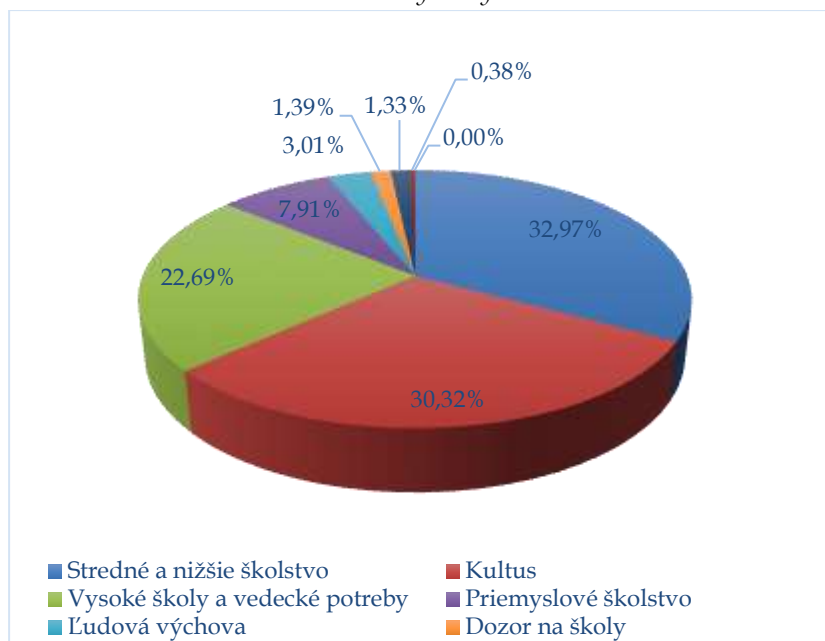
Na túto problematiku je však potrebné pozerať aj z druhej strany. V roku 1919 bolo ešte naozaj veľké množstvo školských zariadení s vyučovacím jazykom nemeckým, keďže väčšina z nich zostala zachovaná a množstvo československých škôl bolo ešte stále v procese výstavby. Dôsledkom toho vznikol pomer, ktorý sa stal terčom masívnej kritiky. Už v tomto období sa objavil problém, ktorý nedokázali politickí a štátni predstavitelia vyriešiť ani počas nasledujúceho storočia, a síce nízke platy učiteľov. V rozprave o rozpočte pre rok 1919 tvrdí poslanec O. Srdínka (*Agrárna strana*), že „Rovněž je zapotřebí zajistiti sociální postavení veškerého učitelstva a profesorstva...dnes profesor na střední škole, vážené shromáždění, je sotva tak placen, jako kočí v živnosti venkovské, a vedlo by to k deroutě našeho školství středního, kdyby tyto platy měly zůstatí tak i nadále.”²

Keď si bližšie rozoberieme výdavky *Ministerstva školstva* pre rok 1919, tak si môžeme všimnúť, že najväčšia časť putovala na financovanie stredného a nižšieho školstva a na druhom mieste sa pomerne prekvapivo umiestnil kultus. Financovanie cirkví vyžadovalo fixnú sumu výdavkov, ktoré sa pri nízkom rozpočte na rok 1919 pre školstvo prejavili až 30 percentami. Keď v nasledujúcich rokoch rozpočet rástol, suma pre kultus zostávala rovnaká a percento sa znižovalo.

¹ Reč poslanca dr. Srdínka ku Správe rozpočtového výboru o štátnom rozpočte republiky československej pre rok 1919. [online], [cit. 11/05/2016]. Dostupné na internete: <<https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/060schuz/s060005.htm>>.

² Reč poslanca dr. Srdínka ku Správe rozpočtového výboru o štátnom rozpočte republiky československej pre rok 1919. [online], [cit. 11/05/2016]. Dostupné na internete: <<https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/060schuz/s060005.htm>>.

Obrázok č. 1: Podrobné výdavky školstva na rok 1919

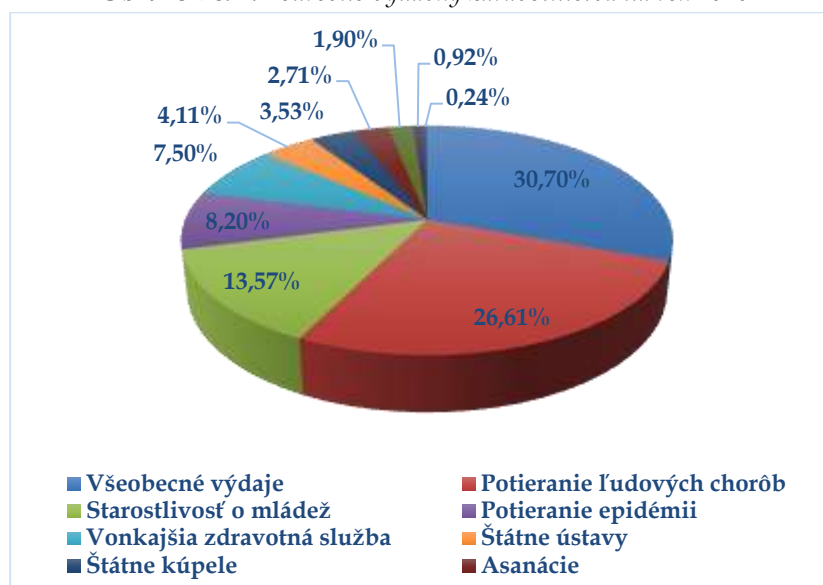

V oblasti zdravotníctva sa taktiež objavilo množstvo kritizovaných problémov, napríklad zle nastavený systém financovania štátnych nemocníc, ktorý poslanec V. Johanis (Československá sociálnodemokratická strana robotnícka, ďalej len ČSSD) kritizoval na príklade Štátnej nemocnice v Prahe: „Všeobecná nemocnice v Praze jest dosud vydržována jen ze svých vlastních příjmů; na základě rozpočtu na rok 1919 vykazuje 6,835.113 K 96 h, naproti tomu příjem 2,271.832 korun. Vykazuje tudíž předběžný rozpočet všeobecné nemocnice pražské schodek 4,663.282 K.“¹ Taktiež sa objavovala, najmä zo strany slovenských poslancov, kritika českých lekárov a ich pôsobenia na Slovensku. Predmetom kritiky bol najmä

¹ Reč poslanca Johanisa ku Správe rozpočtového výboru o štátnom rozpočte republiky československej pre rok 1919. [online], [cit. 10/05/2016]. Dostupné na internete: <<https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/061schuz/s061012.htm>>.

fakt, že českí lékaři odmietali otvárať ordinácie na slovenskom vidieku a preferovali iba mestá.¹

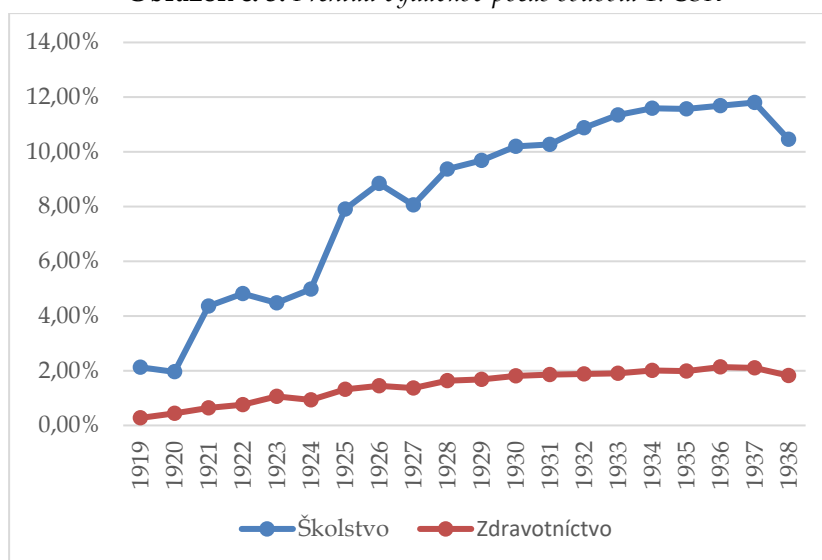
Obrázok č. 2: Podrobné výdavky zdravotníctva na rok 1919

Bohužiaľ, výdavky na zdravotníctvo sú v rozpočte pre rok 1919 veľmi vágne formulované. Najväčšia percento výdavkov bolo vyčlenených na tzv. Všeobecné výdaje, pod ktorými si môžeme predstaviť najmä platby poistného za štátnych zamestnancov, študentov, dôchodcov atď. Druhým najväčším výdavkom je potieranie ľudových chorôb, čo je vzhľadom na práve skončený vojenský konflikt úplne prirodzené, rovnako ako 8 % určených na potieranie epidémii. Výdavky na štátne ústavy a nemocnice sú pomerne nízke najmä z toho dôvodu, že väčšina takýchto štátnych zariadení bola ešte iba v procese výstavby.

¹ Reč poslanca Johanisa ku Správe rozpočtového výboru o štátnom rozpočte republiky československej pre rok 1919. [online], [cit. 10/05/2016]. Dostupné na internete: <<https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/061schuz/s061012.htm>>.

Obrázok č. 3: Prehľad výdavkov počas obdobia 1. ČSR

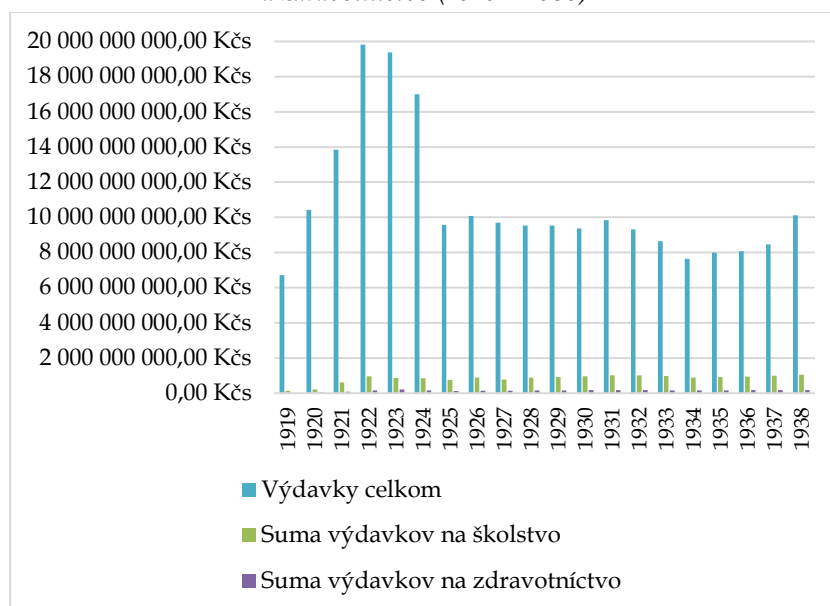

Po prvých parlamentných voľbách v Československu nastúpila do úradu vláda *V. Tusara* (25. máj 1920 – 15. september 1920), ktorá sa však z dôvodu krízy vo vnútri ČSSD¹ rozpadla už po 4 mesiacoch. Rozpočet pre rok 1921 teda pripravovala úradnícka vláda *J. Černého* (15. september 1920 – 26. september 1921) a výdavky na školstvo a zdravotníctvo sa zdvojnásobili oproti roku 1920. To bolo spôsobené najmä nárastom počtu školských ako i zdravotníckych zariadení v štátnom vlastníctve. V septembri 1921 dokázali politické strany vyriešiť krízu a vytvoriť tzv. *Všenárodnú koalíciu* na čele s *E. Benešom* a neskôr s *A. Švehlom*. V programovom vyhlásení vlády *A. Švehlu* (7. október 1922 – 9. december 1925) nájdeme 4 strany o oblasti zdravotníctva a iba 1 o školstve.²

¹ Vyčlenenie KSČ zo *Sociálno-demokratickej strany*.

² *Programové prohlášení* z 24. 10. 1922. [online], [cit. 11/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/antonin-svehla-1/ppv-1922-1925-svehla.pdf>>.

Obrázok. č. 4: Výdavky v rozpočte na školstvo
a zdravotníctvo (1919 – 1938)

Na konci volebného obdobia však výdavky na obe tieto oblasti narástli pomerne masívne, v rozpočte pre rok 1926 bolo vyčlenených na školstvo 8,85 % a na zdravotníctvo 1,45 %.¹ Po voľbách v roku 1925 sa premiérskeho kresla opäť ujal A. Švehla na čele *Panskej koalície* (12. október 1926 – 1. február 1929) a táto vláda predstavila vo svojom programovom vyhlásení konkrétne kroky v oblasti školstva ako i v oblasti zdravotníctva.² Chvályhodné je, že napriek veľkej hospodárskej kríze, ktorá prepukla v roku 1929, boli schopné obe vlády F. Udržala (1. február 1929 – 7. december 1929 a 1. február 1929 – 7. december 1929)

¹ Zákon č. 207/1925 Sb., ktorým sa stanovuje štátny rozpočet pre rok 1926. [online], [cit. 08/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1925/087-1925.pdf>>.

² Programové prohlášení vlády z 18. 12. 1925. [online], [cit. 10/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/antonin-svehla-2/ppv-1925-1926-svehla2.pdf>>.

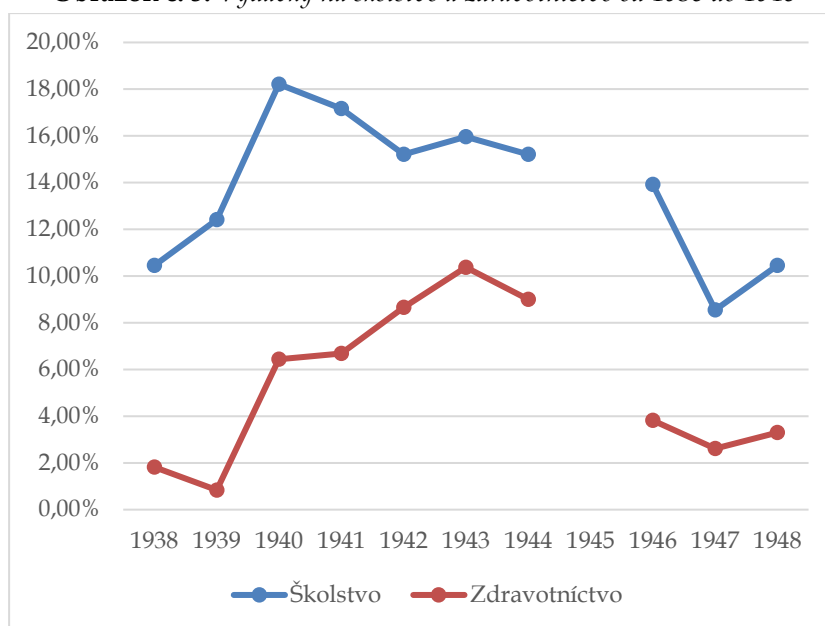
ako i vlády J. Malypetra (29. október 1932 – 14. február 1934 a 14. február 1934 – 4. jún 1935) udržiavať mierny rast výdavkov na obe oblasti, hoci priority boli v iných oblastiach, najmä poľnohospodárstve. V rozpočte pre rok 1938 však výdavky pre školstvo i zdravotníctvo klesli, najmä z dôvodu nárastu výdavkov na obranu, ktoré boli spôsobené agresívnou politikou Nemeckej ríše. V tabuľke (Obrázok č. 4) si môžeme pozrieť ako sa pohybovali výdavky v reálnych číslach.

Zmeny po vzniku Slovenského štátu

Agenda školstva bola začlenená pod *Ministerstvo školstva a národnej osvety* a agenda zdravotníctva pod *Ministerstvo vnútra*. Najmä oblasť školstva sa stala pre slovenských politických predstaviteľov veľkou prioritou, a preto výdavky na *Ministerstvo školstva* narástli v porovnaní s predchádzajúcim obdobím o 8 %. Hlavným dôvodom bol najmä nárast propagandy, ktorá je pilierom každého totalitného režimu a na Slovensku bola ešte znásobená masívnou podporou nacionalizmu. Ako poslanec P. Florek poznamenal „Sme na začiatku novej etapy nášho slovenského národného života. Budujeme po prvý raz svoj slovenský štát, najdokonalejšiu formu živou národného, akú len v živote národnom poznáme...Predovšetkým musíme budovať jeho základy – piliere...Pilierom slovenského štátu a národného života je predovšetkým vzdelaný, povedomý ľud, teda výchova jednotlivých generácií, mladých a najmladších.“¹

¹ Reč poslanca P. Floreka ku Správe výboru rozpočtového o vládnom návrhu zákona, ktorým sa určuje ďalší dodatok k štátnemu rozpočtu na rok 1939. [online], [cit. 09/05/2016]. Dostupné na internete: <<https://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/021schuz/s021001.htm>>.

Obrázok č. 5: Výdavky na školstvo a zdravotníctvo od 1938 do 1948

Na základe tohto grafu¹ si môžeme všimnúť postupný pokles výdavkov na školstvo od roku 1940 a zároveň nárast výdavkov na zdravotníctvo v tom istom období, čoho príčinou je prirodzene 2. svetová vojna.

Školstvo po roku 1948

V období komunizmu došlo k prvej veľkej zmene školského systému, ktorý siahla hlboko do 18. storočia. Prebehlo najmä poštátnenie a unifikácia školského systému. Minister školstva Z. Nejedlý to vyjadril takto: „První, co bude v nejbližší době vykonáno, je postátnění všech škol. Ze-státněním všeho školství bude dosaženo nutné jednoty a pevné základny k dal-

¹ Rozpočet pre rok 1945 nebol vytvorený, a preto je krivka v grafe prerušená.

šimu jeho rozvoji. Poté bude možno všechny školy ovlivňovati a řídit v jednotném duchu, podle jednotného plánu..."¹ Bola zavedená 9 ročná povinná školská dochádzka a 4 stupne vzdelávania. 1. a 2. stupeň zodpovedá dnešnej základnej škole a vyplňal spomínanú 9 ročnú povinnú dochádzku. 3. stupeň zodpovedal dnešnej strednej škole a existovalo viacero typov škôl - základné odborné školy (3 ročné), odborné školy (2 až 3 ročné), vyššie odborné školy (4 ročné) a gymnáziá (4 ročné). Práve oblasť školstva sa stala miestom pre diskrimináciu príslušníkov strednej a vyššej triedy, nepriateľov štátu a ich rodinných príslušníkov.

Zdravotníctvo po roku 1948

Ako minister financií J. Dolanský povedal: „Z nových úkolů, tedy z případů materiálního zvýšení je největší vzrůst výdajů ve zdravotnictví, kde činí 3,8 miliard Kčs. Hlavní část tohoto zvýšení připadá na vrub zestátnění nemocnic, resp. léčebných a ošetrovacích ústavů (3.281 mil. Kčs), a je téměř plně vyvážena vzestupem státních příjmů v téže sektoru, kterého bude dosaženo v důsledku zvýšení ošetrovacích sazeb.“² došlo k poštátňeniu celého zdravotníckeho systému. Okrem toho bola najprv zavedená jedna zdravotná poisťovňa a od roku 1951 a prešlo sa na Semaškov model zdravotného poistenia prevzatý zo ZSSR.³

Bohužiaľ, z dôvodu nedostatku pramenného materiálu nebolo možné dôkladne zdokumentovať mnou vytýčené ciele v období komu-

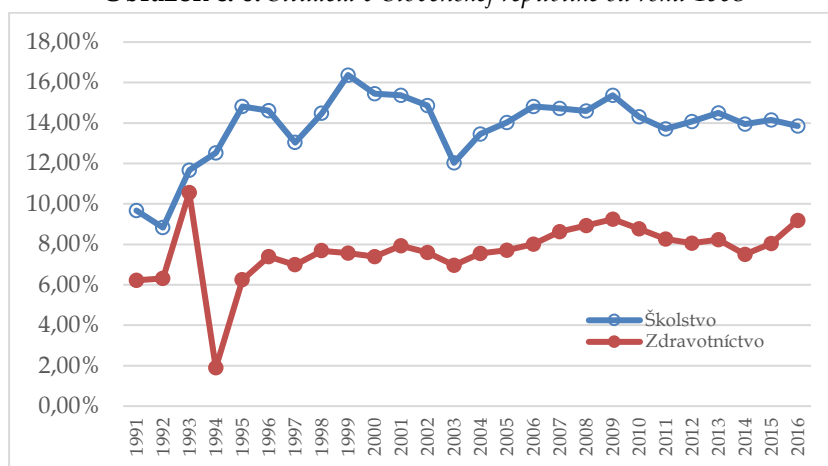
¹ Naše školy jsou připraveny k vyučování. In: *Mladá fronta*. 1. september 1945, s. 8.

² Výklad ministra financí dr. Dolanského o vládním návrhu zákona, kterým se stanoví státní rozpočet republiky Československé na rok 1949 (rozpočtový zákon). [online], [cit. 09/05/2016]. Dostupné na internete: <<https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/022schuz/s022008.htm>>.

³ Semaškov model zdravotného poistenia bola zavedený v 20. rokoch 20. storočia v ZSSR podľa návrhu vtedajšieho ministra zdravotníctva N. A. Semaška. Išlo o centralizovaný systém, plne podliehajúci štátu a poskytoval bezplatnú zdravotnú starostlivosť pre všetko obyvateľstvo. Problémom však bolo neefektívne čerpanie finančných prostriedkov, ich neprehľadné rozdeľovanie a taktiež masívna byrokracia. Bližšie pozri: GLADKIJ, I.: *Management ve zdravotnictví*. Brno: Computer Press, 2003, s. 16.

nizmu. Od roku 1948 sa totiž postupne prestali zverejňovať štátne rozpočty a stávali sa štátnym tajomstvom.¹ Na základe výrokov viacerých príslušníkov komunistickej strany však vieme zistiť, že výdavky na školstvo sa počas celého obdobia komunizmu pohybovali približne na úrovni 10 % a na zdravotníctvo približne 6 %.

Obrázok č. 6: *Situácia v Slovenskej republike od roku 1993*

Prvý rozpočet samostatnej Slovenskej republiky bol pripravovaný pre rok 1993 vládou V. Mečiara (24. jún 1992 - 15. marec 1994). V oblasti školstva môžeme badať kontinuálny nárast výdavkov, zatiaľ čo oblasť zdravotníctva jednoznačne zažíva stagnáciu. Nástupom nasledujúcej vlády V. Mečiara (13. december 1994 - 30. október 1998) však i oblasť školstva upadá do stagnácie. Objem financií investovaných do *Ministerstva školstva* dosiahol vrchol v prvom roku prvej vlády M. Dzurindu (30. október 1998 - 15. október 2002) a po zvyšok tejto vlády kontinuálne klesal. Výdavky na oblasť zdravotníctva udržiavala vláda M. Dzurindu na približne 8 %. Je to však pomerne pochopiteľné, keďže ani jedna z týchto oblastí nebola prioritou, keďže bolo potrebné

¹ Kým počas obdobia 1. ČSR mali štátne rozpočty 150 – 200 strán, počas obdobia komunizmu boli obmedzené na cca 5 strán.

konsolidovať spoločenské pomery a pripravovať krajinu na vstup do euroatlantických štruktúr. Počiatok druhej vlády M. Dzurindu (16. október 2002 - 4. júl 2006) predstavoval rapídny pokles výdavkov na školstvo, avšak počas trvania tejto vlády došlo ku kontinuálnemu rastu ako v oblasti školstva, tak i zdravotníctva. V tomto trende pokračovala aj prvá vláda R. Fica (4. júl 2006 - 8. júl 2010). Treba však poznamenať, že druhá vláda M. Dzurindu aj prvá vláda R. Fica pôsobila počas obdobia hospodárskeho rastu a prosperity. A práve hospodárska situácia spôsobila prepád vo výdavkoch na školstvo a zdravotníctvo v rozpočte pre rok 2010, ktorý pokračoval aj po nástupe vlády I. Radičovej (8. júl 2010 - 4. apríl 2012). V programovom vyhlásení tejto vlády patrilo oblasti školstva 5 strán, oblasti zdravotníctva 4 a nájdeme tu konkrétne ciele a kroky.¹ Za druhej vlády R. Fica (4. apríl 2012 - 23. marec 2016) upadli výdavky na oblasť školstva do stagnácie, zatiaľ čo v oblasti zdravotníctva došlo ku koncu volebného obdobia k pomerne prudkému rastu, takmer až na úroveň „predkrízového“ roku 2009. Zodpovedá to úlohe č. 6 z programového vyhlásenia: „konsolidovať verejné zdravotníctvo s dôrazom na jeho finančnú stabilizáciu.“²

Záver

Dňa 23. marca 2016 nastúpila do úradu tretia vláda R. Fica. Uvedomujúc si kritickú situáciu, nastúpil na post ministra zdravotníctva krízový manažér T. Drucker. Nový minister školstva sľubuje najväčšiu reformu za posledných 25 rokov³ a vláda si v programovom vyhlásení

¹ Programové vyhlásenie vlády na obdobie rokov 2010-2014. [online], [cit. 11/05/2016]. Dostupné na internete: <http://www.vlada.gov.sk/data/files/18_programove-vyhlasenie-2010.pdf>.

² Programové vyhlásenie vlády na roky 2012-2016. [online], [cit. 11/05/2016]. Dostupné na internete: <http://www.vlada.gov.sk/data/files/2008_programove-vyhlasenie-vlady.pdf>.

³ FOLENTOVÁ, V.: Plavčan hovorí o najväčšej reforme školstva za 25 rokov. Ako by mohla vyzerat. In: Denník N. [online], [cit. 09/05/2016]. Dostupné na internete: <<https://denikn.sk/431835/plavcan-hovori-najvacsej-reforme-skolstva-za-25-rokov-by-mohla-vyzerat/>>.

dala za cieľ počas svojho volebného obdobia zvýšiť rozpočet oblasti školstva o 2 miliardy eur.¹ Keď uvažíme, že v súčasnosti sa celkový objem výdavkov pohybuje okolo 2,5 miliardy eur ročne, tak ide o mimoriadne ambiciózny cieľ.

Pri celkovom pohľade na dostupné štatistické údaje môžeme badať postupný kontinuálny rast výdavkov do zdravotníctva od roku 1919 až do súčasnosti. Predpokladám, že tento trend bude v budúcnosti pokračovať, najmä z dôvodu starnutia populácie.

Treba však pripomenúť, že v tejto práci som sa skúmal iba množstvo výdavkov určených pre oblasti školstva a zdravotníctva. Ich rozdelenie a nakoľko boli tieto financie predmetom korupčného správania je podnetom pre ďalší výskum.

Literatúra:

- FOLENTOVÁ, V.: *Plavčan hovorí o najväčšej reforme školstva za 25 rokov. Ako by mohla vyzerat.* In: *Denník N.* [online], [cit. 09/05/2016]. Dostupné na internete: <<https://den-nikn.sk/431835/plavcan-hovori-najvacsej-reforme-skolstva-za-25-rokov-by-mohla-vyzerat/>>.
- GABZDILOVÁ, S.: *Školský systém na Slovensku v medzivojnovnej Československej republike (1918-1938).* [online], [cit. 11/05/2016]. Dostupné na internete: <https://www.upjs.sk/public/media/5596/Skolsky_system_na_Slovensku_Gabzdilova.pdf>.
- GLADKIJ, I.: *Management ve zdravotnictví.* Brno: Computer Press, 2003. ISBN 80-7226-996-8
- KOVÁČ, D.: *Dejiny Slovenska.* Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2010.

¹ Programové vyhlásenie vlády SR na roky 2016 – 2020. [online], [cit. 11/05/2016]. Dostupné na internete: <http://www.vlada.gov.sk/data/files/6483_programove-vyhlasenie-vlady-slovenskej-republiky.pdf>.

- KYZLINK, V.: *Státní rozpočet ROZPOČTOVÁ TEORIE A POLITIKA – I.* Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1989.
- LETZ, R.: *Slovenské dejiny IV.* Bratislava: Literárne informačné centrum, 2010.
- LETZ, R.: *Slovenské dejiny V. (1938-1945).* Bratislava: Literárne informačné centrum, 2012.
- Naše školy jsou připraveny k vyučování.* In: *Mladá fronta*. 1. september 1945.
- Programové prohlášení vlády z 9. 1. 1919.* [online], [cit. 09/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/karel-kramar/ppv-Kramar-1918-1919.pdf>>.
- Programové prohlášení vlády z 18. 12. 1925.* [online], [cit. 10/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/antonin-svehla-2/ppv-1925-1926-svehla2.pdf>>.
- Programové prohlášení z 24. 10. 1922.* [online], [cit. 11/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/antonin-svehla-1/ppv-1922-1925-svehla.pdf>>.
- Programové vyhlásenie vlády na obdobie rokov 2010-2014.* [online], [cit. 11/05/2016]. Dostupné na internete: <http://www.vlada.gov.sk/data/files/18_programove-vyhlasenie-2010.pdf>.
- Programové vyhlásenie vlády na roky 2012-2016.* [online], [cit. 11/05/2016]. Dostupné na internete: <http://www.vlada.gov.sk/data/files/2008_programove-vyhlasenie-vlady.pdf>.
- Programové vyhlásenie vlády SR na roky 2016 – 2020.* [online], [cit. 11/05/2016]. Dostupné na internete: <http://www.vlada.gov.sk/data/files/6483_programove-vyhlasenie-vlady-slovenskej-republiky.pdf>.

- PRUCHA, V.: *Hospodárske dejiny Československa v 19. a 20. storočí*. Bratislava: Pravda, 1974.
- PRUCHA, V.: *Hospodárske a sociálne dejiny Československa 1918-1992. 2. díl, Období 1945-1992*. Brno: Doplněk, 2009.
- PRUCHA, V.: *Hospodárske a sociálne dejiny Československa 1918-1992. 1. díl, Období 1918-1945*. Brno: Doplněk, 2004.
- Reč posl. dr Hajna ku Správe rozpočtového výboru o štátnom rozpočte republiky československej pre rok 1919*. [online], [cit. 10/05/2016].
Dostupné na internete:
<<https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/sten-prot/058schuz/s058008.htm>>.
- Reč poslanca dr. Srdinka ku Správe rozpočtového výboru o štátnom rozpočte republiky československej pre rok 1919*. [online], [cit. 11/05/2016].
Dostupné na internete:
<<https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/sten-prot/060schuz/s060005.htm>>.
- Reč poslanca Johanisa ku Správe rozpočtového výboru o štátnom rozpočte republiky československej pre rok 1919*. [online], [cit. 10/05/2016].
Dostupné na internete:
<<https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/sten-prot/061schuz/s061012.htm>>.
- Reč poslanca P. Floreka ku Správe výboru rozpočtového o vládnom návrhu zákona, ktorým sa určuje ďalší dodatok k štátnemu rozpočtu na rok 1939*. [online], [cit. 09/05/2016]. Dostupné na internete:
<<https://www.psp.cz/eknih/1939ssr/sten-prot/021schuz/s021001.htm>>.
- VALÍŠOVÁ, A.; KASÍKOVÁ, H. a kol.: *Pedagogika pro učitele - Školský systém v českých zemích*. Praha: Grada Publishing, 2007.
- Výklad ministra financí dr. Dolanského o vládním návrhu zákona, kterým se stanoví státní rozpočet republiky Československé na rok 1949 (rozpočtový zákon)*. [online], [cit. 09/05/2016]. Dostupné na internete:

- <<https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/022schuz/s022008.htm>>.
- Zákon č. 1 z roku 1866.* [online], [cit. 16/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=lbo&datum=1866&page=19&size=45>>.
- Zákon č. 26 z roku 1907.* [online], [cit. 03/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6965>>.
- Zákon č. 27 z roku 1907.* [online], [cit. 03/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6966>>.
- Zákon č. 50/1919 Sb., ktorým sa zriaďuje druhá česká univerzita.* [online], [cit. 10/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919/011-1919.pdf>>.
- Zákon č. 62 zo 14. 5. 1869.* [online], [cit. 17/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=rgb&datum=18690004&zoom=2&seite=00000277&x=14&y=5>>.
- Zákon č. 207/1925 Sb., ktorým sa stanovuje štátny rozpočet pre rok 1926.* [online], [cit. 08/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1925/087-1925.pdf>>.
- Zákon č. 226/1922 Sb.* [online], [cit. 09/05/2016]. Dostupné na internete: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1922/080-1922.pdf>
- Zákon č. 375/1919 Sb., ktorým sa zriaďuje československá štátna univerzita v Bratislave.* [online], [cit. 10/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919/079-1919.pdf>>.
- Zákon č. 433/1919 Sb. o štátnom rozpočte pre rok 1919.* [online], [cit. 10/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919/090-1919.pdf>>.
- Zákon č. 455/1919 Sb.* [online], [cit. 10/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919/093-1919.pdf>>.

„Vypořádání s minulostí“ v komparativní perspektivě V4

Petr Pospíšil

A paper attempts to compare various ways of the so-called “dealing with the past” by the Visegrad Four (V4) states. This “account settling” is subjected to analysis on multiple levels. Firstly, from the perspective of laws denouncing communism, their anection in the V4 countries, stipulations and sanctions in cases of non-compliance. Secondly, on the level of the individual lawsuits with the accused communists. Thirdly, in regard to the so-called lustration laws, exploring on what principles was the lustration in V4 countries conducted and whether these laws were enforced effectively. Lastly, from the point of view of the communist and post-communist political parties, shedding light on the dynamics of their electorate, members and attitudes towards the principles of liberal democracy.

*„Ti, kdo si nepamatují minulost, jsou odsouzeni
k tomu ji opakovat.“*

G. Santayana

Úvod

V 90. letech minulého století představovalo „vypořádání s minulostí“ jedno z nejzásadnějších témat v procesu transformace středoevropských postsocialistických států v liberální demokracie podle západoevropského vzoru. Tehdejší politické špičky v zemích současné *Visegrádské čtyřky* (V4) stanuly před nelehkou otázkou: vyvarovat se překotných změn, které by vyústily v právní vakuum, bezvládní a absenci řádu; na druhou stranu se však dostatečným způsobem od předchozího totalitního režimu distancovat, a to jak prostřednictvím změn ústavně-politických, tak i změn personálních, a položit tak základ novému státoprávnímu uspořádání založenému na hodnotách pluralitní demokracie.

Samotné „vypořádání s minulostí“ může mít více konkrétních podob i významů v závislosti na kontextu; ve své „nejměkčí podobě“

může obnášet pouze subjektivní vědomí vyrovnání se s určitými odsouzeníhodnými činy, zatímco „nejtvrdší“ formy vypořádání reprezentují objektivně razantní opatření ve formě právního a justičního odsouzení jednotlivců, skupin či ideologie jako takové. Netřeba příliš vysvětlovat, že tyto různé „cesty“ se mohou prolínat, takže výsledná podoba toho kterého „vypořádání“ v té které zemi bude nejčastěji kombinací různých kategorií opatření různé intenzity.

Tento příspěvek se zaměřuje na fenomén vypořádání s minulostí v zemích V4. Toto geografické vymezení není náhodné – země V4 kromě stejného regionu spojuje i kulturní blízkost a společná historická zkušenost. Politický vývoj v zemích V4 ve druhé polovině minulého století sledoval stejnou trajektorii v podobě vlád jedné (komunistické) strany či „vlád národní jednoty“, které měly navozovat dojem politické plurality, ačkoli realita byla odlišná. Komunistická vláda v zemích střední Evropy nejenže stejně dlouho trvala, ale nadto skončila i v tutéž dobu: v roce 1989. I z toho důvodu se nabízí srovnání, jakým způsobem se k nechtěnému politickému dědictví minulého režimu jednotlivé země V4 postavily a jak se s minulostí – v jejich případě komunistickou – vypořádaly.

Pro potřeby tohoto článku jsem identifikoval čtyři oblasti, v nichž se fenomén vypořádání s minulostí projevil a v případě kterých je možné průřezové srovnání, jak daleko v každé z těchto oblastí státy V4 zašly a jakých bylo dosaženo výsledků. Těmito oblastmi jsou: zaprvé protikomunistická legislativa, zadruhé soudní procesy s představiteli komunistického režimu, zatřetí lustrační zákonodárství a v neposlední řadě začtvrté (post-)komunistické strany v zemích V4, jejich (ne-)transformace po pádu Železné opony a vývoj voličské podpory. První tři oblasti mají spíše právní charakter, zatímco poslední jmenovaná politický, avšak jde spíše o teoretické dělení, neboť mám za to, že tyto dvě roviny se prostupují a vzájemně ovlivňují: právo je plodem

politických procesů, zároveň však samo tyto procesy reguluje. V následujících částech příspěvku tedy postupně vyhodnotím, jaké kroky státy V4 podnikly ve výše uvedených oblastech.

Protikomunistická legislativa

Prvním z projevů vůle po vypořádání s minulostí jsou různé zákony a právní předpisy deklarující a odsuzující zločinný a protiprávní charakter komunistické totality v zemích V4. Změna režimu a přechod od autokracii k demokracii resp. od centrálně plánovanému k tržnímu hospodářství si pochopitelně vyžádal zásahy takřka do všech existujících právních norem; pro potřeby tohoto příspěvku tedy zmíním pouze ty normy, které řešily přímo, specificky a výlučně komunistický charakter předchozího režimu.

V ČR byl nejprve přijat v roce 1991 *zákon č. 480/1991 Sb. o době nesvobody*. Tento právně deklaroval období vymezené únorem 1948 a listopadem 1989 jako „dobu nesvobody“; praktickým dopadem této normy byla možnost pozastavení běhu promlčecích lhůt některých trestných činů, aby bylo možné zpětně postihovat zločiny komunismu, jako jsou např. stalinistické justiční vraždy z počátku 50. let 20. století.

O dva roky později byla vydána zásadní protikomunistická právní norma – *zákon č. 198/1993 Sb. o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu*. Přestože tento zákon má převážně deklaratorní charakter, stal se mj. předmětem ústavní stížnosti skupiny poslanců, která se obávala, že by se zákon mohl stát „vstupní branou“ pro eventuální diskriminaci členů a přívrženců komunistické strany na základě politického přesvědčení. Zákon zpětně legalizuje odpor proti komunismu a naopak komunistický režim prohlašuje za odsouzeníhodný.

Na Slovensku funkci českých zákonů o době nesvobody a o protiprávnosti komunistického režimu spojuje a naplňuje *zákon č. 125/1996 Z. z. o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému*. Předpis kromě deklarování doby nesvobody, pozastavení běhu promlčecích

lhůt a uznání protikomunistického odboje za „hodný úcty“, též pokládá základ rehabilitaci těch, kteří byli komunistickým režimem neprávem odsouzeni pro politické trestné činy. Slovenský zákon č. 125/1996 Z. z. je českým zákonem č. 198/1993 Sb. do značné míry inspirován.

Kontroverzní otázkou jsou komunistické zákony v Polsku. Základem právního odsouzení komunistického totalitního režimu jsou čl. 13 polské ústavy z roku 1997 a čl. 256 trestního zákoníku – těmito ustanoveními je zakázána existence politických stran a hnutí, která odkazují k metodám a praktikám nacizmu, fašizmu či komunizmu. V roce 2007 polský ústavní soud zamítl zákon rozšiřující povinnost vydávání lustračních prohlášení i na novináře, ředitele škol a členy vedení státních podniků.¹ V dubnu 2016 pak ostrý nesouhlas v krajně levicových kruzích vyvolal předpis zakazující propagaci komunistické symboliky na veřejných místech a umožňující přesun památníků *Rudé armády*.

Protikomunistická legislativa byla přijímána i v Maďarsku, a to především za vlády premiéra *J. Antalla*. Maďarské protikomunistické zákony se vyznačují relativní mírností, soustředily se především na kompenzaci obětí komunizmu, a to v symbolické i materiální rovině. Dále byl v Maďarsku vydán tzv. *Zétényiho-Takácsův zákon*, který měl umožnit vyšetřování zločinů komunismu, a zvláštní zákon označující násilné potlačení maďarského povstání v roce 1956 za válečný zločin (a umožňující vyšetřování jeho pachatelů).²

¹ Poland's anti-communist law "unconstitutional". In: *The Telegraph*. 12. 5. 2007 [online], [cit. 18/05/2016]. Dostupné na internetu: <<http://www.telegraph.co.uk/news/world-news/1551352/Polands-anti-communist-law-unconstitutional.html>>.

² KIM, D. S.: *The Transition to Democracy in Hungary: Árpád Göncz and the Post-Communist Hungarian Presidency*. Londýn: Routledge, 2013, s. 118, 119.

Soudní procesy s představiteli komunistického režimu

Kromě odsouzení komunistického totalitarismu jako celku a komunistické strany v jednotlivých zemích V4 jakožto skupiny lze registrovat i pokusy o individuální vypořádání s jednotlivci zodpovědnými za zločiny minulého režimu prostřednictvím soudních procesů. Obecně lze při jejich hodnocení konstatovat, že jde spíše o ojedinělé případy a tyto procesy trpěly celou řadou problémů, kvůli kterým tohoto instrumentu vypořádání s minulostí nebylo v zemích V4 využito více.

Prvním z těchto problémů je přirozeně skutečnost, že při postihování konkrétních komunistických zločinců narážíme na mimořádný časový odstup od doby jejich spáchání – nejzávažnější zločiny jsou představovány obdobím stalinismu v 50. letech minulého století. Ačkoli např. v ČR prostřednictvím zákona o době nesvobody (o němž již bylo pojednáno výše) bylo možné právní fikcí pozastavit běh lhůt, fyzické plynutí času je právní událostí na lidské (ostatně i politické) vůli nezávislé a zastavit nelze; valná část stalinistických zločinců již je po smrti či v tak vysokém věku, že výkon trestu odnětí svobody je v jejich případě nemyslitelný. Jinak by tomu bylo, kdyby k těmto soudním procesům došlo bezprostředně po pádu Železné opony – tehdy zde však absentovala politická vůle a v duchu hesla „Nejsme jako oni“ k (pokusu o) potrestání nedošlo a ve společnosti převládly usmířující tendence nad retribučními. Svým způsobem lze hovořit i o „dani“ za sametový charakter revoluce – k převratu došlo s vědomím a za asistence komunistických stran (prostřednictvím tzv. rozhovorů u kulatého stolu). Důsledkem výše uvedeného je tedy minimalistický a vysoce selektivní charakter soudních procesů s těmito jednotlivci. Nabízí se však otázka, proč nebyla v mnohem větší míře realizována soudní řízení s jednotlivci zodpovědnými za zločiny spáchané v období normalizace.

Dalším úskalím – také vyplývajícím z časového odstupu – je důkazní nouze. Půlstoletí od zmanipulovaných justičních procesů, za

něž jsou typicky tito jednotlivci souzeni, je mimořádně obtížné shromáždit dostatečné množství relevantních důkazů, ať již jde o listinné důkazy, interní materiály komunistických stran či fyzické výpovědi svědků. Tato důkazní nouze je umocněna i tím, že komunistické ústředí často samo likvidovalo dokumentaci, která by potenciálně mohla představitele stranického aparátu usvědčit např. z justiční vraždy. Častým argumentem obhajoby komunistických zločinců je vysvětlení, že byli pouze „součástí řetězce“, plnili příkazy vedení, s nimiž se sice vnitřně neztotožňovali, ovšem museli zachovávat konformitu, jinak by bývali i oni sami mohli být vystaveni perzekuci. V této situaci důkazní nouze je usvědčení obžalovaných mimořádně obtížné, neboť moderní trestní právo vychází ze zásady *in dubio pro reo*, tedy v případě pochybnosti rozhodnout věc ve prospěch obžalovaného jakožto slabší strany sporu.

A konečně dalším negativním aspektem soudních řízení s představiteli minulého režimu je, že tato řízení jsou v centru mimořádné mediální pozornosti, jedná se o stále živé, citlivé téma (díky aktivnímu angažmá komunistických, postkomunistických či levicově extrémistických politických stran na středoevropské politické scéně). Obžalování jednotlivci mohou soudní síň využít jako tribunu pro svoji rétoriku, skrze níž současný režim označí za nedemokratický, diskriminační, utiskující a kolem své osobnosti vytvoří aureolu mučedníka s potenciálem aktivizovat společnost směrem k podpoře levicově extrémistických stran.

Přistoupíme-li ke konkrétním případům, v ČR zcela nejvýznamnější místo zaujímají procesy s *L. Brožovou-Polednovou* a s *K. Vašem*. *L. Brožová-Polednová* byla komunistickou prokurátorkou, absolventkou právnické školy pracujících určené pro členy z řad dělnické třídy, která nesla podíl na justiční vraždě *M. Horákové* v r. 1950. Roku 2006 bylo proti ní vzneseno obvinění a o dva roky později ji *Vrchní soud v Praze* poslal na šest let nepodmíněně do vězení. Výkon trestu nastoupila v březnu 2009 a po jednom roce a osmi měsících byla v důsledku pre-

zidentské milosti propuštěna. Důvodem byl věk a zdravotní stav odsouzené, která se ve svých 88 letech věku stala nejstarší vězněnou ženou v ČR.

K. Vaš byl rovněž komunistickým prokurátorem, na rozdíl od L. Brožové-Polednové disponoval jakožto voják a příslušník vojenské rozvědky i dobrou orientací a znalostmi z vojenského prostředí, i kvůli kterým byl vybrán jakožto klíčový muž pro justiční proces s armádním generálem H. Pílkou, který skončil jeho trestem smrti.¹ Právě pro podíl na justiční vraždě H. Píky byl K. Vaš v roce 1998 poprvé obviněn z vraždy. Jeho proces byl však o čtyři roky později ukončen z důvodu promlčení. K. Vaš soudní proces využil k prezentaci svých názorů, mimo jiné prohlásil, že by i po více než půlstoletí později v téže situaci jednal úplně stejně, a vydal brožuru nazvanou provokativně *Moje persekuce v právním státě*.

V Polsku vyvolal největší mediální pozornost soudní proces s bývalým prezidentem a premiérem W. Jaruzelskim. Obžaloba se týkala výjimečného stavu, jenž W. Jaruzelski z pozice premiéra vyhlásil v roce 1981 a kterým umožnil perzekuci členů opozičního odborového hnutí *Solidarita*, a krvavého potlačení protikomunistických demonstrací v roce 1970. W. Jaruzelski se obhajoval tím, že vyhlášením výjimečného stavu zabránil potenciální sovětské invazi do Polska. Soudní řízení bylo zastaveno z důvodu chatrného zdraví W. Jaruzelského, který v květnu 2014 zemřel.²

¹ O Karlu Vašovi byl dokonce natočen dokument s názvem *Vrahem z povolání*, který je ke shlédnutí v internetovém archívu České televize: [online], [cit. 18/05/2016]. Dostupné na internetu: <<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10565076526-vrahem-z-povolani-utrpeni-soudce-karla-vase>>.

² *Jaruzelski je příliš churav na pokračování procesu, míní lékaři*. In: Týden, 19. 3. 2014 [online], [cit. 18/05/2016]. Dostupné na internetu: <http://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/evropa/jaruzelski-je-prilis-churav-na-pokracovani-procesu-mini-lekari_301615.html>.

Paradoxně v současné době (únor 2016) pronikly na povrch informace, že údajně hlavní předák hnutí *Solidarita* a lídr polské protikomunistické opozice, *L. Walesa*, měl pod krycím jménem *Bolek* spolupracovat s polskou komunistickou státní bezpečností a donášet na členy disentu. Materiály byly nalezeny v pozůstalosti bývalého polského ministra obrany *C. Kiszczaka* a zveřejnil je deník *Gazeta Wyborcza*. V minulosti však již jednou podezření vůči *L. Walesovi* vyhodnotil lustrační soud jako neopodstatněná a i sám *L. Walesa* nynější informace dementoval.¹

Jedinou osobou vyšetřovanou pro zločiny komunismu v Maďarsku byl *B. Biszku*, činovník maďarské komunistické strany a ministr vnitra z let 1957 – 1961. *B. Biszku* měl rozhodující podíl na násilném potlačení maďarského povstání v roce 1956, což bylo později vyhodnoceno jako válečný zločin. Právě pro podezření ze spáchání válečných zločinů byl *B. Biszku* v roce 2012, ve svých devadesáti letech věku, soudním nařízením umístěn do domácího vězení. Na jaře 2014 byl usvědčen z toho, že během maďarského povstání nařídil armádním silám střilet do demonstrantů, což si vyžádalo pět desítek obětí na životech. Budapešťský soud jej nejprve poslal na 5,5 roku do vězení, což bylo v prosinci 2015 odvolací instancí zmírněno na dva a čtvrt roku. *B. Biszku* však do výkonu trestu pro vysoký věk a špatný zdravotní stav nenaoustupil a 31. března 2016 zemřel.²

¹ *Walesa donášel na desítky lidí, ukázal spis. Nikomu jsem neublížil, tvrdí*. In: IDNES. 24. 2. 2016 [online], [cit. 18/05/2016]. Dostupné na internetu: <http://zpravy.idnes.cz/walesa-donasel-na-desitky-lidi-deg-/zahranicni.aspx?c=A160224_204657_zahranicni_hro>.

² *Béla Biszku, infamous figure of one-time Hungarian communist party, dies aged 94*. In: *Hungary Today*. 1. 4. 2016. [online], [cit. 18/05/2016]. Dostupné na internetu: <<http://hungarytoday.hu/news/bela-biszku-former-key-figure-hungarian-communist-party-dies-aged-94-87936>>.

Lustrační zákonodárství

Lustrační zákony jsou zvláštním typem protikomunistické legislativy charakteristickým pro země střední Evropy. Ačkoli jejich naplňování se také neobešlo bez problémů a kontroverzí, zastávám ten názor, že jde o nejkvalitnější a zároveň nejefektivněji využívaný nástroj vypořádání s minulostí. Tato pozitiva vyvstanou na povrch především ve srovnání s relativní neúspěšností ostatních, alternativních nástrojů (individuální soudní procesy či pokusy o postavení komunistických resp. postkomunistických stran mimo zákon).

Lustrační legislativa byla na rozdíl od těchto alternativních instrumentů implementována do právního řádu zemí V4 relativně brzy po pádu Železné opony, čímž se vyvarovala „období mlčení práva“, jež pozorujeme např. u individuálního justičního vyrovnání. Dále způsobem vymezení personální působnosti, omezené na určité kategorie funkcí, se lustrační zákony vyhnuly jak kritice z přílišné obecnosti (rozuměj vágnosti, neurčitosti, a tím zneužitelnosti), tak i příliš individualizované povaze (jež by zase otevřela dveře kritice za jejich nepřiměřenou „exemplárnost“). V rámci zemí V4 je možné lustrační zákonodárství v závislosti na způsobu provedení klasifikovat do několika různých modelů.

Podle českého modelu lustrační zákon taxativně vypočítá dvě kategorie funkcí (pozic) ve veřejné správě, mezi nimiž panuje vzájemná inkompatibilita. První výčet obsahuje funkce z minulého režimu, druhý funkce nynější. Tak například práce pro *Státní bezpečnost* v období komunistické totality v ČSSR, v důsledku které lustrovaná osoba obdrží pozitivní lustrační osvědčení, představuje diskvalifikační kritérium pro výkon určitých funkcí např. v oblasti bezpečnosti, informačních služeb, vojenského zpravodajství apod.¹

¹ DAVID, R.: *Lustration Laws in Action: The Motives and Evaluation of Lustration Policy in the Czech Republic and Poland (1989-2001)*. In: *Law and Social Inquiry*. Vol. 28, No. 2, 2003.

Polský model se od toho českého výrazně odlišuje. Osoby, které jsou předmětem lustrace, samy vydávají tzv. lustrační prohlášení, dokument, který má charakter čestného prohlášení. V tomto prohlášení podle pravdy uvedou, zda v minulosti vykonávali některou z funkcí a činností vyjmenovaných v zákoně, např. že kolaborovali s tajnými službami apod. Polský Ústav národní paměti (*Instytut Pamięci Narodowej*) je následně oprávněn ověřením pravdivosti takovýchto prohlášení pověřit zvláštní lustrační soud a v případě odhalení „lustrační lži“ dotyčná lustrovaná osoba ztrácí na deset let právo na výkon určitých veřejných funkcí. Naopak v případě, že lustrovaná osoba podle pravdy v lustračním prohlášení přizná, že kolaborovala, nemá to za následek ztrátu možnosti danou pozici vykonávat – daná osoba dále vykonává svoji funkci, je však přirozeně vystavěna intenzivnější veřejné a mediální kontrole. V Polsku se jedná o tzv. inkluzivní model lustrace (další angažmá osob s pozitivní lustrací není vyloučeno), zatímco v ČR hovoříme o lustračním modelu exkluzivním.¹

Mezi inkluzivní modely lustrace patří i model maďarský. Podle lustračního zákona z roku 1994 musí být osoby vykonávající určité vysoké funkce ve státní administrativě prověřeny lustračním soudním senátem složeným ze tří soudců. V případě, že senát konstatuje, že daná osoba kolaborovala, spolu s tímto výrokem – proti němuž může lustrovaná osoba podat žádost o přezkum – je zároveň vyzvána k rezignaci. Buď může této výzvy uposlechnout, nebo projeví zájem setrvat ve své funkci. Ve druhém uvedeném případě však následuje otištění jména osoby s pozitivní lustrací v oficiálním věstníku *Magyar Közlöny*.²

Lustrační zákony byly pro svůj charakter a relativní efektivitu trnem v oku pro ty z představitelů minulého režimu, kteří po jeho pádu

¹ DAVID, R.: *From Prague to Baghdad: Lustration Systems and their Political Effects*. In: *Government and Opposition*. Vol. 41, No. 3, 2006, s. 359.

² DAVID, R.: *From Prague to Baghdad: Lustration Systems and their Political Effects*. In: *Government and Opposition*. Vol. 41, No. 3, 2006, s. 358.

měli v úmyslu někdejší politickou příslušnost „svléci jako kabát“ a pokračovat v kariéře na vysokých postech ve státní správě. Pravděpodobně i proto byla lustrační legislativa v minulosti předmětem stížnosti adresované *Evropskému soudu pro lidská práva* ve Štrasburku, ten však stížnost vyhodnotil jako neopodstatněnou a lustrační legislativu uznal za souladnou s principy vlády práva a nediskriminace.

(Post-)komunistické politické strany

Nyní se zaměřím na poslední z kritérií, jimiž ve svém příspěvku vypořádání se s minulostí poměřuji – vývoj komunistických, potažmo postkomunistických politických stran v zemích V4 po pádu Železné opony.

V ČR lze registrovat v rámci všech zemí V4 jednoznačně nejvýraznější jak formální, tak i materiální kontinuitu komunistické strany. Po formální stránce reprezentuje *Komunistická strana Čech a Moravy* nástupnickou organizaci KSČ, což je v rámci „visegrádského“ srovnání bezprecedentní; v ostatních zemích se tamní postkomunistické strany zpravidla snažily úpravou nejviditelnějšího formálního znaku (názvu a symboliky strany) vzdát příliš explicitního navazování na odkaz někdejších totalitních komunistických stran. KSČM svůj status nástupnické organizace KSČ nijak nepopírá. Ač v České republice na přelomu milénia proběhly určité náznaky snah o postavení KSČM mimo zákon, tato iniciativa skončila neúspěchem a nyní již není na pořadu dne – všeobecně bylo přijato za platné zdůvodnění, že „Chtěli-li jsme zakázat KSČM, pak jsme tak měli učinit bezprostředně po sametové revoluci.“

Přejdeme-li k materiálním znakům KSČM, můžeme konstatovat, že personální substrát strany zůstal ve velké míře totožný (členy KSČM jsou často bývalí členové KSČ); podle oficiálních statistik KSČM představuje politickou stranu s největší členskou základnou ze všech stran v ČR (údajně má necelých sto tisíc držitelů stranických legitimací), ač jde v tomto případě spíše o dědictví minulosti než o reálný výraz síly

strany. V rámci zemí V4 KSČM dosahuje dlouhodobě jednoznačně nejlepších výsledků v parlamentních volbách a je konstantně třetím nejsilnějším politickým subjektem v ČR (ve volbách do dolní komory českého parlamentu v roce 2002 její zisk dokonce přesáhl 18 procent hlasů). Podpora KSČM ve volbách navíc v průběhu času neklesá (jako např. na Slovensku), je tedy zřejmé, že předpovídané stárnutí a „vymírání“ voličské základny nenastává; naopak KSČM je schopna svoji členskou základnu průběžně doplňovat, oslovovat nové voliče, získávat protestní a antisystémové hlasy, a dosahovat díky tomu stabilních výsledků.¹

Přestože volební výsledky KSČM jsou bezpochyby z pohledu členů strany úspěchem, KSČM je dosud nikdy nepřetavila v přímý politický vliv, neboť zatím nikdy po dobu existence ČR nebyla součástí vládní koalice. *Česká strana sociálně demokratická*, která jí je na politickém spektru parlamentních stran dlouhodobě nejbližší, je dokonce vázána svým interním dokumentem (tzv. *Bohumínské usnesení*), podle něhož ČSSD nikdy nebude na parlamentní úrovni spolupracovat s komunisty a tvořit s nimi vládní koalici. Toto usnesení ovšem není „vytesáno do kamene“ a v posledních letech evidujeme hlasy volající po jeho odvolání, v minulosti se již též hovořilo o možnosti menšinové vlády s „tichou“ podporou KSČM. Doposud ovšem stále platí, že KSČM v ČR je relativně silnou, antisystémovou stranou s nízkým koaličním potenciálem; někteří hovoří dokonce o „politické exkomunikaci KSČM“.

Na Slovensku je situace odlišná; nástupnickým subjektem KSČ je *Komunistická strana Slovenska* (KSS). Jedná se ovšem o marginální politickou stranu, jejíž vliv v posledních letech klesá. KSS se do slovenského parlamentu (*Národné rady Slovenské republiky*) dostala pouze jednou v historii, v roce 2002, ve všech zbylých případech nepřekročila

¹ KUNŠTÁT, D.: *Veřejná podpora KSČM po roce 1989: historická východiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy*. In: *Naše společnost* 2 (1), 2004.

pětiprocentní volební klauzuli nutnou pro získání parlamentních mandátů. V posledních slovenských parlamentních volbách (2012) dokonce KSS nedosáhla ani na pouhé jedno procento hlasů (0,72 %).

V Polsku lze kontinuitu s tamní vůdčí komunistickou stranou pozorovat ještě méně než na Slovensku; *Polská sjednocená dělnická strana* (*Polska Zjednoczona Partia Robotnicza*, PZPR) po pádu Železné opony zanikla a žádný nástupnický subjekt v té době nevznikl. Někdejší členové polské vládnoucí strany, kteří se rozhodli setrvat v politice, přešli do řad jiných levicových, sociálně-demokratických stran. Subjektem, který se svým názvem i symbolikou ke komunismu hlásí otevřeněji, je *Polská komunistická strana* (*Komunistyczna Partia Polski*, KPP), jež byla znovuoobnovena v roce 2002. Jde však o velice malou stranu, která má pouze cca 600-1000 členů a hlásí se k odkazu stejnojmenné KPP z meziválečného období, nikoli k totalitní PZPR.¹

Co se týče pozice postkomunistických politických subjektů na politické scéně Maďarska, ta se v určitých rysech podobá situaci v Polsku a v určitých situacích na Maďarsku. *Maďarská socialistická dělnická strana* (*Magyar Szocialista Munkáspárt*, MSZMP) v roce 1989 zanikla. Reformní, sociálně-demokratické křídlo jejích někdejších členů založilo nástupnickou *Maďarskou socialistickou stranu* (*Magyar Szocialista Párt*, MSZP), středo-levicový politický subjekt, který v posledních parlamentních volbách (2014) získal necelých 26 % hlasů. Ti, kteří z této transformace směrem k politickému středu nesouhlasili, založili *Maďarskou dělnickou stranu* (*Magyar Munkáspárt*), jež však od svého vzniku nikdy do parlamentu nepronikla a její volební preference stále klesají.²

¹ *Komunistyczna Partia Polski (od 2002)*. [online], [cit. 18/05/2016]. Dostupné na internetu: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Komunistyczna_Partia_Polski_%28od_2002%29>.

² *Hungarian Socialist Party*. [online], [cit. 18/05/2016]. Dostupné na internetu: <https://en.wikipedia.org/wiki/Hungarian_Socialist_Party>.

Závěr

Všechny státy V4 po pádu Železné opony vnímaly potřebu vypořádání s komunistickou minulostí jako vysoce aktuální; cíl měli tožný. Lišila se však cesta, jakou k tomuto cíli jednotlivé země zvolily. Ve všech zemích V4 byly přijaty zákony odsuzující komunistickou totalitu a umožňující vyvození individuální trestní odpovědnosti v případě jednotlivců odpovědných za zločiny komunismu. K tomuto individuálnímu potrestání však prakticky nedošlo. Naopak jako relativně funkční nástroj vypořádání s minulostí je možné vyhodnotit lustrační zákonodárství, ačkoli konkrétní podoba lustrace se v jednotlivých zemích regionu lišila. Největší odlišnosti jsou v současné podobě a pozici komunistických a postkomunistických stran v politických sférách daných zemí. Zatímco v ČR se KSČM nijak netransformovala, v Polsku a Maďarsku někdejší vládnoucí komunistické strany zanikly se zánikem minulého režimu. Oproti české komunistické straně, která je třetí nejsilnější politickou stranou v zemi, je podpora současných nástupnických stran v ostatních třech zemích natolik nízká, že tyto strany nemohu překonat volební klauzuli nutnou pro získání mandátů v parlamentu.

Literatura:

- Béla Biszku, *infamous figure of one-time Hungarian communist party, dies aged 94*. In: *Hungary Today*. 1. 4. 2016. [online], [cit. 18/05/2016]. Dostupné na internetu: <<http://hungary-today.hu/news/bela-biszku-former-key-figure-hungarian-communist-party-dies-aged-94-87936>>.
- DAVID, R.: *From Prague to Baghdad: Lustration Systems and their Political Effects*. In: *Government and Opposition*. Vol. 41, No. 3, 2006.
- DAVID, R.: *Lustration Laws in Action: The Motives and Evaluation of Lustration Policy in the Czech Republic and Poland (1989-2001)*. In: *Law and Social Inquiry*. Vol. 28, No. 2, 2003.

- GJURIČOVÁ, A.; KOPEČEK, M.: *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2008.
- Hungarian Socialist Party*. [online], [cit. 18/05/2016]. Dostupné na internetu: <https://en.wikipedia.org/wiki/Hungarian_Socialist_Party>.
- HUYSE, L.: *Justice after Transition: On The Choices Successor Elites Make in Dealing with the Past*. In: *Law and Social Inquiry*, 1995, Vol. 20, No. 1, 1995.
- Jaruzelski je příliš churav na pokračování procesu, míní lékaři*. In: Týden, 19. 3. 2014 [online], [cit. 18/05/2016]. Dostupné na internetu: <http://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/evropa/jaruzelski-je-prilis-churav-na-pokracovani-procesu-mini-lekari_301615.html>.
- KIM, D. S.: *The Transition to Democracy in Hungary: Árpád Göncz and the Post-Communist Hungarian Presidency*. Londýn: Routledge, 2013.
- Komunistyczna Partia Polski (od 2002)*. [online], [cit. 18/05/2016]. Dostupné na internetu: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Komunistyczna_Partia_Polski_%28od_2002%29>.
- KUNŠTÁT, D.: *Veřejná podpora KSČM po roce 1989: historická východiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy*. In: *Naše společnost* 2 (1), 2004.
- Poland's anti-communist law "unconstitutional"*. In: *The Telegraph*. 12. 5. 2007 [online], [cit. 18.5.2016]. Dostupné na internetu: <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1551352/Polands-anti-communist-law-unconstitutional.html>>.
- Vrahem z povolání*. [online], [cit. 18/05/2016]. Dostupné na internetu: <<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10565076526-vrahem-z-povolani-utrpeni-soudce-karla-vase>>.

Walesa donášel na desítky lidí, ukázal spis. Nikomu jsem neublížil, tvrdí.

In: IDNES. 24. 2. 2016 [online], [cit. 18/05/2016]. Dostupné na internetu: http://zpravy.idnes.cz/walesa-donasel-na-desitky-lidi-deg-/zahranicni.aspx?c=A160224_204657_zahranicni_hro.

Konflikt predsedu vlády SR Vladimíra Mečiara s ministrom vnútra Antonom Andrášom¹

Matúš Béreš

The aim of submitted study is to analyze the first government crisis in Slovak Republic from the time of so called Velvet revolution. In the time of less than one year after fall of communist regime the crisis in the first regular government in the Slovakia from 1946 occured. Mentioned conflict took place in the autumn of 1990 between minister of interior A. Andráš and prime minister V. Mečiar who required his resignation as a result of his alleged lack of his competence. In the study we will use information we recieved from our research – oral history interviews.

Úvod

Po prepuknutí revolučných udalostí tzv. Nežnej revolúcie sa zakrátko začali formovať politické sily tvoriace alternatívu voči vtedajšej štátostrane – *Komunistickej strane Československa*, resp. *Komunistickej strane Slovenska*. Už dva dni po prvých masových demonštráciách, ktoré sa začali 17. novembra 1989 v Prahe, vznikli hlavné revolučné hnutia na českej i slovenskej strane Česko-Slovenska. Tu hovoríme o *Občianskom fóre* (OF) a jeho slovenskom ekvivalente *Verejnosti proti násiliu* (VPN). V čase otriasajúcej sa totalitnej mocenskej architektúry však na Slovensku vznikla odlišná situácia oproti tej českej. Okrem hnutia VPN vzniklo ďalšie významné hnutie usilujúce sa o demontáž komunistického režimu – *Kresťanskodemokratické hnutie* (KDH). Zástupcovia kresťanského disentu na čele s J. Čarnogurským vydali 30. novembra výzvu *Zakladajte kresťanskodemokratické kluby!*, ktorou sa na lokálnej úrovni začínali formovať kluby kresťanskej demokracie na Slovensku. Text výzvy konštatuje, že kresťania doteraz „nemali možnosť kolektívne vyjadriť svoje predstavy o usporiadaní štátu a spoločnosti. Zdá sa, že nadišla pravá chvíľa. [...] Zakladajme kresťanskodemokratické kluby (KDK) v mestách,

¹ Príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA 1/0658/16 - *Výskum sekundárneho analfabetizmu v Slovenskej republike* (stav - kontexty - perspektívy).

na dedinách aj na pracoviskách. [...] Nech nám v našej snahe Pán Boh pomáha!“¹ Strana Kresťanskodemokratické hnutie bola založená na sneme v Nitre 17. februára 1990 a delegátmi bol za jej predsedu takmer jednohlasne zvolený J. Čarnogurský.² Niektorí predstavitelia KDH boli sprvoti sformovaní vo VPN, napríklad spomenutý J. Čarnogurský, neskôr sa však presunuli do KDH: „áno, v tej dobe som bol v predsedníctve VPN, ale zároveň som zakladal KDH.“³ F. Gál dokonca píše, že KDH vzišlo z VPN: „KDH sa pôvodne vyčlenilo z hnutia Verejnosť proti násiliu.“⁴ Asi najznámejším príkladom v tejto súvislosti je F. Mikloško, ktorý sa ako člen VPN stal po prvých slobodných voľbách, ktoré sa uskutočnili 8. a 9. júna 1990 predsedom Slovenskej národnej rady (SNR). Od roku 1992 bol členom KDH, pričom už predtým môžeme hovoriť o intenzívnych kontaktoch s KDH.⁵ A teda oproti situácii v českej časti federácie, kde revolučné sily boli sformované dominantne v Občianskom fóre, na Slovensku v tom čase pôsobili akoby súbežne dva politické subjekty – VPN a KDH.

Udalosti Nežnej revolúcie viedli k významným zmenám v štáte i v spoločnosti: „november 1989 sa stal začiatkom systémovej zmeny, bol začiatkom prechodu od pôvodného nedemokratického režimu. Normatívne zvoleným cieľom tohto prechodu je demokratický režim.“⁶ Jedným z najväčších prejavov nastavenej tendencie smerujúcej k reálnej demokracii boli personálne zmeny, ktoré sa uskutočňovali rezignovaním, prípadne odvolávaním predstaviteľov starej moci z politických funkcií na všetkých

¹ Výzva občianskej iniciatívy – Zakladajte kresťanskodemokratické kluby! In: ČARNOGURSKÝ, J.: *Cestami KDH*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007, s. 12 – 13.

² KOEMBUS, O.: *Správa zo zakladajúceho zjazdu KDH*. In: *Verejnosť*. Vol. 2., No. 15, 1990, s. 2.

³ Rozhovor s Jánom Čarnogurským. Bratislava, 17. september 2015.

⁴ GÁL, F.: *Z prvej ruky*. Pusté Úľany: Edition Ryba, 2009, s. 41.

⁵ Rozhovor s Danielom Liškom. Košice, 5. február 2015.

⁶ Vystúpenie Soni Szomolányi na panelovej diskusii účastníkov novembra 1989 a zakladateľov hnutia VPN. Modra, 13. december 1996. In: ANTALOVÁ, I. (ed.): *Verejnosť proti násiliu 1989 – 1991. Svedectvá a dokumenty*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 1998, s. 13.

úrovních, ako vyplývalo z požiadaviek OF a VPN, ktoré boli vznesené počas rokovaní s predstaviteľmi odchádzajúcej moci. Takýmto spôsobom bolo rekonštruované kádrové obsadenie na najvyšších ústavných postoch v štáte, ale i v zákonodarných zboroch – Federálnom zhromaždení (FZ), Českej národnej rade a v Slovenskej národnej rade. Poslanci, „ktorí sa spreneverili svojmu poslaneckému sľubu a nedbali na vôľu a záujmy ľudu, môžu byť zo svojej funkcie odvolaní tým zastupiteľským zborom, ktorého sú členmi. Na uprázdnené miesta zvolia zastupiteľské zbory nových poslancov na návrh podaný Národným frontom spoločne s Občianskym fórom, respektíve s hnutím Verejnosť proti násiliu. Voľbu uskutoční zastupiteľský zbor, ktorého členom sa má volený poslanec stať. Je to prax u nás (v Česko-Slovensku; pozn. autora) už použitá v roku šesťdesiat deväť (v situácii po invázii vojsk Varšavskej zmluvy do Česko-Slovenska a zmarenom demokratizačnom procese; pozn. autora).“¹ Takýmto spôsobom sa vymenila väčšina poslancov parlamentov, ale i väčšina členov vlád, aby tak v spomenutých orgánoch tvorili komunistickí zástupcovia menšinu. Rekonštruované vlády na federálnej i republikovej úrovni dostali neformálne pomenovanie vlády národného porozumenia. Slovenská vláda národného porozumenia (oficiálne *vláda Slovenskej socialistickej republiky*) bola zostavená M. Čičom, ktorý pred revolučnými udalosťami zastával

¹ Zdeněk Jičínský na rokovaní delegácie Ústredného výboru Národného frontu ČSSR a vlády ČSSR s delegáciou OF a VPN. Praha, 28. november 1989. In: HANZEL, V.: *Zrychlený tep dějin. Autentické záznamy jednání Občanského fóra a Verejnosti proti násiliu s představiteli státní moci v listopadu a prosinci 1989*. Praha: Galén, 2006, s. 76.

Po intervencii vojsk Varšavskej zmluvy 21. augusta 1968 sa ukončil obrodňý proces (tzv. Pražská jar) v ČSSR. Nastalo obdobie tzv. normalizácie, t. j. odstraňovania všetkých prvkov demokracie a otvorenosti spoločnosti, ktoré sledujeme od konca roku 1967. Jedným z prejavov normalizácie bolo odstránenie politických elít spojených s obrodňým procesom z ich funkcií. Zdeněk Jičínský na tomto mieste hovorí o tzv. kooptačnom zákone (lat. *cooptatio* – doplňovanie voľnou) v roku 1968, ktorý napomohol personálnej rekonštrukcii federálneho i národných parlamentov. Bližšie pozri: *Predpis č. 117/1969 Zb. Ústavný zákon o predĺžení volebného obdobia národných výborov, národných rád a Federálneho zhromaždenia, Najvyššieho súdu, krajských, okresných a vojenských súdov*. [online], [cit. 30/09/2015].

Dostupné na internete: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1969-117/znenie-19691015>>.

v tejto vláde funkciu ministra spravodlivosti. Mandát tejto vlády sa začína zasadnutím *Predsedníctva SNR*, ktoré sa uskutočnilo 12. decembra a na ktorom bol schválený návrh M. Čiča na zloženie vlády. Od 10. januára 1990 bol obsadený aj dovtedy vakantný post ministra vnútra a životného prostredia, ktorý obsadil V. Mečiar (VPN).¹ Obdobná vláda národného porozumenia vznikala aj v českej časti Československej socialistickej republiky (ČSSR) a rovnako tak aj na federálnej úrovni. Vláda Českej socialistickej republiky bola ustanovená 5. decembra 1989, sprvoti na čele s komunistom F. Pitrom, neskôr, od 6. februára, jej vedenie prevzal P. Pithart (OF). Na federálnej úrovni vznikla vláda národného porozumenia 10. decembra 1989. Jej predsedom sa stal člen KSČ a dovtedajší podpredseda vlády ČSSR M. Čalfa. V tejto vláde bolo ministerské kreslo udelené aj disidentovi a neskoršiemu predsedovi KDH, J. Čarnogurskému, ktorý sa stal podpredsedom vlády a ministrom spravodlivosti. „Federálna vláda nemohla byť bez Slovákov, tá Čalfova. Nemohla byť bez Slovákov a nemohla byť bez slovenských opozičníkov proti komunizmu.“² J. Čarnogurský bol navyše do spomenutej funkcie menovaný na 15. deň po svojom prepustení z väzby! Sám sa o tom vyjadril spôsobom, že jeho „osud možno snáď považovať za symptomatický pre rýchlosť diania v republike.“³ V jeho prípade totiž išlo v predrevolučnom čase o disidenta, perzekvovaného predchádzajúcim režimom.

Obsadenie funkcie ministra vnútra po parlamentných voľbách v roku 1990

Po prvých slobodných voľbách v Česko-Slovensku od roku 1946, ktoré sa uskutočnili 8. a 9. júna 1990, vznikla vláda SR, ktorej členmi boli strany VPN, KDH a *Demokratická strana* (DS). Predsedom vlády sa

¹ DEMOVIČ, I.: *Viaceré personálne zmeny*. In: *Smena*. Vol. 43, No. 9, 1990, s. 1.

² *Rozhovor s Jánom Čarnogurským*. Bratislava, 17. september 2015.

³ PASTIER, O.: *Z väzenia do vlády*. *Rozhovor s podpredsedom federálnej vlády JUDr. Jánom Čarnogurským*. In: *Verejnosť*. Vol. 1., No. 3, 1989, s. 3.

stal dovtedajší minister vnútra v slovenskej vláde národného porozumenia *V. Mečiar*. Celkovo mala prvá riadna vláda SR vrátane predsedu, podpredsedov a člena bez rezortu (poradca prezidenta ČSFR *M. Kňažko*) 22 členov. Z tohto počtu bolo 11 členov alebo nominantov VPN, 11 reprezentovalo KDH a 3 členovia vlády boli reprezentantmi DS.

V rámci rozdelenia kabinetných postov vo vláde Slovenskej republiky rezort vnútra pripadol KDH ako jednému z členov vládnej koalície. Ministrom vnútra sa stal *A. Andráš*, dovtedajší revolučný (operujúci počas funkčného obdobia vlády národného porozumenia) predseda *Okresného národného výboru (ONV) v Poprade*. Na tomto mieste sa môžeme pozastaviť nad zaujímavým fenoménom. Počnúc predmetným obdobím roka 1990 vo väčšine prípadov, ak je súčasťou slovenskej vlády KDH, pripadne mu post ministra vnútra. Z celkového počtu 16 slovenských ministrov vnútra od roku 1990 zaujímali tento post celkom šiesti nominanti KDH – v chronologickom slede *A. Andráš*, *L. Pitner* (3 krát), *V. Palko* a *D. Lipšic*, pričom ďalší dvaja slovenskí ministri vnútra boli bývalými členmi KDH. Príčinu tohto pozoruhodného akoby tradičného rozdelenia moci na slovenskom pravicovom spektre možno nájsť v mozgnej snahe o dosiahnutie mocenskej rovnováhy, keďže KDH má spravidla menší, jednociferný volebný zisk. Táto argumentácia však neplatí v prípade samotného začiatku formovania demokratickej politickej scény na Slovensku po prvých parlamentných voľbách, keď VPN dosiahlo 29 % a KDH, ktoré sa umiestnilo so svojim volebným ziskom druhé v poradí, získalo 19 % odovzdaných platných hlasov. Spomenutý *A. Andráš*, vtedajší minister vnútra a v súčasnosti už bývalý člen KDH, v kontexte rozdelenia ministerských miest vo vláde SR v roku 1990 uviedol, že „*keď VPN-ka mala predsedu parlamentu a mala premiéra, už nemohla mať ministra vnútra, to už nešlo, lebo už by to bol monopol moci, čiže ten silový rezort museli, či chceli, či nechceli,*

odovzdať.“¹ J. Figeľ, vtedajší zakladateľ regionálnych štruktúr KDH v okrese Vranov nad Topľou a neskorší predseda KDH spomenul dva dôvody. Prvým je spomenutá rovnováha moci: „vnútro je silný, ak by sme išli do nejakých porovnávaní, tak najsilnejší silový rezort, ak to porovnáваме s obranou, spravodlivosťou. A ten druhý v poradí (koaličný partner; pozn. autora), lebo KDH bolo druhé v koalícii, mal aj logickú požiadavku, aj záujem, aj isté oprávnenia, aby vyvažoval prvého práve cez silu rezortu.“ Okrem mocenského vyvažovania J. Figeľ spomína aj ďalší, vo väčšej miere programový dôvod týchto aspirácií KDH: „Po druhé, my sme považovali práve vnútro za veľmi dôležité pre transformáciu Slovenska tak v oblasti bezpečnosti, kde sú napríklad policajné zložky reprezentované, ale aj v oblasti verejnej správy a to znamená postavenie, kompetencie, fungovanie štátnej správy a samosprávy.“² Ďalším z možných vysvetlení je kurz, ktorý bol dosadením nominanta KDH na post ministra vnútra v roku 1990 nastavený a z ktorého mohla vyplývať pochopiteľná príprava kádrových rezerv vnútri strany určených pre budúce obsadenie. Ako výsledok dlhodobej rezortnej orientácie strany tak môže vzniknúť časté obsadzovanie predmetných rezortov nominantmi tejto strany. Túto domnienku potvrdil aj spomenutý A. Andráš: „V tom KDH sa vždy niekto na tú funkciu pripravuje, už sú KDH-áci zvolení do bezpečnostného výboru a už tam dostávajú informácie.“³ Na otázku, prečo boli funkcie ministrov vnútra obsadzované spravidla nominantmi KDH (ak bolo KDH súčasťou vládnej koalície) odpovedal V. Mečiar nasledovne: „Bola to záležitosť osobnej povahy Jána Čarnogurského. Stále KDH-áci cítili tú moc a mysleli si, že pomocou tej moci niečo ovládnu, ale nevedeli s tou mocou narábať.“⁴ Podobne sa k tejto téme vyjadril aj D. Liška, košický delegát v Slovenskej rade VPN, ktorá zvolila V. Mečiara za kandidáta na predsedu vlády SR v roku 1990: „Ján Čarnogurský bol jeden z mála ponovembrových politikov,

¹ Rozhovor s Antonom Andrášom. Košice, 27. február 2015.

² Rozhovor s Jánom Figeľom. Vranov nad Topľou, 20. júl 2015.

³ Rozhovor s Antonom Andrášom. Košice, 27. február 2015.

⁴ Rozhovor s Vladimírom Mečiarom. Trenčianske Teplice, 4. júl 2016.

ktorý sa zaoberal politikou už pred novembrom '89 a poznal fungovanie štátu – na rozdiel od literárnych historikov a filozofov. Ján Čarnogurský sa týmto zaoberal, to bolo jeho hobby.”¹ Na základe vyššie vyrieknutého sme prišli k nasledujúcemu záveru: KDĽ, ktoré v parlamentných voľbách v roku 1990 získalo porovnateľnú voličskú podporu ako VPN, si ziskom kresla ministra vnútra presadilo silovú požiadavku, keďže ako druhý najsilnejší koaličný partner nedisponovalo premiérskou funkciou a, navyše, nepripadla mu ani predovšetkým reprezentatívna funkcia predsedu SNR, ktorú taktiež obsadil vtedy člen VPN, F. Mikloško. Z tohto dôvodu považujeme zastávanie funkcie ministra vnútra členom KDĽ za pocho-piteľné a odrážajúce pomerné rozloženie síl vo vedení štátu. V neskorších obdobiach, kde KDĽ patrilo medzi strany so slabším, jednociferným volebným výsledkom, a aj napriek tomu obsadzovalo pozíciu ministra vnútra, sa podľa nášho názoru tak dialo z dvoch dôvodov. Po prvé, išlo o snahu o odlišný typ vyváženia moci. Strane, ktorá patrí medzi slabších koaličných partnerov, pripadá menej exekutívnych postov. Kvantitatívny nedostatok sa tak snaží vyvážiť kvalitatívnym. Po druhé, ide tu o spomenutý trend, ktorý obsadením funkcie ministra vnútra členom KDĽ mohol vzniknúť a o ktorom sa zmieňoval A. An-dráš. Keďže jeden z členov strany bol vedením rezortu poverený, bolo možné vnútri strany uskutočňovať prípravu vhodných kádrov pre budúcu realizáciu v predmetnom odvetví.

Spor premiéra Vladimíra Mečiara s ministrom vnútra Antonom An-drášom

Ako sme spomenuli vyššie, v rámci rozdelenia postov v exekutive pripadla funkcia ministra vnútra členovi KDĽ, A. An-drášovi. Pred-seda vládneho kabinetu však už po krátkom čase od vymenovania vlády prejavoval svoj nesúhlas s obsadením predmetného rezortu,²

¹ Rozhovor s Danielom Liškom. Košice, 5. február 2015.

² LEŠKO, M.: *Mečiar a mečiarizmus*. Bratislava: VMV, 1996, s. 42.

ktorý on sám pred spomenutým A. Andrášom viedol, pričom poukazyval na nedostatočnú kompetenciu mladého ministra. Premiér vyjadril nedôveru ministrovi dokonca aj prostredníctvom príhovoru v televízii.¹ Spomenuté vyjadrenie sa uskutočnilo 21. októbra 1990 v rámci pravidelného nedeľného príhovoru predsedu vlády. Ako odpoveď na toto vyjadrenie bola o deň nato, 22. októbra zvolaná tlačová konferencia KDH za prítomnosti A. Andráša, J. Čarnogurského, ale i V. Mečiara, na ktorej premiér znova zopakoval svoje výhrady voči práci ministra, pričom kritizoval situáciu v miestnej štátnej správe: „Preto som žiadal o zvolanie koaličného rokovania, kde som upozornil, že k 1. januáru hrozí rozpad miestnej štátnej správy. Upozornil som, v čom sa robia chyby v bezpečnostnom aparáte a v čom hrozia zakrátko prerásť do neudržateľnej situácie.“² Navyše, predseda vlády pohrozil v tejto veci svojou demisiou: „Ak pán minister ostane vo vláde, ja nebudem jej predsedom.“³ Na druhej strane, minister vnútra A. Andráš oponoval stratou kontaktu predsedu vlády s politickým dianím: „Ak pán premiér hovorí o mojej nekompetentnosti, nuž myslím si, že naopak, on svojím nepodloženým vyhlásením prezentoval vlastnú nekompetentnosť a izoláciu od politického a spoločenského diania v republike. je absurdné, aby premiér takýmto spôsobom zaútočil na najvyššieho predstaviteľa kľúčového ministerstva vo svojej vláde.“⁴ Premiérovi vyjadrila v tejto veci podporu DS ako jeden z členov vládnej koalície⁵ i VPN ako strana, z ktorej radov vyšiel premiér V. Mečiar. O spomenutom hovorí vtedajší predseda KDH J. Čarnogurský: „Čiže my sme nemali záujem silou mocou oponovať Mečiarovi, ale, samozrejme, na druhej strane zase, rezort vnútra sme nechceli pustiť. Tak VPN vtedy zorganizovalo takú manifestáciu na Námestí SNP a de facto proti KDH. Boli tam transparenty «čierna mafia KDH-ácka» a také a na tribúne vtedy, keďže to bol ešte október, tak tam boli

¹ Podpora V. Mečiarovi. In: *Národná obroda*. Vol. 1, No. 139, 1990, s. 1.

² Minister vnútra SR odmietol kritiku. In: *Národná obroda*. Vol. 1, No. 138, 1990, s. 2.

³ Minister vnútra SR odmietol kritiku. In: *Národná obroda*. Vol. 1, No. 138, 1990, s. 2.

⁴ Minister vnútra SR odmietol kritiku. In: *Národná obroda*. Vol. 1, No. 138, 1990, s. 1.

⁵ Podpora V. Mečiarovi. In: *Národná obroda*. Vol. 1, No. 139, 1990, s. 1.

*Fedor Gál a Hana Ponická a celá táto garnitúra VPN, ešte stáli za Mečiarom.*¹ Táto manifestácia, ktorej sa podľa denníka *Národná obroda* zúčastnili desaťtisíce ľudí, sa uskutočnila v stredu 24. októbra vo večerných hodinách na Námestí Slovenského národného povstania v Bratislave.² Tento nesúhlas sa dostal až na úroveň ultimatívnej požiadavky V. Mečiar, podľa ktorej ak A. Andráš nezloží funkciu ministra vnútra, on sám odstúpi. 31. októbra 1990 premiér zrealizoval obsah hrozby, ktorú vyslovil na vyššie zmienenej tlačovej konferencii, ktorá sa uskutočnila 22. októbra. Premiér na protest proti zotrvávaniu A. Andráša v úrade napísal 31. októbra demisiu, ktorá bola určená predsedovi SNR F. Mikloškovi.³ Po napísaní dokumentu, ktorým sa vzdáva funkcie premiéra z Úradu vlády odišiel a nikto nevedel, kde sa nachádza. Sám V. Mečiar o tejto situácii ironicky poznamenáva, že „*bol som sa poprechádzať*.“⁴ Následne ho niektoré vedúce osobnosti VPN (R. Filkus, M. Kováč, J. Kučerák, M. Kňazko a A. M. Húška) odišli hľadať, aby ho presvedčili zotrvať vo funkcii. Bola to „*jedna z metód, ktorými si Mečiar aj neskôr vynucoval presadzovanie svojho názoru či rozhodnutia. Skúšal, čo si môže voči svojim politickým partnerom dovoliť*.“⁵ Premiér nakoniec nerezignoval, lebo VPN presvedčilo KDH, aby ministra A. Andráša stiahli,⁶ neriskujúc tak vládnu krízu.⁷ „*Vladimír Mečiar listom predsedníctvu SNR z 31. októbra 1990 podal demisiu na funkciu vlády SR. Túto demisiu predsedníctvo SNR neprijalo. Prerokovalo aj druhú demisiu, ktorú podal 2. novembra 1990 Anton*

¹ Rozhovor s Jánom Čarnogurským. Bratislava, 17. september 2015.

² Podporili svojho premiéra. In: *Národná obroda*. Vol. 1, No. 140, 1990, s. 1.

³ Koaličná dohoda zachránila vládu. In: *Národná obroda*. Vol. 1, No. 147, 1990, s. 2.

⁴ Rozhovor s Vladimírom Mečiarom. Trenčianske Teplice, 4. júl 2016.

⁵ KOVÁČ, M.: *Pamäti*. Dunajská Lužná: MilaniuM, 2010, s. 43.

⁶ Koaličná dohoda zachránila vládu. In: *Národná obroda*. Vol. 1, No. 147, 1990, s. 1.

⁷ O strachu o vlastnú budúcnosť ako atribúte súčasnej spoločnosti pozri: KENDEREŠOVÁ, E.: *Aktuálny diskurz individuálnej spravodlivosti*. In: MITAL, O.; NOVÁKOVÁ, V. (eds.): *Teória a prax verejnej správy*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2016, s. 209 – 217.

*Andráš, minister vnútra SR. Túto demisiu prijal.*¹ Anton Andráš teda odstúpil z postu ministra vnútra, pričom do obsadenia vakantnej pozície bol rezort dočasne riadený podpredsedom vlády J. Čarnogurským. Neskôr funkciu ministra vnútra prevzal L. Pittner, tiež člen KDH.

V súvislosti s vyrieknutým sa A. Andráš vyjadril, že zo svojej pozície uskutočňoval viaceré personálne výmeny, ktoré boli v protiklade s predstavou premiéra, pripustil však zo svojej strany zo začiatku výkonu funkcie nedostatok skúseností s predmetným rezortom i relatívne mladý vek: „*keď to celé začalo, ja som mal 37, bol som [...] mladý, najmladší z nich.*“² Aj napriek prinajmenšom počiatočnému kompetenčnému deficitu badáme v práci A. Andráša, ako vyplýva z jeho slov, značný akcent na personálnu rekonštrukciu štátneho aparátu. Už v čase zastávania funkcie predsedu ONV v Poprade došlo v spomenutom úrade k mnohým kádrovým výmenám, pričom väčšina jeho dovtedajších pracovníkov bola na základe politickej nepohodlnosti vymenená. Po nástupe do funkcie ministra vnútra A. Andráš uskutočnil personálnu prestavbu aj na ministerstve: „*Asi až po dva a pol mesiaci sa mi podarilo urobiť si na sekretariáte aspoň takú situáciu, že mi poštu rozdeľovali druhí, že už som im dôveroval a podľa kompetencie sa rozdeľovala pošta. Keď som prišiel na ministerstvo, nemohol som nikomu dôverovať. Vedel som, že to všetko sú staré štruktúry, všetci boli komunisti, čo tam boli a bolo to veľmi ťažké.*“³ V tejto súvislosti sa vyjadril V. Mečiar s odlišným stanoviskom k predmetnej veci: „*Andráš ľudsky nebol zlý človek, to by som mu ublížil. Ale z hľadiska odborného tak naivný, že sa mu tam začali vmontúvať ľudia zo zložiek Federálnej bezpečnostnej a informačnej služby.*“ Údajná výzvedná činnosť sa mala uskutočniť v čase štátoprávnych rokovaní českej a slovenskej politickej reprezentácie o tzv. kompetenciách republík. Tým malo dôjsť ku kompromitácii premiéra slovenskej vlády. „*A teraz na to ministerstvo vnútra začali robiť akcie, ktoré mali ma preveriť a dokázať, že som*

¹ Koaličná dohoda zachránila vládu. In: *Národná obroda*. Vol. 1, No. 147, 1990, s. 2.

² Rozhovor s Antonom Andrášom. Košice, 27. február 2015.

³ Rozhovor s Antonom Andrášom. Košice, 27. február 2015.

spolupracovník KGB, že som agent ŠtB, že vykonávam nejakú inú činnosť. [...] On absolútne neriadil ten rezort. Ten rezort bol ešte dosť silno pod mojim vplyvom, keď som odtiaľ odišiel, vedel som, čo sa robí vo vnútri.“¹ Ďalší z členov predmetnej vlády, minister – predseda Úradu pre privatizáciu a správu národného majetku A. M. Húška (VPN) sa na margo vhodnosti obsadenia postu ministra vnútra vyjadril takto: „To jednoducho nebola osobnosť. On mal prednosť, by som povedal, stálosti postojov. Ale tá prednosť keď je trvale používaná, tak je strnulá, pretože nedovoľuje lavírovať. Politik musí lavírovať, lebo politik hľadá, ako realizovať, ako implementovať svoje myšlienky i za cenu toho, že musí prijať niektoré riešenia toho druhého. On to vôbec nevedel.“² Na základe vyššie spomenutého sa nazdávame, že dôvod, pre ktorý bol A. Andráš pre predsedu vlády V. Mečiara nepohodlný, je komplexný a pozostáva z možného počiatočného kompetenčného deficitu na jednej strane a personálnych opatrení, ktoré minister po nástupe do funkcie vykonával, na strane druhej. Ako sme spomenuli vyššie, po odstúpení A. Andráša z funkcie ministra vnútra obsadil uprázdnený post L. Pittner, o ktorom sa J. Čarnogurský vyjadril, že vo svojej funkcii predstavoval lepšiu alternatívu po kompetenčnej stránke i po stránke vplyvu na stabilitu vlády: „Voči Pittnerovi si už Mečiar nedovolil. [...] Pittner bol kompetentnejší ako Andráš.“³ V. Mečiar sa o novom ministrovi vyjadril, že „bol inteligentnejší aj výkonnejší, aj keď rovnako proti mojej osobe, ale držal aspoň rezort.“⁴ A. Andráš po odstúpení z funkcie ministra vnútra absolvoval stáž v Kongrese USA a v kancelárii viceprezidenta USA.⁵ Na tomto prípade môžeme vidieť spôsob zbavovania sa, odsúvania osôb, ktorých prítomnosť by mohla znepokojovať politické prostredie a budiť záujem médií. Obdobným spôsobom zo seba politické prostredie dočasne vylúčilo R. Schustera, ktorý sa

¹ Rozhovor s Vladimírom Mečiarom. Trenčianske Teplice, 4. júl 2016.

² Rozhovor s Augustínom Mariánom Húskom. Bratislava, 22. jún 2016.

³ Rozhovor s Jánom Čarnogurským. Bratislava, 17. september 2015.

⁴ Rozhovor s Vladimírom Mečiarom. Trenčianske Teplice, 4. júl 2016.

⁵ Rozhovor s Antonom Andrášom. Košice, 27. február 2015.

po tom, čo sa pred parlamentnými voľbami v roku 1990 jeho ďalšie angažovanie v prostredí vrcholovej politiky na Slovensku pre VPN stalo nežiaducim, stal veľvyslancom v Kanade.¹

Záver

Prvá vládna kríza na Slovensku po nastolení demokratického režimu v roku 1990 sa tak skončila naplnením požiadaviek predsedu vlády, ktorému v predmetnom čase vyjadrovala podporu jeho strana i ďalšia zo strán vládnej trojkoalície. *Kresťanskodemokratické hnutie* bolo prinútené odvolať ministra vnútra, ktorý bol premiérom považovaný za nevhodného na svojej pozícii. Treba však poznamenať, že KDH si naďalej zachovalo kontrolu nad týmto rezortom a jeho vedením poverilo ďalšieho zo svojich členov. Na analyzovanom prípade je možné vidieť aj spôsob, akým si vtedajší predseda vlády vynucoval naplnenie svojich požiadaviek od politických partnerov. Obdobné spôsoby práce boli prítomné v praxi V. Mečiara aj v nasledujúcich rokoch jeho vládnutia. Aj tieto skúsenosti však tvorili súčasť slovenskej politiky 90. rokov 20. storočia – obdobia „*tvorby systému politických strán, [...] kryštalizácie politických elít a formovania modernej politickej kultúry.*“² Konštatujeme, že zmienené transformačné obdobie v slovenskom politickom prostredí predstavuje kapitolu minulosti a dnes Slovenská republika vystupuje ako moderná liberálna demokracia,³ rešpektujúc ústavné hodnoty, princípy právneho štátu, pozitíva tolerantnej spoločnosti a rovnosti pred zákonom. Toto sú totiž základné hodnoty, na ktorých demokracia

¹ Rozhovor s Rudolfom Schusterom. Košice, 21. september 2015.

² GBÚROVÁ, M.: *Smer-SD – šanca na politickú dlhovekosť*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Voľby 2012. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013, s. 49 – 50.

³ Blížšie o liberálnej demokracii Západu a jej súčasnej kríze pozri: SZABARIOVÁ, G.: *Identita západu a kríza liberálnej demokracie*. In: *Slovenská revue pre verejnú politiku a verejnú správu*. Vol. 3, No. 2, 2016.

stojí, a ktoré si s využitím rôznych mechanizmov bráni.¹ Slovensko je navyše súčasťou najdôležitejších relevantných medzinárodných zoskupení.

Literatúra:

- ANTALOVÁ, I. (ed.): *Verejnosc' proti násiliu 1989 – 1991. Svedectvá a dokumenty*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 1998.
- ČARNOGURSKÝ, J.: *Cestami KDH*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007.
- DEMOVIČ, I.: *Viaceré personálne zmeny*. In: *Smena*. Vol. 43, No. 9, 1990.
- DOBIAŠ, D.: *Je po voľbách, zvyknite si! (Kam kráčaš, demokracia?)*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Voľby 2012. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013. ISBN 978-80-8152-030-3
- GÁL, F.: *Z prvej ruky*. Pusté Úľany: Edition Ryba, 2009.
- GBÚROVÁ, M.: *Smer-SD – šanca na politickú dlhovekosť*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Voľby 2012. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013.
- Koaličná dohoda zachránila vládu*. In: *Národná obroda*. Vol. 1, No. 147, 1990.
- HANZEL, V.: *Zrychlený tep dejín. Autentické záznamy jednaní Občanského fóra a Verejnosti proti násiliu s predstaviteľmi štátnej moci v listopadu a prosinci 1989*. Praha: Galén, 2006.
- KENDEREŠOVÁ, E.: *Aktuálny diskurz individuálnej spravodlivosti*. In: MITAL, O.; NOVÁKOVÁ, V. (eds.): *Teória a prax verejnej správy*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2016.
- KOEMBUS, O.: *Správa zo zakladajúceho zjazdu KDH*. In: *Verejnosc'*. Vol. 2., No. 15, 1990.

¹ KOSCELANSKÝ, G.: *Politický extrémizmus na Slovensku*. In: KLUČIAROVSKÝ, M.; KOLÁROVÁ, B.: *INTERPOLIS '15: Zborník vedeckých prác*. Banská Bystrica: Belianum – Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2015, s. 235.

- KOSCELANSKÝ, G.: *Politický extrémizmus na Slovensku*. In: KLUČIA-ROVSKÝ, M.; KOLLÁROVÁ, B.: *INTERPOLIS '15: Zborník vedeckých prác*. Banská Bystrica: Belianum – Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2015.
- KOVÁČ, M.: *Pamäti*. Dunajská Lužná: MilaniuM, 2010.
- LEŠKO, M.: *Mečiar a mečiarizmus*. Bratislava: VMV, 1996.
- Minister vnútra SR odmietol kritiku*. In: *Národná obroda*. Vol. 1, No. 138, 1990.
- PASTIER, O.: *Z väzenia do vlády. Rozhovor s podpredsedom federálnej vlády JUDr. Jánom Čarnogurským*. In: *Verejnosť*. Vol. 1., No. 3, 1989.
- Podpora V. Mečiarovi*. In: *Národná obroda*. Vol. 1, No. 139, 1990.
- Podporili svojho premiéra*. In: *Národná obroda*. Vol. 1, No. 140, 1990.
- Predpis č. 117/1969 Zb. Ústavný zákon o predĺžení volebného obdobia národných výborov, národných rád a Federálneho zhromaždenia, Najvyššieho súdu, krajských, okresných a vojenských súdov*. [online], [cit. 30/09/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1969-117/znenie-19691015>>.
- Rozhovor s Antonom Andrášom*. Košice, 27. február 2015.
- Rozhovor s Augustínom Mariánom Húskom*. Bratislava, 22. jún 2016.
- Rozhovor s Danielom Liškom*. Košice, 5. február 2015.
- Rozhovor s Jánom Čarnogurským*. Bratislava, 17. september 2015.
- Rozhovor s Jánom Figeľom*. Vranov nad Topľou, 20. júl 2015.
- Rozhovor s Rudolfom Schusterom*. Košice, 21. september 2015.
- Rozhovor s Vladimírom Mečiarom*. Trenčianske Teplice, 4. júl 2016.
- SZABARIOVÁ, G.: *Identita západu a kríza liberálnej demokracie*. In: *Slovenská revue pre verejnú politiku a verejnú správu*. Vol. 3, No. 2, 2016.

Problémy súčasnej slovenskej pravice

Jana Šuleková

The paper analyzes the problems of contemporary Slovak right-wings and also offers possible solutions. The main problems of Slovak right-wing parties are: no leader, pluralism of ideas, opinions and lack of cooperation.

Úvod

V práci sa budem zaoberať teoretickými problémami súčasnej slovenskej pravice. Slovenské pravicové politické strany majú mnohé problémy. Jedným z cieľov práce bude tieto problémy vymedziť, definovať a takisto nájsť vhodné riešenie týchto problémov. V projekte definujem pravicové politické strany a problémy, ktoré tieto politické strany majú.

Pravicové politické strany

Politické strany delíme z rôznych hľadísk: podľa základnej politickej orientácie (konzervatívne, liberálne a sociálne strany), podľa spôsobu výberu a počtu členov (masové alebo výberové), podľa politického vplyvu (parlamentné a mimoparlamentné). Existujú aj mnohé ďalšie kritériá, na základe ktorých sa politické strany delia. Pre našu prácu však je dôležité členenie podľa umiestnenia v politickom spektre na strany ľavicové a pravicové.

Dvojdimenziálny model politického spektra

Po páde socializmu a nástupu kapitalizmu došlo k výrazným posunom na politickej scéne. Rozdelenie politickej scény na pravicu, stred a ľavicu. Celá ideológia sa posunula doprava. Sociálno-demokratické strany upustili od marxizmu a stále viac smerujú do politického stredu. Pravica sa vo všeobecnosti tiež vyklonila viac doprava, avšak

niektoré liberálne strany sa v duchu moderného, sociálneho liberalizmu ubrala smerom do politického stredu a vyznáva podobného hodnoty ako moderná sociálna demokracia. Iné liberálne strany však prijali základný model neoliberalizmu. V duchu thatcherizmu a reaganizmu volajú po ešte menšom zasahovaní štátu do spoločnosti, predovšetkým do trhu. Neoliberalizmus v ekonomickej oblasti prijali aj niektoré konzervatívne strany, ktoré boli ešte pred tridsiatimi rokmi známymi presadzovateľmi princípu solidarity. Niektoré konzervatívne strany však stále presadzujú silný sociálny štát.¹ Ideológie politických strán prevzali mnohé hodnoty práve od ich opozitných ideológií. Súvisí to samozrejme aj s neustálym vývojom v spoločnosti a preto je potrebné prispôsobenie sa politického spektra. Sociálno-ekonomická oblasť v politickom priestore však nie je jedinou konfliktnou oblasťou. Prisvojenie si čo najväčšej časti materiálnych a nemateriálnych hodnôt predstavujú ďalšiu konfliktnú oblasť medzi záujmovými skupinami. Ide o protichodné záujmy a potreby ľudí, ktoré sa riešia v politickej organizácii.²

Ľavica, pravica alebo stred

Uskutočnilo sa veľa pokusov o roztriedenie politických ideológií. Najznámejší spôsob ako ideológie triediť je pomocou pravo-ľavého spektra. Napriek tomu, že je toto triedenie pomerne známe je ťažké presne zatriediť do tohto rozdelenia politické strany. Termín „ľavica“ a „pravica“ a sa datuje od Francúzskej revolúcie podľa toho, ako sa rôzne skupiny rozsadili pri prvom zasadnutí Generálnych stavov.

¹ BLAHA, L.: *Náčrt vývoja politického ideového smerovania na Slovensku do roku 2030*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2008. [online], [cit. 13/05/2016]. Dostupné na internete: <http://futurologia.sk/pdf/blaha_nacrtvyvojapolitickehoideovehosmerovaniasslovenskadoroku2030.pdf>.

² BLAHA, L.: *Náčrt vývoja politického ideového smerovania na Slovensku do roku 2030*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2008. [online], [cit. 13/05/2016]. Dostupné na internete: <http://futurologia.sk/pdf/blaha_nacrtvyvojapolitickehoideovehosmerovaniasslovenskadoroku2030.pdf>.

Pravicové strany

Pravicové strany väčšinou preferujú záujmy podnikateľských kruhov, tradičné hodnoty, súkromné vlastníctvo, rodina. Kladú dôraz na význam aktivity jednotlivca v dosahovaní svojich záujmov, čím každý prispieva k celospoločenským zmenám. Jednotlivec by sa mal usilovať o vlastné blaho, preto by nemal potrebovať štát.¹ Medzi pravicové strany môžeme zaradiť kresťansko-demokratické strany, konzervatívne strany a krajne pravicové strany.

1 Kresťanskodemokratické strany

Kresťanskodemokratické strany si osvojili intervencionistické postupy. Tieto politické strany sú sčasti novou formou konzervativizmu, ktorá sa prihlásila k demokracii. Tieto strany ovplyvnili tradície katolicizmu a zároveň zdôrazňujú realizáciu demokratického korporativizmu. Zdôrazňujú význam inštitúcií medzi občanom a štátom, dôležitú úlohu zohráva aj cirkev.²

2 Konzervatívne

Základy ideológie konzervativizmu sformuloval Angličan *E. Burke*. Podstatou bolo, že ľudia majú dobré i zlé stránky, ale zaslúžia si slobodu. Súčasne je potrebné prostredníctvom autority obmedziť zlé stránky ľudí. Pre konzervatívcov je najvyššou hodnotou politická autorita. Prináša spoločenské hodnoty, vážnosť, garanciu práv. Konzervatívci sú však proti nadmernému zasahovaniu štátu do spoločnosti.

Sú proti vážnejším spoločenským zmenám, ktoré presahujú rámec evolucionizmu. Zmeny by mali upevňovať spoločenský poriadok. Konzervativizmus preferuje tradície, náboženstvo.³

¹ LIĐÁK, J. a kol.: *Politické strany na Slovensku po roku 1989*. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave, 1999, s. 15.

² HEYWOOD, A.: *Politické ideológie*. Praha: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 95 – 96.

³ LIĐÁK, J. a kol.: *Politické strany na Slovensku po roku 1989*. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave, 1999, s. 15.

3 Krajná pravica

V postkomunistickom období počet strán krajnej pravice stúpol. Na ich podobe sa prejavil zmenený spoločenský a politický kontext. Krajne pravicové politické strany na Slovensku nie sú homogénnym celkom, ale vychádzajú z radikálneho nacionalizmu. Činnosť týchto politických strán často prechádza až do rasizmu zameraného na rómske obyvateľstvo a obhajoby Slovenského štátu. Okrem krajne pravicových politických strán na Slovensku pôsobia aj pravicové organizácie ako *Slovenské hnutie obrody*, *Slovenská pospolitosť*, *Národný odpor* alebo *Blood and Honour*.¹ Po predstavení definícii pravicových politických strán by som rada prešla k samotnej problematike príspevku.

Problémy pravicových strán na Slovensku

Problémy pravicových strán sú rôzne, môžeme povedať, že od voliča až po samotné politické strany a ich členov. V príspevku sa tieto problémy pokúsim identifikovať a v závere sa pokúsim načrtnúť teoretické riešenia vzniknutých problémov. Ako najhlavnejšie problémy som identifikovala:

1 Politická kultúra

Politická kultúra je často používaným výrazom, zároveň je aj zvláštny. Evokuje rozdielne názory na jej definíciu. Politická kultúra je multidisciplinárny pojem. Politickú kultúru determinuje úroveň politického správania protagonistov v parlamente, vo vláde, na poste prezidenta... a toto správanie sa odráža do nižších sfér politického života. Model správania sa stáva vzorcom politickej kultúry a prenáša sa do vzťahu medzi občanmi a štátom. Ide aj o to, do akej miery politickí protagonisti a občania veria v hodnotu demokratického systému.²

¹ KLUKNAVSKÁ, A.: *Krajne pravicové strany v parlamentných voľbách 2012 na Slovensku*. In: *Rexter – Časopis pre výskum radikalizmu, extrémizmu a terorizmu*. 2012, s. 5. [online], [cit. 13/05/2016]. Dostupné na internete: <www.rexter.cz/wp-content/uploads/rexter_1_01_2012.pdf>.

² ELIÁŠOVÁ, M.: *Politická Kultúra na Slovensku*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2015, s. 491 – 492.

Na Slovensku sa stretávame v súvislosti so zmenou v roku 1989 s „treťou vlnou demokratizácie“. Nastalo obdobie rozčarovanosti, nestability a prevláda pasivistická politická kultúra, ktorá prijíma rozhodnutia z vrchu. Znechutenie občanov z problémov v politike (korupcia, klientelizmus, rodinkárstvo...) dokonca prináša nostalgiu za érou komunizmu.¹

2 Volebný systém, voľby

Od volebného systému je závislé finančné rozloženie moci v politike. Výber volebného systému patrí k veľmi dôležitým rozhodnutiam v štáte. Systém pomerného zastúpenia – volebný systém pre voľby do *Národnej rady Slovenskej republiky*. Pomerný volebný systém sa vyskytuje v štátoch, kde existuje väčší počet politických strán, samotný volebný systém prispieva k zvyšovaniu ich počtu. Tento systém je doplnený preferenčným systémom, kde si volič môže zakrúžkovať štyroch kandidátov a tým im udeliť prednostný hlas. Vo voľbách je 5 % volebná klauzula, do parlamentu sa dostanú teda všetky strany, ktoré dosiahli 5 a viac percent voličských hlasov.²

Toto prispieva k pomerne veľkému počtu politických strán v parlamente. Veľký počet politických strán (aj pravicových) je náročné koordinovať. Musia vznikať koalície, kompromisy sa hľadajú ťažko, nakoľko si každá strana chce presadzovať svoje záujmy na úkor

¹ ELIÁŠOVÁ, M.: *Politická Kultúra na Slovensku*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2015, s. 491 – 492.

² SULÍK, R.: *Volebný systém pre voľby do Národnej rady Slovenskej republiky*. In: *Slovenská politika*. Bratislava, 2015. [online], [cit. 10/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://slovenskapolitika.sulik.sk/volebny-system-pre-volby-do-narodnej-rady-slovenskej-republiky/>>.

záujmov iných politických strán. Ide teda o problém aj ľavicových politických strán, výraznejšie to vnímam však pri pravicových politických stranách, nakoľko tých je väčší počet.¹

Voľby. Ako ďalší problém slovenskej pravice som identifikovala aj samotné voľby. Politický marketing pravicových strán je niekedy nedostatočný, kandidujúcich politických strán je veľké množstvo ale sú menšie (menej členov, menej podporovateľov, menej voličov) a tým pádom v parlamentných voľbách nie je dominantná žiadna pravicová strana. V súčasnosti je dominantnou skôr ľavicová strana SMER.

3 Absencia autority, lídra vedúcej politickej strany

Politický líder sa stáva symbolom myšlienok politickej strany. Pre voliča je zdrojom orientácia v politickom priestore, je to zjednodušená percepčia komplikovaného politického priestoru, ktorý často obsahuje aj skryté záujmy.² Líder strany teda zohráva veľmi dôležitú úlohu v politickej strane. Vytvára image strany a jeho postavenie je v posledných rokoch dominantné. Jedným z nástrojov, ktorý dominuje je fenomén personalizácie.

Pokiaľ líder disponuje s dominantnými charakterovými vlastnosťami. V politike sa úloha jednotlivcov začína zvyšovať. Voliči už nepociťujú spätosť s politickou stranou, viac sa zameriavajú na politického lídra. Aj z pohľadu politických strán je efektívnejšie pritiahnúť pozornosť na konkrétneho predstaviteľa, ako hovoriť o ideológií.³

¹ SULÍK, R.: *Volebný systém pre voľby do Národnej rady Slovenskej republiky*. In: *Slovenská politika*. Bratislava, 2015. [online], [cit. 10/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://slovenskapolitika.sulik.sk/volebny-system-pre-volby-do-narodnej-rady-slovenskej-republiky/>>.

² ČEMEŽ, A.: *Politický marketing a politická komunikácia na Slovensku*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2014, s. 3.

³ ŽÚBOROVÁ, E.: *Prejavy personalizácie líderstva: perspektívy slovenských straníckych lídrov vo vzťahu k medializácii*. Stredoeurópskej politické štúdie. Brno: Barrister & Principal, 2011.

Ako je uvedené vyššie, momentálny trend naznačuje dôležitú úlohu straníckeho lídra. Momentálne však v slovenských pravicových stranách neexistuje jeden výrazný líder, ktorý by bol schopný aj so svojou stranou dosiahnuť najvyšší počet hlasov vo voľbách a teda vyhrať voľby. Samozrejme, je u nás viac výrazných lídrov pravicových strán, ale žiadny nie je tak výrazný ako napr. *R. Fico*.

4 Nejednotnosť, roztrieštenosť, nestabilita

Nejednotnosť, roztrieštenosť, nestabilita sú charakterové črty politických strán dnešnej si to s problémami uvedenými vyššie. Nakoľko pretrváva situácia bez výraznejšieho lídra pravice, vyskytuje sa pomerne veľký počet pravicových politických strán, samozrejme vzniká nejednotnosť názorov. V podstate každá strana má svoju ideológiu, aj keď patria medzi pravicové strany, ich programy sa odlišujú. Absencia spolupráce týchto politických strán spolu s nejednotnosťou, roztrieštenosťou, nestabilitou spôsobujú pravicovým stranám nejednotnosťou a roztrieštenosťou vzniká nestabilita, ktorá je potom aj príčinou výsledkov vo voľbách: víťazstvo ľavice.

5 Politický pluralizmus

Súvisí s druhom volebného systému, politické strany sa dostanú do parlamentu už po prekročení volebnej klauzuly 5 %. Do parlamentu sa teda dostane pomerne vysoký počet nie len pravicových politických strán. Hlasy sa medzi strany rozdelia a ani jedna pravicová strana sa nestala víťazom volieb. Väčší počet strán potom generuje problémy ako nejednotnosť, roztrieštenosť a nestabilitu.

Záver

Po predstavení najzásadnejších problémov pravicových politických strán je veľmi dôležité načrtnúť a pokúsiť sa o ich vyriešenie. Ideológia pravicových strán vo všeobecnosti nie je na zahodenie, prináša výhody a pravicová vláda by mohla byť pre štát prínosom.

Na vzniknuté problémy určite existuje viac riešení. Medzi najjednoduchšie patrí spojenie ideovo blízkych strán a teda minimalizácie počtu pravicových strán. Vytvorenie menšieho počtu strán s kvalitným programom a činnosťou je veľmi dôležitým predpokladom na úspech.

Ako ďalší veľmi dôležitý bod je líder. Absencia lídra je závažným problémom, nakoľko je trend personalizácie politiky a je potrebné, aby sa pravicové strany vystúpil výrazný líder s dobrými komunikačnými schopnosťami a charakterom. V súčasnosti je najvhodnejším kandidátom R. Procházka, do úvahy prichádza aj R. Sulík.

Ak by sa strany priklonili k jednému výraznému lídrovi, spolupracovali a pospájali sa s ideovo blízkymi stranami, určite by v nadchádzajúcich voľbách do NRSR mali šancu na úspech.

Literatúra:

- BLAHA, L.: *Náčrt vývoja politického ideového smerovania na Slovensku do roku 2030*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2008. [online], [cit. 13/05/2016]. Dostupné na internete: <http://futurologia.sk/pdf/blaha_nacrtvyvojapolitickehoideovehosmerovania_slovenskadoroku2030.pdf>.
- ČEMEZ, A.: *Politický marketing a politická komunikácia na Slovensku*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2014.
- ELIÁŠOVÁ, M.: *Politická Kultúra na Slovensku*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2015.
- HEYWOOD, A.: *Politické ideológie*. Praha: Vydavateľstvo Aleš Čeněk, 2008.
- KLUKNAVSKÁ, A.: *Krajne pravicové strany v parlamentných voľbách 2012 na Slovensku*. In: *Rexter – Časopis pre výskum radikalizmu, extrémizmu a terorizmu*. 2012. [online], [cit. 13/05/2016]. Dostupné na internete: <www.rexter.cz/wp-content/uploads/rexter_1_01_2012.pdf>.
- LIŠÁK, J. a kol.: *Politické strany na Slovensku po roku 1989*. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave, 1999.

- SULÍK, R.: *Volebný systém pre voľby do Národnej rady Slovenskej republiky*. In: *Slovenská politika*. Bratislava, 2015. [online], [cit. 10/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://slovenskapolitika.sulik.sk/volebny-system-pre-volby-do-narodnej-rady-slovenskej-republiky/>>.
- ŽÚBOROVÁ, E.: *Prejavy personalizácie líderstva: perspektívy slovenských straníckych lídrov vo vzťahu k medializácii*. Stredoeurópskej politickej štúdie. Brno: Barrister & Principal, 2011.

Aktuálne výzvy vo fungovaní občianskeho sektora v podmienkach Slovenskej republiky

Miroslava Dujičová – Michal Imrovič

The aim of this paper is to describe the current challenges and problems of civic associations in Slovakia. Paper will also focus on the specific civic association Future Generation Europe, working in the field of non-formal education. Civic associations have to deal with variety of challenges, including the legislative changes and funding, as well as gaining the trust of the public. Another of the challenges is to find and retain quality workers, who often leave to the private sector because of pay conditions. Another problem is the reluctance of state authorities, and media to cooperate and communicate with the organization. All these aspects constitute obstacles to the functioning of civil society organizations and limit their activities. In this paper we propose several measures, that should be applied to alleviate all of the mentioned problems. We consider it necessary to strengthen the role of the civil sector in Slovakia.

Úvod

Rozvoj občianskeho sektora a nárast počtu občianskych združení na Slovensku nastal po roku 1990. Postupne sa upevnila ich spoločenská úloha a v súčasnosti sú neoddeliteľnou súčasťou demokratickej spoločnosti a môžu taktiež plniť úlohu aktérov pri tvorbe verejnej politiky. Napriek tomu sa subjekty občianskeho sektora pri svojej činnosti často stretávajú s problémami, ktoré ovplyvňujú ich chod a fungovanie. V našom príspevku budeme pojednávať práve o prípadoch občianskych združení, ktoré sú najrozšírenejšou formou v rámci občianskeho sektora, čo potvrdzujú aj štatistiky vedené na Ministerstve vnútra SR. Cieľom príspevku je v aktuálnych podmienkach Slovenskej republiky zhodnotiť výzvy a problémy, s ktorými sa stretávajú občianske združenia pri výkone svojej činnosti. Tieto zistenia popíšeme aj na základe skúseností s činnosťou konkrétneho občianskeho združenia Budúca Generácia Európy, o. z., ktoré vzniklo v januári roku 2015. Toto relatívne mladé združenie vo svojich projektoch reaguje na aktuálne výzvy vo vzdelávacej politike na Slovensku, čo je spojené s prekonávaním

mnohých prekážok. Čiastkovým cieľom príspevku je navrhnúť opatrenia, ktorých implementácia môže zlepšiť fungovanie občianskeho sektora na Slovensku.

Pre potreby článku využívame najmä slovenskú aj zahraničnú literatúru pojednávajúcu o občianskom sektore a neziskových organizáciách, ako aj webové stránky, ktoré sa zaoberajú touto problematikou. Medzi uznávaných zahraničných odborníkov v oblasti výskumu tretieho sektora a občianskej spoločnosti, patrí americký profesor *Lester M. Salamon*, ktorý vydal mnoho publikácií na danú tému, ako napríklad *The Rise of the Nonprofit Sector, Defining the third sector: A cross national analysis*, atď. Medzi ďalších odborníkov v problematike sa zaraďuje aj profesor *Helmut K. Anheier*, ktorý založil a riadil *Centrum pre občiansku spoločnosť* v Londýne a Los Angeles, a taktiež získal viaceré ocenenia za svoju činnosť, napríklad za výskum občianskej spoločnosti. Rovnako je autorom mnohých známych publikácií, ako napríklad *Non-profit Organizations - Theory, Management, Policy* alebo *Global Civil Society* (kniha získala ocenenie kórejského ministerstva kultúry). V diele *Global Civil Society: Dimensions of the nonprofit sector* z roku 1999 je pozornosť venovaná viacerým krajinám, medzi nimi aj Slovenskej republike v kapitole číslo osemnásť. Kniha zahŕňa výsledky projektu, ktorý sa snažil dokázať spoločenskú silu naprieč krajinami, v ktorých sa čoraz viac dostával do popredia pojem občianska spoločnosť. Napriek rôznorodosti pôsobenia občianskej spoločnosti v krajinách, existuje stále niekoľko spoločných znakov a kniha priniesla odpovede na otázky ohľadom fungovania týchto inštitúcií. Do kapitoly o Slovensku prispeli autori *Helena Woleková, Alexandra Petrášová, Stefan Toepler* a *Lester M. Salamon*. Hlavnou črtou slovenského občianskeho sektora bolo jeho poznačenie komunistickým režimom, ako aj rozpadom ČSFR. Práve tieto impulzy boli dôvodom na rozvoj občianskej participácie a občianske aktivity sa stali dôležitou súčasťou podpory demokracie. Slovenské neziskové organizácie už v tomto období ukázali, že dokážu byť flexibilné a jed-

notné, no napriek tomu už vtedy bojovali s výzvami ako nedostatok finančnej podpory a spolupráce od vlády. Potenciál mobilizácie sa prejavil napríklad v kampani *Tretí sektor SOS* v roku 1996, a taktiež v kampani *OK '98*. Aj na základe týchto udalostí začala verejnosť lepšie vnímať občiansky sektor. Kapitulu uzavrelo tvrdenie, že slovenské subjekty občianskeho sektora si v budúcnosti pravdepodobne vybuduje svoje postavenie v demokratickej spoločnosti.¹

1 Občiansky sektor v Slovenskej republike a najväčšie výzvy fungovania občianskych združení

Rozvoj občianskej spoločnosti na Slovensku nastal v roku 1990 po páde komunistického režimu. V rámci obnovy demokracie bol v roku 1990 prijatý významný zákon, ktorý dovoľoval občanom združovať sa. Základom Zákona č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov je ustanovenie, ktoré definuje, že: „*občania majú právo slobodne sa združovať. Na výkon tohto práva nie je potrebné povolenie štátneho orgánu.*“² Tento fakt neznamená, že predtým občianska spoločnosť neexistovala, bola len obmedzená a ohraničená politickými elitami a podliehala ich rozhodnutiam. Práve v slobodnom rozhodnutí združovať sa pozorujeme zásadný rozdiel, a aj preto nájdeme v zákone zmienku o tom, že v prípade záujmu združovať sa, nemusí mať daný subjekt povolenie od štátneho orgánu.

Občiansky sektor je užší pojem ako občianska spoločnosť a často sa nazýva aj tretím sektorom, z dôvodu, že pôsobí popri prvom a druhom sektore, ktorými sú štát a tzv. podnikateľský sektor. Nejednotné označovanie občianskeho sektora, ktoré zahŕňa aj pojmy ako spomínaný tretí sektor, mimovládny sektor, dobrovoľnícky sektor, neziskový

¹ WOLEKOVÁ, H.; PETRÁŠOVÁ, A.; TOEPLER, S. (a kol.): *Slovakia*. In: SALAMON, M. L.; ANHEIER, K. H.; LIST, R. (a kol.): *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sector*. Baltimore: Centre for Civil Society Studies, The Johns Hopkins University, 1999, s. 355.

² Zákon č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov.

sektor, môže v konečnom dôsledku pôsobiť mätúco a zapríčiniť nezrovnalosti pri chápaní pojmov spojených s fungovaním tohto sektora. „Cieľom občianskeho (tretieho) sektora je pôsobenie v rámci priestoru mimo trhu, štátu a rodiny. Občiansky sektor nemá záujem ani o dosahovanie zisku, ani o podiel na výkone politickej moci.“¹ Ako vo svojej spoločnej publikácii tvrdia spomínaní autori Salamon a Anheier, vďaka tretiemu sektoru vzniklo široké spektrum sociálnych a politických hnutí, ktorým sa úspešne darí reagovať na zdanlivo nezdolateľnú silu trhu a štátu. Ani to však nepostačuje na to, aby bol tretí sektor dostatočne uznaný a výrazný. Dôvodom je najmä absencia dostatočne funkčnej a jasnej definície, čo tento sektor v skutočnosti zahŕňa.²

V rámci občianskeho sektora rozlišuje slovenská právna úprava štyri druhy hlavných subjektov, a to: občianske združenia, nadácie, neziskové organizácie a neinvestičné fondy.³ Už v roku 1990, kedy bol prijatý spomínaný zákon, sme mohli pozorovať vznik 158 mimovládnych organizácií. V priebehu štyroch rokov tento počet vzrástol až na tisíc organizácií. Aj keď sa toto číslo na prvý pohľad nejaví ako zásadné, je dôležité pripomenúť, že v danom období bolo veľkým problémom financovanie a celkové fungovanie a definovanie združení, a preto bol ich počet aj v takomto množstve v spoločnosti významný.⁴ Podľa dostupných údajov, ktoré zhromažďuje ministerstvo vnútra,

¹ BZDILOVÁ, R.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.: *Politická participácia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015, s. 89.

² SALAMON, M. L.; ANHEIER, K. H.: *Defining the nonprofit sector: A cross-national analysis*. Manchester: Manchester University Press, 1997, s. 3.

³ *Občianska spoločnosť a neziskový sektor*. [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.tretisektor.gov.sk/obcianska-spolocnost-a-neziskovy-sektor/>>.

⁴ *História mimovládneho sektora. Po roku 1989*. [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://ngoemannual.org/2006/09/24/po-roku-1989/>>.

bolo na konci roku 2014 evidovaných 42 750 neziskových organizácií, z toho 38 600 bolo občianskych združení.¹

Ako sme uviedli, v príspevku sa primárne zameriame na najpočetnejšiu skupinu subjektov, a to občianske združenia. Pokiaľ sa občania rozhodnú založiť občianske združenie, je nevyhnutné tento úkon vykonať na Ministerstve vnútra SR. Ďalšou podmienkou je podpis minimálne troch zakladajúcich členov, z ktorých jeden musí byť plnoletý.² V publikácii *Ako založiť občianske združenie*, je jeho definícia nasledovná: „jeho činnosť je obvykle zameraná na uplatňovanie záujmov jeho členov, nevylučujú sa však ani verejno-prospešné aktivity združenia. Zameranie združenia môže byť veľmi rôznorodé - výchova, vzdelávanie, ochrana životného prostredia, charita, regionálny rozvoj, rozvíjanie športových aktivít a pod.“³

2 Výzvy a problémy občianskych združení

Inšpiráciou pre túto časť príspevku sú nielen pozorovania slovenských a zahraničných autorov, ale najmä vlastné pozorovania autorov a skúsenosť s pôsobením v občianskom združení. Ako je zrejmé, zameranie občianskych združení na Slovensku je skutočne široké a rôznorodé. Každé združenie má svoju cieľovú skupinu, pre ktorú sa snaží vyvíjať aktivity na čo najlepšej úrovni. Problém nastáva, ak je samotná činnosť združenia ovplyvnená určitými negatívnymi vplyvmi, ktoré znemožňujú implementáciu aktivít.

¹ *Index udržiateľnosti neziskových organizácií na Slovensku za rok 2014*. [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.nadaciapontis.sk/data/files/Index%20neziskov%C3%BDch%20organiz%C3%A1ci%C3%AD%20na%20Slovensku%20za%20rok%202014.pdf>>.

² *Občianske združenia: Informácie o registrácii*. [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.minv.sk/?informacie-o-registracii-3>>.

³ DLUGOŠOVÁ, Z.; MAREKOVÁ, D.: *Ako založiť občianske združenie*. Poniky: Centrum pre podporu miestneho aktivizmu, 1999. s. 11. [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <https://www.iuventa.sk/files/documents/1_eurodesk/import/D%C3%B4le%C5%B6it%C3%A9%20linky/ako_zalozit_zdruzenie.pdf>.

V septembri roku 2011 sa v Stupave uskutočnila konferencia na tému *Vzťah štátu a občianskej spoločnosti – sme pripravení spolupracovať?*, ktorú zorganizoval Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti spolu s ďalšími partnermi. Z konferencie bola vypracovaná obširná správa, v ktorej sa taktiež stretneme s pomenovaním niekoľkých problémov. Riaditeľka *Karpatskej nadácie, Laura Dittel*, vo svojom prejave popísala tri krízy občianskeho sektora, a to finančnú krízu, krízu lídrov a krízu spolupráce.¹

Prvou výzvou, ktorej čelí väčšina občianskych združení, je nedostatok finančnej podpory na rozvoj fungovania. Ohrozená existencia združení kvôli nedostatku financií indikuje ich neistú budúcnosť a môže viesť k finančnej závislosti od zdrojov, ktoré by naďalej nemohli zabezpečovať jeho nezávislosť. Je preto dôležité, aby zo štátneho rozpočtu bol vyčlenený dostatočný objem financií na činnosť združení a ostatných subjektov občianskeho sektora. V súčasnosti možno využiť šesť rôznych spôsobov financovania, a to nasledovné:

- poukázanie 2% z dane z príjmu ľubovoľnému združeniu;
- financovanie zo zahraničných zdrojov;
- fondy EÚ;
- finančná podpora na úrovni samospráv;
- finančná podpora na štátnej úrovni pre jednotlivé rezorty;
- dary a dobrovoľné príspevky, zbierky, členské príspevky, firemná filantropia, vlastná činnosť združenia.²

V súčasných podmienkach môžeme za najdôležitejšiu položku financovania považovať možnosť čerpania štrukturálnych fondov Eu-

¹ *Vzťah štátu a občianskej spoločnosti – sme pripravení spolupracovať? Správa z konferencie.* [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <http://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/konferencie/2011_2013/Vztah-statu-OS_zave-recna-sprava.pdf>.

² *Financovanie MNO a OS.* [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.tretisektor.gov.sk/financovanie-mno-a-os/>>.

rópskej únie. Môže však nastať situácia, kedy je pre predstaviteľov občianskeho združenia administrácia žiadosť o grant príliš náročná, rovnako môže ísť o problematiku spolufinancovania určitých projektov.¹

Druhým problémom je nedostatok lídrov a pracovníkov pre výkon činností združenia. V roku 2011 uskutočnil kolektív autorov² výskum a vznikla *Štúdia súčasného stavu o občianskej spoločnosti na Slovensku*. V štúdii popisujú okrem súčasného stavu aj problémy, s ktorými sa stretávajú subjekty občianskeho sektora. V súvislosti s výzvami autori tvrdia, že: „zásadným problémom, s ktorým zápasia MNO naprieč celým spektrom oblastí pôsobenia, je ohrozená udržateľnosť odborníkov, teda aj know-how, prípadne samotná existencia organizácie. Princíp projektového fungovania, ktorý neumožňuje stabilné financovanie organizácie, komplikuje, ba priam znemožňuje dlhodobé zamestnávanie odborníkov, čo sa následne odráža v ohrození kontinuity celkovej práce MNO vrátane poskytovania služieb.“³ Osoba, ktorá sa rozhodne založiť a viesť občianske združenie, by zároveň mala plniť funkciu lídra, mala by byť zorientovaná v príslušnej problematike, ochotná venovať svoj časť činnostiam združenia, so schopnosťou motivovať ľudí a komunikovať s nimi. Pridanou hodnotou je taktiež úroveň vystupovania, manažérske zručnosti, inovátné myslenie, odhodlanie a vášeň k práci. Všetky tieto vlastnosti môžu v ideálnom prípade prispieť k úspešnému rozvoju občianskeho združenia, ale vzhľadom na situáciu v občianskom sektore niekedy nastáva problém s nedostatkom takýchto lídrov, ktorí odchádzajú do súkromného sektora kvôli lepšiemu finančnému ohodnoteniu. Tento problém sa však ne-

¹ *Financovanie MNO a OS*. [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.tretisektor.gov.sk/financovanie-mno-a-os/>>.

² Kolektív autorov, ktorí prispeli do štúdie: Martin Bútora, Zora Bútorová, Milica Danková, Michaela Farenzenová, Ctibor Košťál, Michal Kozák, Peter Matloň, Grigorij Mesežnikov, Dušan Ondrušek, Boris Strečanský, Miroslav Kollár, Petra Szeghy, Helena Woleková, Marcel Zajac.

³ BÚTORA, M.; BÚTOROVÁ, Z.; STREČANSKÝ, B. (a kol.): *Štúdia súčasného stavu občianskej spoločnosti na Slovensku*. [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <http://www.tretisektor.gov.sk/data/files/1591_studia-sucasneho-stavu-os-na-slovensku.pdf>.

týka len vedúcich osobností združení, ale aj pracovníkov a dobrovoľníkov. Tí by sa mali v oblasti svojej činnosti neustále vzdelávať a prinášať originálne riešenia, čo však nie je vždy možné vzhľadom na prelínajúce sa pracovné zaradenie členov. Problémy s nedostatočným financovaním, ľudskými zdrojmi a s potrebou vzdelávania pracovníkov definovala aj Nadácia Pontis, ktorá pripravuje každoročne tzv. *Index udržateľnosti neziskových organizácií a občianskej spoločnosti na Slovensku*. Spracované údaje za rok 2014, vyhodnotené v roku 2015 potvrdzujú, že v udržateľnosti občianskej spoločnosti na Slovensku pozorujeme zhoršenie oproti roku 2013.¹

Mnoho pracovníkov občianskych združení má vlastné zamestnanie, popri ktorom sa venuje verejne prospešným činnostiam, a tie idú postupne do úzadia. Tento fakt je znásobený aj problémom, ktorým je nedostatočné ocenenie výsledkov prospešnej práce počas pôsobenia v združení. Taktiež môže byť problémom časové a priestorové hľadisko na pravidelné stretnutia a konzultácie činností. Veľkou výzvou je aj snaha o spoluprácu združení, nakoľko v zlej finančnej situácii sa navzájom považujú za rivalov, ktorí sa musia presadiť na úkor toho druhého združenia. Takéto správanie je pochopiteľné, ale podľa nášho názoru nesprávne. V situáciách, kedy musia občianske združenia bojovať o svoje postavenie, by bola vhodná práve spolupráca združení s podobným, či rovnakým zameraním na dosiahnutie cieľa. Tým môže byť na začiatku dostať spoločnými silami do povedomia verejnosti problém, na ktorý reagujú alebo hľadať spoločné prieniky, vytvárať spoločné projekty a spájať regióny. Predstavitelia združení by sa za cieľom zlepšenia vzťahov mali pravidelne stretávať. S tým súvisí ďalšia výzva, ktorou je dostať sa do povedomia médií a štátnych orgánov. Martin Bútora z Inštitútu pre verejnú otázku vo svojom prejave na spo-

¹ *Udržateľnosť občianskej spoločnosti sa zhoršila*. [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.nadaciapontis.sk/clanok/udrzatelnost-obcianskej-spolocnosti-sa-zhorsila/1573>>.

mínanej konferencii v Stupave roku 2011, taktiež spomenul problematiku vzťahu médií a občianskeho sektora: „*pomerne malá prítomnosť tém sektora v médiách a vo verejnej rozprave trápi celé spoločenstvo organizácií a ľudí pôsobiacich v treťom sektore už dávnejšie.*“¹ Média môžu výrazne pomôcť k tomu aby so združením, či jeho projektami zoznámila aj širšia verejnosť. To následne zvyšuje aj pravdepodobnosť poukázania darov pre združenia alebo 2% dane z príjmov, nakoľko verejnosť sa môže stožovať s činnosťou daného združenia. Touto formou je možné získať aj ďalších sympatizantov, prípadne dobrovoľníkov. Je samozrejmé, že pri aktuálnom počte občianskych združení na Slovensku, nie je v kapacitách médií každým z nich sa detailne zaoberať. Napriek tomu by mal byť postupne zvyšovaný priestor, ktorým by sa médiá venovali činnosti občianskeho sektora a mali by byť dohodnuté pravidlá spolupráce. Taktiež zo strany štátnych orgánov často pozorujeme nezáujem a neochotu stretnúť sa s predstaviteľmi združení a otvoriť diskusiu o činnostiach, ktorým sa venujú. Môže nastať situácia, kedy je aj originálny a inovatívny nápad odmietnutý, pretože mu nie je venovaná dostatočná pozornosť. V takom prípade je na odhodlaní členov združenia, snažiť sa takúto činnosť opätovne presadiť. Autori *Bútora, Bútorová* a *Strečanský* sa v publikácii *Aktívne občianstvo a mimovládny sektor na Slovensku* zaoberajú stavom občianskej spoločnosti a taktiež navrhujú opatrenia na zlepšenie výziev, ktorým občianska spoločnosť a subjekty občianskeho sektora čelia. „*Ak hovoríme o problematickom vzťahu medzi štátom a občianskou spoločnosťou, nechceme tým povedať, že optimálna by bola jeho úplná nekonfliktnosť. Výmena názorov a spory vo verejnom priestore sú prirodzené – dôležité však je rovnoprávne postavenie partnerov.*“²

¹ BÚTORA, M.: *Vzťah štátu a občianskej spoločnosti – sme pripravení spolupracovať? Správa z konferencie.* [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <http://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/konferencie/2011_2013/Vztah-statu-OS_zaverecna-sprava.pdf>.

² BÚTORA, M.; BÚTOROVÁ, Z.; STREČANSKÝ, B.: *Aktívne občianstvo a mimovládny sektor na Slovensku. Trendy a perspektívy.* Bratislava: Občianske združenie Včelí dom, 2012, s. 40.

Fungovanie občianskeho združenia môže svojou činnosťou reagovať na určitý podnet, problém alebo výzvu. Tieto podnety musia prichádzať aj od ľudí, ktorí sú cieľovou skupinou jednotlivých združení. Aby bolo možné na aktuálne výzvy v spoločnosti reagovať určitou činnosťou, iniciatívou alebo projektom, je potrebná aktívna spolupráca občanov. Domnievame sa, že spoluprácu združení s verejnosťou je potrebné zlepšiť, napríklad vytvorením dotazníkov o spokojnosti s činnosťou a s možnosťou navrhnuť nové iniciatívy, zorganizovaním stretnutí alebo pravidelnou komunikáciou s cieľovou skupinou prostredníctvom sociálnych sietí. Výhodou občianskeho združenia môže byť vypracovanie uceleného a zrozumiteľného dokumentu, ktorý popisuje všetky jeho činnosti. V takom prípade sa potenciálni spolupracovníci alebo cieľové skupiny môžu ľahšie stotožniť s jeho činnosťou, prípadne prispieť rôznymi návrhmi.

Problémy, ktoré popisujeme sa netýkajú automaticky každého občianskeho združenia na Slovensku. Pre viaceré z nich môže byť kľúčovou len jedna – dve výzvy, ktoré sa ho týkajú alebo naopak, môže byť ovplyvňované viacerými faktormi. Po diskusii s občianskymi združeniami naprieč Slovenskom, by sme taktiež definovali omnoho viac problémov, ako tých, ktorým sa venujeme v príspevku. Výskum a záujem o túto oblasť preto musí byť kontinuálny a neustále reagovať na novo vznikajúce výzvy.

3 Občianske združenie Budúca Generácia Európy, o. z.

Občianske združenie Budúca Generácia Európy, o. z. vzniklo registráciou na Ministerstve vnútra Slovenskej republiky a zápisom dňa 5. januára 2015. Združenie používa ako svoj bežný názov anglickú verziu Future Generation Europe, skrátené FGE. Ako definujú samotné stanovky združenia: „FGE je neziskovým, nepolitickým a nenáboženským združením. Cieľom FGE je rozvoj aktivít a činností podporujúcich myšlienku európskej integrácie a medzinárodnej študentskej jednoty, spoločne s väčšou

integráciou medzi vysokoškolským a stredoškolským prostredím, integráciou študentov s možnosťami pracovného trhu.“¹

Obrázok č. 1: Logo občianskeho združenia FGE

Primárnym cieľom združenia je pomocou projektov reagovať na aktuálne výzvy vo vzdelávaní a na informačný deficit stredoškolákov o štúdiu na vysokej škole, ako aj o trhu práce. Hlavným projektom združenia je iniciatíva Mini-Erasmus, prostredníctvom ktorej umožňuje združenie študentom stredných škôl zúčastniť sa na týždeň reálnej výučby na vysokých školách a zažiť tak realitu nimi vybraných odborov v praxi. Organizátori a zástupcovia združenia kladú dôraz na dostatočnú informovanosť študentov stredných škôl a najmä na ich osobnú skúsenosť s vysokou školou, vďaka čomu môžu v pred-

¹ Stanovy občianskeho združenia Budúca Generácia Európy, o. z. 2015.

stihu zažiť, čo by ich čakalo v budúcnosti a rozhodnúť sa, ktorým smerom sa chcú uberať.¹ Druhým projektom Lead Up združenie reaguje na nedostatok skúseností študentov s trhom práce. Hovoríme o mentorskom projekte, vďaka ktorému majú vybraní stredoškoláci príležitosť v trvaní pol roka spolupracovať so svojim mentorom a rozvíjať tak svoje zručnosti a motiváciu. Mentor je osoba, ktorá v rámci svojej činnosti dosiahla úspech vo vybranom odvetví, nadobudla mnoho skúseností a tie následne odovzdáva svojmu zverencovi, ktorý sa chce v budúcnosti venovať rovnakému zameraniu.²

Oba tieto projekty môžeme zaradiť medzi aktivity v neformálnom vzdelávaní, nakoľko sa uskutočňujú popri formálnom vzdelávaní. Prvým problémom, s ktorým sa združenia počas implementácie projektov stretáva, je práve nedostatočné uznávanie neformálneho vzdelávania, ktoré je v našich podmienkach stále nedocenené, aj napriek dosahovaniu reálnych výsledkov.

Výzvy, ktorým čelí toto konkrétne občianske združenie sú spojené najmä s financovaním a ľudskými zdrojmi. Projektu Mini-Erasmus sa každého pol roka zúčastňuje približne 500 študentov, v šiestich slovenských mestách. Podstatou projektu je ponúknuť študentom stredných škôl zažiť na týždeň reálne vyučovania počas semestra na fakulte, o ktorej uvažujú ako o svojom budúcom štúdiu. Hlavný organizačný tím projektu funguje najmä v Bratislave, odkiaľ riadi priebeh aj v ostatných mestách. Tu niekedy nastáva problém, nakoľko priamy kontakt s priebehom projektu je veľmi dôležitý a niekedy môžu nastať situácie, ktoré treba riešiť a nie sú v priamom dosahu predsedníctva združenia. V takýchto prípadoch preberajú riadenie koordinátori v každom meste, kde sa projekt uskutočňuje. Výzvou je získať dostatok ochotných a šikovných ľudí pre priebeh projektu,

¹ *Informácie o projekte Mini-Erasmus.* [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://futuregenerationeu.wix.com/generation#!mini-erasmus/c6gz>>.

² *Informácie o projekte Lead Up.* [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://futuregenerationeu.wix.com/generation#!relax/c7hs>>.

ktorí budú mať dobrovoľne vo svojom voľnom čase na starosti určitý počet stredoškolákov. Všetci členovia združenia sú vysokoškolskí študenti alebo krátko zamestnaní, preto je mnohokrát výzvou pravidelne sa stretávať a vymýšľať koncepciu projektov, či zúčastňovať sa rokovaní s partnermi. Najväčším problémom ostáva spomínané financovanie. Nakoľko projekt Mini-Erasmus je inováciou vo vzdelávaní, ktorá reaguje na prechod z jedného stupňa vzdelávania na druhý, t. j. zo stredoškolského na vysokoškolský, neexistuje zadefinovanie takéhoto projektu a jeho presné začlenenie, ako ani finančná schéma, vďaka ktorej by bolo možné projekt podporiť v jeho činnosti. Momentálne projekt funguje len s nákladmi na ubytovanie účastníkom, ktoré poskytujú jednotlivé zapojené fakulty. Náklady na cestovné a stravu si hradia samotní účastníci projektu.

Nakoľko ide o prácu so stredoškolákmi, je dôležité vybudovať si dôveru u rodičov, stredných škôl, vysokých škôl, ale aj u širokej verejnosti. Mnohokrát je nevyhnutné vysvetľovať presný zámer tohto projektu, ako môže v konečnom dôsledku pomôcť cieľovej skupine. Neodmysliteľné sú aj rokovania so strednými školami a s vysokými školami, kde sa obe strany dohodnú na podmienkach priebehu. Je bežné, že počet prihlásených študentov narastá práve na stredných školách, kde sa uskutoční prezentácia o prínose projektu. Tu sa však vraciame k problému, ktorým je nedostatok ľudských zdrojov a časových možností uskutočniť prezentáciu na každej z osemdesiatich zapojených stredných škôl.

Počas trvania projektu je pre účastníkov pripravený taktiež poodbedný a večerný program, prostredníctvom ktorého sú im pomocou workshopov a konferencií priblížené rôzne spoločenské a aktuálne témy. Taktiež je potrebné zabezpečiť rečníkov, ktorí diskutujú s účastníkmi im venujú svoj čas. Projekt prebieha formou, ktorá je čo najmenej zaťažujúca pre partnerské vysoké školy, preto sa celú organizáciu od výberu študentov, cez zabezpečenie ubytovania, po program, snaží zabezpečiť občianske združenie. Na každej fakulte je potrebné

nájsť ochotných vysokoškolských študentov, ktorí sa počas týždňa budú venovať účastníkom na ich fakulte a znásobia tak ich informácie a zážitok.

S tým, že projekt je relatívne mladý, súvisí aj fakt, že ešte neprebíha v žiadnej inej krajine EÚ, a keďže je tento koncept pomerne neznámy, ťažšie sa nadväzujú zahraničné partnerstvá.¹

4 Diskusia

V podmienkach Slovenskej republiky sa môžeme stretnúť s niekoľkými zaujímavými iniciatívami, ktorých cieľom je uľahčiť subjektom občianskeho sektora činnosť a fungovanie, prípadne oceniť významné nápady. Prvým z nich je tzv. DOBROMAT², ktorý občianskym združeniam ponúka možnosť získať doplnkové financovanie zaujímavým spôsobom. Prostredníctvom webovej stránky Dobromatu môže ktokoľvek, kto chce podporiť vybrané združenie, uskutočniť nákup v jednom z partnerských online obchodov. Pri takomto nákupe si zároveň zvolí združenie, ktoré chce svojim nákupom podporiť, bez toho aby musel zaplatiť niečo navyše. Na tomto portáli je registrovaných 1414 združení a 413 obchodov, cez ktoré možno uskutočniť nákup. Registráciu do služby Dobromat využilo aj spomínané občianske združenie Budúca Generácia Európy, o. z. Na svojej webovej stránke sa táto iniciatíva definuje ako *„nástroj, ktorý umožňuje ľuďom popri nakupovaní v internetových obchodoch finančne podporovať občianske združenia, neziskové organizácie a nadácie, bez toho, aby ich to stálo čo i len 1 cent. Dobromat sprostredkováva nákupy v internetových obchodoch, za čo získava provízie. Tie následne venuje zaregistrovaným združeniam.“*³

¹ Bližšie pozri: Informácie o fungovaní občianskeho združenia Budúca Generácia Európy a projektu Mini-Erasmus.

² Bližšie pozri: Dobromat. [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <<https://dobromat.sk/>>.

³ Základné informácie pre združenia. [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <<https://dobromat.sk/info/stranka/zakladne-informacie-pre-zdruzenia>>.

Ďalšou iniciatívou je program *Advokáti pro bono*, ktorý vznikol v rámci Nadácie Pontis. Cieľom programu je pomôcť subjektom občianskeho sektora zorientovať sa v legislatíve, poradiť si s právnymi problémami a s konkrétnymi prípadmi, ktoré potrebujú riešiť alebo pomôcť pri vypracovaní právnej analýzy. Okrem iného môžu organizácie žiadať pomoc s vypracovaním zmlúv alebo so zastupovaním na súde. Program bol spustený v roku 2011 a od jeho vzniku pomohli advokáti a advokátske kancelárie už vyše sto neziskovým organizáciám. Zapojení advokáti a kancelárie poskytujú právne služby bez nároku na odmenu, či honorár.¹

Nadácia Orange sa taktiež snaží prispieť k rozvoju občianskeho sektora na Slovensku a preto každoročne organizuje podujatie pod názvom *Cena Nadácie Orange*. Štatút Ceny Nadácie Orange uvádza, že táto cena je: „*udeľovaná s cieľom vysloviť uznanie mimovládnyh organizáciám za líderstvo, odvahu, spoločenský prínos a dlhodobú snahu prispieť k riešeniu aktuálnych potrieb spoločnosti. V rámci ocenenia chce Nadácia Orange okrem vyslovenia verejného uznania ich dlhodobej práce, udeliť mimovládnyh organizáciám aj finančnú podporu na pokračovanie ich aktivít a poslania.*“² V roku 2016 zaznamenala Nadácia 92 nominácií v troch kategóriách, ktoré tvoria ich prioritu, a to vzdelávanie, sociálna inklúzia a komunitný rozvoj.

Záver

Predložený príspevok pojednáva o súčasných výzvach v občianskom sektore na Slovensku a o problémoch, s ktorými bojujú nielen občianske združenia, ale aj neziskové organizácie. Popisujeme niekoľko

¹ *Neziskovky, získajte bezplatné právne služby.* [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.nadaciapontis.sk/clanok/neziskovky-ziskajte-bezplatne-pravne-sluzby/1853>>.

² *Cena Nadácie Orange za rok 2015 – Štatút.* [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <https://www.nadaciaorange.sk/media/files/cena_nadacie_orange_2015_statut.pdf>.

najakútnejších priorít, ktoré ohrozujú fungovanie týchto subjektov. Za cieľom zlepšenia podmienok v občianskom sektore by sa mala zlepšiť spolupráca všetkých troch sektorov, vďaka čomu by aj občianske združenia posilnili svoje postavenie. Zvýšením priestoru v médiách sa združenia môžu dostať do povedomia širšej verejnosti, ktorá sa následne taktiež môže podieľať na prospešných aktivitách. Tvorcovia verejných politík na Slovensku a predstavitelia štátnych orgánov, ako aj splnomocnenec vlády pre občiansku spoločnosť môžu situáciu zlepšiť pravidelnými stretnutiami s pracovníkmi združení a s otvorenou diskusiou o ich problémoch. Zlepšenie schémy financovania občianskeho sektora môže nepochybne prispieť k zvýšeniu činností a profesionalite aktivít. Zapojenie dobrovoľníkov a mládeže do činností združení sa javí ako cesta na zefektívnenie ich chodu. Za veľmi dôležitý faktor považujeme spoluprácu občianskych združení, pokiaľ sa venujú rovnakej problematike, za cieľom dosiahnutia vážnosti ich návrhov. Výzvou na Slovensku je práve opačný trend, a to odstránenie rivality. Aby bolo možné na všetky tieto výzvy reagovať, je nevyhnutné pravidelne vypracovať štúdie o stave a výzvach občianskeho sektora na Slovensku, nakoľko spolu so spoločnosťou sa vyvíjajú aj problémy, na ktoré treba pružne a inovatívne reagovať. Všetky tieto výzvy a problémy nemôžu byť vyriešené jedným opatrením, ale vyžadujú si dlhodobé a systémové zmeny. Potenciál občianskeho sektora je nepopierateľný a preto považujeme za nevyhnutné venovať mu nielen na celoslovenskej, ale aj na celoeurópskej úrovni primeranú pozornosť, vďaka čomu si môže tento sektor naplno plniť svoje poslanie.

Literatúra:

BÚTORA, M.: *Vzťah štátu a občianskej spoločnosti – sme pripravení spolupracovať? Správa z konferencie*. [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <http://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/konferencie/2011_2013/Vztah-statu-OS_zaverecna-sprava.pdf>.

- BÚTORA, M.; BÚTOROVÁ, Z.; STREČANSKÝ, B.: *Aktívne občianstvo a mimovládny sektor na Slovensku Trendy a perspektívy*. Bratislava: Občianske združenie Včelí dom, 2012.
- BZDILOVÁ, R.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.: *Politická participácia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015.
- Cena Nadácie Orange za rok 2015 – Štatút*. [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <https://www.nadaciaorange.sk/media/files/cena_nadacie_orange_2015_statut.pdf>.
- DLUGOŠOVÁ, Z.; MAREKOVÁ, D.: *Ako založiť občianske združenie*. Poňiky: Centrum pre podporu miestneho aktivizmu, 1999. [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <https://www.iuventa.sk/files/documents/1_eurodesk/import/D%C3%B4le%C5%BEit%C3%A9%20linky/ako_zalozit_zdruzenie.pdf>.
- Financovanie MNO a OS*. [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.tretisektor.gov.sk/financovanie-mno-a-os/>>.
- História mimovládneho sektora. Po roku 1989*. [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://ngoemannual.org/2006/09/24/po-roku-1989/>>.
- Index udržiateľnosti neziskových organizácií na Slovensku za rok 2014*. [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.nadaciapontis.sk/data/files/Index%20neziskov%C3%BDch%20organiz%C3%A1ci%C3%AD%20na%20Slovensku%20za%20rok%202014.pdf>>.
- Informácie o projekte Lead Up*. [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://futuregenerationeu.wix.com/generation#!relax/c7hs>>.
- Informácie o projekte Mini-Erasmus*. [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://futuregenerationeu.wix.com/generation#!mini-erasmus/c6gz>>.

- Občianska spoločnosť a neziskový sektor.* [online], [cit. 18/5/2016].
Dostupné na internete: <<http://www.tretisektor.gov.sk/obcianska-spolocnost-a-neziskovy-sektor/>>.
- Občianske združenia: Informácie o registrácii.* [online], [cit. 18/5/2016].
Dostupné na internete: <<http://www.minv.sk/?informacie-o-registracii-3>>.
- SALAMON, M. L.; ANHEIER, K. H.: *Defining the nonprofit sector: A cross-national analysis.* Manchester: Manchester University Press, 1997.
- Stanovy občianskeho združenia Budúca Generácia Európy, o. z. 2015.*
- Udržateľnosť občianskej spoločnosti sa zhoršila.* [online], [cit. 18/5/2016].
Dostupné na internete: <<http://www.nadaciapontis.sk/clanok/udrzatelnost-obcianskej-spolocnosti-sa-zhorsila/1573>>.
- Vzťah štátu a občianskej spoločnosti – sme pripravení spolupracovať? Správa z konferencie.* [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <http://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/konferencie/2011_2013/Vztah-statu-OS_za-verecna-sprava.pdf>.
- WOLEKOVÁ, H.; PETRÁŠOVÁ, A.; TOEPLER, S.: *Slovakia.* In: SALAMON, M. L.; ANHEIER, K. H.; LIST, R. (a kol.): *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sector.* Baltimore: Centre for Civil Society Studies, The Johns Hopkins University, 1999.
- Základné informácie pre združenia.* [online], [cit. 18/5/2016]. Dostupné na internete: <<https://dobromat.sk/info/stranka/zakladne-informacie-pre-zdruzenia>>.
- Zákon č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov.*

Rómovia a parlamentné voľby

Kristína Magdolenová-Mojžišová

Extremism entering the Slovak political arena after the Parliamentary Election in 2016 has raised many questions. One of the issues used not only by extremists to gain popularity are the Roma. The perception of Roma as an instrument to become visible deepens the gap between the majority population and the Roma community. Only a few people think about impacts of such behaviour on Roma communities. Who do the Roma vote for, and what do they think about politics? The aim of the presented paper is to outline at least partial answers to these questions.

1 Východiská

Etnická konfliktná línia sa vo vývoji stranícko-politického systému na Slovensku stala významnou hneď po roku 1989. V tom čase vychádzala zo štiepenia spoločnosti na príslušníkov majoritného slovenského národa a najväčšej menšiny – maďarskej. Zatiaľ však čo záujmy maďarskej menšiny zastupujú relatívne silné etnické politické strany (SMK, Most-Híd), rómska menšina a jej politickí zástupcovia nezískali v uplynulom období významnejšie politické úspechy.

Záujem o voličské preferencie Rómov sa objavil až v roku 1998. Rozdiely medzi oficiálnymi údajmi o počte Rómov podľa sčítania obyvateľstva a neoficiálnymi údajmi, ktoré poskytovali lídri rómskych politických zoskupení, vyvolali na politickej scéne pocit ohrozenia demokracie. Vyplývali z medializovanej podpory HZDS, ktoré na svoju kandidátku zaradilo dvoch Rómov (*Kompuš, Ravasz*).

K rómskej národnosti sa síce v roku 1991 prihlásilo iba 75,802 obyvateľov, čo predstavovalo 1,4% a oficiálne ich počet ani v nasledujúcich rokoch neprekročil 2% (v roku 2001 to bolo 1,7%, v roku 2011

1,96%), neoficiálne odhady sa však pohybovali až na hranici 10%.¹ Vychádzajúc z paralelných sčítaní Rómov na Slovensku (UNDP, Svetová banka) bol odhad voličského potenciálu Rómov po roku 2011 na 5-6%, pričom v roku 2002 sa odhady pohybovali na hranici 3%. Po roku 1998 je možné hovoriť o tom, že jednou z konfliktných línií v spoločnosti je aj línia Rómovia/Nerómovia, čo – ako ukázali parlamentné voľby 2016 – ovplyvňuje podobu Slovenska.

Tradičné hodnotenie rómskej politickej scény je len prejavom dlhodobej schizofrénie spoločnosti vo vzťahu k tejto menšine. Deklarácie, že problémy spojené s Rómami sú dôsledkom chýbajúceho partnera, t.j. neexistencia reálnej (legitímnej) rómskej reprezentácie, sú v konečnom dôsledku viac prejavom neochoty majority prizvať k riešeniu samotných Rómov než skutočného záujmu tieto problémy riešiť. Neexistencia legitímnej reprezentácie, ktorá by zastupovala komunitu, sa v odborných kruhoch vysvetľuje ako kríza rómskej identity, ktorá je dôsledkom neukončenosti národno-emancipačného procesu Rómov.² Napriek tomu došlo v 90-tych rokoch k akceptovaniu Rómov ako nového európskeho neteritoriálneho národa. Túto iniciatívu je možné hodnotiť ako prejav snahy európskych mocenských elít preniesť zodpovednosť za ďalší vývoj na samotných Rómoch.³

¹ Zatiaľ čo odborníci zaoberajúci sa problematikou odhadovali počty Rómov na cca 320 – 360 000, z čoho asi 1/3 mohli byť vzhľadom k demografickej štruktúre rómskeho obyvateľstva voliči (*Jurová, Vaňo, Mann*), tak politickí lídri hovorili o počte až milión osôb (*Fízik, Adam*). Tento počet manipulovaných voličov by už reálne mohol zmeniť zloženie politickej scény v krajine. Prvé reálne výsledky priniesol až Atlas rómskych komunít v roku 2003. Jeho vypracovanie financovala Svetová banka s cieľom vytvoriť mapu regiónu, ktorá by dávala lepšiu predstavu o rozmiestnení a sociálnych podmienkach Rómov na Slovensku. To by umožnilo efektívnejšie využívať finančné prostriedky poskytované na riešenie situácie Rómov a v neposlednom rade aj pomohol vytvoriť obraz o tom, aký je voličský potenciál Rómov.

² VAŠEČKA, M. (ed.): *Rómske hlasy*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002, s. 9 – 12.

³ Podľa: BARŠOVÁ, A.: *Poznámky k právnym aspektom doterajších úvah o zistení ERTF*. Dokument bol vytvorený pre potreby IOM Praha. Nepublikované. K téme ERTF s vyjadruje aj v texte: *Podivné spojenectví. Rada Europy a vznik Evropského fóra Romů a Travelleru*. In: *Mezinárodní vztahy*. 3/2010, s. 7 – 29.

2 Vymedzenie pojmov

Pochopiť problém Rómov ako občanov znamená pochopiť rôzne prejavy ich politickej angažovanosti, procesy vytvárania politickej reprezentácie a témy, ktoré zaujímajú rómskeho voliča. V tomto kontexte je preto dôležité ujasniť si aj postavenie menšiny v politickom systéme.

Priestor, v ktorom sa formuje rómska politika, je priestor verejný a je vymedzený spôsobmi uplatňovania moci. Moc je meno, ktoré prisudzujeme komplexnej strategickej situácii v danej spoločnosti, tvrdí M. Foucault.¹ Mocní sú teda tí, ktorí majú schopnosť presadzovať svoju vôľu. Politiku je možné preto chápať ako nástroj na presadzovanie moci. Podľa Z. Baumana je moc schopnosť/spôsobilosť mať veci urobené a politika je moc/schopnosť rozhodnúť, ktoré veci je potrebné urobiť, čo H. Arendtová definuje ako potenciál človeka ovládať a pohybovať sa vo verejnej sfére, t. j. sfére ukazovania, kde jednotlivec/skupina koná. Schopnosť konania a komunikačná schopnosť vo sfére verejnej (ukazovania) je teda základným predpokladom na využívanie moci. Mocenský potenciál danej skupiny je vždy daný vzťahom k mocenskému potenciálu iných skupín a schopnosti týchto skupín navzájom kooperovať resp. presadzovať svoje záujmy na úkor ostatných, pričom záujem chápeme ako to, čo skupiny navzájom odlišuje resp. zbližuje. Rómsku politiku vnímame preto ako produkt zviditeľňovania práve etnickej odlišnosti tejto skupiny obyvateľstva a jej mobilizácie v prospech riešenia svojich špecifických problémov.

V rómskej politike je po roku 1989 možné sledovať dve základné tendencie: Prvá je tendencia ku integrácii, ktorá sa prejavuje stieraním etnických hraníc. Východiskom sú kľúčové stratégie a politiky EÚ zamerané na riešenie otázok menšín v spoločnom európskom priestore.² Pre druhú tendenciu, ktorú môžeme označiť aj ako politiku rómsťva,³

¹ FOUCAULT, M.: *Dějiny sexuality I. Vůle k věděni*. Praha: Hermann a synové, 1999.

² Sem je možné zaradiť napríklad niektoré aktivity IRU/Medzinárodnej únie Rómov

³ KAŠPAROVÁ, I.: *Politika romství, rómska politika*. Brno: SLON, 2015.

je základným atribútom rómstvo ako politická kategória, pričom etnické je nadradené občianskemu.

Pri definícii rómstva vychádzame zo vzťahu identity, solidarity a uznania. Rómstvo je vyjadrením zásadnej odlišnosti od členov ostatných skupín, teda identita definovaná vo vzťahu k tomu, čo nie je rómske.¹ Je prejavom aplikácie systematického rozlišovania medzi insidermi (MY – Rómovia) a outsidermi (ONI – Nerómovia),² pričom prítomnosť etnického prvku vo forme kultúrnych rozdielov ovplyvňuje vzájomný styk členov týchto skupín,³ pričom okrem kultúrnych rozdielov poskytuje identita kontinuitu s minulosťou a osobnú dôstojnosť.

Rómstvo je súčasne aj vyjadrením solidarity vo vnútri skupiny. Koncept solidarity považuje za kľúčový americký sociológ J. Alexander. Solidarita je podľa neho fenomenologickej povahy a odkazuje k subjektívnym pocitom a ku štruktúre konkrétnej spoločenskej skupiny. Práve solidarita je vyjadrením miery začlenenia jednotlivca do skupiny. V nadväznosti na koncepciu solidarity definuje Alexander etnickú príslušnosť ako „súbor biologicky daných alebo empiricky zaznamenaných primordiálnych vlastností, ktoré sú skupine prisudzované na základe zdieľanej rasy, náboženstva alebo národnostného pôvodu, pričom do poslednej kategórie patria tiež lingvistické a ďalšie kultúrne špecifiká odvodzované zo spoločného pôvodu.“⁴ Začlenenie je potom závislé od dvoch faktorov: vnútorného prostredia ako vzťahu primordiálnych vlastností ústrednej a okrajovej skupiny a faktorov vonkajšieho prostredia, ktoré odkazujú k spoločenskej štruktúre.⁵ Za určujúci pri vytyčovaní hraníc a úrovne solidarity

¹ Východiskom je definícia T. H. Eriksena.

² ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalizmus. Antropologické perspektívy*, Praha: SLON, 2012, s. 45.

³ ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalizmus. Antropologické perspektívy*, Praha: SLON, 2012, s. 37.

⁴ ALEXANDER, J.: Ústřední solidarita, etnická okrajová skupina a sociální diferenciace. In: MARADA, R. (ed.): *Etnická různorodost a občanská jednota*. Brno: CDK, 2006, s. 17 – 18.

⁵ ALEXANDER, K.: Ústřední solidarita, etnická okrajová skupina a sociální diferenciace. In: MARADA, R. (ed.): *Etnická různorodost a občanská jednota*. Brno: CDK, 2006, s. 24

považuje Alexander diskurz ako zdroj sebauvedomovania i interpretácie vlastnej občianskej skúsenosti.

Identita konštruovaná prostredníctvom rozdielov je vyjadrením mocenských vzťahov v spoločnosti. Podľa S. Halla¹ je výsledkom procesu vylúčenia. Je tvorená ako výsledok verejných prejavov voči ktorým sa vymedzuje resp. s ktorými sa identifikuje. Destabilizuje samu seba tým, čo zo svojho obsahu vylučuje. Podľa Halla sa stáva identita pozíciou, ktorú jedinec musí prijať ako istú formu reprezentácie – ako vyjadrenie odlišnosti – a súčasne musí akceptovať všetky nedostatky tejto reprezentácie. Nikdy teda nemôže byť identická pre všetky subjekty zainteresované na jej tvorbe. To vytvára z identity fluidum. Hall súčasne poukazuje aj na proces re-identifikácie, čo súvisí s procesom vytvárania nových identít ako dôsledku rozpadu koloniálneho sveta. V procese de-kolonizácie sa podľa Halla niektoré identity oslobodzujú a mení sa aj ich vnímanie. „Je viditeľná zmena povedomia, zmena vo vnímaní samého seba. Je to nový typ identifikácie, keď zrazu vidíme nový subjekt. Subjekt, ktorý tu bol odnepamäti, ale historicky sa vynoril až teraz.“²

Procesy re-identifikácie identity „novoobjavených“ národov otvárajú nástojčivo otázku ich akceptovania. Ch. Taylor upozorňuje na požiadavku a potrebu uznania, ktorá je jednou z hybných síl nacionalistických hnutí v politike.³ Hovorí, že existuje súvislosť medzi uznaním a identitou: „Neuznanie či zneuznanie môže spôsobiť ublíženie, môže byť formou útlaku, môže druhého uzavrieť do falošného, narušeného a reprodukovateľného spôsobu existencie.“⁴ Túžbu po uznaní vníma ako základnú ľudskú

¹ HALL, S.: *Staré a nové identity, staré a nové etnicity*. In.: *Postkoloniální myšlení IV*. Praha: Tranzit, 2013, s. 56 – 84.

² HALL, S.: *Staré a nové identity, staré a nové etnicity*. In.: *Postkoloniální myšlení IV*. Praha: Tranzit, 2013, s. 69.

³ TAYLOR, Ch.: *Politika uznání*. In: GUTMANNOVÁ, A. (ed.): *Charles Taylor. Multikulturalismus. Zkoumání politiky uznání*. Praha: Filosofia, 2001, s. 41.

⁴ TAYLOR, Ch.: *Politika uznání*. In: GUTMANNOVÁ, A. (ed.): *Charles Taylor. Multikulturalismus. Zkoumání politiky uznání*. Praha: Filosofia, 2001, s. 41.

potrebu. Taylor rovnako ako Hall zdôrazňuje vytváranie identity v dialógu a „niekedy dokonca v zápase s tým, čo v nás chcú vidieť naši signifikantní druhí.“¹ Na konjuktúru „politiky identity“ v jej fundamentálnej podobe upozorňuje aj N. Fraser.²

Postoje majority požiadavkou zjednotenia priamo vynucujú u Rómov etnickú voľbu. Je to proces, ktorý je procesom vylučovania, v dôsledku ktorého s podporou verejného diskurzu dochádza k zostrovaniu etnických hraníc a rómstvo sa mení na politickú kategóriu. Vo verejnej sfére je Rómom odopretá možnosť konať (a ukazovať sa) inak ako etnicky, čo následne vylučuje z „ústrednej skupiny“ tých jednotlivcov, ktorí podporujú proces integrácie. Fixácia tohto typu identity neumožňuje kooperáciu, je silne emotívna a posilňuje nacionalistické (až extrémistické) sily vo vnútri komunity.

3 Rómovia v politike

Rómov je možné považovať za subjekt, ktorý hoci v Európe existoval stáročia, objavil sa pomerne neskoro. Historicky bol rómsky/cigánsky národ stvorený v 18. storočí, reálne sa však subjektom politického priestoru stáva v 60-tych až 80-tych rokoch 20. storočia. Tento fakt sa samozrejme odráža na stave politickej kultúry Rómov.

História rómskej angažovanosti budovanej na etnickom princípe má na Slovensku svoje korene v medzivojnovom období v Košiciach, kde od 20-tych rokov fungovali záujmové spolky, ktoré realizovali aj aktivity politického charakteru.³ V období medzi rokmi 1945 – 89 boli zaznamenané celkovo tri pokusy o vytvorenie etnickej organizácie (február 1948, Zväz Cigánov-Rómov v rokoch 1968 – 73, a v roku 1989 prebiehali rokovania o vytvorení spoločenskej organizácie Rómov).

¹ TAYLOR, Ch.: *Politika uznání*. In: GUTMANNOVÁ, A. (ed.): *Charles Taylor. Multikulturalismus. Zkoumání politiky uznání*. Praha: Filosofia, 2001, s. 49.

² FRASER, N.; HONNETH, A.: *Přerozdělování nebo uznání?* Praha: Filosofia, 2004, s. 22.

³ JUROVÁ, A.; ZUPKOVÁ, E.: *Rómovia v Košiciach*. [online], [cit. 5/5/2009]. Dostupné na internete: <http://www.mecem.sk/romovia/?id=romovia_ehmk2013_ke&lang=slovak&show=15802>.

V princípe je možné povedať, že tu neexistovala výraznejšia kontinuita či priestor na budovanie politickej kultúry rómskej menšiny.

V rokoch 1989 – 1993, t. j. do vzniku Slovenskej republiky Rómovia zaznamenali viacero politických úspechov. *Rómska občianska iniciatíva* (ROI) bola zaregistrovaná ako prvá politická strana po novembri 1989 už 2.3.1990. V prvých voľbách v júni 1990 získali na kandidátkach VPN a OF zvolených do najvyšších orgánov 12 mandátov.¹ Od roku 1992, keď Rómovia kandidovali samostatne, nasleduje sled neúspechov vo voľbách na národnej úrovni, kde Rómovia ani raz neprekročili hranicu 1%. (Pozri Tabuľka č. 1) Počet voličov bol zvyčajne hlboko pod úrovňou oficiálne vykazovaného počtu členov strany. Ako príklad je možné uviesť, že v roku 1992, keď *Rómska občianska iniciatíva* (ROI) deklarovala 60 000 členov, získala len 0,6% podiel, t. j. 18 343 voličských hlasov, zisk Strany rómskej koalície (SRK) v roku 2010 bol 6 947 voličských hlasov, pričom strana v tom čase vykazovala podľa výročnej správy 29 500 členov.

¹ Za Slovensko bol do FZ zvolený Gejza Adam, poslankyňou SNR sa stala Anna Koptová. Okrem toho sa do FZ dostali aj Vincent Danihel a Karol Seman, ktorí kandidovali za SDL. Z českej strany získali Rómovia 8 mandátov v zákonodárnych orgánoch

Tabuľka č. 1: *Prehľad volebných výsledkov rómskych politických strán v parlamentných voľbách¹*

Rok volieb	Názov politickej strany	Počet hlasov	% podiel
1990 ²	Demokratická únia Rómov Slovenska	24 797	0,73
1992	Rómska občianska iniciatíva (ROI)	18 343	0,6
	Strana práce a istoty ³	29 818	0,97
1994	ROI SR	19 542	0,67
1998	---		
2002	ROMA (Polit. hnutie Rómov na Slovensku)	6 234	0,21
	ROI	8 420	0,29
2006	---		
2010	Strana rómskej koalície (SRK)	6 947	0,27
2012	Strana rómskej únie Slovenska	2 891	0,11
2016	---		

¹ *Parlamentné voľby*. [online], [cit. 4/4/2016]. Dostupné na internete: <https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/themes/elections/parliament/about/!ut/p/b1/jdDBDo-IwDABgZ-EFWDCgJOPEwDAokwHiLgaNISQOPBiNby8arqK9Nfn-Ni3SqEa6b-5d29y6oW8u7157hyqVbLHAHECtA0gqRYuM-cQReAT7EYQxF9RPAVgau5BwU-ebB1nGAO_l4Utx-JVfId0djf04GRtsioNxKfZczIBQQi-jaIT07AcM8cCWZQKQk4QGNw2WeR-ZAUIWEq9QgAnsDcDz5g5siNGMwZXU1ZP1XSydayXgQUHwE!/dl4/d5/L2dBI-SEvZ0FBIS9nQSEh/>.

² V roku 1990 kandidovali Rómovia za VPN a OSF.

³ Vystupovali ako rómsko-nerómska strana, niektoré zdroje uvádzajú, že strana získala 11 000 hlasov, uvedený počet je podľa webu Štatistického úradu SR.

Výskumy v rómskych komunitách zamerané na voličské preferencie Rómov sa realizovali len sporadicky. Výskum IVO¹ ukázal, že dôvera Rómov voči politickým stranám je veľmi nízka. Až 63 % Rómov v roku 2002 nedôverovalo žiadnej politickej strane. Za najlepších reprezentantov záujmov Rómov v komunite považovalo rómske politické strany len 7,6% respondentov. Podľa Rybovej boli rómske politické strany vnímané ako všeobecní reprezentanti Rómov, avšak „menej ich spájajú s reprezentovaním svojich osobných záujmov, alebo záujmov svojho bezprostredného okolia.“² Výskum potvrdil, že len 33% Rómov poznalo niektorú politickú stranu. Dôveru im prejavilo len 16,8% respondentov. Ukázal tiež, že sociálny dištanc Rómov voči majorite bol menší ako dištanc majority voči Rómom. Tiež potvrdil, že sociálne napätie medzi majoritou a rómskou menšinou nebolo také vyhrotené, ako ho reprezentovala verejná mienka.

V roku 2002 sme analyzovali volebné výsledky v 43 lokalitách na území Slovenska s oficiálnym zastúpením Rómov 24,8% (neoficiálne až 50%).³ Analýza ukázala, že Rómovia nevolili etnicky a dokonca ani dominantne nevolili HZDS, ako to tvrdila v tom čase väčšina médií a analytikov, ani dominantne ľavicové strany. (Pozri Tabuľka č. 2)⁴

¹ Týkal sa volieb v roku 2002. Blížšie pozri: VAŠEČKA, M. (ed.): *Rómske hlasy*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002, s. 35 – 36.

² RYBOVÁ, J.: *Volebné stratégie rómskych politických strán*, In: *Rómske hlasy*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002, s. 81 – 82.

³ Keďže národnosť voličov nie je zaznamenávaná, je možné analýzu realizovať len náhodným výberom obcí s prevahou rómskeho obyvateľstva.

⁴ MAGDOLENOVÁ, K: *Rómovia a parlamentné voľby 2002 na Slovensku*. [online], [cit. 4/11/2016]. Dostupné na internete: <<http://old.mecem.sk/rpa/?id=journatism&lang=slovak&show=310>>; VAŠEČKA, M.: *Rómovia a politická participácia*. In: *Rómske hlasy*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002, s. 39.

Tabuľka č. 2: *Parlamentné voľby 2002 – analýza výsledkov vo vybraných lokalitách s vysokým zastúpením Rómov*

Strana	Víťazstvo v lokalitách/počet
HZDS	13
SMK	10
SDKU	8
KDH	6
SMER	1
SDA	1
KSS	2
ANO	2
Spolu:	43

Podobný výskum realizovalo IVO na objednávku NDI v roku 2005 pred parlamentnými voľbami.¹ Aj ten potvrdil preferencie majoritných politických strán u Rómov. Len 5,8 % respondentov deklarovalo, že by volili v najbližších voľbách rómske strany i keď na druhej strane súhlasili s tvrdením, že je potrebné zvýšiť zastúpenie Rómov na všetkých úrovniach politického života. Napriek tomu, že nevolili Rómov, až 42,1% považovalo činnosť Rómov na rôznych úrovniach verejného života za efektívnu (30,8% nesúhlasí).²

Na základe uvádzaného výskumu je možné tvrdiť, že hoci Rómovia považovali účasť samotných Rómov v politike za efektívnu, podpora pre rómske strany bola extrémne nízka (5,85%). Súhlasili však s tým, že Rómovia by mali byť viac reprezentovaní v NR SR. Potvrdili

¹ Veľkosť vzorky 650 rómskych respondentov, interval spoľahlivosti 95%, výber vzorky stratifikovaný, realizovaný marec-apríl 2005, výsledky nepublikované.

² Len 7,73 % respondentov poznalo zástupcu RIS (Patkolo), 6,52 % zástupcu strany ROI (Mižič) a 2,7% Fizika ako zástupcu ROMA. Na otázku: Ktorá otázka najlepšie zastupuje záujmy Rómov na Slovensku boli vyjadrenia vo vzťahu k rómskym politickým stranám nasledovné: ROMA – 0,46%, ROI – 3,4%, RIS – 1,23% a iná rómska strana – 5,56%.

nedostatok informácií o rómskych politikoch a politických stranách. Prejavilo s to napr. v presvedčení, že záujmy Rómov najlepšie zastupuje nerómska politická strana (89,71%). Z pohľadu rozloženia moci sú dôležité údaje, podľa ktorých si až 77,6% respondentov uvedomovalo, že nemôžu uplatňovať rozhodnutia moci na národnej úrovni a takmer 40% neverilo, že „ľudia ako ja“ môžu hovoriť do toho, čo vláda robí. Spojenie „ľudia ako ja“ však odkazuje tak k sociálnemu ako aj etnickému statusu respondentov. Jediný volebný úspech po roku 1993 zaznamenal Róm Peter Pollák, ktorý bol zvolený za poslanca NR SR v roku 2012 ako zástupca majoritnej strany OĽaNO. Jeho voľba bola výsledkom zhody okolností, keď po odstúpení niektorých kandidátov sa dostal na voliteľné miesto. Jeho zvolenie teda nebolo výsledkom ujednotenia rómskeho hnutia a vnímaním *Polláka* v tom čase ako politickej reprezentácie etnika.

4 Voľby do NR SR 2016

Vo voľbách do NR SR v roku 2016 kandidovalo za majoritné politické strany 9 Rómov. (Pozri tab. 3.) Kandidovali za 6 strán rôzneho zamerania. Najviac – traja – kandidovali za OĽaNO, dvaja za Most-Híd a po jednom za Siet', KDĽ, SMER-SD a Sme rodina – Boris Kollár. Najvyššie miesta na kandidátkach získali v strane Most-Híd (18 *Vavrek* a 30 *Vospálek*). Ostatní kandidáti boli na nezvoliteľných miestach: *Daško* (147), *Pollák* (142), *Čonka* (60), *Hriczko* (78), *Rác* (60), *Herák* (27). Medzi kandidátmi bola aj jedna žena – *Hricková* (34). Súčet získaných preferenčných hlasov jednotlivých kandidátov neprevýšil súčty, aké dosahovali vo voľbách do NR SR v predchádzajúcom období.

Tabuľka č. 3: *Výsledky rómskych kandidátov
vo voľbách do NR SR v roku 2016¹*

Kandidát	Počet hlasov	Strana
Alexander Daško	1,363	SMER – SD
Eduard Čonka	2,117	OĽaNO
Ivan Hriczko	930	SIEŤ
Ivan Rác	554	KDH
Ján Herák	1,565	OĽaNO
Peter Pollák	8,081	OĽaNO
Silvia Hrickova	1,731	SME RODINA
Stanislav Vospálek	3,134	Most-Híd
Štefan Vavrek	4,309	Most-Híd
Spolu:	23784	

Pre potreby príspevku sme analyzovali celkom 6 rozhovorov.² Zaujímalo nás, ako je rómstvo vnímané jednotlivými kandidátmi, ako vnímajú Rómov ako občanov/voličov a akým spôsobom spolupracujú s majoritou.

Kandidáti do NR SR prezentujú sami seba ako štandardnú súčasť spoločnosti, ktorá bezproblémovo nažíva s majoritou aj s Rómami. Zdôrazňujú predovšetkým svoju schopnosť pomáhať (dobrovoľnícka práca, „práca nad rámec svojej pracovnej náplne“, pomoc cez projekty, poradenstvo ap.), pričom pomoc je prezentovaná väčšinou ako pomoc, ktorá pomáha Rómom sa presadiť v spoločnosti, byť úspešný či riešiť problémy extrémnej chudoby.

Všetci kandidáti sa hlásia k rómskej národnosti a k rómstvu. Rómstvo interpretujú z pohľadu svojich osobných skúseností prevažne

¹ Hovoríme o kandidátoch, ktorí sa k svojej etnickej národnosti verejne prihlásili, čo nevyklučuje prítomnosť ďalších zástupcov komunity na kandidátkach politických strán.

² 3 rozhovory vznikli v predvolebnom období ako komplexné rozhovory o téme rómska politika, 3 rozhovory vznikli v rámci predvolebnej kampane.

ako špecifickú formu vzťahov. Byť Rómom pre nich znamená emotívnosť, spolupatričnosť („zakaždým sa ma zastali len Rómovia“), spätosť s históriou („jedna z najstarších rodín v meste“). Rómstvo budujú ako osobný príbeh chlapca z osady (*Pollák, Daško, Čonka*), chlapca z mesta (*Hriczko*), ženy-bojovníčky (*Hricková*), otca-ochrancu (*Vospálek*). Reprezentujú rôzne sociálne vrstvy a lokálne sú z rôznorodých prostredí.

Rómstvo je jedným z atribútov identity, ale vnímajú aj samých seba ako občanov a členov širšieho slovenského národa („Bol som vychovávaný národne,¹ „človek by si mal svoju národnosť vybrať“, „najprv som Slovákom, potom som Rómom“). Ani jeden z kandidátov nevníma rómstvo ako neprekonateľnú bariéru vo vzťahu k majorite. Na druhej strane sa objavuje pochopenie pre Rómov, ktorí získali vzdelanie a k rómstvu sa nehlásia resp. si ho pestujú len v kruhu rodiny, v súkromnom priestore. Z negatívnych vyjadrení na adresu Rómov je možné uviesť závisť, ktorú vnímajú ako príčinu slabej podpory rómskej politickej scény, nevedomosť a nevzdelanosť ako dôsledok chudoby. O diskriminácii priamo hovorí iba jeden z respondentov. Problémy spojené s nezamestnanosťou vidia ako riešiteľné cez väčšiu zaangažovanosť samotných Rómov. Preferujú zhodne občiansky prístup pred prístupom etnickým. Zaznamenali sme konštatovanie, že aj Rómovia majú predsudky voči majorite.

Rómstvo je chápané u respondentov ako atribút identity, ale je tiež vyjadrením moci, ktorá je subjektivizovaná, kde subjektivizácia označuje podriaďovanie prostredníctvom moci a zároveň proces utvárania subjektu. Teda moc nie je len niečo, čomu sa bránime, ale tiež to, čo nás ako jednotlivcov utvára. Podriaďovanie sa moci je prezentované prostredníctvom obrazu chudoby Rómov („Lunik IX je smetisko, ktoré vytvorili ľudia, ktorí mali moc“, „Treba vôľu mocných, aby sme niečo urobili“) a bezmocnosti prejavujúcej sa napr. migráciou.

¹ V zmysle proslovensky.

Rómstvo znamená automaticky znalosť a schopnosť riešiť problémy komunity („Sám som Róm a moja skúsenosť mi ukázala ako problémy riešiť“). Politika bez Rómov resp. bez ich rešpektovania je nekompetentná a preto je potrebné tento stav zmeniť. Z pohľadu kandidátov je to istým spôsobom obeta, ale tiež prejav uznania pre komunitu. Moc je pre nich spojená so vzdelaním a s príslušnosťou k politickej reprezentácii, ktorá utvára podmienky každodennej existencie. Politická úroveň znamená schopnosť realizovať zmeny v prospech Rómov ale aj v prospech majority, moc je výrazom partnerstva a schopnosti využiť ponúkané možnosti.

V opozícii voči týmto kandidátom sa jasne vymedzuje skupina, ktorá bola pôvodne združená okolo Strany Rómskej únie na Slovensku (SRUS). Tá, hoci ohlásila predvolebnú spoluprácu so Stranou rómskej koalície (SRK), sa nakoniec volieb nezúčastnila, keď nedokázala zložiť volebnú kauciu.¹ V čase predvolebnej kampane však táto skupina výrazne formovala postoje Rómov vo voľbách. Vytvorená bola okolo niekoľkých verejných i neverejných profilov na sociálnych sieťach, ktoré združujú cca 6000 aktivistov.² Rómstvo je vnímané ako jediná možnosť pochopiť, zdieľať a riešiť problémy tejto skupiny obyvateľstva. Toto esencialistické chápanie identity je ohraničené jasnými a neprekročiteľnými hranicami. Rómstvo nie je možné získať, je možné ho len stratiť.³ V súlade s týmto postojom zužuje rómstvo možnosti identifikácie na atribúty pokrvnosti, jazyka (prevažne), ale predovšetkým stotožnenia sa s konfrontačnými postojmi vo vzťahu k majorite. Tým sa z rómstva vylučujú aj napr. rómski kandidáti kandidujúci za nerómske politické strany ako „zneužití“, zradcovia, „pogádzovaní“ („máme akurát

¹Bližšie pozri: *Generačná výmena rómskych politikov*. [online], [cit. 5/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://romovia.sme.sk/c/20066630/generacna-vymena-romskych-politikov.html>>.

² Pre potreby príspevku sme analyzovali postoje príslušníkov týchto skupín na sociálnych sieťach prevažne v neverejných skupinách.

³ SEKYT, V.: *Rómske tradície a jejich konfrontácie se současností*. In: JAKOUBEK, M.; HIRT, T. (ed.): *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 188 – 218.

pogadzovaných romákov, ktorí svojim tláčaním chcú ukusnúť kus žvanca“). Konsenzus s majoritou je vnímaný ako zrada identity. Vo všeobecnosti je možné tomuto smerovaniu priradiť postoje, podľa ktorých sú gádžovia zdrojom všetkých problémov, pričom obraz rómskeho je spojený s mýtom putovania ale tiež pocitom vylúčenia, teda obeť systému, nekonečného utrpenia. V rámci tejto tendencie nenachádzame riešenia situácie, je postavená na odmietaní a obviňovaní. Tento typ (segregačnej) solidarity pôsobí ako retardačný, na druhej strane presadzovanie sa tejto tendencie vo verejnom priestore (sociálnych sietí a komunikačných kanálov, ktoré sú súčasťou špecifického verejného priestoru komunity), posilňuje „ústrednú“ skupinu a tým aj extrémistické tendencie v etnickej skupine Rómov.

Záver

Výsledky výskumov prvoplánovo vedú ku konštatovaniu, že Rómovia nedôverujú politike realizovanej cez rómske politické strany. Výskumy však nevytvárajú priestor na zistenie názoru respondentov na pozíciu Rómov na kandidátkach nerómskych politických strán. Za faktom, že napr. HZDS v roku 1998 prijala na svoje kandidátky Rómov sa môže skrývať aj vysoká dôvera v nerómske politické strany. Zistenie, že respondenti nemajú záujem o rómsku politickú scénu, nezohľadňuje bariéry Rómov ako voličov a súčasne politikov, ktoré bránia ich fungovaniu na politickej scéne resp. kvalifikovanému rozhodovaniu. Samotní Rómovia dlhodobo neidentifikovali svoje očakávania od politiky etnicky, ich voličské očakávania boli zhodné s majoritou. Napr. na základe už citovaného výskumu NDI považovali za prioritné riešenie zamestnanosti (48,2%), bývania (32,3%), chudoby (27,9%), zdravotnej starostlivosti (21,1%), vzdelávania (14,2%) a rasizmu (9,2%). Ani ďalšie priority, ktoré nedosiahli 9%, sa neodlišovali od priorit, ktoré formulovala v prieskumoch majorita.

Sú to predovšetkým stratégie uplatňovania moci, ktoré vedú k vylúčeniu Rómov z politického života. Okrem iného aj dôsledkom

nedostatočného prístupu Rómov k informáciám o živote vlastnej komunity.¹ Vytráca sa možnosť verejného diskurzu samotných Rómov nielen o otázkach národno-identifikačných, ale aj o otázkach praktickej politiky. Dlhodobé vylúčenie a vnútorná diferencovanosť komunity tak horizontálna ako aj vertikálna spolu s ďalšími dôsledkami mocenského vylúčovania Rómov z verejného priestoru vrátane požiadavky jednotnej etnickej reprezentácie zvyšuje tlak na posun k nacionalizmu až extrémizmu. Túto tendenciu prehľbuje negatívny spôsob zobrazovania Rómov v médiách, kde pozitívne informácie sú vnímané ako deviácie (norma je negatívna informácia), zhoršujúca sa sociálna a ekonomická situácia komunity, ktorá po roku 1998 vyústila do problémov s migráciou do krajín EÚ, ale tiež už spomínaný tlak majority na etnickú jednotu ako podmienku politického uznania. Verejný diskurz nerešpektuje Róma ako občana, ktorý má právo slobodne rozhodnúť o svojej identite. Rómsky volič je považovaný za nezodpovedného, nekonzistentného, nevzdelaného, manipulovateľného, ktorý v konečnom dôsledku ohrozuje demokratický vývoj v krajine, čím sa stáva vnútorným nepriateľom. Etnický aspekt je zo strany majority vo vzťahu k Rómom vynucovaný napriek tomu, že „sa stáva politickým nástrojom, zoslabuje evolučný pohyb vo vývoji občianstva.“² Dôsledky na seba podobne, ako v prípade Kotleba, pravdepodobne už nenechajú dlho čakať.

Literatúra:

ALEXANDER, J.: *Ústřední solidarita, etnická okrajová skupina a sociální diferenciace*. In: MARADA, R. (ed.): *Etnická rozmanitost a občanská jednota*. Brno: CDK, 2006.

BARŠOVÁ, A.: *Podivné spojenectví. Rada Evropy a vznik Evropského fóra Romů a Travellerů*. In: *Mezinárodní vztahy*. 3/2010.

¹ Rómovia majú dlhodobo jediné noviny, ktoré sa z dvojtyždenníka zmenili na občasník.

² GBÚROVÁ, M.: *Medzi identitou a integritou*. Prešov: Slovacontact, 1996, s. 34.

- ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalizmus. Antropologické perspektívy*. Praha: SLON, 2012.
- FOUCAULT, M.: *Dějiny sexuality I. Vůle k vědě*. Praha: Hermann a synové, 1999.
- FRASER, N.; HONNETH, A.: *Přerozdělování nebo uznání?* Praha: Filosofia, 2004.
- GBÚROVÁ, M.: *Medzi identitou a integritou*. Prešov: Slovacontact, 1996.
- GOFFMAN, E.: *Stigma*. Praha: SLON, 2003.
- HALL, S.: *Staré a nové identity, staré a nové etnicity*. In.: *Postkoloniální myšlení IV*. Praha: Tranzit, 2013.
- KAŠPAROVÁ, I.: *Politika rómsťv, rómska politika*. Brno: SLON, 2015.
- RYBOVÁ, J.: *Volebné stratégie rómskych politických strán*. In: *Rómske hlasy*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002.
- TAYLOR, Ch.: *Politika uznání*. In: GUTMANNOVÁ, A. (ed.): *Charles Taylor. Multikulturalismus. Zkoumání politiky uznání*. Praha: Filosofia, 2001.
- VAŠEČKA, M. (ed.): *Rómske hlasy*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002.
- DAŠKO, A.: *Ak Rómom dáme prácu, zlepší sa ich život*. [online], [cit. 4/4/2016]. Dostupné na internete: <http://www.gipsy-tv.eu/gipsy-television/spravy/slovensko/alexander-dasko-ak-romom-dame-pracu-zlepsi-sa-ich-zivot..html?page_id=3866>.
- Generačná výmena rómskych politikov*. [online], [cit. 5/5/2016]. Dostupné na internete: <<http://romovia.sme.sk/c/20066630/generacna-vymena-romskych-politikov.html>>.
- HRICKOVÁ, S.: *Hnutie Borisa Kollára mi pomôže zlepšiť sociálnu situáciu Rómov*. [online], [cit. 4/4/2016]. Dostupné na internete: <http://www.gipsy-tv.eu/gipsy-television/spravy/slovensko/silvia-hrickova-hnutie-borisa-kollara-mi-pomoze-zlepsit-socialnu-situaciju-romov..html?page_id=3869>.

- MAGDOLENOVÁ, K.: *Rómovia a parlamentné voľby 2002 na Slovensku*. [online], [cit. 4/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://old.mecem.sk/rpa/?id=journalism&lang=slovak&show=310>>.
- MAGDOLENOVÁ, K.: *Hriczko: Rómovia sa musia učiť byť občanmi tejto krajiny*. [online], [cit. 4/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.mecem.sk/15317>>.
- MAGDOLENOVÁ, K.: *Edo Čonka: Nikto tu nič nedostáva zadarmo*. [online], [cit. 4/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.mecem.sk/15303>>.
- MAGDOLENOVÁ, K.: *Vospálek: Pred rómstvom cítim rešpekt*. [online], [cit. 4/4/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.mecem.sk/14538>>.
- Parlamentné voľby*. [online], [cit. 4/4/2016]. Dostupné na internete: <https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/themes/elections/parliament/about!/ut/p/b1/jdDBDo-IwDAbgZ-EFWDcGjOPEwDAokwHiLga-NISQOPBiNby8arqK9Nfn-Ni3SqEa6b-5d29y6oW8u7157hyqVbLHAHECtA0gqRYuM-cQReAT7EYQxF9RPAVgau5BwUebB1nGAO__l4Utx-JVfId0djf04GRtsioNxKfZczIBQQi-jaIT07AcM8cCWZQKQk4QGNw2WeR-ZAUIWEq9QgAnsDcDz5g5siNGMwZXU1ZP1XSydayXgQU-HwE!/d14/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/>>.
- POLLÁK, P.: *Viem, že Rómovia chcú pracovať!* [online], [cit. 4/4/2016]. Dostupné na internete: <http://www.gipsytv.eu/gipsy-television/spravy/slovensko/peter-pollak-viem-ze-romovia-chcu-pracovat.html?page_id=3872>.

Miestna akčná skupina ako subnárodná úroveň MLG

Mahuliena Sochorová

The accession to the European Union in 2004 has opened funding opportunities for actors of civic, public and private sector for a broad range of projects and programmes. It caused a creation of new structures at the local level in the form of local action groups (LAGs). A creation of LAGs (and LEADER approach) in Slovakia was introduced in rural development policy under the Rural Development Programme SR 2007 - 2013. The main aim of the article is to describe the creation of local action groups in the structure of multi-level governance in EU. It is applied in the condition of Slovak Republic in the programming period 2007 - 2013. The goal of this paper is reached as a result of content analysis of relevant documents and legislation related with creation of LAGs according to the LEADER approach.

Úvod

Fungovanie Európskej únie a spoločných európskych politík zachytáva teória multi-level governance (ďalej len MLG). Problematika príspevku sa venuje miestnym akčným skupinám (ďalej len MAS), ktoré predstavujú subnárodnú úroveň MLG. Sú výsledkom aplikácie európskej politiky rozvoja vidieka a prístupu LEADER obsiahnutého v programovacom období 2007 – 2013 v *Programu rozvoja vidieka členských štátov*. Cieľom príspevku je zamerať sa na vznik MAS ako výsledok MLG v podmienkach Slovenskej republiky. Základným výskumom je hľadanie odpovedí na otázky, čo môžeme považovať za subštátnu úroveň vo vnímaní MLG? Aké normy upravujú a aké programy obsahujú vznik MAS v podmienkach SR? Aké sú výsledky činnosti MAS vo vidieckom prostredí? K odpovediam na stanovené otázky sa dostaneme pomocou obsahovej analýzy príslušnej legislatívy a programov na rôznych úrovniach MLG upravujúcich vznik MAS. Následne na príklade MAS OZ *Mikroregión RADOŠINKA* sa sústredíme na prínos projektovej činnosti pre členov MAS v rámci programovacieho obdobia 2007 – 2013.

1 Postavenie subnárodnej úrovne MLG na príklade EÚ

Základná definícia konceptu MLG vníma EÚ ako „systém nepretržitého vyjednávania medzi začlenenými vládami na niekoľkých teritoriálnych úrovniach – supranárodná, národná, regionálna (lokálna) – ako výsledok rozsiahleho procesu kreovania inštitúcií a redistribúcie rozhodnutí, ktoré posunuli niektoré funkcie štátov na supranárodnú úroveň a niektoré z nich nižšie na regionálnu a lokálnu úroveň.“¹ Nejde iba o zavedenie nového spôsobu vládnutia, ale aj o vytvorenie „systému, kde supranárodné, národné, regionálne a lokálne vlády sú prepojené do teritoriálne preklenujúcich sietí² tvorby politiky.“³ Jednotlivé úrovne a aktéri pôsobiaci v rámci nich nie sú od seba oddelené, ale pri rozhodovaní a riadení sa navzájom ovplyvňujú, dopĺňajú a navzájom kooperujú.

Z definície vyplýva, že subnárodná úroveň je úroveň vládnutia, rozhodovania a tvorby politiky, odohrávajúca sa na nižšej úrovni ako je štát. Avšak tieto procesy nie sú oddelené od tých, ktoré prebiehajú na národnej alebo nadnárodnej úrovni, pretože sa navzájom ovplyvňujú a jedna bez druhej by nemali zmysel. Spolu vytvárajú jeden funkčný celok. Môžeme povedať, že v MLG sa zdôrazňuje úloha aktérov subnárodnej (regionálnej, lokálnej) úrovne, ktorí sa následne priamo zapájajú do rokovaní s nadnárodnými a globálnymi inštitúciami.⁴ Subnárodnú úroveň môžeme vnímať ako kombináciu geografického, inštitucionálneho aspektu a aspektu využívania spoločnej politiky EÚ z hľadiska konečného prijímateľa.

¹ MARKS, G.: *Structural Policy and Multilevel Governance in the EC*. Bendler: Lynne Lienner, 1993, s. 392.

² L. Malíková uvádza, že „politické siete sú mechanizmy na presadenie spoločného záujmu rôznych skupín aktérov. Silným putom je vzájomná závislosť všetkých zúčastnených z hľadiska presadenia istej politiky.“ MALÍKOVÁ, L.: *Verejná politika. Aktéri a procesy*. Bratislava: Polygrafické stredisko UK v Bratislave, 2003, s. 39.

³ MARKS, G.: *Structural Policy and Multilevel Governance in the EC*. Bendler: Lynne Lienner, 1993, s. 402

⁴ MARKS, G.: *Structural Policy and Multilevel Governance in the EC*. Bendler: Lynne Lienner, 1993, s. 392

A) Subnárodnú úroveň označujeme aj ako regionálnu alebo lokálnu úroveň. Môže to byť geograficky vymedzené teritórium: región, vyšší územný celok, okres, mesto, obec v rámci členských štátov EÚ. Ale môžu to byť aj združenia obcí, akými sú mikroregióny alebo miestne akčné skupiny majúce možnosť čerpať finančné prostriedky z fondov EÚ.

V rámci určenia vhodnej politiky do územia členského štátu, určenia primeranej politiky súdržnosti (regionálnej politiky) pre regióny členských štátov a určenia vhodnosti jednotlivých nástrojov politiky súdržnosti pre konkrétne regióny sa používa metodika NUTS (La nomenclature des Unités Territoriales Statistiques - spoločná nomenklatura územných jednotiek pre štatistické účely). Je to jeden zo spôsobov ako vymedziť územnú jednotku v rámci členských štátov metodiku NUTS. Slovenská republika je rozdelená na základe tohto systému na päť kategórií. Regionálnu úroveň predstavujú NUTS I, II, III a lokálnu úroveň predstavujú NUTS IV a V. Regionálnu úroveň tvoria NUTS 1 - územie Slovenska, NUTS 2 - Bratislavský kraj, Západné, stredné a východné Slovensko, NUTS III - 8 krajov Slovenska, lokálnu úroveň tvoria NUTS IV - 79 okresov Slovenska, NUTS V - 2890 obcí Slovenska.¹

B) Z inštitucionálneho hľadiska je potrebná existencia štruktúr na všetkých úrovniach MLG, s cieľom zabezpečiť výkon spoločnej rozvojovej politiky (ide o vznik alebo stanovenie výkonných, kontrolných inštitúcií a orgánov aplikácie politiky). Na subnárodnej úrovni sa vytvárajú štruktúry, ktoré dokážu implementovať programy a opatrenia EÚ do praxe (napr. miestna akčná skupina). Inak povedané, dokážu zabezpečiť, aby tí, ktorým sú európske finančné prostriedky určené, dokázali o ne žiadať a vyčerpať ich v rámci daného územia.

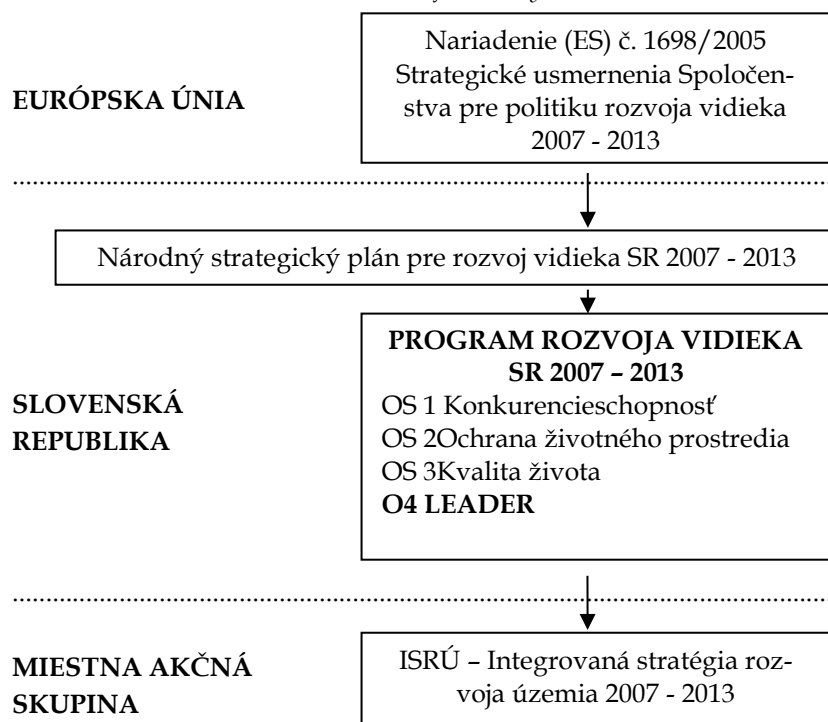
¹ *Národný strategický referenčný rámec 2007 – 2013*. [online], [cit. 19/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://nsrr.sk/narodny-strategicky-referencny-ramec-2007-2013/>>.

C) Ako vyplýva z bodu B, každá politika EÚ je niekomu určená, kto má z nej profitovať a môže sa o tieto finančné prostriedky uchádzať. Sú to predstavitelia/subjekty verejného, súkromného a občianskeho sektora: poľnohospodári, farmári, firmy, podnikatelia, záujmové združenia, obce, mestá, združenia obcí a miest.

V akých dokumentoch je uvedený vznik MAS?

V rámci politiky rozvoja vidieka v programovacom období 2007 – 2013 existovali na územiach členských štátov EÚ miestne akčné skupiny ako špeciálne štruktúry na zabezpečovanie rozvoja vidieckeho prostredia. Proces zabezpečujúci vznik MAS bol zložitý: určenie spoločnej politiky, v rámci ktorej sa vytvorila MAS, prijatie legislatívy určujúcej a upravujúcej inštitucionálnu sieť zodpovedajúcu za fungovanie systému MAS a určenie finančného nástroja zabezpečujúceho ciele spoločnej politiky. Medzi základné dokumenty ustanovujúce vznik MAS na rôznych úrovniach v podmienkach Slovenskej republiky patrili: *Nariadenie rady (ES) č.1698/2005 z 20. septembra 2005 o podpore rozvoja vidieka prostredníctvom Európskeho poľnohospodárskeho fondu, Národný strategický plán rozvoja vidieka SR na programovacie obdobie 2007 – 2013 Slovenská republika, Program rozvoja vidieka SR 2007 – 2013, Integrovaná rozvojová stratégia rozvoja územia jednotlivých MAS*. Vznik MAS predchádzal náročný proces tvorby stratégií a programov v oblasti rozvoja vidieka na európskej a národnej úrovni. Následne vytvoril všetky optimálne podmienky na aktivizáciu subnárodnej úrovne v podobne tvorby integrovaných rozvojových stratégií území a v konečnom dôsledku kreovania štruktúr MAS (Obrázok č. 1).

Obrázok č. 1: Strategické usmernenia, plány a programy v súvislosti so vznikom MAS 2007 – 2013 na jednotlivých úrovniach vládnutia

Nariadenie rady (ES) č. 1698/2005 z 20. septembra 2005 o podpore rozvoja vidieka prostredníctvom Európskeho poľnohospodárskeho fondu pre rozvoj vidieka (ďalej len EPFRV)

Bola to základná legislatíva prijatá Radou EÚ ustanovujúca strategický prístup k rozvoju vidieka na obdobie 2007 – 2013 na európskej úrovni. Upravovala všeobecné podmienky na podporu politiky rozvoja vidieka EÚ financovanú z Európskeho poľnohospodárskeho fondu rozvoja vidieka. Vymedzila nielen ciele politiky rozvoja vidieka, ale aj konkrétne priority a opatrenia, v rámci ktorých mohli rôzne subjekty členských

štátov vidieckeho prostredia očakávať podporu.¹ V nariadení sa v čl. 4 sa uvádzali tri ciele politiky rozvoja vidieka:

- zlepšenie konkurencieschopnosti poľnohospodárstva a lesného hospodárstva podporovaním reštrukturalizácie, rozvoja a inovácie;
- zlepšenie životného prostredia a vidieka podporovaním manažmentu krajiny;
- zlepšenie kvality vo vidieckych oblastiach a podpora diverzifikácie hospodárskej činnosti.²

Z nariadenia v čl. 9 a 10 vyplývalo, že inštitúcie EÚ boli povinné prijať strategické usmernenia *Spoločenstva* pre politiku rozvoja vidieka na obdobie 2007 – 2013. Na základe schváleného strategického usmernenia *Spoločenstva*, mal ďalej členský štát povinnosť *Európskej komisii* predložiť príslušný národný strategický plán s uvedenými cieľmi politiky rozvoja vidieka, v rámci ktorých mal členský štát v období 2007 – 2013 záujem využiť finančné prostriedky z EPFRV. Záujmy EÚ a členského štátu museli byť skoorinované. V opačnom prípade EÚ požiadala členský štát a zosúladienie záujmov. V rámci národného strategického plánu rozvoja vidieka sa neskôr predkladal program rozvoja vidieka členského štátu (EPFRV pôsobí v členských štátoch výlučne prostredníctvom programov rozvoja vidieka).³

¹ V súvislosti s definíciou OECD je vidieckym sídlom obec s hustotou osídlenia nižšou ako 150 obyvateľov na km² (priemerná hustota osídlenia na SR je 110 obyvateľov na m² a podľa Štatistického úradu EÚ sa táto hranica vidieckej obce pohybuje na 100 obyvateľov/m²).

² Nariadenie rady (ES) č. 1698/2005 z 20. septembra 2005 o podpore rozvoja vidieka prostredníctvom Európskeho poľnohospodárskeho fondu pre rozvoj vidieka. [online], [cit. 18/05/2009]. Dostupné na internete: <<https://www.olaf.vlada.gov.sk/nariadenia-upravujuce-polnohospodarske-fondy/>>.

³ Nariadenie rady (ES) č. 1698/2005 z 20. septembra 2005 o podpore rozvoja vidieka prostredníctvom Európskeho poľnohospodárskeho fondu pre rozvoj vidieka. [online], [cit. 18/05/2009]. Dostupné na internete: <<https://www.olaf.vlada.gov.sk/nariadenia-upravujuce-polnohospodarske-fondy/>>.

Nariadenie vymedzilo základný obsah *Programu rozvoja vidieka* členského štátu, osi a priority podporované z EPFRV. Členský štát mal povinnosť zapracovať ich do svojho programu. Programy rozvoja vidieka boli opäť predložené na schválenie *Európskej komisii*. V čl. 20 až 65 sú vymedzené 4. osi podpory politiky rozvoja vidieka:

- OS 1 Zlepšenie konkurencieschopnosti odvetvia poľnohospodárstva a lesného hospodárstva (konkurencieschopnosť agropotravinárskeho a lesníckeho sektora);
- OS 2 Zlepšenie životného prostredia vidieka (podpora poľnohospodárskych a lesníckych systémov, životné prostredie a vzhľad krajiny);
- OS3 Kvalita života vo vidieckych oblastiach a diverzifikácia vidieckeho hospodárstva (podpora zamestnanosti a na vidieku a podpora rozvoja obcí);
- OS 4 LEADER (podpora budovania a rozvoj miestnych partnerstiev a využitie vnútorného potenciálu rozvoja vidieka, riadenie a mobilizácia rozvojového potenciálu vo vidieckych oblastiach).¹

Pre potreby cieľa článku upriamujeme pozornosť na OS4 LEADER. LEADER je špecifický prístup upravujúci princípy vzniku MAS. Stal sa veľmi populárnym a inšpiratívnym predovšetkým inovatívnym prístupom k problémom rozvoja vidieckych oblastí, pretože kladie „*dôraz na aktívnu účasť občanov žijúcich v danom území pri smerovaní a rozhodovaní o aktivitách, ktoré majú prispieť k integrovanému rozvoju územia*“.²

¹ Nariadenie rady (ES) č. 1698/2005 z 20. septembra 2005 o podpore rozvoja vidieka prostredníctvom Európskeho poľnohospodárskeho fondu pre rozvoj vidieka. [online], [cit. 18/05/2009]. Dostupné na internete: <<https://www.olaf.vlada.gov.sk/nariadenia-upravujuce-polnohospodarske-fondy/>>.

² KOVALČÍK, M. a kol.: *Regionálny governance a lesníctvo*. In: ŠÁLKA, J.; SARVAŠOVÁ, Z.: *Governance v lesníctve*. Zvolen: Národné lesnícke centrum, 2009, s. 57. [online], [cit. 29/04/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.ipoles.sk/space/gov1.pdf>>.

V nariadení v čl. 61 bol vymedzený ako celok pozostávajúci zo siedmych prvkov:

- a) musí byť určená oblastná stratégia rozvoja pre ohraničené (súvislé) subregionálne vidiecke územie;
- b) podmienkou je existencia verejno-súkromných partnerstiev pôsobiacich na vymedzenom území označujúcich ako miestna akčná skupina (v MAS musí byť minimálne 50 % členov z iného ako verejného sektora);
- c) uplatňovanie princípu zdola-nahor (bottom-up), ktorý dáva rozhodovaciu právomoc pre MAS pri implementácii stratégií miestneho rozvoja;
- d) vykonávanie stratégie pomocou zapojenia do činnosti všetkých sektorov (verejný, súkromný, občiansky) daného územia. Spoločne vypracúvajú projekty zasahujúce do rozličných odvetví miestneho rozvoja;
- e) uplatňovania inovačných prístupov (nové riešenia pre pretrvávajúce problémy na vidieku);
- f) vykonávanie projektov spolupráce (spolupráca MAS v rámci EÚ);
- g) budovanie sietí miestnych partnerstiev (spolupráca MAS a ostatných inštitúcií podieľajúcich sa na rozvoji vidieka).¹

MAS bola povinná fungovať na základe všetkých vyššie uvedených prvkoch a niesť zodpovednosť svoju činnosť. Musí byť schopná preukázať schopnosť realizovať stratégiu rozvoja pre danú oblasť. MAS má svoje inštitúcie, na jej čele pôsobí manažér (administratívny a finančný vedúci) schopný riadiť partnerstvo a narábať s pridelenými finančnými prostriedkami. Oblasť MAS by mala disponovať s dosta-

¹ Nariadenie rady (ES) č. 1698/2005 z 20. septembra 2005 o podpore rozvoja vidieka prostredníctvom Európskeho poľnohospodárskeho fondu pre rozvoj vidieka. [online], [cit. 18/05/2009]. Dostupné na internete: <<https://www.olaf.vlada.gov.sk/nariadenia-upravujuce-polnohospodarske-fondy/>>.

točnými ľudskými, hospodárskymi, materiálnymi a finančnými prostriedkami na uskutočnenie stratégie rozvoja. Systém MAS funguje na princípe čerpania finančných prostriedkov pomocou projektov vypracovaných v rámci členmi MAS alebo v rámci spolupráce medzi viacerými MAS.

Národný strategický plán rozvoja vidieka SR na programovacie obdobie 2007 – 2013 Slovenská republika (ďalej len NSPRV)

V súlade s Nariadením (ES) č. 1698/2005 o podpore rozvoja vidieka prostredníctvom EPFRV a so strategickým usmernením *Spoločenstva*, Slovenská republika vypracovala *Národný strategický plán rozvoja vidieka na programovacie obdobie 2007 – 2013*. NSPRV zabezpečil harmonizáciu a koordináciu nástrojov politiky rozvoja vidieka tak, aby sa neprekrývali s aktivitami a nástrojmi využívanými v iných politikách *Spoločenstiev*. Vychádzal z hlavných strategických priorít EÚ, *Lisabonskej stratégie* a *Göteborgskej stratégie* (stratégia zameraná na trvalo udržateľný rozvoj). Na základe priority *Spoločenstva* v politike rozvoja vidieka v oblasti budovania miestnych kapacít pre zamestnanosť a diverzifikáciu (OS 3) sa zahŕňala aj mobilizácia miestnych akčných skupín v podmienkach SR. V podmienkach Slovenskej republiky bol prístup LEADER aplikovaný prvýkrát, preto strategickým cieľom v rozvoji politiky vidieka bolo budovanie implementácie prístupu LEADER, aby sa na základe úspešnej stratégie rozvoja územia vytvorili administratívne kapacity MAS a dosiahla sa ich efektívnosť a udržateľnosť.¹

¹ *Národný strategický plán rozvoja vidieka SR na programovacie obdobie 2007 – 2013 Slovenská republika.* [online], [cit. 19/05/2009]. Dostupné na internete: <<http://www.mpsr.sk/sk/?navID=1&id=33>>.

Program rozvoja vidieka SR 2007 – 2013 (ďalej len PRV SR 2007 – 2013)

PRV SR 2007 – 2013 bol v súlade s konvergenčným cieľom¹ aplikovaný na celé územie Slovenska okrem Bratislavského kraja. Podľa štatistickej jednotky mohli byť teda podporené administratívne územné jednotky NUTS II. *Program rozvoja vidieka* bol vypracovaný v súlade s nariadením Rady (SE) č. č. 1698/2005 a *Národným strategickým plánom rozvoja vidieka SR na obdobie 2007 – 2013*. Európskou úniou určené ciele, osi a priority sa zobrazili do *Programu rozvoja vidieka 2007 – 2013 SR*. V národnom programe boli opatrenia stanovené v nariadení rozpracované hlbšie. Išlo o doplnenie informácií, prečo je potrebné dané opatrenie (odôvodnenie podpory) a čo je jeho cieľom, rozsah činnosti využitia finančnej podpory, kto môže o podporu žiadať (vymedzenie konečného prijímateľa) a forma podpory a výška podpory. Hlavnou prioritou v Osi 4 LEADER bolo *Zlepšovanie manažmentu a riadenia a mobilizácia rozvojového potenciálu vo vidieckych oblastiach*.

V prvom rade išlo o zmiernenie problémov vidieka ako: úpadok obcí a vidieka; nekoordinované postupy a aktivity partnerov na miestnej úrovni; slabé ľudské a manažérske kapacity pre rozvojové plánovanie typu zdola nahor (bottom-up princíp); - nezáujem miestnych obyvateľov o veci verejné (slabá úroveň šírenia informácií); - sociálna izolovanosť v koncových vidieckych obciach.²

V rámci osi 4 LEADER sa mohli aplikovať tri opatrenia:

1. implementácia integrovaných stratégií rozvoja územia;
2. vykonávanie projektov spolupráce;

¹ V tomto ciele sú zahrnuté činnosti pre najmenej rozvinuté členské štáty a regióny podľa právnych predpisov *Spoločenstva*.

² *Program rozvoja vidieka SR 2007 – 2013*. In: *Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR*. [online], [cit. 10/02/2016]. Dostupné na internete: <http://www.rraister.sk/sites/rraister.sk/files/downloads/program_rozvoja_vidieka_2007-2013_-_vlastny_dokument.pdf>.

3. chod miestnej akčnej skupiny (školenia zamestnancov MAS, získavanie zručností a animácia územia).¹

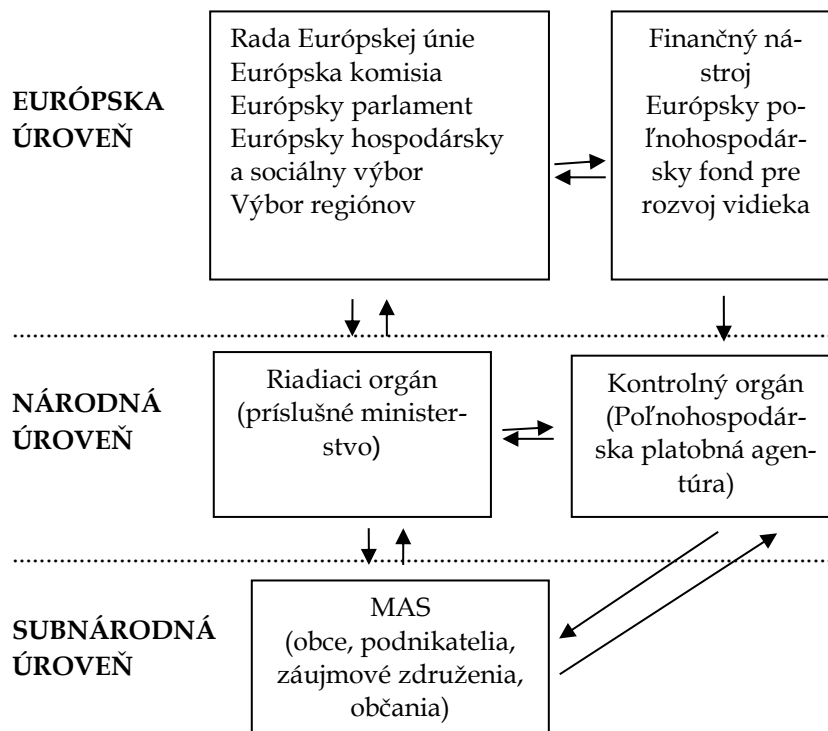
V opatrení *Implementácia integrovaných stratégií rozvoja územia* išlo o vznik MAS s cieľom skvalitniť život vo vidieckych oblastiach a zlepšiť ekonomické príležitosti a sociálne podmienky vidieckeho obyvateľstva. Tento cieľ sa naplňal prostredníctvom realizácie stratégie, ktoré si vytvorilo územie patriace MAS formou projektov jednotlivých žiadateľov pri uplatnení metódy a princípov LEADER. Projekty v rámci tohto opatrenia boli realizované kombináciou Osi 3 Programu rozvoja vidieka (opatrenia: vytvorenie pracovných príležitostí na vidieku, podpora vzdelávacích aktivít, zlepšenie kvality života vo vidieckych oblastiach, vytváranie miestnych partnerstiev).

PRV SR 2007 – 2013 uvádzal postup a časový harmonogram výberových konaní MAS na SR. *Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR* (riadiaci orgán) vyhlásil dve výzvy na predkladanie *Integrovaných rozvojových stratégií rozvoja územia* - prvú v roku 2008, druhú v roku 2009. Vždy sa vydali aj usmernenie na vypracovanie integrovanej stratégie pre verejno-súkromné partnerstvá. Po zaslaní vypracovanej stratégie rozvoja územia *Poľnohospodárskej platobnej agentúre* (PPA) zasadala komisia, ktorá hodnotila predložené stratégie podľa rôznych kritérií. PPA (kontrolný a finančný orgán) vybralo a schválilo spolu 29 stratégií a *Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR* prideleno verejno-súkromným partnerstvám štatút MAS. Spolu sa zriadilo 29 MAS na území Slovenskej republiky.² Inštitucionálny systém zabezpečujúci vznik MAS na všetkých úrovniach upravuje obrázok č. 2.

¹ Nariadenie rady (ES) č. 1698/2005 z 20. septembra 2005 o podpore rozvoja vidieka prostredníctvom Európskeho poľnohospodárskeho fondu pre rozvoj vidieka. [online], [cit. 18/05/2009]. Dostupné na internete: <<https://www.olaf.vlada.gov.sk/nariadenia-upravujuce-polnohospodarske-fondy/>>.

² Oznámenie Riadiaceho orgánu k výsledkom hodnotenia *Integrovaných stratégií rozvoja územia a výberu miestnych akčných skupín*. In: *Národná sieť rozvoja vidieka*. [online], [cit. 13/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.e-consulting.sk/wp/zoznam-schvalenych-mas/>>.

Obrázok 2. Inštitucionálne ukotvenie vzniku MAS 2007 - 2013

V rámci výberových kritérií bolo určených niekoľko podrobnejšie vymedzených požiadaviek ako sa uvádzalo v *Nariadení (ES) č. 1698/2005*. MAS musí byť zoskupenie verejného a súkromného sektora (min. 50 % členov zo súkromného a občianskeho sektora a max. 50 % členov z verejného sektora), podporené územie musí byť súvislé, minimálne 10 000 obyvateľov a maximálne 150 000 obyvateľov.¹ MAS má právnu subjektivitu a povinné orgány, ktoré spravujú

¹ Z podpory boli vylúčené obce s viac ako 20 000 obyvateľmi.

fungovanie MAS (napr. manažér MAS, účtovník, riadiaci výbor, výberová komisia, kontrolný a monitorovací výbor).¹

Miestna akčná skupina - Vypracovanie integrovanej stratégie miestneho rozvoja (ďalej len ISRÚ)

Ak malo verejno-súkromné partnerstvo záujem o štatút MAS bolo treba vypracovať rozvojovú stratégiu na sedemročné obdobie územia budúcej MAS. Je to najdôležitejší strategický dokument, podľa ktorého si MAS riadi činnosť a účel čerpania finančných prostriedkov z EPFRV. Vypracovanie stratégie bol náročný proces. Skôr ako začalo verejno-súkromné partnerstvo vypracovávať ISRÚ, muselo podľa zákona č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov v znení neskorších predpisov mať právnu subjektivitu ako občianske združenie. Verejno-súkromné partnerstvo sa počas celého obdobia vypracovávania stratégie riadilo usmerneniami a ostatnými dokumentmi vydanými MPaRV SR.

MAS je inovatívny typ verejno-súkromného partnerstva pôsobiaceho na vymedzenom území, ktoré združuje rôzne subjekty verejného, súkromného a občianskeho sektora. Jeho úlohou je zaktivizovať jednotlivé sektory a spojiť ich spoločné záujmy, aby si samé určili a definovali oblasti rozvoja územia. Členmi môžu byť obce, podnikatelia, občianske združenia, obchodné združenia, profesionálne organizácie a zväzy zastupujúce farmárov, miestni politickí predstavitelia, poskytovatelia kultúrnych a obecných služieb, občania a miestne organizácie (divadlá, školy).²

Verejno-súkromné partnerstvá, ktoré nezískali štatút MAS, naďalej fungovali len ako verejno-súkromné partnerstvá, a dotácie

¹ Program rozvoja vidieka SR 2007 – 2013. In: Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR. [online], [cit. 10/02/2016]. Dostupné na internete: <http://www.rraister.sk/sites/rraister.sk/files/downloads/program_rozvoja_vidieka_2007-2013_-_vlastny_dokument.pdf>.

² Prístup LEADER: Základný sprievodca. [online], [cit. 13/5/2016]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leaderplus/pdf/library/methodology/leader_approach_sk.pdf>.

na projekty získavali z iných zdrojov ako schválené MAS (napríklad v Nitrianskom kraji to bola podpora od VÚC).

3 Význam MAS v politike rozvoja vidieka v podmienkach SR na príklade MAS OZ Mikroregión RADOŠINKA

V tejto časti článku uvádzame, aký význam mala existencia MAS v rámci rozvoja vidieka na vybranom príklade v podmienkach Slovenskej republiky. Výsledky so zameraním na počet realizovaných projektov uvádzame na príklade MAS *OZ Mikroregión RADOŠINKA* v programovom období 2007 – 2013, ktorá združovala 11 obcí. Miestna akčná skupina sa nachádzala v Nitrianskom kraji, vznikla v októbri v roku 2008 a v sledovanom programovom období združovala 11 obcí: Alešince, Čab, Čakajovce, Hruboňovo, Jelšovce, Kapince, Lukáčovce, Malé Zálužie, Nové Sady, Šurianky, Zbehy. V sledovanom období združovala 8 podnikateľských subjektov, 32 členov z občianskeho sektora (aktívni občania), a ďalších 4 členov z verejného sektora (napr. zástupcovia škôl). Združovala 10 735 obyvateľov, na súvislom území s rozlohou 12 701 ha.¹

MAS *OZ Mikroregión RADOŠINKA* vykonávala svoju činnosť v troch opatreniach uvedených v rozvojovej stratégii MAS. Boli to: 3.4.1 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo, 3.4.2 Obnova a rozvoj obcí a 3.3 Vzdelávanie a informovanie. Za programové obdobie bolo predložených 74 projektov, z toho schválených 64. Finančné prostriedky vynaložené na projekty tvorilo 2 360 618,46 €. Konečným prijímateľom projektov bolo v päťdesiatich štyroch prípadoch (84,34 %) členská obec a v desiatich prípadoch (15,6 %) Vidiecka organizácia pre komunálne aktivity (VOKA). Podnikateľský sektor neuskutočnil ani jeden projekt.

¹ *Záväzná osnova Integrovannej stratégie rozvoja územia*. In: *OZ Mikroregión RADOŠINKA*. [online], [cit. 19/02/2016]. Dostupné na internete: <https://issuu.com/novinky/docs/1.zavazna_osnova_integrovannej_strategie_rozvoja_uz?e=3773859/4534879>.

Zameranie projektov: chodníky (11),¹ stavebné úpravy obecných úradov (8), rekonštrukcia kultúrnych domov (9), úprava verejných priestranstiev (9), parkoviská (4), viacúčelové ihriská (4), rekonštrukcia domov smútku (2).²

Tabuľka č. 1.: Prehľad uskutočnených projektov členských obcí MAS OZ Mikroregión RADOŠINKA v programovom období 2007 – 2013

P.č.	Obec	Počet obyvateľov	Počet projektov	Prínos pre obce v €
1.	Alekšince	1666	5	185 073,71
2.	Čakajovce	1111	5	181 275,94
3.	Čab	783	7	203 711,80
4.	Hruboňovo	508	4	184 517, 15
5.	Jelšovce	989	4	189 103,62
6.	Kapince	194	4	184 710, 04
7.	Lukáčovce	1108	5	189 103,62
8.	Nové Sady	1288	5	187 074,62
9.	Malé Zálužie	269	4	181 056,93
10.	Šurianky	603	5	185 002,53
11.	Zbehy	2238	6	184 418,69
Spolu			54	2 360 618, 46

Zdroj: OZ Mikroregión RADOŠINKA: Podporené projekty PRV 2007 – 2013, 2015 – vlastné spracovanie

Finančné prostriedky pridelené MAS z EPFRV sa využili vo väčšine na projekty, ktoré realizovali obce. Išlo o investície do obecného majetku. Pravdepodobne stratégia rozvoja územia nebola nastavená

¹ Číslo uvádza počet projektov realizovaných s daným účelom z celkového počtu 64. Neuvádzame všetky zamerania projektov, iba tie čo sa opakujú najčastejšie.

² Podporené projekty PRV 2007 – 2013. In: OZ Mikroregión RADOŠINKA. [online], [cit. 09/02/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.radosinka.sk/leader/projekty-prv-2007-2013/podporene-projekty/>>.

tak, aby zo systému MAS mohol profitovať aj podnikateľský sektor. V sledovanom období dokázali obce uskutočniť od 4 do 7 projektov.

Všetky obce realizovali projekty v porovnateľných finančných nákladoch. V tomto prípade sa nedá striktne určiť, že počet projektov je závislý od počtu obyvateľov a malé obce boli výrazne viac alebo menej aktívne ako tie väčšie.

Záver

Politiky *Európskej únie* zasahujú do každodenného života občanov členských štátov, sú výsledkom komplikovaného viacúrovňového procesu tvorby stratégií a programov, pričom každá z úrovní je dôležitá. Európska a národná úroveň vytvorili inštitucionálne a programové podmienky pre aktivizáciu miestnych aktérov z rôznych sektorov, ktorí sa následne združili do verejno-súkromných partnerstiev a uchádzali sa o finančné prostriedky v EPFRV. MAS v podmienkach Slovenskej republiky sú nové štruktúry na subnárodnej úrovni, ktoré dovtedy neexistovali. Predpokladá sa, že MAS dokázali najlepšie odhadnúť potreby rozvoja územia. Priniesli nové možnosti, ako získať finančné prostriedky do vidieckeho územia (aj do problémových oblastí vidieckeho prostredia). Vznik miestnej akčnej skupiny podmieňuje existencia politického, programového a inštitucionálneho systému vytvoreného Európskou úniou. Taktiež by celý systém nemal zmysel bez existencie finančného nástroja EPFRV. Na príklade *OZ Mikroregión RADOŠINKA* sa zmysel projektov realizovaných MAS prejavil v investíciách do obecného majetku členských obcí. Napriek tomu, že neboli uskutočnené žiadne spoločné projekty obcí, ani projekty, kde boli zapojení aktéri z viacerých sektorov, finančné prostriedky investované do obecného majetku by bez existencie MAS do obcí pravdepodobne nikdy neprišli. To, ako zmobilizovať aktérov MAS a nastavenie vhodnejšej stratégie rozvoja územia podľa prístupu LEADER, je výzvou do ďalšieho programovacieho obdobia 2014 – 2020.

Literatúra:

- KOVALČÍK, M. a kol.: *Regionálny governance a lesníctvo*. In: ŠÁLKA, J.; SARVAŠOVÁ, Z.: *Governance v lesníctve*. Zvolen: Národné lesnícke centrum, 2009. [online], [cit. 29/04/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.ipoles.sk/space/gov1.pdf>>.
- MALÍKOVÁ, L.: *Verejná politika. Aktéri a procesy*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, 2003.
- MARKS, G.: *Structural Policy and Multilevel Governance in the EC*. In: *The State of the European Community*. Bendler: Lynne Lienner, 1993. [online], [cit. 13/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.unc.edu/~gwm/sets/doc/marks%20%20Structural%20Policy%20and%20Multilevel%20Governance.pdf>>.
- Nariadenie rady (ES) č. 1698/2005 z 20. septembra 2005 o podpore rozvoja vidieka prostredníctvom Európskeho poľnohospodárskeho fondu pre rozvoj vidieka. [online], [cit. 18/05/2009]. Dostupné na internete: <<https://www.olaf.vlada.gov.sk/nariadenia-upravujuce-polnohospodarske-fondy/>>.
- Národný strategický plán rozvoja vidieka SR na programovacie obdobie 2007 – 2013 Slovenská republika. [online], [cit. 19/05/2009]. Dostupné na internete: <<http://www.mpsr.sk/sk/?navID=1&id=33>>.
- Národný strategický referenčný rámec 2007 – 2013. [online], [cit. 19/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://nsrr.sk/narodny-strategicky-referencny-ramec-2007-2013/>>.
- Oznámenie Riadiaceho orgánu k výsledkom hodnotenia Integrovaných stratégií rozvoja územia a výberu miestnych akčných skupín. In: *Národná sieť rozvoja vidieka*. [online], [cit. 13/05/2016]. Dostupné na internete: <<http://www.e-consulting.sk/wp/zoznam-schvalenych-mas/>>.
- Podporené projekty PRV 2007 – 2013. In: *OZ Mikroregión RADOŠINKA*. [online], [cit. 09/02/2016]. Dostupné na internete:

<<http://www.radosinka.sk/leader/projekty-prv-2007-2013/podporene-projekty/>>.

Prístup LEADER: Základný sprievodca. [online], [cit. 13/5/2016]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leaderplus/pdf/library/methodology/leader_approach_sk.pdf>.

Program rozvoja vidieka SR 2007 – 2013. In: Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR. [online], [cit. 10/02/2016]. Dostupné na internete: <http://www.rraister.sk/sites/rraister.sk/files/downloads/program_rozvoj_a_vidieka_2007-2013_-_vlastny_dokument.pdf>.

Záväzná osnova Integrovanej stratégie rozvoja územia. In: OZ Mikroregión RADOŠINKA. [online], [cit. 19/02/2016]. Dostupné na internete: <https://issuu.com/novinky/docs/1.zavazna_osnova_integrovanej_strategie_rozvoja_uz?e=3773859/4534879>.

(Ne)humanistické spôsoby transformácie ľudskej prirodzenosti – od človeka k postčlovekovi

Elena Kenderešová

The focus of our interest is antagonism of the world that constantly throws its weakest, thinking element, the human, to the position in which it is subjected to the obligation of choosing its further tendencies. The history of humanism began to develop at the moment when a human started to think about the power of his abilities and inabilities in the context of the world, which chains he is located in. The baseline is to zoom on the human struggle for its own existence at the crossroads, where the humanism found itself. The true spirit of humanism and (non)humanism is multilayered, because it comes out of the very dynamic nature of life. In the article we focus on the transhumanism and analysis to the term itself „improve human“.

*„Na živočíšnom chlebe,
jak hrče vzdoroviti,
šliapeme si tu nielen po chráme.
Už aj po holom bytí.“¹*

Milan Rúfus, Už? ...

Neoddeliteľnou súčasťou ľudských dejín sú rôzne polemiky o stave spoločnosti a jej imanentnej súčasti morálnej hodnote už od obdobia kedy naši predkovia dospeli do stavu sebauvedomenia. Nezamýšľaným dôsledkom humanizácie vzťahov nie je len podmienený spôsob správania sa v rámci spoločenských vzťahov, ale sú to aj mravné zásady, tvoriace komplex vzájomne pôsobiacich a nadväzujúcich javov, vytvárajúcich relevantnú triádu – moralizmu, morality

¹ SITARČÍKOVÁ, Z.: O šľachtení člověka. Nanotechnologie, transhumanizmu a ľudská prirodzenosť. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2012, s. 15.

a morálky¹ respektíve amoralizmu. Globalizácia ako jeden zo sprievodných znakov dnešnej doby svojím pôsobením predznamenáva dynamiku zmien v hodnotovej orientácii človeka a v jeho pohľade na nové usporiadanie sveta. V preľudnenom a ekonomicky prepojenom svete sú celospoločenské zmeny začiatkom profilovania ľudského neuvedomenia si vlastnej autenticity, jedinečnosti a sú predzvesťou nehľadania vlastnej identity z dôvodu značného splývania a vytvárania umelého svetového poriadku, v ktorom sa ocitol (ne)vedome každý z nás. V kultúre určitej spoločnosti je každý jedinec zakorenený, ale ako uvádza Z. Androvičová, že „jednotlivec je schopný ju transcendovať a inovovať ... ak popierame schopnosť človeka transcendovať nad pomery a podmienky, zapierame spôsobilosť človeka vypracovať svet, ktorý prerušuje styky s prírodnou dimenziou sociálneho a biologického života.“ Existenciálny boj a prestúpenie v každej jeho fáze môže človeku priniesť možnosť ako momentálny systém fungujúcich hodnôt a noriem v spoločnosti vynechať a vystúpiť z neho, ak mu „svojou nemorálnosťou nevyhovuje.“²

Proklamácia spoločenskej slobody v dynamicky meniacich sa podmienkach jednotlivých spoločností neznamena neohraničenosť spojenú s úplne vlastnou a slobodnou sebarealizáciou len z toho dôvodu, že je súčasťou takého prostredia. Rovnako ako „individuálne sebazotročovanie častí ľudskej prirodzenosti môže kolidovať so spoločenskými uznávanými preferenciami, odvodzujúcimi ideologicky od skutočných dôsledkov individuálneho podliehania, tak na druhej strane tieto spoločenské preferencie iste môžu ovplyvňovať schopnosť odolnosti voči momentom sebazotročovania na individuálnej úrovni.“³ Vybavenosť rozumovými schopnosťami a danosťami nám umožňuje nachádzať odpovede na otázky

¹ REJMAN, L.: *Slovník cizích slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966, s. 333.

² FRIDRICHOVÁ, P.: *Vývoj kurikula etickej výchovy v primárnom vzdelaní na Slovensku*. In: *Etická výchova: problémy teórie a praxe*. Banská Bystrica: Tlačiareň Bratia Sabovci, s.r.o., 2007, s. 48.

³ BLÁHA, P.: *Zotročení svobodou. Filosofický pokus o genealogii moderního otroctví*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana evangelisty Purkyně v Ústí n. Labem, 2010, s. 12.

o sebe samom. Samotný obraz človeka je však viac nejasný a nepochopený, čím viac sa človek zaoberá reflexiou o svojej podstate. V procese rozvoja ľudskej osobnosti priniesla morálna podstata osobnosť mravne rozvinutú a podporila schopnosť ľudstva súvisiacu so začiatkom potlačovania samotnej morálnej podstaty z dôvodu mylného presvedčenia, že práve ona disponuje brzdiacim efektom v našom napredovaní. Dôsledky mravného konania určitého subjektu vymedzujú eticko-filozofické východisko, v ktorom sa fundamentálnym jadrom stáva proces uvažovania a využívania slobodnej vôle vňom. Druhotnou podmienkou v kontexte etiky je racionálna predispozícia daného jedinca, vďaka ktorej môže naplňovať vlastné mravné princípy a hodnoty aj keď sú tieto princípy a hodnoty odlišné od tých, ktoré vytvorila spoločnosť. V procese humánnosti má exponovanú úlohu kognitívny myšlienkový proces, ktorý potvrdzuje humánnosť jednania každého subjektu vo vzťahu k inému subjektu a jeho ľudskej dôstojnosti.¹ Ak ľudská neobmedzená túžba, pôžitkárstvo a sebazbošťovanie prevezmú popredné miesto v živote, tak sa človek (ne)vedome rozhodol opustiť svoje morálne hodnoty. Dve zabudnutia a medzi nimi akýsi záchvev pominuteľného je to, čo môžeme nazvať ľudská existencia. Ak si myslíme, že je všetko dovolené, tak dobro a zlo nepoznajú hranice a absentuje morálny rozmer. Človek je autonómna bytosť, ktorá zodpovedá za svoj osud a tiež za určitých okolností aj za osud druhých.²

Oslobodenie človeka a v oslobodení nájsť ľudskú dôstojnosť je pevným mantinelom, od ktorého sa odvodzuje úsilie stelesňujúce jednu stránku z pravej podoby humanizmu. Humanizmus disponuje

¹ FEDORKO, V.: *Človek ako mravný subjekt spoločnosti (Z pohľadu etiky sociálnych dôsledkov)*. [online], [cit. 22/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://previewer.org/?pdfurl=1qeX-purpn6Wih-SUpOGunKenhzD7wrTKrbCQs7S9ILPHrru6MhOFx72nure0wpS5xby-xuzMCs8O7ubmSkciUtsS1KSmwurqUrbm5vcKOopSjj6DfqaeFls6Hq-Wjo62gl9XZ4N-wlKpf3Oeg2ePgZ9eb2Nee29Hk3ceioa-0o7nhztPP3uzGppfV1NjI0uPJpNPK0N7o0OOW1dTYi6nx>>.

² KURTZ, P.: *Zakázané ovocie. Etika humanizmu*. Bratislava: Vydavateľstvo Rastislava Škodu, 1998, s. 2.

viacerými podobami s rozdielnymi poňatiami a uskutočňovaním slobody, prirodzenosti a dôstojnosti. Humanistický koncept je v úzkej korelácii s konceptom ľudskej prirodzenosti aj z toho dôvodu, že samotný nosný pilier humanity sa elementárne odvodzuje od výkladu prirodzenosti jedinca. Základom modernej kultúry je spomínaný humanistický koncept, ktorý z rozličných výkladov musí čeliť polemike na jednej strane za „preceňovanie ľudských síl na úkor náboženskej viery z pozícií kresťanského humanizmu, ale aj za velebenie inštrumentálneho rozumu, poháňaného podľa ekologických hnutí detinskou ctižiadostivosťou človeka ovládnuť prírodu“.¹ Prirodzenosť má svoj pôvod v gréckom ekvivalente *physis*, ktorý v preklade znamená presný poriadok vecí, ktorý vo svojej podstate predchádza zvyku², ktorý predpokladá odhalenie. Latinský ekvivalent prirodzenosti – *natura* je spájaný s množstvom významových konotácií, ktoré predpokladajú nemennosť určitých vlastností. Ak sa budeme prikláňať „k vzťahu *homo humanus* – *homo naturalis* dostaneme sa k tej forme humanizmu, ktorá chce ľudskosťou prekonať *homo animalis*, stavia človeka nad ostatné živočíšne druhy a je niečím, čo ho od nich oddeľuje, čo v človeku prekonáva zviera, ktoré musí sám v sebe popierať a s čím musí bojovať“.³ Snahy o zlepšenie seba samého sú v slede dejinných udalostí

¹ ŠULAVÍKOVÁ, B.: *Prirodzenosť človeka v intenciách moderného humanizmu*. In: ŠULAVÍKOVÁ, B.; VIŠŇOVSKÝ, E.: *Ľudská prirodzenosť a kultúrna identita*. Bratislava: IRIS, 2006, s. 54.

² Ak ponímame zvyk ako určitý spôsob bytia, ktorý svojou trvalosťou a všeobecnosťou predznamenáva stav existencie jedinca ako celku tvoreného z časových úsekov a prvkov tvoriacich jeho celkovú podobu. Sila zvyku je odvodená z modifikácie, ktorá tento zvyk vytvorila, a tiež od jej trvania a intenzity. „Zvyk je tak dispozícia vzťahujúca sa k určitej zmene, vytvorená v súcne nepretržitou, alebo opakovaním tejto zmeny. Zvyk môže nadobúdať len to, čo sa môže meniť, ale nie všetko, čo sa môže meniť, môže už len tým nadobúdať zvyku. Zvyk predpokladá nie len premenlivosť, totiž nie len premenlivosť v niečom, čo trvá bez zmeny. Zvyk predpokladá zmenu v dispozícii, v potencii, vo vnútornej schopnosti toho, v čom sa zmena odohráva, čo sa však samo mení“. Bližšie pozri: RAVAISSON, F.: *O zvyku*. Praha: OIKOYMENH, 2004, s. 6 – 7.

³ ŠULAVÍKOVÁ, B.: *Prirodzenosť človeka v intenciách moderného humanizmu*. In: ŠULAVÍKOVÁ, B.; VIŠŇOVSKÝ, E.: *Ľudská prirodzenosť a kultúrna identita*. Bratislava: IRIS, 2006, s. 56.

primárnou podstatou už od nepamäti. Pri snahách o vylepšenie ľudskej prirodzenosti môžeme uvažovať v kontextoch dvoch vzájomne prijateľných a vo svojej podstate žiadúcich formách – edukačnej a medicínskej. Prevencia prostredníctvom vzdelávania predstavuje pre človeka pomoc v zmysle „byť a zostať človekom“. Inštrumentálna moc človeka nadobúda na svojej sile aj v súvislosti s prítomnosťou a rozvojom nových technologických výtvarných ako sú napríklad biotechnológie, nanotechnológie a neurotechnológie. Človek prostredníctvom ich prítomnosti zasahuje do svojej prirodzenosti a do svojich biologických charakteristík v snahe o čo najlepšie vylepšenie seba samého. Pokusy o pretvorenie prirodzenosti sa stávajú akýmsi „materiálom“, s ktorým by človek dokázal narábať, premodelovať ho a upravovať samotné ľudské bytie. Antropotechnika označujúca novú formu zásahov by mala priniesť nového človeka nadčloveka, postčloveka resp. transčloveka. Stav dosiahnutý cez metódy antropotechniky sa dá považovať za stav želaný, umelo vyvolaný, ktorý presahuje prirodzené hranice evolúcie. Edukačný proces sa nahrádza novými technologickými zásahmi do ľudského organizmu lebo ich účinnosť a presnosť je založená na rýchlejšej báze. V tomto kontexte hovoríme o novom nebezpečnom fenoméne o „šľachtení človeka“, ktorý svojou prítomnosťou predstavuje potencionálnu hrozbu pre budúci život.¹

V súvislosti s Kantovým dualizmom v kontexte vhodného skúmania ľudskej prirodzenosti je možné ponímať človeka ako *fenomén* a to z hľadiska prírody a z hľadiska subjektu slobody ako *noumén*. Pri tomto delení sa Kant opiera o poznávanie založené na fyziologickej stránke, ktorá sa vzťahuje k tomu, čo z človeka urobí príroda, alebo čo zo seba dokáže svojpomocne urobiť človek.² Neoddeliteľnou súčasťou ľudskej prirodzenosti je autenticita jedinca, ktorá ovplyvňuje človeka

¹ SITARČÍKOVÁ, Z.: *O šľachtení človeka. Nanotechnológie, transhumanizmu a ľudská prirodzenosť*. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2012, s. 15 – 16.

² KANT, I.: *Kritika praktického rozumu*. Bratislava: Spektrum, 1990, s. 26.

na to, aby si nevytváral vlastný život podľa určujúcich pravidiel vonkajšej konformity vychádzajúcej zo známej a určenej všeobecnosti. V tejto súvislosti by sme mohli povedať, že autenticita je určitým ideálom slobody, pri ktorého napĺňaní by človek mohol nachádzať seba samého a tak by nepodľahol neustále rozvíjajúcemu sa tempu modernosti v globalizovanom svete. Nepopierateľná originalnosť každého jedinca bráni v umelo vytvorenom svete napodobnením odsunutiu výnimočnosti svojej vlastnej bázy a spôsobu ako byť človekom, pravým a nenapodobiteľným. *„Samotné poňatie originality v prístupe k životu podlieha dobovému vkusu a zaznamenáva pohyby v širokom významovom spektre - od pólu (pokornej) pôvodnosti až po pól (elitárskej) výnimočnosti.“*¹

Humanizmus v rámci svojich interpretácií disponuje spoločným jadrom pojednávajúcim o výnimočnej hodnote človeka, ktorá sa stala osobitným poslaním života. Zárodok humanizmu sa začal vyvíjať v momente, keď človek začal premýšľať o sile svojich možností a nemožností, o sile svojho „JA“ alebo nie – „JA“ v súvislosti sveta, v okoch ktorého sa nachádzal. Život každej ľudskej bytosti je uväznený medzi dvoma súčasnými dimenziami vyvolávajúcimi otázku voľby medzi príklonom k vlastnej autenticite alebo našim podriadením sa nutnej požiadavky zo strany spoločnosti a zabezpečeniu spolupráce s inými bytosťami. Voľba medzi odcudzením a spolubytím je primárnym svedectvom nášho bytia, našej existencie. Je voliteľným atribútom, v ktorom má dôjsť k sebarealizácii a sebanaplneniu našich bytostných dispozícií. Čiastočné naplnenie jedinca nachádza svoj celostný prerod len v kolerácii s druhým jedincom, len v ich úzkom vzťahu, v ich vzťahu na človečenstvo. Majstrom je ten, kto rozpozná fenomén svojho života. Rola v hre života je nám vopred určená ... , je stále obmedzovaná, ale nikdy nie je obmedzená. Dobré zahratá hra života spočíva v odlíšení sa od toho čo v nás utvára vonkajší svet. Človek túžiaci

¹ ŠULAVÍKOVÁ, B.: *Prírodnosť človeka v intenciách moderného humanizmu*. In: ŠULAVÍKOVÁ, B.; VIŠŇOVSKÝ, E.: *Ľudská prírodnosť a kultúrna identita*. Bratislava: IRIS, 2006, s. 91.

po dosiahnutí svojich snov je podriadený aj iracionálnym prejavom z dôvodu dynamických zmien v prostredí nášho života. Túžba dosiahnuť ideál, v ktorom budeme tým, čím chceme byť je ohraničená atmosférou, ktorá nám dáva priestor na (limitovanú) realizáciu jedinečnosti. Ľudské bytie moderného človeka je jedinečnou rolou vo faustovej dráme, kde rozpornosť jeho dvojitej tváre (racionálnej – citovej) je až nebezpečne určená.¹

Neprirodzená transformácia ľudského bytia má svoj základ v niektorých antropologických a ontologických aspektoch humanizmu – záujem o človeka, poznanie smerujúce k zdokonaleniu sveta, uctievanie racionality a vývoj v oblasti vedy. Prechod humanizmu na transhumanizmus vyjadrujú slová: „*Nepodporujeme iba slobodu, racionálne myslenie, toleranciu, súcitiť s ľudstvom, ale snažíme sa zlepšiť seba samých a druh, človeka. Podľa transhumanizmu sú ľudské podmienky ukotvené v biologických a psychologických obmedzeniach samotnej ľudskej bytosti, a riešením nespokojnosti s našimi ľudskými podmienkami je preto zmena našej biologicko-psychologickej podstaty, zmena ľudského tela. A to preto, aby sa eliminovalo starnutie, zvýšili intelektuálne, fyzické a psychologické schopnosti, a tak bolo možné posunúť sa za hranice súčasného chápania človeka.*“²

Etické dilemy vyvolané genetickou selekciou, pokusmi s embryami a umelou reprodukciou z oblasti humánnej etiky, podporili rozdelenie ľudstva na dva bloky, presadzujúc extrémne postoje k nastoleným problematickým otázkam. Do popredia sa dostáva dôležitosť dodržiavania morálnych konaní pri experimentovaní s posvätnou hodnotou ľudského života. Všadeprítomné znepokojenia z nerešpektovania hraníc humánnosti už z čias našich predkov sú rozvinuté v procesuálnych otázkach a sú podporované skôr spomínaným rozvojom techno-

¹ BRIŠKA, F.: Človek a spoločnosť v ére globalizácie. In: *Politické vedy*. 1-2/2008, s. 7 – 9.

² SITARČÍKOVÁ, Z.: *O šľachtení človeka. Nanotechnológie, transhumanizmu a ľudská prirodzenosť*. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2012, s. 18 – 19.

logických výdobytkov súčasnej doby, ktoré ovplyvňujú samotné medicínske zásahy.¹ Transhumanisti predpokladajú, že človek sa nemôže

¹ Napríklad výrazným, ale nie jediným, smerom bioetiky je rozvoj výskumných procesov zameraných na aplikáciu kmeňových buniek (aj embryonálnych) do praxe so zameraním na ich regeneračnú schopnosť. Bližšie pozri: NEMČEKOVÁ, M.: *Bioetika, lekárska a ošetrovateľská etika*. In: GLUCHMAN, V. (eds.): *Aplikovaná etika (Etika III)*. Prešov: Grafotlač Prešov, 2010, s. 85 – 86.

Medzinárodné vody, ostrovy a miesta s menším počtom populácie sú ideálne pre vývoj reprodukčného klonovania. Neustále sa budujú objavovať jednotlivci a firmy, ktoré bohatými „finančnými injekciami“ prispievajú k tajnému rozvoju pokusov s ľudským klonovaním. Prísny zákaz z OSN a Európskeho parlamentu nedokázal odvrátiť jeho úplne pozastavenie. Tábor zástancov klonovania vyzdvihuje pozitívne výsledky v boji s ľudskými chorobami (umelá koža, chronické choroby, náhradná krv, riešenie neplodnosti). Riziká klonovania okrem zásadného faktu manipulácie ešte zahŕňujú aj otázku zdravia klonu (napríklad ovečka *Dolly*), ale aj samotnú oblasť identity nového klonu. Ani pre oblasť neplodnosti by to neprinieslo celkové riešenia, nakoľko klon by bol fyzicky totožný (až by bola vytvorená pozícia nie dieťaťa, ale súrodenca), no psychická stránka klonu by sa nezhodovala s psychickou stránkou majiteľa.

Americká spoločnosť *Clonaid* (raelianska sekta) prostredníctvom médií rozšírila prvé správy o uskutočnenom klonovaní ľudí. Závery z klonovania však nikdy neboli uverejnené v relevantnom vedeckom časopise, ale už samotné verejné vyhlásenie „že medzi nami sú klony“, spustilo radu konšpiračných teórií. Bližšie pozri: *Dnešná technika. Klonovanie*. [online], [cit. 29/3/2015]. Dostupné na internete:

<http://www.1sg.sk/www/data/01/projekty/2008_2009/heroes/dnesna_tehnika/klonovanie.html#Etick%C3%A9ot%C3%A1zky>.

Po úspešno-neúspešnom pokuse vyklonovania ovečky *Dolly* sa v roku 1998 svet ocitá v konfrontácii s novou situáciou, kedy vychádzajú na povrch nové skutočnosti o klonovaní z biologického materiálu pochádzajúceho z *Turínskeho plátna*. Mikrobiológ L. Garza-Valdes, ktorý uskutočnil vedecký výskum plátna, priznal pred hlavou katolíckej cirkvi pápežom J. Pavlom II., že sám uskutočnil „molekulárne klonovanie troch génov z Kristovej krvi“.

Skryté zámery, vedúce k vytvoreniu nových klonov (umelých ľudí), majú svoje korene uložené v stredovekom období. Už zástupcovia alchymistov v stredoveku venovali časť svojej práce skonštruovaniu nového „homunkula“. Počiatkové snahy minulého storočia vo vedeckej práci I. I. Ivanova našli svoje závršenie v snahách sovietskeho štátneho činiteľa J. V. Džugašviliho (išlo o zhmotnenie predstavy o krížení 48 chromozómového šimpanza so 46 chromozómovým človekom na pôde Francúzskej Guiney). Prvopočiatky kríženia človeka so zvieratom nachádzame už medzi prívržencami hinduizmu, ktorý podnikol aj prívržencov praktík okultizmu. K myšlienke vzniku podradnej rasy z dôvodu tohto kríženia sa prikláňal aj rakúsky okultista a obroditeľ národa G. von List. Prekonanie zastaralých pokusov o kríženie nahradili nové poznatky o deoxyribonuklovej kyseline, ktorá prispela k novému rozvoju v oblasti klonovania so skôr spomínaným biologickým

považovať za vrchol evolúcie z toho dôvodu, že človek je len (pred)stupeň vo vývojom smere k postčlovekovi. Človek môže zasahovať do evolúcie prostredníctvom čoho dokáže ovplyvňovať aký bude postčlovek v súvislosti s dosiahnutím želateľného stavu. Orientácia ľudského vylepšenia je proces smerovaný do budúcnosti. V tejto súvislosti transhumanizmus nemôže oddeliť od jeho filozofických a vedeckých aspektov, ktoré tvoria jeho neoddeliteľnú súčasť, ale v dôsledku toho vytvárajú nestotožniteľnú pozíciu humanizmu s filozofickým smerom a vedou (orientácia transhumanizmu na pseudovedu).

Významným momentom vo vývojovej línii transhumanizmu bolo založenie WTA (*World Transhumanist Association*) v roku 1998, ktorej primárnou úlohou bolo prostredníctvom vytvorenia organizačnej štruktúry zjednotiť prívržencov transhumanistického smeru. Organizácia WTA čelila ostrým polemikám pri zmene svojho názvu v roku 2008, kedy sa organizácia premenovala na *Humanitu* +. Kritiku vyvolalo znamienko plus, ktoré má podľa priaznivcov humanizmu znamenať príklon k humanizmu. Kritici svoje stanoviská položili na tvrdení, že znamienko plus by sa malo nahradiť krížikom aj z dôvodu opustenia humanity a humanistických myšlienok a konaní. Technologické využívanie moderných výtvarných založené na etických princípoch bolo podporené členským sloganom: „*Podporujeme vývoj nových technológií a prístup k nim, ktoré každému umožnia tešiť sa z lepších myslí, lepších cieľov a lepších životov. Inými slovami chceme ľudí lepších než dobrých.*“¹

Nosným pilierom humanity je ľudskosť ako jedna z prirodzených súčastí ľudskej bytosti. Jej elementárny opak neľudskosť je vo svojej podstate tiež prirodzená a disponuje rozličnými formami. Je to vpád nevšednej a hrozivej nepredstaviteľnosti, ktorý je neprestajne

materiálom, čím vo veľkej miere otvorenie nových dverí pre prienik možného nebezpečenstva, vedúceho k zneužitiu každého z nás. Bližšie pozri: POSPÍŠIL, Z.: *Zaplaví nás armáda uměle vytvořených bytostí?* In: *Enigma*. 2/2012, s. 8 – 10.

¹ SITARČÍKOVÁ, Z.: *O šlachtení člověka. Nanotechnologie, transhumanizmu a lidská prirodzenost*. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVENSIS, 2012, s. 23 – 24.

poznačený svojou desivosťou. Ak má jedinec dostatok príležitostí, ak mu je zabezpečený priestor pre dostatok istoty, že mu jeho beztrestnosť neodoberú, tak je schopný uchýliť sa k neľudskosti. V tomto momente sa stáva tým čím je vo svojej podstate, tým čo mu je vlastné a charakteristické. Prvotná prejavovaná neľudskosť sa môže javiť ako neopodstatnená. Navonok predstavuje neodôvodnený vpád iracionality do prítomnosti. Nevysvetliteľné bytostné zlo bez relevantného motívu je opakom vysvetliteľného empirického zla. Práve osobitosť zla je pravou ľudskou podstatou, ktorou je postihnutý každý jedinec.¹ Priblížením humanitných a nehumanitných sústav ako aj individualistických sústav prichádzame k záveru, že humanita sa objavuje len v kontexte individualizmu na čo upozorňoval T. G. Masaryk.² Z tohto hľadiska by mal každý jedinec nachádzať pravosť humanity v sebe samom a až potom ohlasovať potrebu zlepšenia ľudského bytia nie cez vytvorenie „vyššej formy človeka“ dosiahnutej prostredníctvom technológií, ale cez „vyššiu formu človeka“ založenú na etickom základe.

Literatúra:

BLÁHA, P.: *Zotročení svobodou. Filosofický pokus o genealogii moderního otroctví*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana evangelisty Purkyně v Ústí n. Labem, 2010.

BRIŠKA, F.: *Člověk a společnost v éře globalizácie*. In: *Politické vědy*. 1-2/2008.

Dnešní technika. Klonování. [online], [cit. 29/3/2015]. Dostupné na internete:

<http://www.1sg.sk/www/data/01/projekty/2008_2009/heroes/dnesna_technika/klonovanie.html#Etick%C3%A9ot%C3%A1zky>.

¹ GRIMALDI, N.: *Nelidskost*. Praha: Academia, 2013, s. 31 – 35.

² MASARYK, T. G.: *Idealy humanitní*. Praha: Melantrich, 1990, s. 23.

- FEDORKO, V.: *Človek ako mravný subjekt spoločnosti (Z pohľadu etiky sociálnych dôsledkov)*. [online], [cit. 22/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://previewer.org/?pdfurl=1qeXpurpn6Wih-SUpO-GunKenhzD7wrTKrb-CQs7S9lLPHrru6MhOFx72nure0wpS5xbyxuzMCs8O7ub-mSkciUtsS1KSmwurqUrbm5vcKOOpSjj6Dfqaefls6Hq-Wjo62gl9XZ4N-wlKPf3Oeg2ePgZ9eb2Nee29Hk3ceioa-0o7nhztPP3uzGppfV1NjI0uPJpNPK0N7o0OOW1dTYi6nx>>.
- FRIDRICHOVÁ, P.: *Vývoj kurikula etickej výchovy v primárnom vzdelaní na Slovensku*. In: *Etická výchova: problémy teórie a praxe*. Banská Bystrica: Tlačiareň Bratia Sabovci, s.r.o., 2007.
- GRIMALDI, N.: *Nelidskost*. Praha: Academia, 2013.
- KANT, I.: *Kritika praktického rozumu*. Bratislava: Spektrum, 1990.
- KURTZ, P.: *Zakázané ovocie. Etika humanizmu*. Bratislava: Vydavateľstvo Rastislava Škodu, 1998.
- MASARYK, T. G.: *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1990.
- NEMČEKOVÁ, M.: *Bioetika, lekárska a ošetrovateľská etika*. In: GLUCHMAN, V. (eds.): *Aplikovaná etika (Etika III)*. Prešov: Grafotlač Prešov, 2010.
- POSPÍŠIL, Z.: *Zaplaví nás armáda uměle vytvořených bytostí?* In: *Enigma*. 2/2012.
- RAVAISSON, F.: *O zvyku*. Praha: OIKOYMENH, 2004.
- REJMAN, L.: *Slovník cizích slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966.
- SITARČÍKOVÁ, Z.: *O šľachtení človeka. Nanotechnológie, transhumanizmu a ľudská prirodzenosť*. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2012.
- ŠULAVÍKOVÁ, B.: *Prirodzenosť človeka v intenciách moderného humanizmu*. In: ŠULAVÍKOVÁ, B.; VIŠŇOVSKÝ, E.: *Ľudská prirodzenosť a kultúrna identita*. Bratislava: IRIS, 2006.

Postoje študentov ošetrovateľstva k eutanázii a asistovanej samovražde

Katarína Zakopalová

People are interested in euthanasia and assisted suicide for a long time. They started to think about dying and they wanted to die in peace and without pain. The aim of the study was resume concept of euthanasia and assisted suicide, identify nursing students' attitudes to euthanasia and assisted suicide, and find which factor has the biggest influence to their attitudes.

Terminologické vymedzenie pojmov

Eutanázia znamená vedome a úmyselne vykonať čin, ktorého cieľom je ukončenie života inej osoby a zahŕňa nasledujúce prvky: táto osoba je svojprávnna, informovaná osoba s nevyliciteľnou chorobou, ktorá dobrovoľne požiada o ukončenie svojho života; vykonávateľ (eutanázie) pozná stav tejto osoby a jej túžbu zomrieť, vykonáva tento čin s prvotným úmyslom ukončiť život danej osoby a samotný čin sa vykoná so súcitom a bez osobného zisku.¹

Asistovaná samovražda je stav, keď si pacient želá zomrieť, žiada lekára o pomoc, prípadne konkrétny prostriedok, ako realizovať svoj odchod zo života. Tento akt ukončenia však nevykonáva lekár, ale za jeho asistencie pacient sám. Zdravotnícky personál mu v tom pomáha, vytipuje lieky, pripraví ich, pripraví pomôcky.²

¹ WILLIAMS, J. R.: *Príručka lekárskej etiky*. World Medical Association, 2005, s. 58.

² NOVOTNÝ, R.: *Biomedicína a etika*. Prešov: Fakulta zdravotníckych odborov Prešovskej univerzity v Prešove, 2012, s. 61.

Historické vymedzenie problematiky

Prvá zmienka o eutanázii sa objavuje okolo roku 300 pred Kristom, v jednom zo zachovaných kúskov divadelnej hry *Mravec* od gréckeho komediografa *Pasidipa*. Zachovaný text znie: „Zo všetkého, čo si môže človek želať od bohov, nemôže si nič lepšie priať ako dobrú smrť.“¹

Počas existencie ľudstva sa objavili aj zástancovia takých teórií, ktoré sa snažili ochraňovať ľudský život za každých okolností. Boli to predovšetkým zástancovia náboženskej viery.² V judeo-kresťanskej tradícii sa eutanázia klasifikovala ako vražda, alebo ako priama a bezprostredná pomoc zdravotníckeho pracovníka pri samovražde. Judaizmus, kresťanstvo a islam vždy patrili medzi náboženstvá, ktoré striktne odsudzovali eutanáziu a asistovanú samovraždu. Život ako Boží dar majú ľudia zodpovedne užívať v súčinnosti s vernou službou Bohu. Pretože jedine on – darca a udržiavateľ života – má zvrchované právo a moc nad životom a smrťou človeka.^{3,4}

Návrhy na uzákonenie eutanázie začali naberať na intenzite po tom, ako v roku 1895 autor *A. Jost* vydal knihu s názvom *Právo na smrť*. Autor v nej presadzoval názor, že hodnota ľudského života sa môže stať nielen nulovou, ale až mínusovou. O necelých dvadsať rokov neskôr, nositeľ Nobelovej ceny *W. Ostwald* uverejnil v monistickom časopise článok *Právo k eutanázii*. V tomto období presadzoval myšlienku eutanázie aj filozof *O. F. Nietzsche*, ktorý vo svojej filozofii zamenil pojmy dobrý a zlý za silný a slabý. Nietzsche zastával názor, že pomoc a starostlivosť by sa mala poskytovať silným a odopierať slabým.⁵

Vplyvom tejto ideológie sa eutanázia stala kľúčovou myšlienkou pre „blahodarnú sociálnu reformu,“ ktorá mala všetkých oslobodiť

¹ ŠTEFKO, A.: *Eutanázia z pohľadu katolíckej morálky*. Trnava: Dobrá kniha, 1998, s. 31.

² HAŠKOVCOVÁ, H.: *Thanatologie*. Praha: Galén, 2000, s. 108.

³ GLASA, J.; ŠOLTÉS, L. a kol.: *Ošetrovateľská etika 1*. Martin: Osveta, 1998, s. 124.

⁴ BOŠMANSKÝ, K.: *Človek vo svetle pastorálnej medicíny a medicínskej etiky*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 1996, s. 125.

⁵ ŠTEFKO, A.: *Eutanázia z pohľadu katolíckej morálky*. Trnava: Dobrá kniha. 1998, s. 35.

od nevyliciteľne chorých, ťažko mentálne a fyzicky postihnutých jedincov. Neskôr do jej cieľovej skupiny spadali aj senilní a duševne chorí jedinci.¹

Medicína 19. storočia priniesla zavedenie anestézy. V roku 1870 navrhol nelekár S. D. Williams chloroform a iné lieky nielen na tíšenie bolesti pri umieraní, ale aj na úmyselné ukončenie pacientovho života.²

Po tomto tienistom období sa na viac ako 20 rokov stala myšlienka eutanázie ako milosrdnej smrti z pochopiteľných dôvodov tabuizovanou témou.

Od roku 1960 diskusie ohľadne eutanázie výrazne ovplyvňuje prudký rozvoj lekárskej vedy, ktorý pomáha liečiť doposiaľ smrteľné ochorenia a výrazne predlžuje život a jeho kvalitu.³

Dnes sa aj napriek tienistej minulosti myšlienka „dobrej smrti“ znova stáva predmetom diskusií v mnohých krajinách sveta. Aj napriek tomu, jediným štátom, v ktorom bola prechodne uzákonená eutanázia, bolo Severné teritórium Austrálie. Zákon bol prijatý potom, ako sa za jeho schválenie vyjadrila väčšina obyvateľov. Do platnosti vstúpil v roku 1996 a v tom istom roku bol aj zrušený.⁴

V súčasnosti je možnosť legálnym spôsobom ukončiť svoj život na vlastné želanie možné v Holandsku, Belgicku a v štáte Oregon v USA. Špecifickú možnosť požiadať o smrť ponúka Švajčiarsko.⁵

Holandské kráľovstvo je krajinou, kde sa verejne realizuje eutanázia. Formálne sa tak deje už od roku 1973. Platí tu, že lekár, ktorý

¹ POLLARD, B.: *Eutanázia ano či ne?* Praha: Dita, 1996, s. 67.

² KOVÁČ, P.: *Eutanázia a asistovaná samovražda z hľadiska trestného práva*. In: *Via practica*. Vol. 2, No. 4, 2005, s. 216.

³ ADMIRAAL, P.: *Asistovaná sebevražda: pokrok alebo nebezpečí?* In: THOMASMA, D. C.; KUSHNEROVÁ, T.: *Od narodení do smrti*. Praha: Mladá fronta, 2000, s. 217.

⁴ NOVOTNÝ, R.: *Biomedicína a etika*. Prešov: Fakulta zdravotníckych odborov Prešovskej univerzity v Prešove, 2012, s. 61.

⁵ KOVÁČIK, J.: *Právo na život (eutanázia, interrupcie, trest smrti)*. Bratislava: Metodické centrum mesta Bratislavy, 2000, s. 14 – 18.

ukončí život pacienta na jeho výslovné a vážne želanie, nemá byť potrestaný, ak boli dodržané stanovené podmienky. Tieto podmienky sú dobrovoľnosť pacienta, uváženosť a trvalosť tohto rozhodnutia, ďalej pacientova choroba nemusí byť vážna, utrpenie pacienta je neprijateľné a pacient musí byť vyšetrený aj iným lekárom.¹

Ani v Holandsku však aktívna eutanázia nie je uzákonená. Stále platí zákon, podľa ktorého je eutanázia trestným činom so sadzbou 12 rokov odňatia slobody. V skutočnosti však ani to nebráni eutanáziu vykonávať. V roku 1993 došlo k novelizácii zákona, ktorý vytvoril kritériá pre eutanáziu vo forme zákonnej normy a zakotvil beztrestnosť jej vykonania pre lekára. Rozdiel medzi uzákonením a beztrestnosťou eutanázie spočíva v tom, že keby bola eutanázia uzákonená, jej nevykonanie by sa stalo trestným činom. Princíp odoprenia z dôvodu výhrady svedomia musí byť zachovaný. Holandský model bol novelizovaný v roku 2001, keď bol schválený návrh zákona s názvom *Preverenie ukončenia života na žiadosť pacienta a pomoc pri sebazabíí*. V tejto úprave môžu požiadať o eutanáziu aj maloletí s povolením zákonného zástupcu.^{2,3}

V americkom štáte Oregon v USA sa pokúšali o legalizáciu eutanázie, ale neúspešne. Od roku 1997 tu však existuje zákon o dôstojnom umieraní. Ten za určitých okolností legalizuje asistovanú samovraždu lekárom. V skutočnosti to však nesmie byť lekár, ani iná osoba, kto usmrtí nevyliciteľne chorého pacienta, jedine on sám si môže aplikovať smrteľnú dávku lekárom predpísaného prípravku. Túto možnosť využívajú predovšetkým onkologickí pacienti.⁴

¹ KOVÁČIK, J.: *Právo na život (eutanázia, interrupcie, trest smrti)*. Bratislava: Metodické centrum mesta Bratislavy, 2000, s. 13.

² NOVOTNÝ, R.: *Biomedicína a etika*. Prešov: Fakulta zdravotníckych odborov Prešovskej univerzity v Prešove, 2012, s. 62.

³ MUNZAROVÁ, M.: *Eutanázia alebo paliatívna liečba?* Praha: Grada Publishing, 2005, s. 36.

⁴ KUTNOHORSKÁ, J.: *Etika v ošetrovatelství*. Praha 7: Grada Publishing, 2007, s. 88.

Argumentácia odporcov a zástancov eutanázie a asistovanej samovraždy

Už celé stáročia sa vedú diskusie o opodstatnenosti eutanázie. Sú viac či menej emotívne, strhujúce a predkladané argumenty majú silnejúcu ambivalentnú interpretáciu. Na jednej strane môže byť konkrétny argument interpretovaný ako argument pre, a na druhej strane môže byť ten istý argument interpretovaný ako argument proti eutanázii.¹

Napriek ambivalentnej tendencii interpretácie tejto problematiky sa časom sformovali ustálené tvrdenia pre a proti eutanázii a asistovanej samovražde. Motívy vedúce k vyjadreniu jednoznačného postoja sú podmienené mnohými faktormi. V nasledujúcej časti uvádzame najfrekvencovanejšie argumenty pre a proti eutanázii a asistovanej samovražde.

Argumenty pre eutanáziu a asistovanú samovraždu

- 1) Terminálne štádium alebo nevyliciteľná choroba pacienta sa chápu ako stav najvyššej núdze, ktorý oprávňuje použiť aj extrémne postupy, ako je usmrtenie pacienta.²
- 2) Vykonanie eutanázie sa pokladá za akt pomoci pacientovi, pričom sa zdôrazňuje povinnosť lekára poskytnúť mu takú pomoc, aby sa definitívne zbavil neznesiteľného utrpenia.³
- 3) Možnosť jednotlivca rozhodnúť o čase a spôsobe svojej smrti, je súčasťou jeho práva na autonómiu a nezávislosť.⁴
- 4) Pre pacientov by bolo prospešné, keby vedeli, že existuje možnosť eutanázie, aj keby túto možnosť sami nevyužili.⁵

¹ ČÁP, J.; MAGEROVÁ, J.: *Postoje k problematike smrti a umierania človeka v ošetrovateľskej etike*. In: HRKÚT, J.: *Argumentácia v bioetike*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009, s. 109.

² GLASA, J.; ŠOLTÉS, L. a kol.: *Ošetrovateľská etika 1*. Martin: Osveta, 1998, s. 125.

³ KOŘENEK, J.: *Lékařská etika*. Praha: TRITON, 2004, s. 123.

⁴ KUTNOHORSKÁ, J.: *Etika v ošetrovatelství*. Praha 7: Grada Publishing, 2007, s. 87.

⁵ ČÁP, J.; MAGEROVÁ, J.: *Postoje k problematike smrti a umierania človeka v ošetrovateľskej etike*. In: HRKÚT, J.: *Argumentácia v bioetike*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009, s. 210.

- 5) Pokiaľ pacient trpí neliečiteľným, fatálnym ochorením a je pravdepodobné, že smrť u tohto pacienta je neodvratná a dá sa predpokladať, že by jej predchádzali neznesiteľné bolesti, možnosť eutanázie je prípustná ako jediný spôsob na zachovanie dôstojnosti pacienta.¹
- 6) Človek má právo ukončiť svoj život, ak nemôže žiť dôstojne.²
- 7) Eutanázia a asistovaná samovražda dávajú možnosť lepšieho využitia finančných prostriedkov pre pacientov s priaznivejšou prognózou.³
- 8) Pacient má právo prerušiť liečbu, preto je prípustné odpojiť ho od prístrojov, ktoré udržujú jeho životné funkcie, ak si to pacient sám žiada.⁴
- 9) Človek by mal mať právo rozhodnúť, kedy a za akých okolností umrie.⁵
- 10) Eutanázia je aktom milosrdenstva s trpiacim pacientom.⁶

Argumenty proti eutanázii a asistovanej samovražde

- 1) Pacienti môžu pociťovať strach a nedôveru voči lekárom, ktorí sú kompetentní eutanáziu vykonať, pretože primárnym poslaním lekárov je život zachraňovať a nie brať.⁷
- 2) Akt eutanázie alebo asistovanej samovraždy je v rozpore s Hippokratovou prísahou.⁸

¹ ŠTEFKO, A.: *Eutanázia z pohľadu katolíckej morálky*. Trnava: Dobrá kniha, 1998, s. 23.

² BOŠMANSKÝ, K.: *Človek vo svetle pastorálnej medicíny a medicínskej etiky*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka, 1996, s. 132.

³ BRODĀNĽ, D.: *Eutanázia – problém nás všetkých*. In: KOŠČ, S.: *Bioetické konflikty*. Ružomberok: Edičné stredisko Pedagogickej fakulty, 2009, s. 56.

⁴ BITÓ, L.: *Kniha o dobrej smrti*. Bratislava: Kalligram, 2006, s. 189.

⁵ GLASA, J.; ŠOLTĚS, L. a kol.: *Ošetrovateľská etika 1*. Martin: Osveta, 1998, s. 125.

⁶ CASSELOVÁ, C. K.: *Eutanazie a asistovaná sebevražda*. In: THOMASMA, D. C.; KUSHNEROVÁ, T.: *Od narodení do smrti*. Praha: Mladá fronta, 2000, s. 229.

⁷ KUTNOHORSKÁ, J.: *Etika v ošetrovatelství*. Praha 7: Grada Publishing, 2007, s. 87.

⁸ MUNZAROVÁ, M.: *Eutanazie nebo paliativní léčba?* Praha: Grada Publishing, 2005, s. 54.

- 3) V prípade schválenia eutanázie a asistovanej samovraždy je pravdepodobné, že tento spôsob usmrcovania bude zneužívaný.¹
- 4) Možnosť rozhodovať o živote a smrti pacientov dáva zdravotníckym pracovníkom do rúk priveľkú moc.²
- 5) Eutanázia, ktorá je činom úmyselného ukončenia života pacienta, hoci aj na jeho žiadosť je alebo žiadosť jeho najbližších, je neetická.³
- 6) Kvalitná paliatívna starostlivosť by mohla vyriešiť problém eutanázie a asistovanej samovraždy.⁴
- 7) Povinnosťou zdravotníckych pracovníkov je zabezpečiť ťažko chorému za každých okolností potrebnú zdravotnú starostlivosť aj keď už nie je šanca na vyliečenie, ako aj podmienky na pokojnú a ľudsky dôstojnú smrť.⁵
- 8) Pri legalizácii eutanázie by uzdravovanie a zmierňovanie bolesti a utrpenia, mohlo nahradiť také povedomie, v ktorom by sa usmrcovanie chápalo ako istá forma liečenia.⁶
- 9) Eutanázia a asistovaná samovražda sú v rozpore s vierou v Boha.⁷
- 10) Úmyselná eutanázia je vždy vraždou, nehľadiac na utrpenie človeka.⁸

¹ ŠTEFKO, A.: *Eutanázia z pohľadu katolíckej morálky*. Trnava: Dobrá kniha, 1998, s. 25.

² MUNZAROVÁ, M.: *Eutanázia alebo paliatívna liečba?* Praha: Grada Publishing, 2005, s. 52.

³ WILLIAMS, J. R.: *Príručka lekárskej etiky*. World Medical Association, 2005, s. 59.

⁴ BITÓ, L.: *Kniha o dobrej smrti*. Bratislava: Kalligram, 2006, s. 203.

⁵ GLASA, J.; ŠOLTÉS, L. a kol.: *Ošetrovateľská etika 1*. Martin: Osveta, 1998, s. 123.

⁶ ČÁP, J.; MAGEROVÁ, J.: *Postoje k problematike smrti a umierania človeka v ošetrovateľskej etike*. In: HRKÚT, J.: *Argumentácia v bioetike*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009, s. 214.

⁷ FAGGIONI, M. P.: *Život v našich rukách*. Spišská Kapitula: Tlačiareň Kežmarok GG, 2012, s. 368.

⁸ KOVÁČIK, J.: *Právo na život (eutanázia, interrupcie, trest smrti)*. Bratislava: Metodické centrum mesta Bratislavy, 2000, s. 19.

Postoje študentov ošetrovateľstva

Prieskumu na zistenie postojov študentov ošetrovateľstva k problematike eutanázie a asistovanej samovraždy sa vyplnením dotazníka zúčastnilo 41 študentov ošetrovateľstva *Jesseniovej lekárskej fakulty v Martine* a 199 študentov ošetrovateľstva *Katolíckej univerzity v Ružomberku*. Rozdelených bolo 325 dotazníkov medzi študentov ošetrovateľstva na *Jesseniovej lekárskej fakulte v Martine* a na *Katolíckej univerzite v Ružomberku*, návratnosť bola 240 kusov, teda 74 %. Prieskum bol realizovaný počas troch mesiacov od 01. decembra 2015 do 29. februára 2016. Na zber empirických údajov sme v našom výskume využili dotazník vlastnej konštrukcie s názvom *Postoje študentov ošetrovateľstva k eutanázii a asistovanej samovražde*. Škály v dotazníku boli 5 stupňové, pričom 1 znamenalo – Nesúhlasím, 2 – Skôr nesúhlasím ako súhlasím, 3 – Neviem posúdiť, 4 – Skôr súhlasím ako nesúhlasím a číslo 5 znamenalo – Súhlasím.

Z výsledkov nám vyplynulo, že faktory, ktoré majú najväčší vplyv na postoje študentov ošetrovateľstva sú práve vierovyznanie a skúsenosť študentov s terminálne chorým pacientom, pričom študenti s vierovyznaním vyjadrili neutrálnu až negatívnu postoje, pričom na druhej strane študenti bez vierovyznania vyjadrili s týmito druhmi usmrcovania výrazne vyšší súhlas. Myslíme si, že hlavnú úlohu v tomto prípade zohráva práve fakt, že cirkev jasne odmieta eutanáziu. Základ tohto odmietnutia je zakotvený v najväznejšom dokumente, ktorým je *Desatoro Božích prikázaní*, a to konkrétne piaty Boží príkaz. Ten znie jasne: *Nezabiješ*.

Je zaujímavé, že keď sa argumenty z dotazníka zoradili od argumentu s najväčším súhlasom až po argument s najnižším, obe skupiny respondentov (študenti s vierovyznaním aj študenti bez vierovyznania) uviedli tieto tvrdenia v takmer identickom poradí – označili tožné argumenty za schválenie eutanázie a asistovanej samovraždy, avšak s rozličnou mierou súhlasu. To znamená, že obe skupiny majú,

dá sa povedať, rovnaký morálny základ, avšak na ich postoje vplýva v rozličnej intenzite.

Takisto výrazne citovo podfarbená skúsenosť s umierajúcim pacientom výrazne vplýva na postoje študentov a to tak, že študenti bez tejto skúsenosti majú mierne kladnejší vzťah k eutanázii a asistovanej samovražde.

Je zaujímavé, že vo všetkých prípadoch označili študenti ošetrovateľstva vyššiu mieru súhlasu práve s asistovanou samovraždou oproti eutanázii. Myslíme si, že tento fakt je možné spojiť s argumentom: Pokiaľ je možné ospravedlniť samovraždu ako akt sebaurčenia, potom by malo byť možné ospravedlniť aj asistovanú samovraždu. Do aktu samovraždy však nie je zapojená iná osoba, a preto je tento spôsob usmrtenia intímnu záležitosťou. Avšak na rozdiel od samovraždy, pri eutanázii a asistovanej samovražde je rozhodujúci fakt, že sú prítomné najmenej dve osoby. Tak sa dostáva eutanázia a asistovaná samovražda do roviny mimo individua, do roviny sociálnej etiky.

V tabuľke č. 1 uvádzame 5 argumentov pre eutanáziu a asistovanú samovraždu, ktorými študenti v celkovej vzorke vyjadrili najvyššiu mieru súhlasu.

Tabuľka č. 1: Celkové postoje študentov pre eutanáziu a asistovanú samovraždu

Poradie	Argument PRE eutanáziu	EUT	
		m	sd
1.	Pre pacientov by bolo prospešné, keby existovala možnosť eutanázie a/alebo asistovanej samovraždy aj v prípade, že by ju nikdy nevyužili, ale vedeli by, že ak by bolo najhoršie táto možnosť tu je.	3,07	1,584

2.	Eutanázia a/alebo asistovaná samovražda sú spôsoby, ako zachovať dôstojnosť pacienta s neznesiteľným utrpením.	2,77	1,518
3.	Pacient má právo odmietnuť život udržiavajúcu liečbu, preto je eutanázia prípustná.	2,74	1,587
4.	Eutanázia a/alebo asistovaná samovražda sú aktom milosrdenstva a súcitu s trpiacim človekom.	2,67	1,562
5.	Neznesiteľná fyzická bolesť je dostatočným dôvodom pre eutanáziu a/alebo asistovanú samovraždu.	2,60	1,546
Poradie	Argument PRE asistovanú samovraždu	ASIST. S.	
		m	sd
1.	Pre pacientov by bolo prospešné, keby existovala možnosť eutanázie a/alebo asistovanej samovraždy aj v prípade, že by ju nikdy nevyužili, ale vedeli by, že ak by bolo najhoršie táto možnosť tu je.	3,00	1,609
2.	Eutanázia a/alebo asistovaná samovražda sú spôsoby, ako zachovať dôstojnosť pacienta s neznesiteľným utrpením.	2,76	1,539
3.	Neznesiteľné psychické utrpenie je dostatočným dôvodom pre eutanáziu a/alebo asistovanú samovraždu.	2,70	1,625
4.	Pokiaľ je možné ospravedlniť samovraždu ako akt sebaurčenia, potom by	2,68	1,590

	malo byť možné ospravedlniť aj eutanáziu a/alebo asistovanú samovraždu.		
5.	Eutanázia a/alebo asistovaná samovražda sú aktom milosrdenstva a súcitu s trpiacim človekom.	2,66	1,574

Pri hodnotení postojov k EUT a ASIST boli na prvých dvoch miestach rovnaké argumenty. Tie sa začali líšiť až od tretieho argumentu. V prípade EUT to boli tvrdenia týkajúce sa práva odmietnuť liečbu, milosrdenstva a fyzickej bolesti. V prípade ASIST to boli argumenty týkajúce psychického utrpenia, sebaurčenia a milosrdenstva. Všetky tieto hodnotenia však dosiahli priemerné skóre od 2,6 do 3, čo znamená, že študenti k týmto argumentom vyjadrili mierne neutrálne, až mierne negatívny postoj.

V tabuľke č. 2 uvádzame 5 argumentov proti eutanázii a asistovanej samovražde, ktorými študenti v celkovej vzorke vyjadrili najvyššiu mieru súhlasu.

Tabuľka č. 2: Celkové postoje študentov ošetrovateľstva proti eutanázii a asistovanej samovražde

Poradie	Argument PROTI eutanázii	EUT	
		m	sd
1.	V prípade schválenia eutanázie a/alebo asistovanej samovraždy je pravdepodobné, že tento spôsob usmrtenia bude zneužívaný.	3,98	1,267
2.	Kvalitná paliatívna starostlivosť by vyriešila problém eutanázie a/alebo asistovanej samovraždy.	3,94	1,243

3.	Eutanázia dáva do rúk zdravotníkov príliš veľa moci nad ľudským životom.	3,89	1,402
4.	Eutanázia a/alebo asistovaná samovražda je akt v rozpore s vierou v Boha.	3,88	1,553
5.	Eutanázia a/alebo asistovaná samovražda narúša dôveru k lekárom, pretože ich primárnym poslaním je život zachraňovať a nie zabíjať.	3,86	1,428
Poradie	Argument PROTI asistovanej samovražde	ASIST.S.	
		m	sd
1.	V prípade schválenia eutanázie a/alebo asistovanej samovraždy je pravdepodobné, že tento spôsob usmrtenia bude zneužívaný.	3,97	1,301
2.	Kvalitná paliatívna starostlivosť by vyriešila problém eutanázie a/alebo asistovanej samovraždy.	3,88	1,331
3.	Eutanázia a/alebo asistovaná samovražda je akt v rozpore s vierou v Boha.	3,82	1,617
4.	Eutanázia a/alebo asistovaná samovražda narúša dôveru k lekárom, pretože ich primárnym poslaním je život zachraňovať a nie zabíjať.	3,77	1,454

5.	Eutanázia a/alebo asistovaná samovražda vykonaná lekárom je porušením Hippokratovej prísahy.	3,75	1,493
----	--	------	-------

V argumentoch proti EUT aj ASIST respondenti vyjadrili najväčší súhlas so 4 rovnakými argumentmi, avšak v mierne odlišnom poradí. Za piaty, odlišný argument, považujú pri EUT tvrdenie, že EUT by dala priveľkú moc nad životom človeka. Pri ASIST je to tvrdenie týkajúce sa porušenia Hippokratovej prísahy.

Priemerné skóre argumentov proti EUT a ASIST, s ktorými študenti vyjadrili najväčší súhlas, sa pohybovalo medzi 3,86 – 3,98 pri EUT a 3,75 – 3,97 pri ASIST. To znamená, že študenti vyjadrovali skôr súhlasný postoj s týmito argumentmi. V porovnaní s argumentmi za EUT a ASIST je postoj k argumentom proti výrazne kladnejší.

Výzva do budúcnosti

Problém spočíva v tom, že študenti ale takisto aj zdravotníci nedokážu definovať tieto pojmy. Preto by bolo potrebné implementovať výučbu tejto problematiky do výučbových osnov študentov ošetrovateľstva, ale tiež budúcich lekárov. Takisto fakt, že prvotným faktorom ovplyvňujúcim postoje študentov je práve ich príslušnosť k jednotlivým náboženstvám. Otázkou ostáva, či je správne nechať formovanie názorov na základe tejto príslušnosti. Taktiež je to aj v prípade skúsenosti s terminálne chorým pacientom. Je potrebné uviesť si, že sestra v praxi sa častokrát stretáva s umierajúcimi pacientmi, ktorí ju žiadajú o pomoc. Je už neskoro, aby si svoje názory na eutanáziu a asistovanú samovraždu vytvárala až na základe takýchto skúseností, a preto sa snažíme zdôrazniť dôležitosť formovania týchto postojov už počas výučby študentov ošetrovateľstva.

Z celkových výsledkov nám vyplynulo, že postoje študentov ošetrovateľstva na eutanáziu a asistovanú samovraždu sú v zásade neutrálné, až mierne negatívne. Napriek tomu, vo svojom výskume z roku 2008 ešte pred legalizáciou eutanázie v Holandsku J. Holt uviedol, že v dome s opatrovateľskou službou, malo viac ako 21 % sestier skúsenosť s vykonaním eutanázie a asistovanej samovraždy. Podobný záver bol zistený pred legalizáciou eutanázie v Belgicku.

V súčasnosti sa diskutuje o tom, či sa eutanázia v tichosti realizuje aj v našich podmienkach. Preto zostáva otázne, či je lepšie pred tým zatvárať oči, alebo by bolo vhodnejšie ju uzákoníť a následne kontrolovať.

Literatúra:

- ADMIRAAL, P.: *Asistovaná sebevražda: pokrok nebo nebezpečí?* In: THOMASMA, D. C.; KUSHNEROVÁ, T.: *Od narození do smrti*. Praha: Mladá fronta, 2000.
- BITÓ, L.: *Kniha o dobrej smrti*. Bratislava: Kalligram, 2006.
- BOŠMANSKÝ, K.: *Človek vo svetle pastorálnej medicíny a medicínskej etiky*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 1996.
- BROŽÁNI, D.: *Eutanázia – problém nás všetkých*. In: KOŠČ, S.: *Bioetické konflikty*. Ružomberok: Edičné stredisko Pedagogickej fakulty, 2009.
- CASSELOVÁ, C. K.: *Asistovaná sebevražda: pokrok nebo nebezpečí?* In: THOMASMA, D. C. (ed.): *Od narození do smrti: Etické problémy v lékařství*. Praha: Mladá fronta, 2000.
- CASSELOVÁ, C. K.: *Eutanazie a asistovaná sebevražda*. In: THOMASMA, D. C.; KUSHNEROVÁ, T.: *Od narození do smrti*. Praha: Mladá fronta, 2000.
- ČÁP, J.: *Smrť človeka z axiologickej perspektívy. Myšlienkové experimenty*. In: *Filozofia*. Vol. 70, No. 2, 2015.

- ČÁP, J.; MAGEROVÁ, J.: *Postoje k problematike smrti a umierania človeka v ošetrovateľskej etike*. In: HRKÚT, J.: *Argumentácia v bioetike*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009.
- FAGGIONI, M. P.: *Život v našich rukách*. Spišská Kapitula: Tlačiareň Kežmarok GG, 2012.
- GIELEN, J. a kol.: *Religion and Nurses' attitudes to euthanasia and physician assisted suicide*. 2008
- GLASA, J.; ŠOLTÉS, L. a kol.: *Ošetrovateľská etika 1*. Martin: Osveta, 1998.
- HAŠKOVCOVÁ, H.: *Thanatologie*. Praha 7: Galén, 2000.
- HOLT, J.: *Nurses' attitudes to euthanasia: the influence of empirical studies and methodological concerns on nursing practices*. In: *Nursing Philosophy*. 2008.
- JANKOVSKÝ, J.: *Etika pro pomáhající profese*. Praha: TRITON, 2003.
- KOPECKÁ, K.; KORCOVÁ, M. a kol.: *Zdravotnícká etika 2*. vydanie. Martin: Osveta, 2008.
- KOŘENEK, J.: *Lékařská etika*. Praha: TRITON, 2004.
- KOVÁČ, P.: *Eutanázia a asistovaná samovražda z hľadiska trestného práva*. In: *Via practica*. Vol. 2, No. 4, 2005.
- KOVÁČIK, J.: *Právo na život (eutanázia, interrupcie, trest smrti)*. Bratislava: Metodické centrum mesta Bratislavy, 2000.
- KUPKA, M.: *Psychologické aspekty paliatívnej péče*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011.
- KUTNOHORSKÁ, J.: *Etika v ošetrovatelství*. Praha: Grada Publishing, 2007.
- MUNZAROVÁ, M.: *Eutanázie nebo paliativní léčba?*. Praha: Grada Publishing, 2005.
- NEMČEKOVÁ, M. a kol.: *Práva pacientov. Medicínske, ošetrovateľské a filozoficko-etické súvislosti*. Martin: Osveta, 2004.
- NOVOTNÝ, R.: *Biomedicína a etika*. [habilitačná práca]. Prešov: Fakulta zdravotníckych odborov Prešovskej univerzity v Prešove, 2012.

- ONDOK, J. P.: *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. Praha 10: TRITON, 2005.
- POLLARD, B.: *Eutanázia ano či ne?* Praha: Dita, 1996.
- RACHELS, J.: *Euthanasia*. In: REGAN, T. (ed.): *Matters of life and death*. New York: McGraw-Hill, Inc, 1985.
- RAMIREZ, A. M.: *Physicians-Assisted Suicide and Euthanasia: Reevaluating the Moral Permissibility of 'Killing'*. [bakalárska práca]. Druid Hills: Emory university, 2011.
- SALIJ, J.: *Euthanasia ante portas!* In: NEMČEKOVÁ, M.; ŽIAKOVÁ, K.; PALENČÁR, M. (eds.): *Človek medzi životom a smrťou*. Vrútky: NADAS-AFGH, 1996.
- SANDERS, K.; CHALONER, C.: *Voluntary euthanasia: ethical concepts and definitions*. In: *Art & Science ethical decision- making*. Vol. 21, No. 35, 2007.
- SVATOŠOVÁ, M.: *Hospice a umnění doprovázet*. Odolená Voda: IGEPA, 2003.
- ŠALING, S. a kol.: *Slovník cudzích slov*. Prešov: SAMO, 2005.
- ŠOLTÉZ, L. a kol.: *Vybrané kapitoly z medicínskej etiky*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2001.
- ŠTEFKO, A.: *Eutanázia z pohľadu katolíckej morálky*. Trnava: Dobrá kniha. 1998.
- WEDAD-ANDRADA, Q.; DAN-VALERIU, V.: *Assisted suicide – between the right to life, to obligation to live and social acceptance*. In: *Contemporary Reading in Law and Social Justice*. Vol. 5, No. 2, 2013.
- WILLIAMS J. R.: *Príručka lekárskej etiky*. World Medical Association, 2005.
- Zákon č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov. [online], [cit. 01/09/2016]. Dostupné na internete: < <https://zakonypreludi.sk/zz/2004-578/>>.

AUTORI (v abecednom poradí):

Mgr. Ivan Barchii, Political Science Department, Uzhhorod National University, Ukrajina

Mgr. Matúš Béreš, PhD., Katedra politológie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

Mgr. Katarína Duffeková, Katedra politológie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

Mgr. Miroslava Dujičová, Katedra verejnej politiky a verejnej správy Fakulty sociálnych vied UCM v Trnave, Slovenská republika

Mgr. Jaroslav Fabok, Katedra verejnej politiky a verejnej správy Fakulty sociálnych vied UCM v Trnave, Slovenská republika

PhDr. František Hajduk, PhD., Katedra politológie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

JUDr. Terézia Hišemová, Katedra dejín štátu a práva Právnickej fakulty UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

Diana Hložková, Katedra politológie Filozofickej fakulty Trenčianskej univerzity A. Dubčeka v Trenčíne, Slovenská republika

PhDr. Miloslav Hvasta, Katedra politológie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

PhDr. Michal Imrovič, PhD., Katedra verejnej správy Fakulty sociálnych vied UCM v Trnave, Slovenská republika

Mgr. Elena Kenderešová, Katedra politológie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

Mgr. Juraj Korpa, Katedra politológie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

Mgr. Gabriel Koscelanský, Katedra politológie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

PhDr. Ladislav Kriška, Katedra politológie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

PhDr. Kristína Magdolenová-Mojžišová, PhD., Katedra politológie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

PhDr. Ondrej Mitaľ, PhD., Katedra verejnej politiky a teórie verejnej správy Fakulty verejnej správy UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

Karolína Nováková, Katedra politológie Filozofickej fakulty Trenčianskej univerzity A. Dubčeka v Trenčíne, Slovenská republika

Mgr. Marek Ondruš, Katedra histórie Filozofickej fakulty UK v Bratislave, Slovenská republika

Petr Pospíšil, Právnická fakulta a Fakulta sociálnych vied UK v Prahe, Česká republika

Mgr. Olexiy Shafranyosh, Political Science Department, Uzhhorod National University, Ukrajina

Mgr. Mahuliena Sochorová, Katedra verejnej politiky a verejnej správy Fakulty sociálnych vied UCM v Trnave, Slovenská republika

Bc. Jakub Švec, Katedra politológie Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku, Slovenská republika

Mgr. Jana Šuleková, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici, Slovenská republika

Katarína Zakopalová, Jesseniova lekárska fakulta v Martine Univerzity Komenského v Bratislave, Slovenská republika

Názov: **VÝZVY A RIZIKÁ SPOLOČNOSTI
V 21. STOROČÍ**
Zborník príspevkov

<i>Editori:</i>	Mgr. Gabriel Eštok, PhD. Mgr. Gabriela Szabariová, PhD. Mgr. Matúš Béreš, PhD.
<i>Výkonný redaktor:</i>	Mgr. Gabriel Eštok, PhD.
<i>Technický redaktor:</i>	Mgr. Gabriel Eštok, PhD.
<i>Vydavateľ:</i>	Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
<i>Dostupné od:</i>	07.06.2018
<i>Rok vydania:</i>	2018
<i>Počet strán:</i>	336
<i>Rozsah:</i>	17,08 AH
<i>Vydanie:</i>	prvé

ISBN 978-80-8152-616-9

VÝZVY A RIZIKÁ SPOLOČNOSTI
V 21. STOROČÍ

ISBN 978-80-8152-616-9